

kayıp anneleri

Jo Fisher

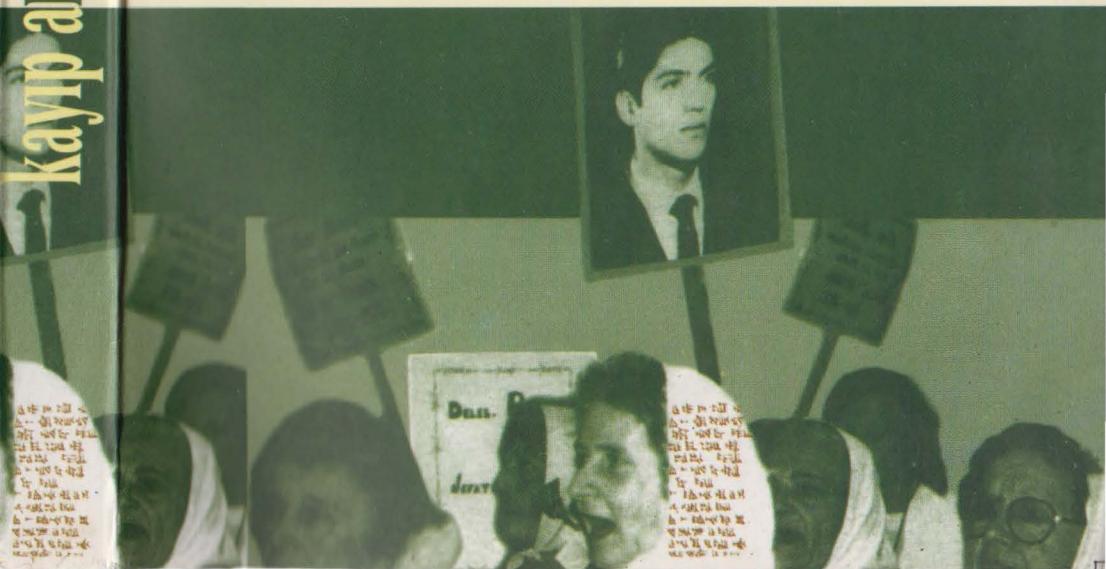
kayıp anneleri

DESAPARECIDOS

Çiviyazları / Kamera

Jo Fisher

Çiviyazılıları

DESAPARECIDOS

Perşembenin Delileri
Plaza de Mayo Anneleri

Çeviri:

Mahmut Kaya

Civiyazılım

Kitabın Özgün Adı:
Mothers Of The Disappeared

Yazar:
Jo Fisher

İngilizceden Çeviri:
Zed Books/1989 Basımından
Mahmut Kaya

Yayına Hazırlayan:
Suphi Erdal

Dizgi:
Senih Kavlak

Teknik Düzenleme:
Handan Atacık

Seri/Sıra No:
Çivi yazları: 33 / Kamera: 10

ISBN:
975-8086-36-7

Adres:
Caferağa Mh. Sakız Sk. No: 6/9
Bahariye / Kadıköy - İstanbul
Tel (0216) 349 98 41-349 98 05
Fax (0216) 347 05 62-347 34 64

Copyright:
Jo Fisher 1989
Çivi yazları 1998

Kapak:
Özcan Sapan

Baskı:
Sezai Ekinci Matbaası

Baskı/Tarih:
Birinci Basım Temmuz 1998

İçindekiler

Editörden	9
Teşekkür	11
Türkçe Basma Önsöz	13
Önsöz	17
Giriş-Tarihsel Koşullar	21
Kaçırılanlar	37
Notlar	70
Anneler	71
Notlar	104
Plaza de Mayo'nun Deli Kadınları	105
Notlar	138

Uluslararası Dayanışma	139
Notlar	167
Dernek	169
Notlar	203
Askeri Hükümetin Çöküşü	205
Notlar	231
Demokrasi	233
Notlar	267
Gelecek	269
Notlar	287
	289
Bibliyografya / Kaynakça	295
Açıklamalı Sözlük	

Çiviyaziları yaşadığımız dünyada tüm toplumsal süreçleri belirleyen eşitsizlikçi-egemenlikçi sistemlerle arasında eleştirel bir uzaklığa koymayı niyet edinmiş metinleri yayınıyor.

Kamera dizisi, sistemin günlük yaşamda ürettiği değişik toplumsal, siyasal, kültürel, ideolojik pratikleri takibe alıyor. Bu pratikleri daha iyi anlamayı, eleştirel bir irdelemeden geçirmeyi ve egemenlik karşıtı/eşitlikçi ütopyalar içinden alternatifler önermeyi tasarlayan belge, anlatı, günce, tanıklık vb. metinler Kamera'nın kaydedeceği yazılar arasında.

Kameramız bu kez Arjantin'e götürecek bizi. İnsanlık tarihinin bir kara sayfasına cunta yıllarına, her Perşembe, Plaza de Mayo'da toplanan annelere uzanıyoruz... bir gece vakti, gün ortasında, şafak sökerken, akşam olurken, evinden, yol ortasından, yatağından alınan "yitik" evlatlarını arayan annelerle tanışıyoruz.

Unutulmaz bir görüntüdür. Arjantin 1978 Dünya Futbol Şampiyonası'na ev sahipliği yapmaktadır ve finale kalmıştır.

Cunta ülkede şovenist rüzgarlar estirmekte, futbolu, toplumu ezmenin bir maskesi olarak kullanmaktadır. Finalden önceki Perşembe, yitik evlatlarını yaşatmak için her hafta o gün meydana toplanmaya başlayan anneler çıkarlar yine ortaya, başlarında beyaz başörtüleriyle. Cunta, bütün dünyanın gözü üstümüzdeyken bizi rezil etmek istiyorlar, Arjantin'i küçük düşürüyorlar demektedir günlerdir ve polisi, askeri, yanlarında yüzlerce Arjantinliyle birlikte anneleri linç etmeye kalkarlar.

Bu sık sık yaşanır, ama annelerin hareketi engellenemez, adları "Perşembenin Delileri" olur. Çocuklarına bir daha kavuşturamayacaklarını bilirler; ama anılarıyla ve değerleriyle yaşasınlar diye, başka anneler beyaz başörtüleri takmasınlar diye, Arjantin ağlamasın diye her Perşembe başörtüleriyle meydana gelirler.

Halkının teslim alındığı, ezildiği bir ülkede toplumsal vicdanın, onurun sesi olurlar. Halkın gerçek temsilcileri onlardır artık, cuntaya yönelik en ciddi muhalefet, tehdit onlardır ve kazanacaklardır.

Onların sesini uzaklardan duyan Jo Fisher bizi onlarla tanıştırıyor, acı ve mücadele dolu o süreci kendi ağızlarından aktarıyor. Fisher, bu Türkçe basım için ayrıca bir önsöz yazdı. Benzer acıları yaşayan insanlara...

Kitabın yayına hazırlanış sürecinde başta Suphi Erdal olmak üzere Bülent Peker, Emrah Dönmez ve Senih Kavlak arkadaşımıza teşekkürü borç biliriz.

Kitabımızı aynı mücadelenin buradaki sesi soluğu olan her cumartesi Galatasaray'da bıkmadan usanmadan joplara ve basıklara rağmen inadına biz burdayız diye haykiran cumartesinin umut dolu anaları "Cumartesi Anneleri"ne armağan ediyoruz. Ve onların şahsında Didar Şensoy, Leman Fırtına ve Emine Ocak'ları sevgi ve saygıyla hatırlıyoruz. Cumartesi annelerinin olmayacağı günler de gelecek mutlaka...

Öncelikle, *Plaza de Mayo Anneleri*'ne ve *Büyükanne*'ne ayırdıkları zaman ve gösterdikleri sevgi için teşekkür etmek isterim; dayanışma güçleri ve cesaretleri çalışmamı büyük bir ayrıcalık haline getirdi. Özellikle Juanita de Pargament –sabrı ve olağanüstü enerjisiyle bu kitabın gerçekleşmesine çok büyük bir katkı sağlamıştır– ve María de Rosario ile Hebe de Bonafini'ye destek ve yardımları için müteşekkirim. Bütün yardım ve teşvikleri için Nora, Rita ve Pedro Krichmar'a; Mendoza'da bana karşı gösterdikleri nezaketten dolayı María ve Osiris Dominquez ile Elsa ve Ciro Beccerra'ya; Tucuman'dan Graciela de Jeger, Marina de Curia, Rita de Ponce, Nellie Bianchi ve Sero'ya; Mar del Plata ve *La Plata Anneleri*'ne çok özel teşekkürlerimi sunarım.

Dost ve arkadaşlarımın birçoğu, değerli yardımlarını çalışmamın başından sonuna kadar benden esirgemediler. Görüşmelerin dizgi ve çeviri işlemlerindeki yardımlarından dolayı Inés Kuguel,

Nora Krichmar, Sandra Forerro, Ramón Ruiz, Ulrica Thynne, Jo Gilbert ve Jaime Florez'e; müsveddeleri okurken gösterdikleri özen, mükemmel kavrayışları, önerileri ve saatler süren tartışmalarımıza ayırdıkları zaman için Sandie Alden, Richard Brown, Maggie Roy, Jo Gilbert, Louise Orrock, Jenny Cole ve Eddie Toman'a minnettarım. Yazım süreci boyunca güncel olayları izlememi sağlayan Jorge Martínez'e, konu hakkında yaptığı araştırmasıyla mükemmel bir ek bilgi kaynağı oluşturan Ernesto Tiffenberg'e ve çalıştığı merkezin, kaybedilen torunların kimliklerinin bilimsel yöntemle belirlenmesindeki rolünü açıklamak için bana zamanını ayıran Dr. di Lonardo'ya çok teşekkür ederim. Sekreterlik işleriyle ilgili yardımlarından dolayı Ana Carmago-Rizzo'ya ve Mercedes Loaizo'ya da teşekkür ederim. Değerli fikirleriyle yaptığı katkılarının yanısıra Latin Amerika'ya olan ilgime ilham verdiği için Londra Üniversitesi Latin Amerika Çalışmaları Enstitüsü'nden Dr. Colin Lewis'e özellikle minnettarım.

Ve son olarak da aileme ve beni her zaman destekleyen Jorge'ye özel bir teşekkür sunuyorum.

Plaza de Mayo Anneleri
ve Annem için

Jo Fisher

Bu kitabı yazma fikri on iki yıl önce, Avrupa'daki sekiz yıllık sürgünden sonra geri dönen yakın bir arkadaşımı ziyaret etmek için Arjantin'e gittiğimde oluştu. Yağmurlu bir perşembe günü öğleden sonra, beni Plaza de Mayo'ya götürdü ve kaybedilmiş çocukların fotoğraflarıyla yürüyen beyaz eşarplı, orta yaşılı kadınları ilk kez orada gördüm. Hükümetin kaybedilenler konusundaki raporunun yayımlanmasından birkaç ay sonra, cuntacı askerlerin davası sırasında da oradaydım. Arjantin'i sekiz yıl boyunca saran dehşetin boyutlarına çoğu insan inanmıyordu ama Arjantin halkı, *Anneler* inanmaya başlamış ve adalet istemiyle yapılan kitleSEL gösterilerde onlara katılmaya başlamıştı. Latin Amerika konusunda çalışan bir araştırmacı olarak, onlar hakkında neden bu kadar az şey bildiğime bir anlam veremedim. Bir kadın dergisine bir makale yazdım ve daha sonra geri dönüp onların öyküsünü yazmaya karar verdim.

Kendileriyle ilgili bir kitap yazmak istediğimi söylemek için *Annelerin Evi*'ne gitmiştim. *Annelerin*, İspanyolcası çok kötü olan, arkasında herhangi bir kurum bulunmayan ve bütün eserleri bir kadın

dergisinde yayımlanmış bir makaleden ibaret olan bu *toy* kadın hakkında hiçbir bilgileri yoktu. Yoğun bir mücadelenin ortasındaydilar. Arjantin'e, askeri huzursuzluğun artmaka olduğu ve hükümetin, ihlâlcilerin dokunulmazlığını kurumsallaştırmaya başladığı bir dönemde geri dönmüştüm. "Emre itaat" ve "son nokta" yasaları soruşturmalarla son verdi. Zaman konusundaki kuşkularıma rağmen, bana uzun zamanlarını ayırdılar ve Arjantin'in her yerindeki annelerle temas kurmama yardım ettiler.

Annelerle birlikte olmak, benim için hiç unutamayacağım bir deneyim oldu. Anlattıkları acı hikâyelerin dehşeti beni sarstı; ama beni en çok etkileyen şey enerjileri, cesaretleri ve haklarını kazanmak için gösterdikleri kararlılıktı. Aradan geçen on iki yıl bu durumu değiştirmi. "Çok kavgacı", "uzlaşmaz", "sol görüşlü", "deneyimsiz" veya daha da kötüsü oldukları iddiasıyla saldırıyla uğradılar; ama amaçları başından sonuna kadar aynı kaldı. Arjantin'e ilk gidişimden beri onları defalarca ziyaret ettim ve her seferinde de onları yeni bir mücadele içerisinde buldum. Yeni gösteriler düzenliyorlar, toplantılarda konuşmalar yapıyorlar ve gençlerle birlikte çalışıyorlardı. Yaşlanmışlardı, sayıları giderek azalıyordu, "kaybedilenler"in akibetinden sorumlu olanları adalet önüne çıkarmak için her türlü savaşımı verdiler.

On iki yıl boyunca, adam kaçırma, iğkence ve cinayet gibi suçları işledikleri için mahkûm edilenlerin, artık serbestçe dolaştıklarını, yüzlercesinin de cezasız kaldığını gördüler. Kaybetmenin dünyanın diğer yerlerinde de devlet aygıtının bir stratejisi olduğunu gördüler ve diğer insan hakları mücadeleriyle dayanışma içinde oldular. *Anneler*, dünyanın her yerindeki kadınlara, ihlâlcilerin dokunulmazlığına ve haksızlığa karşı savaşmak için cesaret verdiler. Şu anda ben de bir anneyim ve bana anneliğin gerçek anlamını onlar öğrettiler.

Son zamanlarda katillerin, işledikleri korkunç suçların ayrıntılarını itiraf etmeksiz bir fazilet dersi çıkarmaya çalışıklarına tanık oldular. Bunlardan biri Scilingo'ydu. Scilingo "emre itaat" ve "son nokta" yasalarından yararlananlardan biriydi. İşlediği suçlardan dolayı hiç cezalandırılmadı, ama muhitemelen duyduğu vicdan azabından

dolayı, kaybetme olaylarında oynadığı rolü, genç insanları diri diri uçaktan denize nasıl attığını, çizimli bir kitapta itiraf etti.

Anneler'e, bu önsöze bir katkıda bulunmak ister misiniz, dediğimde bana bir mektup gönderdiler.

“Bir çocuk doğurmak, binlerce çocuk doğurmaktır. Bu sabah uyandığında sana yazmak istedim. Çok şeyler oluyor. Sana bunları anlatmak istedim.

Bir hafta önce Scilingo adında bir katil çıktı ve Papina 12 gazete-sinden bir muhabire, Onganio döneminden itibaren, meydan okuma curetini gösteren gençleri nasıl denize attığını, güç sahiplerini, A Üçlüsünü, Isabel hükümetini ve son olarak askeri cuntayı anlattı.

Kitap yayıldıktan sonra, bu denizciye ölümler hakkında istediği kadar konuşması için süre ve yer verildi; bu korkunç ölümleri anlatması için. Radyolar açıklamalarını yüzlerce kez yayınladılar, televizyonlar yüzünü bin kez gösterdiler, dergi ve gazete sayfaları onun sözleri ve korkunç görüntüsüyle doluydu.

Biliyorsun canım, 1977'de hikâyelerimizi ilk kez anlatmadan bugüne kadar bize de aynı zamanı ve yeri verselerdi, neler olmazdı...

Ne garip bir toplum ki, yıllarca söylediklerimizi inkâr etti; şimdi katillerine ve suç ortaklarına inanıyor. Ama evet canım, artık hiç kimse gerçeği söylediğimizi inkâr edemez.

Sevgili oğlum; sana, seni sevdigimi, yüreğimin başköşesinde yaşıttığımı; onlar seni öldürmek istedikçe, listeleri ve mezarlari sordukça, her zamankinden daha canlı olduğunu hissettiğimi söylemek istiyorum. Bir konferansta, *Annelerin Evi*'nde ya da radyoda söyleşirken, oradaki gençlerin her birinin beyninde ne kadar yer kapladığını görüyorum. Hepsi senin nasıl biri olduğunu, düşüncelerini bilmek istiyor. Çoğu senin söylediğin şarkıları söylüyor ve senin istediğin şeyleri benimsiyor.

Şimdi pişmanlık duyan bütün ipsiz katiller, beni, senin öldürüğünne, tamamen öldürüğünne ikna etmeye çalışıyor ve ölümüne karşılık bana para ödemek istiyorlar. Onlara küçümseyerek bakıyorum. Neden biliyor musun? Çünkü onlara senin gözlerinle bakıyorum, senin sesinle

konusuyorum. Doğduğun gün, seni doğurmak için rahmim açıldığından çok sevinçliydim. Sürekli seninle konuştım. Doğumdan sonra çok yorgun düşmüştüm ama uyuyamadım; çünkü, seni kucağında tutmak istedim, seni seyretmek ve hep güçlü, kuvvetli ve dinç tutmak istedim.

Neden sana yazma ihtiyacı duydum, bilmiyorum. Belki de aylarca her sabah giderek yükselen sesinle “Merhaba anne!” deyip beni uyandırdığın için. Sana yaşam vermeye devam etmek için neler yaptığımı bileyemezsin. Yaşam vermek o kadar güzel bir şey ki! Onca insan yalnızca ölümden bahsederken...

Oğlum, her geçen gün seni daha çok seviyorum, sana daha çok saygı duyuyorum ve hepsinden öte uğruna hayatını verdığın, sana ilham veren ideallerinin sistemin dışladığı binlerce işçi, öğrenci ve gencin yüreğinde yer ettiğini hissediyorum.

Ama senin asıl mücadele Plaza de Mayo'da. Orada her perşembe günü, tıpkı senin gibi bana hayatın, sevginin ve -kalbimin her atışında giderek artan- dayanışmanın daha iyi yollarını öğreten diğer çocuklara yaşam verdiğim hissediyorum.

”Annen”

Bu kitap; Plaza de Mayo Anneleri ve dünyanın her yerinde insan hakları için mücadele edenlerle dayanışmak için yazıldı. Onlar olmaksızın, dünyada adalet adına asla bir umut olamaz.

Umarım bu kitap Türkiye'dekiler için yararlı olacaktır.

Jo Fisher
Londra, 1998

Bu kitabın tek amacı Plaza de Mayo Anneleri'nin sesi olmaktadır. Kitap, 1985 yılı Mayıs ve Aralık ayları ile 1987 yılının Mart ve Haziran ayları arasında Arjantin'e yapılan iki ziyaret sırasında kırkın üzerinde anne ve büyükanneyle yapılan röportajlar sonucu yazıldı. Amaç, kadınların bireysel mücadelelerinden çok, bir toplu mücadele tarihini ortaya koymaktır. Bu, Anneler'in sürekli kendi kişisel durumları hakkında konuşmak istedikleri halde, devlet eliyle, bütün reel ve potansiyel muhalefeti bertaraf etmek için kurulmuş ve örgütlenmiş bir baskı sistemine karşı öncelikle toplu bir eylem üzerinde yoğunlaşmak gerektiğine duydukları inancı gösteriyor. Aynı zamanda, okuyucular, kadınların kişisel öykülerini de izlemek isteyecektir.

Kitap, Annelerin röportajlar sırasında ve kendi yayınlarında en sıkılıkla anıtlıkları olaylara dayanılarak kabaca kronolojik bir düzen içerisinde hazırlanmıştır. Kendi rolümüz, bu olayların içeriğinin anlaşılmasını kolaylaştırmak olarak gördüm ve yorumlamayı, çözümlemeyi kadınların kendilerine bırakarak bana ait olmayan bir tarihe davet-siz girmekten kaçınmaya çalıştım. Öte yandan, bu kitap, onların mü-

cadelesiyle güçlü bir dayanışma hissi içinde yazıldı.

Giriş bölümü, kitapta anlatılan olayların bir arka planını, o zamanın koşullarını sunmayı amaçlıyor. Arjantin'in yakın tarihini ve kadınların ülkenin gelişmesinde oynadıkları rolü kısaca ele alıyor.

İkinci Bölümde yer alan Arjantin'in her yerinden kadınların anlatımları, 1976 darbesinden sonra, "Teröre karşı savaş" bahanesiyle uygulanan baskın planının sistematik yapısını gözler önüne seriyor. Ülkenin demokratik ve ilerici kesimleri devlet terörüne bir yanıt vermekte yetersiz kaldılar ve Anneler çocukların bulmak için başlattıkları araya kendiğini yalnız ve gücsüz buldular. Bu bölüm Anneler'in büyüyen çaresizlikleri sonucunda askeri yönetime karşı ilk açık protestoyu nasıl düzenlediklerini ve diktatörlüğe karşı muhalefetin sesi olarak nasıl ortaya çıktığını gösteriyor.

Üçüncü Bölüm kaybedilenlerden dolayı bir araya gelen kadınların geçmişlerini ele alıyor. Bu bölüm, Anneler'in geçmişlerinin farklılığını göstermek için seçilen dokuzunun anlatımlarından oluşuyor. Sınıf farklılıklarından dolayı ortaya çıkan şey, birbirine çok benzeyen yaşamöyküleridir. Anneler, geleneksel kadınlığa özgü ortak deneyime ve kaygılarla sahiptiler. Bu, büyük bir bölüm toplumsal ve politik yaşama ilk kez katılan bu kadınların sahip oldukları tek maharetti. Bu bölüm daha sonra karşılaşacakları sorunlar hakkında da açıklamalar getiriyor ve Plaza de Mayo Anneleri'ne katılmalarıyla yaşamlarının nasıl bir dönüşüm uğradığını göstermede bir karşılaştırma görevi üstleniyor.

Dördüncü Bölümde toplumda muhafazakâr olarak bilinen gücün nasıl askeri yönetime karşı muhalif bir güçe dönüştüğünü görüyoruz. Bunu, kadınların baskının boyutları hakkında daha fazla bilinçlenmelerine yol açan süreç, bu sürecin sonucunda Annelerin meydan okuyan bir güç olarak gelişmeleri konusundaki değerlendirmeler izliyor. Bu aynı zamanda kendi kişisel politikleşmelerinin de yolunu açan bir süreçti. Bu bölüm, Anneler'e katılmalarının kendilerini geleneksel annelik rollerini yeniden belirlemeye nasıl zorladığını ve aile ile toplum içindeki rollerini algılayışlarını nasıl değiştirdiğini gösteriyor. Anne-

lerin, kendilerini bütün kaybedilenlerin anneleri olarak tanımlamaları, tek tek ailelerin ve anneliğin geleneksel ideolojisine, ordu ve kilisenin ahlak söylemine yer alan bir ideolojiye meydan okumayı. Bu bölümde kadınların bu söylemi sahiplerine karşı nasıl çevirdiklerini ve birinci yıllarını birlikte geçirmeyi nasıl başardıklarını görüyoruz.

Beşinci ve Altıncı bölümler, Annelerin, "siyaset yapmanın yeni yolları" diye bilinen olguyu ne ölçüde yarattıklarını gösteriyor. Gerek baskından gerek geçmişte siyasi sistemden soyutlanmaktan dolayı, normal siyasi kanalların kendilerine kapatılmasıyla Anneler, bürokratik olmayan, doğrudan, uzlaşmaz ve başarılı yeni bir siyasi tarzı kendiliklerinden yarattılar. Beşinci Bölümde, her türden ideolojiyi aşan bir taleple esaslı yaşam hakkı iddiasıyla birlikte, bu tarzın, mücadelelerine uluslararası desteği nasıl kazandırdığını görüyoruz. Askeri yöneticiler tarafından bir propaganda faaliyeti olarak kurgulanan 1978'deki Dünya Kupasıyla başlayarak, Annelerin uluslararası ilgiyi nasıl kendi lehlerine çevirdiklerini gösteriyor. İlk yurtdışı seyahatlerini, yabancı devletlerden beklentilerini ve mücadelelerini sürdürmelerini mümkün kılan uluslararası dayanışmayı ve mali destek sağlamayı nasıl başardıklarını anlatıyor.

Altıncı Bölümde anlatılan yasal derneğin kurulmasıyla Anneler, taleplerini, tavırlarını ve partisiz siyaset konumlarını şekillendirdiler. Toplumun büyük bir kesiminin Annelerden henüz habersiz olduğu ve askerlerin kadınlara karşı savaşı giderek yoğunlaştırdıkları Arjantin'de, örgütlenmek amacıyla dernekleştiler. Arjantin'in soyutlanmış iç kesimlerinden kadınların Plaza de Mayo Anneleri'ne katılmaya nasıl geldikleri ve yaşadıkları yerlerde karşılaştıkları zorluklar anlatılıyor. Altıncı Bölüm aynı zamanda 1977 yılı sonrasında kaybedilmiş torunlarının bulunması için mücadele vermek amacıyla çoktan ayrı bir grup olarak örgütlenmiş olan Büyükkannelerin mücadelelerini de tanıtıyor.

Yedinci Bölüm, askeri rejimin getirdiği ekonomik programdaki krizle başlıyor ve 1980-83 arasında Falklands/Malvinas savaşındaki

mağlubiyetle had safhaya ulaşan çöküşünü anlatıyor. Anneler'in orduya karşı giderek büyüyen protesto hareketindeki ve 1983 seçimlerine yol açan olaylardaki rollerinin izini sürüyor. Seçim yaklaşıkça ve siyasi partiler kendilerini yeniden oluşturmaya başladıkça, Arjantin'in yeni ve eski siyasi aktörlerinin çatışma konumlarını daha açık bir şekilde görüyoruz. Bu bölüm, Annelerin kendileri için bir yer bulmakta karşılaşlıklarını zorlukları, geleneksel siyasi sistem içerisindeki taleplerini ve sivil yönetimden yeniden yapılanmasını izleyen döneme damgasını vuracak olan gerginliklerin başlangıcını anlatıyor.

Sekizinci Bölüm, 1987 sonuna kadarki dönemde "demokratik" yönetimini ele alıyor. Yeni hükümetin insan hakları ve ordu hakkında uyguladığı politikalara karşı Anneler'in temel taleplerini ortaya koyuyor. Bölümün sonundaki beyanatlar, Anneler'in basit bir mücadele konusundan, ekonomik ve siyasi talepleri bir araya getiren bir insan hakları ve demokrasi kavramına doğru nasıl bir değişim geçirdiklerini gösteriyor. Sekizinci Bölüm, bu taleplerini geleneksel siyasi sürecin "siyasal gerçeklerine" uygun duruma getirecek şekilde değiştirmeyi reddetmeleriyle birlikte, kendilerini resmi siyasetten giderek nasıl soyutladıklarını anlatıyor.

Son Söz, Annelere ve Büyükkannelere ait. Kitabın son bölümünde onlar, mücadelenin onları kişisel olarak nasıl değiştirdiğini ve Anneler hareketinin Arjantin toplumu ve kadını için anlamını değerlendirdiyecekler. Özellikle de, annelik rolü kavramını nasıl yeniden tanımladıklarını ve ona olumlu bir anlam yüklediklerini tartıyorlar. Bu, toplumsal ilişkilerde radikal bir dönüşümü de getirdi ve en sonunda da, anneligin toplumsallaşmasına yol açtı. Bu bölümdeki tanıklıklar, kadınların mücadeleyi geleceğe aktarma kararlılığını da açıkça ortaya koyuyor.

Jo Fisher
Arjantin, 1988

Arjantin, 1950 başlarına kadar ekonomik büyümeye oranı, kentsel ve endüstriyel örgütlenme düzeyi, kişi başına düşen gelir, birçok Avrupa ülkesiyle karşılaşırılabilecek düzeydeki sağlık hizmetleri ve tıbbi olanaklarıyla, en zengin Latin Amerika ülkeleri arasında yer almıyordu. Sanayileşmekte olan Avrupa ülkelerinin ucuz sığır eti ve buğdaya yönelik talebi, Arjantin ekonomisinin hızla kalkınmasını teşvik etmiş, kentsel ve endüstriyel gelişmenin temelini atmıştır. Avrupa standartlarına göre hem ücretlerin, hem de emek talebinin daha yüksek oluşu, Arjantin'i bir fırsatlar ülkesi haline getirdi ve ülke, çoğunuğunu İtalya ve İspanya kökenlilerin oluşturduğu bir göçmen akınına uğradı. 1857 ve 1941 yılları arasında altı buçuk milyonun üzerinde insan Arjantin'e göç etti ve bunların büyük bir bölümü -yaklaşık üç buçuk milyon kişi-başa Arjantin'e -daha çok Buenos Aires'e- kalıcı olarak yerleştiler. Yeni orta sınıf ve işçi sınıfından erkekler, 1912'de oy hakkının verilmesiyle, tüm dünyada olduğu gibi, siyasal sisteme dahil edildiler. 1930'larda başlayan askeri yönetimlere rağmen siyaset, nispeten açık oldu ve siyasal par-

tiler etkinlik kazandılar. Arjantin işçi hareketi, 1900'lerin başlarında kıtadaki en güçlü işçi hareketiydi ve otoriteye karşı -sık sık şiddetli- militan bir mücadele tarihi, işçi sınıfına siyasi süreçte de bir yer kazandırmıştı. Arjantin, 1940'larda bir refah devletinin temellerini atmıştı. Baskıcı yönetimler boyunca, medya da bir dereceye kadar özgürdü ve ülke, yüksek düzeyli sanatsal ve kültürel gelişimiyle tanındı. Arjantin halkı kendilerini kültürlü, gelişmişlik düzeyi açısından diğer Latin Amerika ülkelerinden ayrı ve daha çok Avrupa'ya benzeyen bir toplum olarak gördüler. Arjantin'in ekonomik ve toplumsal durumu geleceğe yönelik iyimserlik ruhunu destekliyordu.

Arjantin, 1955'ten itibaren ağır bir ekonomik ve siyasal belirsizlik sürecine girdi. Bu süreç, 1976 askeri darbesine zemin hazırladı ve darbe döneminde Arjantin, zalimce bastırıldı. 1955 sonrası dönemde yaşananlar, ülkeyi Latin Amerika'nın öbür ülkelerine daha fazla benzetti. Arjantin'in 1955 sonrası dönemde karşılaşacağı sorunların çoğu, önceki dönemden kaynaklanıyordu. Ülkenin ekonomik kalkınması tarım ürünlerinin Avrupa'ya ihraç edilmesine ve Avrupa sermayesine dayanıyordu. Ülkenin tarımsal kaynaklarının büyük bir bölümü, önemli ölçüde demiryolu inşasını ve ticari alt yapıyı finanse etmiş olan İngiliz yatırımları sayesinde işletiliyordu. 1929 Bunalımı büyük ölçüde dış piyasaya bağlı bir kalkınma modelinin zayıflıklarını ortaya çıkardı. Dünya piyasasında hammadde talebindeki ani düşüş ve yabancı sermayenin toptan göçü, bunalımın ilk habercileri olmuştur. Bu, Arjantin'in iktisadi kalkınmasını sürdürme yeteneğini ansızın yıktı. Tarım sektöründe durağanlık başladı; bu, ülkenin iç bölgelerini ağır bir biçimde etkileyerek, işsizliğe ve iş aramak için başkente doğru büyük bir göçe yol açtı. 1930'larda ulusal sinai kalkınma oranında önemli bir artış oldu. Başta, daha önceden ithal edilmekte olan eşyaların üretimi olmak üzere, endüstrileşme ithal teknolojiye ve giderek daha çok da yabancı sermayeye bağımlı bir hal aldı. Arjantin'in tahıl ve etine

dünyada yeniden talep uyandıran, ulusal endüstrinin sürekli yayılması ve bir refah devletinin temellerinin atılması için kaynak sağlamış olan şey, II. Dünya Savaşı'nın belirtileriyle ortaya çıkan istisnai koşullardı.

Büyük bunalımı izleyen yıllarda siyasal katılıma gittikçe artan sınırlamalar getirildi ve ordu siyasete müdahale etti. Sivil hükümet 1930'da bir askeri darbeyle devrildi. Ülke, on iki yıl boyunca hileli seçimlerle iktidarda kalan bir dizi hükümet tarafından yönetildi. Yeni sanayi sınıfı, ekonomik güçlerinin büyük bir kısmını hâlâ korumakta olan geleneksel tarım oligarşisinin yerini almayı başaramamıştı; fakat her iki kesim de, devlet aygitinin denetimini eline geçirmek için ne birleşebilmiş ne de yeterince güç kazanabilmişti. Keza, her iki kesim de örgütlü işçi hareketinin ekonomik kaynaklar konusundaki talepleriyle mücadele etmek zorundaydı. General Juan Deningo Perón'un karizmatik kişiliği çevresinde popülist bir ittifakın güçlenmesinin sebebi de, bu siyasal çatışmaz ortamıydı. Onun anti-oligarşik ve anti-emperyalist söylemi, Arjantin için bir ulusal endüstri projesinin uygulanması konusunda desteklerini kazanmayı amaçladığı işçi sınıfına yaptığı çağrıyla birleştirdi. Perón, 1943'de iktidarı ele geçiren yeni askeri hükümetin Çalışma Bakanı olarak, işçi sınıfının ücretlerinde ve koşullarında iyileştirme sağlayan bir dizi reform başlatmıştır. Perón bir yandan onların oylarıyla, öbür yandan iç piyasa için üretim yapan sanayiciler ve ordunun 'milliyetçi' kanadının desteğiyle, 1946'da Başkan seçildi. Perón, merkezi Peronist bir sendika örgütlenmesi yaratarak ve işçi sınıfını Peronist bayrak altında birleştirme projesini tehdit eden mevcut sosyalist, sendikalist ve komünist liderleri yerlerinden ederek, ittifakta yer alan işçi sınıfının kendisine bağlılığını güvence altına aldı. Her ne kadar emekçiler reel ücretlerde yüzde 20'lik bir artıştan ve sosyal güvenlik sisteminin kurulmasından faydalandılsa da, bu genel bir refah döneminde ve geleneksel seçkin kesim açısından pek bir maliyet getirmeden gerçekleşti.

Oysa 1950'lerden itibaren iç ve dış koşullar değişmeye başladı; bu, Arjantin'in temel ekonomik ve siyasi sorunlarını belirgin bir biçimde ortaya çıkardı. 1953'ten itibaren dış ticaret haddinin kötüye gitmesi, ödemeler dengesinde krize ve sermaye kıtlığına yol açtı. Amerika Birleşik Devletleri, yerli sanayicileri üstün teknolojiyle çökerterek, Arjantin'de büyük yatırımlar yapmaya başlıyor-du. Ulusal sanayiciler, ekonomik yıkım ve işçi sınıfının militanlaşması karşısında, Peronist hükümeti destekleyen çırkarlar ittifakını terk ederek ABD'nin desteklediği koalisyonu katıldılar. 1953'ten itibaren Perón, siyasi konumunu yeniden elde etmek amacıyla giriştığı çabalar sonucunda yabancı sermayeye öden verdi. Endüstri ve madencilikte yabancı sermayeyi kayıran ABD şirketlerinin çırkarlarına uygun bir yasayı kabul etti. Aynı zamanda, sonuçları işçi sınıfının yaşam standartlarını ağır bir şekilde düşürecek olan "kemer sıkma" önlemlerini başlattı. İşçi hareketi bu politikalara karşı direnmeye vakit bulamadan Perón iktidardan indirildi. Eylül 1955'te ülke mahvolmanın eşiğinde ve iş çevrelerinin, kilisenin ve silahlı kuvvetlerin sert muhalefetiyle karşı karşıyayken, Perón, koyu bir anti-Peronist olan General Aranburu'yu iktidara getiren bir askeri darbeyle devrildi.

1955'ten sonra uygulanan politikalar, ekonomide yabancı sermayenin gücünü artırdı ve işçi sınıfının yaşam standartlarını iyice kötüleştirdi. Bu yıllarda ekonominin en dinamik sektörlerini bastıran sürekli bir yabancı sermaye akınına tanık oldu. Uluslararası sermaye piyasalarına gittikçe artan bağımlılık, 1955'ten itibaren ülkeyi mahveden istikrarsızlık ve kısa süreli krizlere yol açtı.

Aynı zamanda uzun vadeli etkenler Arjantin'in uluslararası pazardaki konumunu zayıflatıyordu. Dünyada tarım ürünlerinin fiyatları, endüstri ürünlerinin fiyatları karşısında düşünce, Arjantin, endüstrileşme için gereken sermaye malları ve makina ithalatını karşılamak için gerekli döviz kazanmak amacıyla daha fazla üretmek ve satmak zorunda kaldı. Pazarların içe kapandığı, talebin

düştüğü bir sırada Arjantin, ABD, Avustralya ve Kanada gibi yeni tarım devleriyle de yarışmak zorunda kaldı. Tarım sektörü, bu yeni koşullara uyum sağlayamadı ve uzun bir durgunluk dönemine girdi. İthalat haddi ihracatı geçti; enflasyon, gerileme ve işsizliği körkleyen düzenli ödemeler dengesi bunalımları ortaya çıktı.

1950'lerin başlarına kadar, ekonomik kalkınmanın nüfusun büyük çoğunluğuna yarar sağladığını söylemek mümkünse de, bunu izleyen yıllarda yarar görenler daha çok belirli bazı kesimler oldu. 1955'ten itibaren nüfusun yüzde altısını oluşturan en yoksul kesime giden ulusal gelir payında uzun süreli bir kötüleşme görüldürken, yüzde onunu oluşturan en zengin kesim büyük bir artış etti. Reel ücretler sürekli düştü ve 1950'lerin sonrasında Arjantin, bunalımdan beri ilk kez büyük bir açık işsizlikle karşılaştı. Yaşam standarı, her ne kadar hâlâ çoğu Latin Amerika ülkesinden yüksekse de, Brezilya ve Meksika'nın gerisinde kalmış ve artık Avrupa ülkelerinin kiyaslanamayacak bir durumdaydı. Buenos Aires ile ülkenin diğer kesimleri arasındaki ayırım da keskinleşti. 1960'lı yıllar boyunca Arjantin'in yoksul iç kentlerinden yedi yüz elli bin göçmen, ekonomik faaliyetlerin büyük bir kısmının gerçekleştiği Buenos Aires'e yerleşti. Buenos Aires, Arjantin topraklarının binde birini oluşturur; buna karşın 1970'de, nüfusun yüzde 35'i ve işgücünün yaklaşık yüzde 38'i burada yoğunlaşmıştı. Konut yetersizliği ve endüstriyel işsizlik, gecekondu mahallelerinin oluşmasına yol açtı. İlk kez Latin Amerikalı komşularının kine benzer türden bir yoksulluk düzeyi, Arjantin'in büyük kentlerinin çevresinde de görülmüyordu.

Ekonomik programlar konusunda genel bir uzlaşma olmadıgından, hükümetler, giderek artan bir biçimde bazı kesimleri kaba güç ve sindirme yoluyla dışlama politikalarına bel bağlamaya başladılar. Askeri rejim 1955'te iktidara geldiğinde, işçi sınıfının siyasi sesini ve birliğini temsil eden hareketi bastırmaya karar verdi. Perón sürgün edildi. Peronist Parti yasaklandı ve liderleri, sendika li-

derleriyle birlikte keyfi bir biçimde tutuklandılar. Bunu izleyen on sekiz yıl boyunca ordu, Peronizm yasağının bekçiliğini yaptı. Ülke, 1955-1973 yılları arasında, yalnızca yedi yıl boyunca sivil hükümetlerce yönetildi. Bu dönemde Peronizm yasaktı; bu yüzden seçilen iki hükümet de büyük halk kesimleri tarafından meşru kabul edilmedi. Sivil başkanlar Frondizi, Illia ve Guido, işçi sınıfına ve Peronizme taviz vererek toplumsal desteklerini artırmaya girişince ordu, eski politikaları tekrar yürürlüğe koymak ve sonunda sivilleri iktidardan indirmek için müdahale etti. General Onganía'nın 1966 darbesi, silahlı kuvvetlerin, Arjantin'in siyasi çökmezlerini çözmek için yeni bir girişimiymiidi. Ordu, Arjantin'in ihtiyacı olduğuna inandığı bütün ekonomik ve toplumsal dönüşümü gerçekleştirmek amacıyla, sürekli olarak yönetimi elinde tutma niyetini ilk kez açık bir şekilde dile getirdi.

Bir dizi askeri hükümetin barışçıl siyasal görüşlerini ifade edenlere karşı yaptığı operasyonlar, cuntaya karşı, kaynağı işçi sınıfı ve Peronizm'den gelen örgütlü bir direnişin ortaya çıkmasını önleyemedi. İşçi hareketi, Peronist liderliğin bertaraf edilmesinden sonra fabrika komiteleri şeklinde yeniden oluştu; tabanda örgütlen-di; askeri rejimi endüstriyel huzursuzluk yaratarak ve sabotaj yoluyla devirmek için 1959 genel greviyle had safhaya ulaşan bir kampanya başlattı. Buna karşılık devletle sanayiciler ve çökuluslu ABD şirketleriyle işbirliğini savunan saçı bir grup, 1963 yılının sonrasında Peronist sendika hareketinin liderliğini ele geçirmiştir. General Onganía'nın 1966 darbesini ve askeri yetkililerle işbirliğini ilk kez alenen meşru gösteren kesimlerden biri, sendika bürokrasisi oldu. Peronist ve Peronist olmayan sol kesimler, bu durum karşısında daha radikal ve çatışmacı sendikalardan oluşan muhalif bir ulusal örgüt çevresinde yeniden birleştiler. Askeri yönetime muhalefet, 1960'larda toplumun çok büyük bir kesimine yayılmıştı. Küçük iş çevreleri, dış rekabetin ulusal endüstriye verdiği zararı protesto ediyordu. Öğrenci hareketi daha çok politize oldu ve orta

sınıf gençlerinin büyük bir bölümü Peronist sola katıldı. Örneğin 1969'da Cordoba'da meydana gelen 'Cordobazo' olayı gibi, bir dizi kent isyanıyla had safhaya ulaşan grev eylemlerinde öğrenciler, işçilerin yanında yer aldılar. Genel huzursuzluk ortamında, Peronist ya da Peronist olmayan küçük gerilla grupları ortaya çıkmaya başladı. Siyasal şiddetti bastıramayan askeri hükümet 1973'te, hayal bile edilemeyecek biri, Perón'un geri dönüşünü düşünmek zorunda bırakıldı.

Perón, 1973'te seçmenin yüzde 62'sinin oyıyla başkan oldu. Fakat ne Peronizm içindeki çelişkileri çözmeye, ne de Arjantin'e ekonomik ve politik düzen getirmede başarılı olabildi. Dönüşünden önce eylemlerini desteklemiş olduğu silahlı Peronist solun yardımıyla seçilen Perón, seçilmesinin hemen ardından, Peronist Parti'yi ele geçirmek için mücadele eden sağcı güçlerin yanına geçti. Perón'un ölümü ve eşi Isabel'in 1974'te başkan olmasıyla hareketteki parçalanma büydü; 1976 darbesinin ardından artan şiddetli siyasal çatışmalarla doruğa ulaştı.

Latin Amerika'da toplumsal sınıfların keskin ve sık sık şiddetlenen mücadelelerinde kadınların özgül kaygıları ikinci planda kaldı. Erkek işçilere ödenen ücretlerin bile aileleri yalnızca açıktan koruduğu, bütün siyasi faaliyetleri yasaklayan otoriter bir rejimin hâkim olduğu bir ülkede, ücret eşitliği istemek gereksizdi. Çağrılar yetersiz kalıyor ve eşit siyasi haklar için mücadele etmek de anlamsızlaşıyordu. Arjantin'de kadınlar, hangi sınıfın olursa olsun, bağımlı kapitalizm ve ataerkil yapının ikili sömürüsüne maruz kalan ezilmiş bir grup olarak kaldılar.

Machismo (Maçoluk), kimi karakteristikleri Latin Amerika'ya özgü, diğerleri ise dünyadaki bütün kadınlarca bilinen bazı özellıklere sahip cinsiyetçilik (sexism) türüne verilen addır. Kökleri, bağımlı kalkınmanın özel koşullarında, yerli kültürlerin içерdiği ve kolonyal (sömürgeci) İspanyol kilisesinin savunduğu fikirlerle daha 'Batılı' türden ithal bir ataerkilik fikrinin harmanlanmasıdır.

yatmaktadır. *Machismo*, erkeğin üstünlüğünü desteklemek için erkek ve kadın arasındaki bir kısım işlev, kapasite ve vasif farklarını vurgular. Kadın ve erkek arasındaki hâkimiyet-itaat ilişkisi ve her cinse özgü olduğu savunulan bazı özellikler 'doğal' olarak kabul edilmiştir. Kadının 'doğal' rolü karılık ve anneliktir. En uygun yeri evidir. Evli kadın için ev dışında çalışmak uygun değildir. Bu geleneksel düşünceler eğitim sisteminde ve kilisenin öğretisinde de hâkimdir. Çağdaş edebiyat, televizyon ve sinema aracılığıyla genel düzeyde yayılmaktadır. Kadının toplumdaki bağımlı konumu, kocanın kadın ve çocuklar üzerindeki hâkimiyetini öngören İspanyol hukuk sisteminde oldukça etkilenmiş olan medeni hukuk ve aile hukuku ile pekişti. 1912 Sáenz Peña yasalarında dışlanan kadınlar, 1947 yılına kadar oy kullanamadı ve kamu görevlerini üstlenemediler.

Machismo kadının ev içi ücretsiz emeğini, ekonomiye geniş anlamda herhangi bir katkıda bulunan üretken bir iş olarak değil, bir tür 'doğal' kadınlık alanı olarak görür. Aslında yemek yapma, mülkiyeti koruma ve çocuk bakımı gibi işler, ekonomik sistemin devamı ve yeniden üretimi için zorunludur ve Arjantinli kadınlar ekonominin hep içinde olmuşlardır. Kadınların ekonomik gelişmeye katkılarının değerlendirilmesi ile ilgili hata, resmi istatistiklerde açıkça görülmektedir. 'Ekonomik olarak aktif nüfus' ölçümü, kadınların hem ev içi emeğini, hem de aile işlerine olan katkılarını dışında bırakıyor; yalnızca kadınların pazardaki işlerini, yani ücretli işlerini ölçüme dahil ediyor. Buna rağmen istatistikler, kadınların çok önemli bir bölümünün ücretli işgücüne katıldığını gösteriyor. Kadınların evle sınırlanırılması ve ücretli işlerden tecrit edilmeleri, pek çok işçi sınıfı ailesine açık bir seçenek değildi. Yüksek toplumsal sınıflardan gelen Arjantin kadınları için, ev dışı iş, kültürücü bir şey olarak görülmüyorken, işçi sınıfı için kadınların ücretleri çoğu zaman aile gelirine yapılan zorunlu bir katkıydı.

Siyasal kalkınmanın, kadınlara daha çok çalışma olanağı sağlayacağı; böylece işgücünün diğer üyeleriyle daha doğrudan ilişkiye

geçmeleri, aileden bağımsızlaşmaları ve siyasi katılım için büyük olanaklar sağlayacağı, yaygın bir kanıdır. Genel kabul gören bu kanaat pek doğru değildir. Arjantinli kadınlar, 19. yüzyılın sonunda kentsel ve endüstriyel altyapının gelişmesinden beri ücretli işgücüne katılmışlardır. 1895 sayımı bütün işgücünün yüzde 30'unu, daha çok günlük işçi, zanaatçı, hizmetçi, terzi ve ahçı olarak çalışan kadınların oluşturduğunu gösteriyor. Buna karşılık 'Ekonomik gelişme' kadının toplumdaki rolü konusundaki geleneksel düşüncelerde hiçbir değişikliğe yol açmadı. Aksine, geleneksel düşünceler kadın ekonomiye katılma koşullarını tanımladı ve kadın işçiler için iş olanaklarını arttırmadı, azalttı. Fabrikalar, kadınların evde sürdürdükleri zanaatların yerini alınca, ev işleri ve çocuk bakımı ücretli işle birleştirmede oldukça zorlandılar. 1914'ten önce tarımsal istihdamdaki düşüşle birlikte, bu zorluğun bir yansımı olarak, ücretli işgücündeki kadın oranı yüzde 22'ye düştü. Bu, aynı zamanda Avrupa'dan çok sayıda göçmenin gelmesinin de bir sonucuydu. 1870-1930 yılları arasında göçmenlerin yaklaşık dörtte üçü erkeklerden oluşuyordu. 1920'den itibaren işgücündeki kadın oranı sürekli arttı. Arjantinli kadınlar, -her ne kadar bu oran Avrupa ve Amerika'dakinin yarısına denk geliyorsa da- Latin Amerika'daki en yüksek ekonomik katılım oranlarından birine sahipler. Ücretli işlerdeki evli kadın oranının düşük oluşu, ev içi ve ev dışı işi bağıdaştırmadaki süregelen zorluğu gösteriyor. Ayrıca, ücretli işlere girmenin kadınları geleneksel sıkıntılarından kurtarıp kurtarmadığı da oldukça şüphelidir. Böylece evdeki işleri azalmadı, sadece 'çift mesai' diye tanımlanan biçimde, geleneksel görevlerine ev dışı işi eklemek zorunda kaldılar.

Kadınlar konusundaki geleneksel düşünceler, ücretli işlerde söz konusu olan ve emek piyasasına dezavantajlı girmelerine neden olan cinsiyetçi işbölümünün de temellerini atmıştır. Evdeki rolleri, yalnızca hareketliliklerini sınırlamakla kalmıyor, aynı zamanda ne tür işler için uygun olduklarını da belirliyor; bunlar da, genellikle

evde yaptıkları işlerin toplumsal uzantısı oluyor. Eğitim, kadınlar için bir öncelik olarak görülmedi. Onaylanan rol annelik olduğundan, kızlar emek piyasasından çok, karılık ve annelik gibi sorumlulukları için toplumsallaştırıldılar. Orta sınıfların genişlemesiyle, bazı eğitim sahibi bekâr kadınlar, sağlık ve eğitim gibi kadınlıkla bağıdaşık kabul edilen alanlarda artan bir mesleki fırsat avantajına sahip olabildiler. Ev dışı işin aslında erkeğin görevi olduğu şeklindeki kanaat, kadınların düşük ücret almalarını da meşrulaştırdı. Ortalama olarak bir kadın, bir erkeğin aldığı ücretin yarısını alıyordu. Başlangıçta kadınlar, en kötü ücret ve koşulların bulunduğu işlerde yoğunlaştılar. Ulusal Çalışma Dairesi'nin ilk raporları, kadınların ayrımcılığa ve sömürüye daha çok maruz kaldıklarını; ücretli kadın istihdamını da uzun çalışma saatleri, tehlikeli ve sağıksız koşullar ile düşük ücretlerin yaygın olduğunu tespit etti. Bunalım dönemlerinde kendileriyle aynı işleri yapan erkeklerden çok, kadınların işten atılması, kadınların emek piyasasındaki düşük konumunu açıkça gösteriyordu. Bu, 1929 Dünya Bunalımı sırasında meydana geldi. Çalışan erkeklerin yüzde 43'ü işten çıkarılmıştı; bu rakam çalışan kadınarda yüzde 61'di.

Kadınlar, aynı zamanda ücretli işgücüne katılımlarını engelleme girişimlerine de maruz kaldılar. Arjantin toplumunun bazı kesimleri, kadınların işgücüne girmelerine, doğum oranını azaltacağı ve aileyi çökerteceği iddiasıyla şiddetle karşı çıktılar. Bunun, babanın otoritesini azaltarak aile içi güç dengesini bozacağı şeklinde bir endişe de vardı. 1930'larda yapılan bir çalışma, kadınların ücretli işlerde çalışmalarının resmi olarak önlenmesini ve annelikle sınırlandırılmasını öneriyordu; 1935'te bir medeni kanun tasarı, kadını reşit olmayan kişi konumuna düşürmeyi amaçlıyordu. Kismen, Arjantin Kadınlar Birliği gibi kadın örgütlerinin gerçekleştirdiği bir kampanyanın etkisi sayesinde bu tasarı, Kongre'nin onayını almadı; fakat kadınların çalışmasına karşı kampanyalar, özellikle katolik basında ve kiliselerde, devam etti. Kiliseyle birlikte

‘geleneksel kadınlık’ın en ateşli savunuculuğunu yapan ordunun bazı kesimleri, kadınlarla ilgili geleneksel görüşlerden kaynaklanan taleplerde hassasiyet gösterdiler. Silahlı kuvvetlerin siyasette artan rolüyle birlikte, bu görüşler yeniden açıkça ortaya çıktı. Ordu 1943’te iktidara gelince özel sektör ve devlet daireleri, kadın istihdamını durdurmaya teşvik edildiler; kadınların devlet dairelerinde memur derecesinin üstünde istihdam edilmeleri yasaklandı.

Kadını, aşırı ucuz emek kaynağı olarak kullanan sanayi kapitalistleri, derhal, kadınların istihdamdan dışlanmalarının ulusal ekonomi açısından doğuracağı kötü sonuçları ayrıntılı olarak açıkladılar. Erkek çalışanlardan elde ettikleri kârın iki, hatta üç katını kazandıkları kadın emeği savunmak, onların çıkarlarına uygundu. Kilisenin karşı çıkması ve askeri hükümetlerin kadınların ev dışında çalışmalarının sınırlanırılması için yaptığı girişimlere rağmen, 1930 ve 1940’larda endüstriyel emeğe artan taleple birlikte, çalışan kadın sayısı da arttı. Kadınlar, Buenos Aires’te erkeklerden daha çabuk işe giriyordu. 1914-47 arasında tarım ve hayvancılık sektöründeki durgunluğun büyük bir işsizliğe yol açtığı iç bölge kentlerinden Buenos Aires’e göçen kadınların sayısı erkeklerin iki katydı. Buenos Aires’te 1920’lerde yüzde 24 olan kadın işgücü, 1947’de yüzde 31’e yükseldi. Yoğunluklu olarak, erkeklerle ödenen ücretin ortalama üçte birini veya yarısını kazanabildikleri gıda, tütün, giyim, kimya ve tekstil endüstrilerinde çalışılar. İş fırsatlarının artması memuriyet, satıcılık, öğretim, idare ve artan devlet bürokrasisi gibi bir miktar eğitim gerektiren ve orta sınıf kadınına cazip gelen iş alanlarını da etkiledi. Örneğin, 1940’larda ilkokul öğretmenlerinin yüzde 84’ü ve ortaokul öğretmenlerinin yüzde 50’si kadınlardan oluşuyordu.

Perón’un 1940 başlarındaki askeri hükümete Çalışma Bakanı olarak atanması, kadınların ev dışında çalışmasını engellemek için yapılmış politikaların tersyüz olmasına neden oldu. Kadın işçileri hoşnut etmek için yapılan konuşmalarda, kadınların Arjantin’in

kalkınmasındaki katkıları ilk kez kabul ediliyor, methodiliyordu. Perón, 1943'te "Dokuz yüz binden fazla Arjantinli kadın her tür iş ve meslek alanında ücretli işgücü içerisinde yer alıyorlar... Onların gayretlerine manen ve maddeten saygı duymak bizim görevimizdir" dedi. Perón, Çalışma Bakanlığı içerisindeki ilk Kadın İş ve Yardım Bölümü'nü kurdu; mevcut koruyucu düzenlemenin geliştirilmesini ve ücret eşitliği sağlanmasını istedi. 1944'te parça başı ücret, bütün endüstri kollarında yasaklandı ve evlerinde çalışan kadınlar için de asgari ücret uygulandı. 1945'te koruyucu düzenlemeler genişletildi, ev işlerini belirleyen mevzuat getirildi ve kadınlar için, gıda endüstrisinde erkeklerin aldığı asgari ücretin yüzde 20 altında bir ücret tespit edildi. 1949'da tekstil sanayiinde çalışan kadınlara eşit ücret ödendi ve bu 15 binden fazla kadın işçiye etkiledi.

Perón, kadınların kitlesel düzeyde siyasi hareketliliğini de sağladı. Kadınların artan ekonomik katılımı, 1940'lara kadar, berabерinde siyasete daha fazla katılmalarının yolunu açmamıştı. Sosyalist Parti de dahil, bazı siyasi gruplar kadınların oy hakkını ve yasal eşitliklerini savunuyordu. Ayrıca, örneğin aileyi kadının bağımlılığının temeli olarak tanımlayan; evliliğe ve kiliseye savaş açan 19. yüzyıl sonu anarşist feministleri gibi istisnai özerk kadın hareketleri de vardı. Sınırlı bir ilgi görmelerinin nedeni, işçi sınıfına mensup kadınların sorunlarını ele almadaki başarısızlıklarydı. Arjantin'de ortaya çıkan kadın hareketlerinin çoğu da, bu sorunlarla ilgilenme konusunda başarısız oldular. Bunların çoğu, toplumun zengin kesimlerinden gelen kadınlardan oluşuyordu ve öncelikli ilgi alanları daha çok kendi sınıfal kökenlerine uygun konulardı. 1919'da kurulmuş olan Arjantin Feminist Partisi ve 1930'larda kurulmuş olan Arjantin Kadınlar Birliği gibi örgütler, yasal konum ve siyasal haklarda eşitlik için çalıştilar. 1920'lerde kadınların medeni haklarının geliştirilmesiyle ilgili düzenlemede ve 1930'larda bu yasal kazanımları tersine çevirmeye çalışanlara karşı verilen

mücadelede bu örgütler önemli rol oynadılar. Bu grupların çoğu, özellikle 1930'larda kurulmuş olan ve 80 bin üyesi Arjantin Kadınlara Oy Hakkı Derneği, kadınlar için oy hakkı da istediler. Ayrıca, birçoğu eşit ücret, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, yüksek gelirli işlere daha fazla giriş imkânı ve annelik tazminatı için mücadele ettiler. Fakat, geniş kadın kitlelerini cezbedemediler.

Perón, kadınların oy hakkını desteklemenin politik değerini çabuk fark etti. 1945'te başkan yardımcısı olarak, eşit politik haklar için destek sözü verdi ve Başkan olunca da, eski feminist kadroyu etkili bir politikayla saf dışı bırakarak, daha fakir mahallelerdeki kadınları örgütlemeye başladı. Yeni iş becerileri alanında, eğitim, tıp ve hukuk konularında yerel hizmet vermek üzere kurulmuş olan yerel merkezleri destekledi. 1947'de kadınlar, seçme ve kamu görevlerine katılma hakkını elde ettiler. İki yıl sonra da, evli kadınlar kocalarıyla anayasal eşitlik ve çocukların üzerinde eşit velayet hakkına sahip oldular ki, bu onların eski statülerinde önemli bir değişimi ifade ediyordu. Perón, aynı yıl Arjantin'in iç kesimlerinden fakir bir aileden gelen ve Arjantin işçi sınıfından büyük kitlesel destek görmüş olan karısı Evita'nın başkanlığında Peronist Kadınlar Partisi'ni kurdu. Evita, hiç seçilmediği halde kadınların oy hakkını korumak ve Peronist Parti içindeki politik faaliyetlerini geliştirmek için olanač gücüyle çalıştı.

1951 seçimleri Arjantin'li kadınların oy kullandığı ilk seçimlerdi ve kadınlar büyük oranda Perón'a oy verdiler. Bütün kesimlerden kadınların çoğunluğu ve daha çok işçi mahallelerinden kadınlar, Peronist Parti'ye oy verdiler. Ayrıca, Peronist kadın adaylarının hepsi, yedisi senato için ve yirmi dörtü milletvekili olarak seçildiler. Üstelik 1953'te milletvekilleri bir kadını Ulusal Kongre'nin Başkan Yardımcılığı'na seçtiler. Bu, Latin Amerika'nın başka hiçbir yerinde görülmemiş bir düzeyde kadınların siyasi katılımını gösteriyordu. Bunu, 1954'te bölgede Perón tarafından desteklenen eş görülmemiş iki düzenleme takip etti: İlk, evlilik dışı doğmuş

çocuklara evlilikten olanlarla eşit haklar tanıdı; diğeri, boşanmayı yasallaştırdı.

1945-55 Perón hükümeti, kadınlara eşi görülmemiş kazanımları getirirken, bu, 'annelik önce gelir' şeklindeki ideolojiyi hiçbir zaman kökten değiştirmedi. Evita Perón, kadınlara konumlarını geliştirmeleri için çağrıda bulundu ve onların mücadelelerini işçi sınıfının genel mücadeleyle birleştirdi: "Nasıl ki işçilerin özgürlük mücadelelerini yalnızca kendileri yürütebilirlerse, aynı şekilde kadınların kurtarıcısı da yalnızca kadınlar olabilirler." Fakat kadınların öncelikli ev kadınlığı ve annelik rollerini hiç sorgulamadı. Kadınları harekete geçirerek için yaptığı çağrıların çoğu, kadınların aile ve eve karşı görevlerini ifade ediyordu: "Ev, annelin tapınağı ve toplumun temelidir. Kendi ülkeleri ve çocukları için günlük yurtseverlik görevlerini yerine getirdikleri yerdir." Kendi rolünü, kocasına olan aşkı ve bağlılığı olarak gördü: "O cisim, Ben gölgeyim." Bu çelişkiler, Peronizmin Arjantinli kadınları yıllar boyunca cezbedişiinin nedeni olabilir; fakat Peronizm kadının bastırılmasının gerçek sebeplerini ele alamadı ve genelde işçi sınıfının bastırılmasına karşı da hiçbir şey yapmadı.

1955'te ordunun iktidara gelmesiyle birlikte, 'Hıristiyan ve alevi değerlere' de yeniden dönüldü. Bir kez daha, kadınlarla ilgili geleneksel görüşler, evli kadınların çalışmasına karşı olan kilisenin tutuculuğuna yakın duran askeri idarecilerce yeniden güçlendirildi. Perón'un boşanmayla ilgili getirdiği yasalar, 1955'te yürürlükten kaldırıldı ve kadınların aile içindeki rolleri ve kocalarına tabiyetleri yeniden açıkça belirtildi. Ücretli işlerde çalışan kadınların sayılarında bir artış oldussa da, kadın iş gücünün büyük bir bölümünü bekâr, ayrılmış veya boşanmış kadınlardan oluşuyordu. Evli kadınlar, ailedeki çocukların sayısı ve yaşılarıyla yakından ilişkili olarak, düzensiz işlerde çalışıyordu; bu da, geleneksel rol ve ekonomik katılım arasında hâlâ varolan çatışmayı yansıtıyordu.

Buna rağmen, hiç eğitim almamış kadın sayısında büyük bir

düşüş ve yüksek öğrenime giren kadın sayısında bir patlama olmuştu. On bir yaşıdan büyük kadınların ekonomiye katılım oranları, 1950'deki yüzde 21.2'den 1970'te yüzde 24.5'e çıkarken, hemen hemen bütün artışın sebebi devlet sektöründe öğretmenlik, hemşirelik, kamu yönetimi ve sosyal hizmet gibi alanlarda eğitimli kadınlar için yeni fırsatların ortaya çıkışmış olmasıdır. Ücretli işçi olarak çalışmak için gerekli eğitime sahip olan işçi sınıfından kadınlar açısından, istihdamın durumu umut verici değildi. Kadınlar, tekstil ve gıda işletmesi gibi emek yoğun endüstri kollarında ağırlığı oluşturdu. Bu sektörler artan yabancı rekabet nedeniyle küçülmüş olan sektörlerdi. Kadınların iş imkânları çağdaş, sermaye yoğun endüstri kollarında artmadı ve bütün üretim alanlarındaki istihdamları azaldı. Çokuluslu şirketlerin hâkim olduğu otomobil ve petrokimya gibi ekonominin en dinamik sektörlerinde 1970'lere kadar erkekler hâkimdi. Kadınlar artan bir şekilde marjinal iş kaynaklarına bağımlı kaldılar.

1955 darbesinden sonra, hem erkeklerin hem kadınların siyasi katılımlarına büyük sınırlamalar getirildi. Buna karşılık kadınlar, askeri yönetime karşı direniş ve protesto hareketlerine önemli katkıda bulundular. Kadınlar, fabrikalardaki ve toplum içerisindeki sendikal mücadelelerde ve genel grevlerde çok önemli bir rol oynadılar. Kadınlar aynı zamanda General Ongania'nın yaptığı darbeyi izleyen yıllarda, politik hareketlilik içinde bulunan genç kuşak arasında da yer alıborlardı. Genç kadınlar, birbirini takip eden askeri hükümetlerin ekonomik politik ve sosyal projelerine muhalefetin temellerini militan sendikalarla birlikte atmış olan öğrenci gösterileri, politik öğrenci örgütleri ve kilise gruplarında aktiftiler. 1960'ların sonunda ortaya çıkan küçük gerilla gruplarının da içindeydiler. 1976 darbesi sonrasında Arjantin üzerindeki büyük baskının kurbanları, bu yaygın mücadelelere katılmış olanlardı. Yeni askeri rejim tarafından uygulanan illegal ve gizli yöntemler, bütün muhalefeti bertaraf etmek ve bütün protestoları susturacak bir terör

yaratmak için tasarlanmıştı. Sessizlik, yaklaşık sekiz yıl sürmüş olan askeri yönetim boyunca 'kayıbedilen' tahminen 30 bin kişi arasında çocukları bulunan kadınlar adalet isteyerek sokaklara dödüüklerinde bozuldu. Bunlar, daha önceki yıllarda yaygın mücadelye düşük düzeyde katılmış olan kadınlardı. Bu kadınların büyük bir kısmı, Arjantin kadınının geleneksel yaşam biçimine uygun yaşamıştı.

Latin Amerika'nın tanık olduğu en zalim rejimlerinden birine karşı verdikleri mücadele, onların ilk politik deneyimleriyydi.

18 Haziran 1976 gününün akşamı, o zamanlar on bir aylık olan Marina bizim apartmanın kapı aralığından göründü. Çok soğuk bir geceydi. Kocamla ben evde degildik ve kapıçı onu içeri alarak polisi aramış. Ne olduğunu bilmiyorduk, ama kızımızın ve kocasının kaçırılmış olabileceğini anladık: İlkinci, bebek kapıya bırakılmıştı; ikinci, o gece kocasının ailesini ziyaret edeceklerdi ve orada degillerdi. Nereden alındıklarını bilmiyoruz; fakat bebeği kreşe bıraktıktan sonra geri dönerken olduğunu sanıyoruz, çünkü arabaları da kayboldu. Onları bir daha hiç görmedik.

Rita de Krichmar

Başkan Isabel Perón 24 Mart 1976'da başkanlık konutundan helikopterle alınarak taşrada tenha bir yere götürüldü. Silahlı kuvvetlerin üç başkomutanından, kara kuvvetlerinden General Jorge Rafael Videla, deniz kuvvetlerinden Amiral Emilio Eduardo Massera ve

hava kuvvetlerinden Tuğgeneral Ramon Agosti'den oluşan, bir askeri junta kendini Arjantin hükümeti olarak atadı.

Darbe çok az kişiyi şaşırttı. Haftalarca, darbenin gelmek üzere olduğu söylemlileri yayılmıştı; bazı senatör ve milletvekilleri, valizlerini toplayarak ülkeyi terk etmişti. Basın, darbeyi tahmin etmekten daha fazlasını yapmıştı; gazeteler aylarca darbeyi davet etmişlerdi. Ülkenin yakın siyasi tarihinde müstesna bir olay da değildi. Arjantin'in 1930'dan beri gördüğü yirmi dört başkandan on biri askerdi ve sivil yönetimden daha uzun süre askeri yönetim hüküm sürmüştü. Yalnızca bir tane seçilmiş hükümet, General Perón'un 1940'lardaki hükümeti, görev süresini tamamlayıcaya kadar iktidarda kaldı.

Arjantinlilerin bir kısmı ordunun bu kadar uzun süre beklemiş olmasına şaşırmıştı. Perón'un ölümünün ve iktidarın, Peronist hareketi parçalamakta olan parti içi savaşa çözüm bulmakta tamamen başarısız kalan karısı Maria Estela'ya, yani 'Isabel'e devredilmesinin üzerinden iki yıl geçmişti. Sendika şubeleri Peronist Parti'ye olan geleneksel desteklerini geri çekmeye başlamış ve hareketin Montoneros liderliğindeki sol kanadı yeraltına çekilerek Peronist yönetimle karşı silahlı mücadele başlatmıştı. Çok değil, altı yıl önce sürgünde bulunan Perón'un geri dönmesi için 1970'lerin askeri rejimlerine karşı silahlı mücadeleye girişmişlerdi. Hükümet içindeki güç odaklarıysa, Sosyal Refah Bakanlığı büroları tarafından koordiné edilen Arjantin Anti-Komünist İttifakı'nın yanı sıra ve acımasızlığı ve kötü ünyle bilinen A Üçlüsü'nü (Triple A) oluşturan kendi içinden ve dışardan gelen hoşnutsuzluğa cevap verdi. Ayrıca, 1975 Kasımında ilan edilen sıkıyönetim, anayasal teminatları askıya almış ve Devrimci Halk Ordusu'nun (ERP) kuzeydeki Tucumán bölgesindeki kırsal gerilla mücadeleşini bastırması için orduya hareket serbestisi vermişti.¹

Hükümet, enflasyon ve açıklarla felç olmuş ekonomiyi denetleme gücünden de yoksundu. Sıkı bir tasarruf programı başlatma gi-

rişimi, ülkenin endüstri merkezlerinde kitlesel bir grev dalgasıyla karşılaştı. 1976'da yıllık enflasyon oranı yüzde 500'e yaklaşıyordu ve yıl sonundan önce yüzde 1000'e yaklaşacağı tahmin ediliyordu; çok büyük bir kamu sektörü açığı vardı ve ödemeler dengesi umutsuz bir durumdaydı. Ülke sekiz milyar dolara ulaşmış dış borcu ödeyemez duruma gelince Uluslararası Para Fonu hükümete başka kredi vermeyi reddetti.²

Bu ekonomik ve politik karışıklık karşısında yeni rejimin ülkeye 'düzen ve saygınlığı' geri getirmek için mücadele ettiğini iddia etmesi, toplumun büyük kesimini teselli etti. Sözleri, tipki kendilerinden öncekiler gibi, iç ve dış kaygıları yataştırmak için kasten ilımlıydı. Amaçlarının, "yıkıcılığı" bertaraf etmek ve ekonomiyi istikrara kavuşturmak olduğunu ilan ettiler; hızla olağan anayasal koşullara geri dönüleceği sözünü verdiler. 24 Mart'ta Arjantin'deki demokratik kurumlardan gasp ettikleri geniş yetkilerin, görevlerini gerçekleştirmek için kendilerine gerektiğini söyledi. Ülkeyi kaos ve anarşiden kurtarmak için bütün devlet aygıtının kontrolünü ihtiyaç duyduklarını iddia ediyorlardı. Federal meclis ve eyalet meclisleri kapatıldı, siyasi partiler ve toplantılar yasaklandı ve bütün sendikalar yasadışı ilan edildiler. Cunta, Yargıtay üyelerini ve Başsavcıyı görevlerinden uzaklaştırarak, yerlerine kendi atadığı kişileri getirdi. Birçok üniversitede kapılar açıldı; televizyon kanalları ile radyoların kontrolünü ele geçirdiler ve siyasi yorum içeren her gazete haberinin yayımlanmadan önce cuntanın onayına sunulmasını zorunlu kıldılar.

Cuntanın *proceso* diye bilinen Ulusal Yeniden Yapılanma Süreci çerçevesinde, belirtilen önlemler açısından Arjantin'de meydana gelen darbelerde olağanüstü bir şey yokmuş gibi görünüyor. Üç kişiden oluşan cuntanın liderliğini yapan General Videla, halka, ülkenin Hıristiyanlık, yurtseverlik ve aile değerleri ve ahlaklı ile yönetileceği teminatını verdi. Videla, "Ortak çıkar, çatışmaların çözümü kavuşturulması ve toplumdaki herkesin insan haklarının

etkin bir şekilde korunmasıyla sağlanır”³ diyordu. Çoğu kişi askeri darbenin ardından baskıların başlamasını bekliyordu; ama eşi görülmemiş bir vahşetin gelebileceğini çok az kişi görebildi.

Kurbanlar

İşçiler

Ülkenin endüstri merkezlerindeki işçilerin, silahlı kuvvetlerin yönetimi ele geçirmiş olduğunu anlamaları için 24 Mart'a kadar beklemeleri gerekmeli. Endüstri bölgesi olan Buenos Aires ve diğer eyaletler, darbe arefesinde, insanların, genellikle fabrika sahipleri ve idarecilerinin işbirliğiyle, silahlı kuvvetlere ve güvenlik güçlerine mensup olduğu belirlenen silahlı kişilerce kaçırılması olaylarını yaşadılar. Bu işbirliği, Buenos Aires'e iki bin kilometre mesafedeki Jujuy kentinde bulunan Ledesma şekerkamışı fabrikasında açık bir şekilde yapıldı. Darbeden sonraki sabah, ordu ve fabrika polislerinin işbirliğiyle yürütülen bir operasyonda yüzlerce kişi gözaltına alındı. Baskınlar sonraki aylarda da devam etti.

Olga de Arédez: Birileri sabah saat üç buçukta kapıyı çaldı. Kocam fabrika doktoruydu ve bir hasta olabileceğini düşünerek kapıyı açtı. Ne olduğunu anlamak için çıktıım, askerlerin ve polislerin kocamı alelacele bir kamyonla attıklarını gördüm. Bu kamyon fabrikaya aitti ve fabrikadaki işçilerden biri kullanıyordu. Askerler ve şirket polisleri, şirketin araçlarını kullanarak tek bir gecede üç yüz kişiyi toplayıp götürdüler.⁴

Sonraki aylarda bu baskınlar, ülkenin her yerinde işçi ailelerinin evlerine kadar yayıldı.

Aída de Suárez: 2 Aralık 1977 sabahı saat dörtte silahlı yır-

mi kişi zorla evimize girerek, tüfek ve tabancalarını bize yönelttiler. Öfkeliydiler. Dolabı, buz dolabını açıp kapattılar. Bir şeyler arıyorlardı, galiba silah arıyorlardı. Bir işçi ailesinin evinde bulunabilecek ufak tefek, duygusal önem taşıyan ve değerli eşyalardan taşıyabildikleri her şeyi götürdüler. Fakat benim için bu önemli değildi. Her şeyi götürebilirlerdi, ama oğlumu, asla! Yatağın üzerindeydi, giyinmeye çalışıyordu. Adamlardan biri “Burada biri var!” diye bağırdı ve silahlı, iri yarlı iki adam kımıldamamamı söyledi. Onun *Hubo Héctor Suárez* olup olmadığını sordular ve eğer o ise kendileriyle gelmesi gerektiğini söylediler.

“Kimsiniz?” diye çılgık attım: “Güvenlik görevlileriyiz.” Sivil giyimliydiler fakat altlarında askeri kıyafetler, botlar vardı ve haki renkli, yeşil kurşun geçirmez yelekler giymişlerdi. Yani askerlerdi. “Neden! Oğlum hiçbir şey yapmadı, o bir suç işlemedi. Niçin bu şekilde içeri girip silahlarınızı herkese doğrultarak çocukların korkutuyorsunuz?” dedim. Yirmi bir yaşında bir çocuk, benim gibi yaşlı bir kadın ve iki küçük çocuk için silahlı yirmi adam... “Onu sorgulamak üzere götürmek için geldik.” “Neden?” diye sordum ve beni iterek duvarın öbür tarafına attılar. Oğlumu götürdüler. Bu, onu son görüşüm oldu.

Carmen de Guedes: Onlar kaçırıldığında ben evde değildim. Anneme bakmak için, kocam ve en küçük oğlumla birlikte Mendoza şehrine gitmiştim. Kocam, işinden dolayı eve erken döndü. Nasıl kaybolduklarını bilmiyorum; ama bir komşunun söylediğine göre on dokuz yaşındaki oğlum bir para cezasını ödemek üzere polis karakoluna gitmişti ve bir daha geri dönmedi. Kocam onu aramaya gitti; o da kayboldu. Kocam arabayla gitmişti ve daha sonra polisler onun arabasıyla geldiler; onun anahtarlarıyla evimizin kapısını

açıtlar ve her şeyi, makinaları, elektrikli eşyaları ama her şeyi götürdüler. Mendoza'dan geri döndüğümde ev boştu. Onların nasıl kaçırıldıkları konusunda bütün bildiklerim bunlar.

İşçi sınıfı tepkisinin felç edilmesi, askeri hükümetin Arjantin ekonomisini tamamen yeniden kurma konusundaki uzun vadeli planının uygulanması için temel koşuldu. Proje, tipki 1973'te Şili'de ve 1974'te Uruguay'da askeri rejimler tarafından dayatılanlar gibi, ülkenin ekonomik sorunları konusunda monetarist bir teşhise dayanıyordu. Reçete, yeni Ekonomi Bakanı José Martínez de Hoz'un açıkça ifade ettiği gibi, pazarın birbirini izleyen hükümetlerce getirilmiş olan sınırlamalardan kurtarılmasını öngörüyordu. Endüstriyi koruyan bütün gümrük vergileri ve tarımsal ihracatın aleyhine olan bütün vergiler, Arjantin'in daha fazla avantajının bulunduğu düşünülen tarım sektörünü geliştirmek amacıyla kaldırıldı. Finans ve döviz piyasaları yabancı sermayeyi çekmek amacıyla serbest bırakıldı; devlet giderleri kısıldı ve reel ücretler yarı yarıya azaldı.⁵ Uluslararası bankalar reçeteyi onaylıyordu; askeri hükümet 870 milyon doların üzerinde borçlandı. Cunta da hem ulusal hem de yabancı iş çevrelerinin takdirini kazandı. Ford'un yerel ortağı 1977'de yılbaşı için basına, "1976: Arjantin doğru yola geri dönüyor. 1977: İyi niyetli Arjantinlilerin güven ve umut dolu yeni yılı. Ford Motor Şirketi ve çalışanları, ülkenin kaderinin tayin edilmesi çabalarına katkıda bulunmaya söz veriyor. Ford, size yine daha fazlasını veriyor."⁶ şeklinde tam sayfa reklam verdi. *Proceso*'nın ugursuz simgesi durumuna gelmiş olan Falcon arabalarını güvenlik güçlerine veren Ford'du.

Bu uygulamanın serbest pazar ekonomisindeki başarısı, işçi örgütleri ve politikanın kesin bir bozguna uğratılmasına dayanıyordu. Ordu iktidara geldiğinde Ulusal İşçi Konfederasyonu (Confederacion Nacional de Trabajadores) ve ulusal sendika örgütüne

müdahale ederek, sendika fonlarını dondurarak her tür direnişi kırmaya çalıştı. Bir 'Endüstriyel Güvenlik' kararnamesi ile grevler yasaklanarak, greve katılanlar için beş yıl ve grev liderleri için on yıl hapis cezası uygulaması getirildi. Tarım ve sanayi sendikalarının militan üyeleri kitlesel olarak tasfiye edildi.

Öğrenciler

General Vilas, "Yıkıcı mihenklera karşı verdığımız savaşta şu ana kadar buzdağının yalnızca görünen kısmına dokunulmuştur. Terör suçunu besleyen, oluşturan ve doktrinleştiren kaynakları yok etmek gerekiyor. Bu kaynak, üniversiteler ve liselerdedir."⁷ dediğinde, ordunun, "yıkıcılık" kavramının yalnızca gerilla örgütlerini ve hatta fabrika militanlarını kapsamadığı ortaya çıktı.

Elsa de Becerra: Oğlum La Plata'da öğrenciydi, fakat darbe sırasında sorunlardan dolayı burada, Mendoza'da yaşıyor. 15 Aralık 1976'da bisikletiyle işten eve gelmekte olan Jorge'ye bir kamyon çarptı ve ağır yaralı olarak hastaneye kaldırıldı. 22 Aralık'ta taburcu oldu ve bir arkadaşı kamyonetle onu almaya gitti. Her iki bacağı kırılmış ve alçı içindiye了过来; kalçası kırılmıştı, birçok yarası vardı. Eve doğru gelyorlarken bir polis ve asker operasyonunun içinden geçtiler. Kimlik kartı üzerinde olmadığı için onu gözaltına aldılar; kamyonet ve her şeyle birlikte onu götürdüler. Birileri bizi telefonla arayarak olanları anlattı. Bize, emniyet müdürlüğüne götürüldüğü söylendi ve almak için oraya gittiğimizde hakkında hiçbir bilgilerinin olmadığını söylediler. Askeriye gittik ve kendilerinde olmadığını söylediler. Hiç kimsede değildi. Açıka kaybedilmişti. Daha sonra evimize geldiler ve her yeri aradılar.

Jorge'nin kaçırılmasından bir ay sonra yeniden evimize geldiler. La Plata'da öğrenci olan kızımız Violeta, ortaokula

devam etmekte olan en küçük kızımız Ana Maria ile birlikte o sırada bizimle kalıyordu. 22 Ocak 1977 günüydü. Birkaç arabayla maskeli ve silahlı olarak gece saat on bir, on iki su- larında geldiler. Evi önden ve arkadan sararak kapıyı çaldı- lar. Kim olduklarını söylemediler, fakat karanlık olmasına rağmen arabalardan birinin polis arabası olduğunu farkettik. Uyuşturucudan bahsediyorlardı.

Perdeleri kapattılar; bizi bağlamak için çarşafları yırttılar ve daha çok öğretmenlik görevimizle ilgili olarak bizi tehdit edip, aşağılayarak yere yatırdılar. On altı ve on sekiz yaşı- rındakı kızlarımızı alıp götürdüler. İkişi de çaresizlik içinde ağlıyordu. Hiddetli bir saldırıyla uğradım. Ne tür bir mucize eseri olduğunu anlayamadan küçük olanı geri getirdiler. Onu dış kapının yanında bir sandalyeye bağladılar ve alarm-lı bir saat kurdular. Bunlar olurken diğerleri, taşıyabildikleri her şeyi evden götürüyorlardı. Ve Violeta'yı götürdüler. Ev- den ayrılmadan önce bize, eğer saatin alarmı durmadan öncé hareket edecek olursak, açık olan dış kapının yanında bir sandalyeye bağlanmış olan Ana Maria'yı vuracaklarını söy- lediler.

Kızımızın götürürürken ağladığını duyuyorduk. Bunu asla unutmayacağım. Arabaların gittiğini duyduğumuzda kocam bizi çözdü. Saatin alarmı durdu ve koşarak kapıdaki kızımızı çözmeye gittik. Ana Maria iyiydi, ama Violeta'yı götürmüştelerdi.

Bütün bunlardan sonra kocamla evde nöbet tutmaya baş- ladık. Kocam birkaç saat uyudu ve ben nöbet tuttum, daha sonra da o uyudu. Bir hafta sonra bir gece, kocam bir ses duydu ve pencereden dışarıya baktı. Eve girmeye çalışacak birileri olursa, elinde, kendini savunmak amacıyla tuttuğu bir sopa vardı. Dışardaki Violeta'ydı. Çıplaktı, yerde sürü- nüyordu –ne durumda olduğunu sormayın– gözlerinde en-

feksiyonlar, göz çevrelerinde çürükler vardı ve yüzünde dehşet dolu bir ifade vardı... ama yaşıyordu. Kent dışında bir yere götürüldüğünü, elleri ve gözleri bağlanarak kırılmış bir halde sürekli bir arabanın içinde tutulduğunu söyledi. Orada başka insanların seslerini duyduğunu da söyledi. İşkence gören insanların çığlıklarını duymuştur. Kendisine de işkence yapılmıştı. O gece, hiçbir şey söylemeden onu bir arabaya bindirip, nerede olduğunu anlamaması için birçok dönemeç dönerek birdenbire durmuşlar ve orada yüze kadar sayarak beklemesini söylediğinden sonra yere atmışlar.

Dora de Bazze: Kızım on sekiz yaşındaydı, yeni evlenmişti ve La Plata'daki tıp fakültesinde ikinci sınıf öğrencisiydi. Rahatsız olduğum için birkaç gün benimle kalmak üzere Buenos Aires'e gelmişti. O gün, 14 Nisan 1976 tarihinde, o günlerde doğum yapmak üzere olan görümcesine telefonla ulaşamamıştı ve onu ziyarete gitti. Ona telefon etmişti; galiba yabancı birileri cevap verdi. Telefonu kapattı ve bir an için kötü bir şey olduğunu düşünmeden onu görmeye gitti. Geri gelmedi. Bütün gece boyunca onu bekledim. Görümcesinin nerede oturduğunu bilmiyordum; bu yüzden ertesi gün annesinin La Plata'daki evine gittik. Herhangi bir bilgiyi yoktu. Kızı bir hafta önce kaybolmuştu. Bundan yola çıkarak, kızın evine karakol kurulduğunu ve tesadüfen oraya giden kızımın kaçırılmış olduğu sonucuna vardık. Kocasını da almışlardı.

Evli ve bir küçük çocuğu olan oğlum kaçırıldığı zaman tıp fakültesinde beşinci sınıf öğrencisiydi. Götürülüşünden sonraki gün, 21 Ekim 1976, kızının üçüncü yaş günüydü. Evinde üç sokak ötede, arabayla gelirken kırmızı ışıkta durduğumuzda, üç-dört araba çevremizi sardı. İçlerinden biri bizim olduğumuz kaldırıma çıktı. Hugo, yalnızca "An-

ne!..” diyebildi ve sustu. Bir adam arabanın penceresinden onun başına makinalı bir silah doğrultmuştu ve başka biri de, bulduğum tarafta bana otomatik silah doğrultmuştu. Oğlumu çekip çıkardılar, deli gibi bağırdım ve beni de çekip yere attılar; gözlüklerimin üzerinde tepindiler ve ayağında askeri bot olan biri ayağıyla üzerime basarak beni yerde tuttu; bir makinalı tüfek de yüzüme doğru çevrilmişti. Yattığım yerden baktım ve oğlumu bağladıklarını, başını bir örtüyle kapattıklarını gördüm.

Olay, öğleden sonra, birçok insanın sürekli olarak bulunduğu Palermo’daki hastanenin yanındaki bir caddenin ortasında meydana geldi. Her şey kısa bir süre içinde oldu. Hugo’yu bir arabanın arka koltuğuna koydular ve oğlumun arabasını da alarak arkadan gelen diğer üç-dört arabayla birlikte uzaklaştılar. Arabalardan biri, bir Ford Falcon, korna çala çala yoluń ters tarafından gitti.

Caddenin ortasında dikilip bağırdım ve bir genç kadın koşarak yanına geldi. Galiba doktorlu. Üzerinde Dr. bilmem kim yazılı bir rozet vardı, fakat o anda ismini aklımda tutmayı düşünemedim. Bana “Onların peşinden koşma, çünkü seni de öldürürler” dedi. Evimden üç sokak ötede, orada öylece bekledim; büyük bir şok ve şaşkınlık içindeydim, sanki başka bir dünyadaydım.

İletişim, eğitim ve sanat, silahlı kuvvetlerin her birimine üçte biri düşecek şekilde bölüştürüldü; kamu kurum ve kuruluşlarının hemen hemen hepsine askeri göreviler yerleştirildi. Üniversiteler kapatıldı ve fakülteler askerlerin kontrolüne girdi. Hükümetin ilk önlemlerinden biri, ‘tehlikeli’ görülen çalışanların işten çıkarılmlarının kolaylaştırılması oldu. Sadece Buenos Aires Üniversitesi’nde bu sayı 1.500’e ulaştı. Giriş şartları zorlaştırıldı, müfredat yeniden yazıldı, kitaplar değiştirildi ve konuların içi boşaltıldı. En

şiddetli saldırıyla sosyal bilimler uğradı. Psikoloji bölümü Freud ve Jung'un; siyaset ve ekonomi bilimleri Marx'ın; biyoloji bölümü ise Darwin'in çalışmalarını öğretmemeye zorlandılar. Siyasi öğrenci hareketlerinin hepsi yasaklandı ve aktivist öğrenciler tutuklandı. Bunların arasında lise öğrencileri de vardı. 16 Eylül 1976'da, La Plata'da, "Kurşunkalem Gecesi"⁸ diye anılan bir operasyonla bir gece içerisinde on altı öğrenci kaçırıldı.

Hamile Kadınlar ve Çocuklar

General Viola silahlı kuvvetlerin kararını, "aile değerlerimizin toplumumuzun temeli olduğunu yeniden teyit etme"⁹ sorumluluğu açısından meşrulaştırırken, pek çok aile, hamile kadınlar ve çocuklar da dahil olmak üzere, kaçırılma olaylarının kurbanı oluyordu.

Elsa de Oesterheld: Bir gün on dokuz yaşındaki kızımla birlikte dışarı çıktıktı. Kızımın bana tıp okumaya karar verdiği, çünkü yoksul çocukların bulunduğu yörelerde çalışmak istediğini söylediğini hatırlıyorum. Çok idealistti. Aynı gün yolcu etti ve gitti. 19 Haziran 1976 günüydü. O gün, öğretmen olarak çalışmakta olduğu *villa*'ya (villa miseria: gecekondu) gitmiş olması gerekiyordu ve bir daha geri dönmedi. Yaklaşık olarak bir ay sonra Tucumán'dan, orada yaşamakta olan ve altı aylık hamile olan kızımın, kocasının ve bir yaşındaki çocuğunun kaybedildikleri haberini aldım. Damadımın ailesi daha sonra bebeği bir yetimhanede buldular. 21 Nisan 1977'de eşimi La Plata'da aldılar. Kısa bir süre sonra La Plata'dan bir görevli üç yaşındaki torunumu bana getirdi. En büyük kızımın evine bir baskın olmuştu ve evdeki herkesi almışlardı. Bu görevli operasyonda yer almış ve çocuğu gizli bir gözaltı merkezinde bulunan dedesine götürmüştü. Bütün öğleden sonrayı kocamla birlikte geçirmiştir ve kocamdan adresimi alıp, torunumu bana getirmiştir. Onu,

emirleri ihlâl ederek getiriyordu ve farkına varacaklar diye çok korkuyordu. Ardından on yedi yaşındaki bekâr olan son kızımı da kaçırdılar. Daha sonra hamile olduğunu öğrendim. Ondan hiçbir haber almadım. Böylece dört kızımı ve kocamı kaybettim; muhtemelen tutsaklık sırasında doğmuş olan iki torunum var.

Estela de Carlotto: Ekim 1977'de, iki küçük kızkardeş, Britos kardeşler, anne ve babalarıyla birlikte kaçırıldıktan sonra kaybedildiler. Titiana dört yaşındaydı ve Laura henüz üç aylıktı. Ailenin diğer fertleri başlangıçta olayı büyükanne- den sakladılar; fakat zamanla oğlundan ve torunlarından bir haber alamayınca kötü bir şeyle olduğundan şüphelenmeye başladı. Evinde yalnız başına çok üzgün bir şekilde bekledi. Yaşlı ve çok hasta olduğu için dışarı çıkıp onları arayamadı.

Kurumsal Roller

Ülkenin her yerinde meydana gelen kaçırma olaylarındaki büyük benzerlikler, çeşitli grupların içerisinde yer aldığı koordineli bir planın göstergesi idi. Kaçırma olayları, Isabel hükümeti tarafından muhalefeti bertaraf etme yöntemi olarak kullanılmıştı. Bu yöntem, darbenin hemen öncesinde, üst düzey askeri yetkililere bir dizi gizli toplantıda ayrıntılı olarak ele alınacak ve geliştirilecekti. General Videla bu toplantılardan birinde, "Arjantin'de barışı tesis etmek için ölmesi gereklî görülen herkes ölecektir"¹⁰ demişti.

Askeri hükümetin, sıkıyönetim kapsamında geniş gözaltı yetkileri ve idam cezasının kullanımı da dahil olmak üzere, kendine bahsettiği ezici yetkiler baskının sadece yasal boyutuydu. Arjantin kurumları üzerindeki kontrolleri, açıkça illegal yöntemlere dayanan paralel bir baskı sistemini uygulamak için gereksinim duyduk-

ları dokunululuzlığın kabul ve güvencesini temin etmek için alınmış bir ön önlemdi. Pinochet'ın Şili'de iktidarı ele geçirmesinden sonra meydana gelen toplu kıyımın delilleri ve onun harekete geçirdiği uluslararası tepki olmayacağı. Uruguay'da olduğu gibi solcu tutukluların, diğer tutukluları, hatta cezaevi gardiyalarını etkileyerek kendi görüşlerine çevirdikleri kitleSEL tutuklamalar ve Perón'dan önceki Başkan Campora döneminde Arjantin'de olduğu gibi, bu tür mahkûmların yalnızca mücadelelerini yeniden başlatmaları için bir genel afla serbest bırakılmaları ihtimali de kalmayacaktı. Ortada hiçbir kanıt olmayacağı ve hiç kimse sorumlunun kim olduğunu ispatlayamayacaktı. Bu kanlı kampanya Arjantin'in ve dünyanın gözlerinden saklanacaktı.

Polis ve Silahlı Kuvvetler

Aída de Suárez: Doktor bir komşumvardı ve onlar oğlumu götürdüktenden sonra bu komşuma gittim; beni yatıştırmak için bir iğne yaptı. Evinize giriyorlar ve çocuğunuza alıp gidiyorlar –delirdiğinizi düşünüyorsunuz. İğne beni pek yatıştımadı. Sabah saat yedide polis karakolundaydım. Kapıdaki nöbetçilerden biri ne istedigimi sordu. Oğlumun götürüldüğünü ve onu kimin götürdüğünü veya niçin götürdüğünü bilmediğimi söyledi. Çok ağladım, beni içeri aldı. İfademi aldılar. Ben tam ayrılmırken kapıdaki bir polis, "Senyora, buraya gelmenin bir faydası yok. Askeri alaylara git, insanları götürenler onlar. Burada zamanını boşuna harcama. Onların operasyon alanlarına girmememiz için emir var" dedi. Hemen alaya gittim. Benimle görüşmek istemediler. Bu konuda hiçbir şey bilmediklerini ve İçişleri Bakanlığı'na gitmem gerektiğini söyledi. Daha sonra bir adam bana Ciudadela'daki alaya gitmemi söyledi. Oraya gittim ve bana yanlış yere geldiğimi, Palermo'daki Birinci Kolordu'ya gitmem gerektiğini söyledi. O gün söyledikleri yerlerin hep-

sine gittim ama hiçbir sonuç elde edemedim.

Dora de Bazze: Evime en yakın polis karakoluna gittim. Olayın kendileriyle ilgili olmadığını söyledi ve elimde hiçbir delil bulunmadığı için ifademi almayı kabul etmediler. İfade almak istemiyorlardı; çünkü polis orduyla temas halindeydi ve ne olup bittiğini biliyordu. İki-üç ay uğraştıktan sonra bir askeri birliğe gittim ve oğlumu kaçırınların onlar olduğunu ispatladım. Masanın arkasında oğlumu götürüren adamlardan birinin yüzünü gördüm, beynime saplanmış bir yüzdü. Beni gördü, başını eğdi ve başka bir odaya girdi.

Polisin illegal baskı yapısı içerisindeki rolü, güvenlik güçlerinin faaliyetlerini kolaylaştırmak; yoldaki engelleri temizlemekti. Darbeden hemen sonra “yıkıcı mihraklara karşı” (*anti-subversive*) operasyonlar, her bölgenin ordu komutanlığının doğrudan sorumluluğuna verildi. Bütün birimlerden seçilen kişilerle özel kuvvetler ve komando birlikleri oluşturuldu. Bunların her biri terörist olarak kabul edilenlerin listelerini çıkararak peşlerine düştüler; herkes kendi listesini öbürlerinden korumaya çalışıyordu. Yapılacak baskınlar konusunda diğerlerini nadiren haberdar ettiler. Bunun sebebi yalnızca sayıların sağlayacağı prestij değil, aynı zamanda ailelerin eşyalarını gasp ederek elde edecekleri kazançtı. Baskını gerçekleştirenler, polisin bir baskına müdahale etmesini önlemek ve özel kuvvetler arasında çıkabilecek silahlı çatışmaları önlemek için, yerel ve merkezi polis karakollarından bir ‘yeşil ışık’ istiyorlardı. Polis bu yolla, kurbanlardan ifade almayı reddederek ve onları askeri yetkililere göndererek kendini saldırıcıların sorumluluğundan kurtarmış oluyordu. Bütün ülkede askeri görevliler, olaylarda rol aldıklarını ağız birliği ederek reddedip kaybedilen insanların yakınlarını engelleyerek, gözdağı vererek ve tehdit ederek, ailelerin bilgi elde etmek için yaptıkları araştırmaları durdurmaya çalışılar.

Margarita de Oro: Mendoza'dan Buenos Aires'e trenle gittim ve oğlumun ellerinde olup olmadığını öğrenmek için bütün kışla ve karargâhları, orduyu, deniz ve hava kuvvetlerini dolaştım. Hiçbir şey bilmediklerini söylediler. La Plata'da bulunan bu tür yerlerden birine gittim ve bir an için onu bulduğumu sandım. Çünkü ismimin ne olduğu, ne zaman kaybolduğu gibi, insanın zihnini meşgul edecek ve umutlandıracak türden sorular sordular; bu, insanı bir şey yapacaklarını düşünmeye zorluyor. Daha sonra beklememi istediler ve onu göreceğimi sandım, ama sonra geri gelip oğlun burada değil dediler.

Bir diğer yerde, her iki yanında makinalı tüfekleriyle duran adamlarla, birileriyle görüşunceye kadar, sabah erken saatlerden akşam saat beşe kadar bekledim. Daha sonra beni bir büroya çağırıldılar ve küçük bir pencereden konuştım. Ne istedigimi sordular ve onlara oğlumu aradığını söyledim ve orada, küçük torunumun önünde bana sen de bir yıkıcısın dediler. Aramaktan vazgeçmemi, kendime dikkat etmemi, çünkü benim de bir yıkıcı olduğumu söylediler.

Nellie Bianchi: Oğlum kaçırıldıktan sonra onu aramak için Famailla'ya gittim. O zamanlar oranın gizli bir kamp olduğunu bilmiyordum. Oranın bir polis karargâhı olduğunu sanıyordum ve oraya başkomiserle konuşmak için gittim. Bir kişiyle konuştım; sanırım bir albaydı. Bana, "Size vereceğim kötü bir haber yok; eğer olsaydı söyleydim. Genç Bianchi bende, ifadesini alacağım ve sonra serbest bırakılaçak. Evine git ve sakin ol. Eğer bir şey yapmamışsa ona hiçbir şey olmayacak" dedi. Ona inanmadım. Ölüm hissi içime yerleşiverdi.

Kısa bir süre sonra, oğlumla aynı gece kaçırılmış olan

bir oğlanın babası, Tucumán'ın güneyinde bazı cesetlerin bulunduğuunu bana söylemek ve cesetleri teşhis etmek için onunla gitmek isteyip istemediğimi öğrenmek için bana geldi. Onunla gittim. Tamamen çıplak ve tanınmaz halde beş ceset vardı; iki erkek ve üç kızın cesedi; üzerlerine çok ateş etmişlerdi, vücutlarının şekli tamamen bozulmuştu. Onları gördüğümde sarsıldım. Onlardan birinin oğlum olduğunu söyleyemedim. Oğlumun orada olduğunu düşünemedim. Bir askeri görevliyle konuştum; hem ağlıyor hem de bağıryordum –bilmiyorum nasıl oldu da bana bir şey olmadı. Adam bana, "Ama sizin oğlunuz orada değildi" dedi. Bağırrarak "Öyleyse nerede olduğunu biliyorsunuz, sorumlususınız, neden yalan söylüyorsunuz?" dedim. Hiçbir şey demedi. Orduya her gidişimde yarın gel, gelecek hafta gel dediler. Bir keresinde onlardan biri "Oğlun PEN'de tutuluyor. Sakın ol, gelecek hafta yine gel. Daha fazla bilgi edineceğim" dedi. Ertesi hafta yeniden gittim; böyle bir şey söylediğini reddetti ve herhangi bir Bianchi hakkında hiçbir bilgilerinin bulunmadığını söyledi.

Estela de Carlotto: Diktanın son başkanı ve o zamanlar cuntanın sekreteri olan General Bignone'yle görüşmeyi başardım. 1977 Aralık ayıydı. Odasında yalnızdım, aramızda bir masa vardı ve masanın üzerine büyük bir tüfek koymuştur. Laura'yı bırakmaları, en azından öldürmemeleri için yalvardım. Korkunç şeyler söyledi. Onun tabiriyle 'teröristler'le dolu cezaevleri istemediklerini, çünkü buralarda güçlendiklerini ve yurdisına çıkmalarına izin verildiğinde oralarda birleşerek hükümete karşı çalışıklarını; gerekli her şeyi yapacaklarını söyledi; ki, bununla onları öldürmekten bahsettiği aştı. O anda Laura'nın öldürüldüğünden emin oldum ve bu yüzden, isimsiz mezarlar arasında kızının cesedini

aramak istemediğimi, en azından cesedi bana geri vermesini rica ettim. Sanırım bu yüzdendir ki, kızının cesedi dokuz ay sonra bana verildi. Kızımın bir *enfrentamiento* (silahlı çatışma)'da öldürüldüğünü söylediler.

Yargı

Cesetler çıplak olarak bulunduğuanda, işkence izleri tespit edildiğinde, hatta kurbanların öldürülmeden önce cezaevlerinde tutulmuş resmi gözaltı kayıtları olduğunda bile, kentlerin varoşlarında ve kırsal alanda bulunan cesetler konusunda ordunun genel açıklaması *enfrentamiento* (silahlı çatışma) oldu. Gerçi, bir ceza hâkiminin şiddet sonucu ölüm koşullarını incelemesini zorunlu kılan hukuki prosedürler açıkça ihlal edildiyse de, mahkemeler bu açıklamaya itiraz etmediler. Ülkenin her yerinde adli morglar ve mezarlıklar *enfrentamiento* larla öldürülen insanları isimsiz mezarlara gömerken ve aynı zamanda hâkimler, kaybedilen insanlarla ilgili binlerce *habeas corpus** başvurularını reddederken, Yüksek Ceza Temyiz Mahkemesi bu duruma sessiz kaldı.

Carmen de Gudea: Birileri bana *habeas corpus* başvurusu yapmamı söyledi. *Habeas corpus*'u daha önce hiç duymamıştım. Bir avukat bulmaka güçlük çekiyordum. Kocamın bir arkadaşının önerdiği çok yaşlı bir avukatı görmeye gittim. Dosyayı bana hazırladı, ama adıma başvuru yapmadı. Bana bir kâğıt parçası sattı diyebilirim. Beşyüzbin peso'ya... O parayla bir ay geçinebilirdik. Dosyayı bir avukatın imzası olmaksızın sunmak için La Plata'ya gittim. Kabul ettiler, çünkü bu dosyaları zaten işleme sokmuyorlardı. İmzalı veya imzasız götürürebilirsiniz çünkü zaten başka bir yere

(*) Tutuklu ya da gözaltındaki bir kişinin bu durumunun incelenmesi için belirli bir zamanda yargıcı karşısına çıkarılmasını emreden yargıcı talimatı ya da bu talimatın verilmesi için yapılan başvuru. (Bülent Peker)

gönderilmiyor. Bir hafta sonra cevabı almaya gittim, fakat herhangi bir cevap verilmedi. Yalnızca bir kâğıt parçası bir kişiden diğer bir kişiye verilmişti ve bir şey olmamıştı.

Rita de Krichmar: Bir avukat bulamıyorsunuz. Başvuruyu kendi başınıza yapmak veya ismini dosyaya yazmak istemeyen bir avukattan yardım almak zorunda kalıyorsunuz. Çünkü birçok avukat, kaybedilen insanların ailelerine yardım ettikleri için kaçırılıyordu. Bir sabah erkenden bir başvuru belgesini mahkemeye vermeye gittim. Görevli bana baktı ve, "Senyora, masanın üzerinde yetmiş adet *habeas corpus* emir belgesi var" dedi. O sabah yetmiş adet iletilmişti. Hiçbir cevap almadık.

Elsa de Becerra: Kendi *habeas corpus*'umuzu kendimiz hazırladık çünkü yaptıracak bir avukat bulmadık ve götürüp mahkemeye verdik. Hiçbir zaman cevap vermediler. Jorge'nin kayboluşundan yaklaşık olarak altı hafta sonra gazetede PEN'de tutulan tutukluların bir listesini gördük.¹¹ Jorge Becerra ismi listede mevcuttu. Gözaltına alındığı belgelenmişti. Mektuplar yazdık ve birkaç ay sonra onu La Plata'daki bir cezaevinde görebildik. İki ayda bir kez kırk beş daka görüştük. Daha sonra, bir görüşmeden kısa bir süre sonra, mektuplarımızdan birine, zarfın içerisinde büyük harflerle yazılmış 'BU ADRESTE DEĞİL' yazılı bir cevap aldık. Cezaeviyle temasa geçtik ve Jorge Becerra adında biri hakkında hiçbir bilgilerinin olmadığını söylediler. Yeniden nasıl kaybedilmiş olabilirdi?

Oğlum bir şekilde bize kendisinin Cordoba'daki bir cezaevine nakledildiğini bildirdi. Diğer yirmi dokuz kişiyle birlikte oraya gizli olarak götürülmüşlerdi. Çünkü General Videla, Tucumán'a resmi bir ziyarette bulunuyordu –çok

cesurdular! – ve eğer Videla'ya bir şey olursa otuz tutuklunun hepsini öldürereklerdi. Jorge'nin orada olduğunu inkâr ettiler. Fakat iki hafta sonra, Cordoba'daki siyasi mahkûmların ailelerinden oluşan bir grupta birlikte, Jorge'nin orada tutulduğunu ispatladık ve kabul etmek zorunda kaldılar. Kabul ettikleri için daha az tehlikede olacağını düşündük. Dört yıl önce onu serbest bıraktılar. Tahliye belgelerini sakladım. Belgede, onun, Sekizinci Piyade Tugayı'nın emriyle... suçundan dolayı, ki bu satırların üzeri çizilmişti, tutuklandığı söyleniyordu. Hiçbir suçla itham edilmeksizin dört yıl!

Yargı, dört yıllık askeri yönetim boyunca kaçırılmış tek bir kişiyi bile bulamadı. Cunta, darbenin ilk günü en üst düzey adli görevlilerin yerlerine yenilerini getirdikten sonra, geriye kalan bütün hâkimlerin *proceso*'nun yasa ve ilkelerini sürdürerekleri konusunda yemin etmelerini zorunlu kıydı. Görevlerinde kalanlar, vatandaşların anayasal haklarının güvencesi için gereken rollerinden istenen şekilde feragat etmeyi; gerçekleştirilmekte olan hukuki sapmalara meşru görünüm kazandıran ve sorumluların dokunulmazlığını güçlendiren bir sistem içerisinde işbirliği yapmayı kabul etmişlerdi. Yargı, 'enfrantamientos', *habeas corpus* ve PEN'de tutulan tutukluların süresiz gözaltıları konularında olayların askeri boyutunu ele almadı. Sorumluluklarını yerine getirmeye çalışanlar ve özellikle kaybedilen insanların ailelerini savunmaya kalkışan avukatlar, kendilerini kaybedilenler listesinde buldular.

Margarita de Oro: On tane *habeas corpus* başvurusu yapmıştım; daha sonra ülkedeki bütün cezaevlerine gitmeye karar verdim. Onu oralarda bulabilirim diye düşünerek, yanıma temiz giyecekler ve yiyecek alarak Devoto, Caseros, Santa Fe ve Cordoba'ya gittim. Caseros berbat bir yerdidir. Oğlumu sordum; beni kocaman anahtarları olan devasa kapılardan geçirerek içeri aldılar; yine birçok kapıdan geçtik-

ten sonra Barerra isminde birinin kayıtlı olduğu bir defter çıkardılar, ama oğlum değildi. Daha sonra oğlum orada olsa bile bana söylemeyeceklerini, çünkü kaybedilen kişilerin isimlerinin olmadığını, sadece numaralarının olduğunu anladım. Büyük bir yer olan La Plata'daki bir ıslahevine gittim. Girişteki büroya girildiğinde üst katlardaki bütün bürolar görünüyordu; tutuklular orda tutuluyordu. Psikiyatri hastanelerine gittim. El Borda'ya (Buenos Aires'te bulunan ruh sağlığıyla ilgili bir kurum) gittim ve yerlerde yatan hastaları çevirerek, onlardan birinin oğlum olup olmadığını anlamaya çalıştım.

Kilise

Birçok aile, kilisenin, güvenlik güçlerinin faaliyetlerini kınayacağına ve yakınlarını ararken onları destekleyeceğine inanarak, rahip ve piskoposlarına gittiler. Katolik dini Arjantin'in resmi dinidir ve kilise her zaman devletle yakın ilişki içinde olmuştur. Aileler, eğer kilise konuşacak olursa ordunun dinlemek zorunda kalacağını düşünüyorlardı.

Rita de Krichmar: Kilise konusunda büyük hayal kırıklığına uğradım. Halkı gerçekten düşünen rahiplerin bulunduğu sanıyorum. Fakat kilise en kötüsüydü. İnsanlığın iyiliğini düşünüyoruz demeleri göz önünde bulundurulacak olursa, insanın tasavvur edebileceğinden çok daha iğrençtiler. İnsanlar bahriye rahibi Grasseli'yle görüşmemi söylediler. Bir süre beklemek zorunda kaldım, çünkü onunla görüşmek isteyen birçok insan vardı. Ona, yaklaşık bir yaşında bir kız torunum olduğunu ve ona ne söyleyeceğimi bilemediğimi söyledi. Usanmış ve yorgun bir halde, "Ah bu çocuklar başımıza ne belalar açıyorlar. Bazen yanlış yolları seçiyorlar..." dedi. Hiçbir bilgisinin olmadığını söyledi; fakat bizden bilgi aldığınu düşünüyorum, çünkü bana evde nelerden

bahsettiğimizi, çocukların siyasi görüşlerinin ne olduğunu ve bizim siyasi görüşlerimizin ne olduğunu sordu. Elinde not aldığı bir dosyası vardı. On gün sonra tekrar gelmemi söyledi.

Tekrar gittiğimde ona, kızımın askeri karargâhta tutulduğuna dair bilgi edindiğimi, çünkü gazeteci bir arkadaşın arayarak onların Campo de Mayo'da tutuldukları konusunda bilgi verdiği, fakat bundan daha fazlasını söyleyemediğini anlattım. Grasseli on gün sonra tekrar gelmemi söyledi. Tekrar gittiğimde bana, "Hayır, orada değiller" dedi. O gün benim için berbat bir gündü. Düşünsenize, bilgi ediniyorsunuz, umutlanıyorsunuz ve size hayır diyorlar... Daha sonra Primatesta'yı [Cordoba Başpiskoposu ve daha sonraki Episkopal Konferansı'nın Başkanı] görmeye gittim. Benimle görüşmedi ama onun sekreterinden bir mektup aldım. Kilise ikiyüzlüydü. Oldukça ikiyüzlüydü. Gerçekten yardım etmeye çalışan bazı rahipler vardı, ama ben onlarla hiç karşılaşmadım. Asla!

Margarita de Oro: Grasseli'yi görmek için Deniz Kuvvetleri'ne gittim. Girişte üzerinize bir kart iliştiriyorlar ve bir kâğıt imzalatıyorlar. Uzun kuyruklarda beklemek zorunda kahiyorsunuz. Daha sonra adam bir yığın dosyaya baktı. Çocuklarımıza ilgili dosyaları vardı. Ne olduğunu kesinlikle biliyorlardı. Sonra size "Hayır, burada değil" diyor ve tekrar dışarı çıkmak için kartınızı gösteriyorsunuz.

Birinci Kolordu'ya gittim ve Padre Monzón adında bir kişiyle görüştüm. Adam çok sabırlı ve anlayışlı olduğu için onunla görüşmek üzere bir kez daha gittim ve oraya vardığımda, onun görev için dışarda olduğunu söylediler. Ben de ta Mendoza'dan geldiğimi ve her halükârdâ bekleyeceğimi söyledim. Saatler sonra Monzón askeri üniforma içinde geldiğinde şoke oldum. Bir *villa miseria*'da askeri operasyona katıl-

mıştı. Sanki her şey çok normalmiş gibi, beni beklettiği için çok üzgün olduğunu ve benimle hemen görüşeceğini söyledi.

Aileler, Katolik kilisesinden umdukları kınamayı hiçbir zaman isitemediler. Ruhani hiyerarşi, Arjantin ordusunun sosyal ve politik görüşlerini paylaştığını hiçbir zaman saklamamış ve devletle olan yakın ilişkisini 1976 darbesini izleyen olaylar sonrasında da aynı şekilde sürdürmüştü. Askeri rejimin faaliyetlerine yönelik eleştirileri, yumuşak sözlerle ifade ettiği mektuplarla sınırlıydı; bunlar da asla kamuya açıklanmıyordu. Kendi üyeleri *proceso* kurbanları arasında yer aldığında bile sessiz kaldı. 1960'ların sonları ve 1970'lerin başlarında Arjantin kilisesinin geleneksel muhafazakârlığı, sosyal adalet konusunda endişelerini ifade eden Üçüncü Dünya rahipleri ile fakirlerle birlikte yaşayan ve onların arasından çıkan işçi rahipler gibi kilise içindeki ilerici kesimleri karşısında bulmuştı. Kaybedilmelere karşı konuşma cüretinde gösteren bazı kişilerle birlikte, bu rahip ve rahibelerden en az otuzu darbeyi izleyen aylarda kaybedildiler.¹²

Bunun aksine, nüfuz sahibi Arjantin Episkopal Konferansı'nın Başkanı Monsenyör Tortola, "Büyük yeniden doğuş saatinin başladığını" söyledi ve bütün Arjantinlilere yeni rejimle etkin 'işbirliği yapmaları' için çağrıda bulundu.¹³ Orduya din adamları vermeye devam ettiler, üst düzey askerleri kilise törenlerine davet ettiler ve orduya hizmet sundular. 29 Mart 1976'da Videla'nın başkanlığının onaylandığı sırada, hem Buenos Aires Başpiskoposu Tortola, hem de bütün Arjantin'in Başpiskoposu Monsenyör Aramburu orada hazır bulunuyordu. Ayrıca, önde gelen Katolikler cuntanın eğitim bakanlığında önemli görevler aldılar ve bu kurumları daha katı bir ortodoks Hıristiyanlığını dayatmak için kullandılar. Bu durumun sonuçlarından biri, Yehova Şahitleri inancının alenin uygulanmasına getirilen yasaklama oldu. Arjantin kilisesinin rejime kazandığı manevi meşruiyet, askeri yönetimin toplum tarafından kabulü-

nün güçlenmesinde çok önemli bir rol oynadı.

Yahudi Örgütleri

Arjantin'deki geniş Yahudi nüfusunun temsilcileri de yavaş hareket ediyorlardı. Kaçırılmış olan Yahudilerin aileleri, Arjantin Yahudi Cemiyetleri Delegasyonu'nun (DAIA) bürolarına gittiler; fakat onlar da, askeri hükümetin faaliyetlerine karşı etkili bir eleştiri yapılmasını sağlayamadılar. Açıksözlü, dürüst kişiler dışında, Yahudi örgütleri, bunun Yahudi cemaatini bir bütün olarak daha az riske atacağını düşünerek kapalı kapıların arkasında çalışmayı tercih ettiler. Giderek artan bir şekilde Yahudilere düşman bir ortam oluşmuştı. Askeri yönetimle birlikte, Yahudi karşıtı propaganda ile sinagoglara, Yahudi merkezlerine yönelik şiddet eylemleri de artmıştı.¹⁴

Renée Epelbaum: Arjantin Yahudi cemaatinin 'örgütü' denemez yeden yardım almaya çalıştık. Büyük bir hayal kırıklığına uğradık ve kendimizi çok yalnız hissettik. Bir bütün olarak örgütlü cemaatin tutumu yeterince güçlü değildi. Öte yandan, bazı cemaat liderleri ordunun imajını güçlendirmeye bile çalıştılar. Diktatörlük dünyasının dört bir yanında eleştiriliyorken, bu liderler herhangi bir dinsel veya ırksal ayrımcılığın olmadığını söyledi. Yahudilerin daha kötü bir muameleye tabi tutulduklarını çok açık bir şekilde gösteren birçok delil, Yahudi ve Yahudi olmayan insanların açıklamaları mevcuttur.¹⁵

Komşu Ülkeler

Çaresiz aileler, çocukların akibetleri konusunda bilgi edinmek ve yardımlarına başvurmak amacıyla toplumun her kesiminin önde gelen kişilerini aradılar. Bazıları, yardım edebilecek bir konumda bulunduğu iddia eden insanlara büyük miktarlarda paralar öde-

diler; fakat ne çocuklarına kavuşabildiler ne de paralarını alabildiler. Renée Epelbaum, oğullarından biri kaçırıldıktan sonra diğer iki oğlunu komşu ülke Uruguay'a göndererek onların güvenlik içinde olacağını düşündü.

Üç oğlum kaybedildi. Bütün çocukların. En büyükleri olan, tıp öğrencisi Luis sokaktan kaçırıldı. Daha genç olan diğer ikisini, sanırım Luis'in kaybedilmesinden bir ay sonra, Uruguay'a, Punta del Este'ye gönderdim. Bunu onları korumak için yaptım; çünkü burada, Arjantin'de, terör vardı. Üç ay sonra, Uruguay ordusunun yardımıyla bir Arjantin komando birliği tarafından Punta del Este'de kaçırıldılar.¹⁶

Arjantin ordusu, 1964'teki Brezilya, 1971'deki Bolivya, 1973'teki Şili ve Uruguay gibi otoriter hükümetlerin yönetimi altına giren komşu ülkelerin güvenlik güçlerinin işbirliğiyle, ulusal egemenlik fikri engeline takılmaksızın, operasyonlarını ülke sınırlarının dışına kadar yayabildi. Arjantin güvenlik güçleri, Arjantin'in imzalamış olduğu siyasi iltica sözleşmelerini açıkça ihlal eden karşılıklı ve gizli anlaşmalar yoluyla, başka ülkelerde sürgünde bulunan insanları ya kaçırıp katletti ya da gizli gözetim merkezlerine gönderdiler. Uruguaylı onde gelen üç siyasetçi ve Bolivya eski başkanı Juan Torres, darbeyi izleyen yıllarda Buenos Aires'te kaçırılıp, öldürüldü.

Medya

Bu olayların hiçbirini basında yer almadı. Cunta, 24 Mart'ta aşağıdaki genelgeyi yayınladı:

“Silahlı kuvvetlerin faaliyetlerini parçalamak, zarar vermek veya azaltmak amacıyla herhangi bir yolla haber, bildiri ve görüş savunan, yayan veya ifade eden kimse, on yıla kadar hapis cezasına çarptırılacaktır.”¹⁷

Bunu, cuntanın basın müdürlüğünün hazırlamış olduğu ilke ve prosedürlerin belirlediği bir oto-sansür sistemi izledi. Basın, bu sansür biçimine coşkuyla ayak uydurdu. Örneğin, darbeden önce Peronist hükümeti desteklemiş olan *Gente*, 25 Mart 1976 tarihinde, “Yanılmışız!” başlığını attı. Saygın bir gazete olan *Clarín*, aynı gün “Her şey normal” diye yazdı. Kentin varoşlarında veya Plate nehrinin kıyılarına vurmuş olarak bulunan işkence görmüş cesetler ve kaçırılan insanlarla ilgili haber yapılmadı. Ordu, 22 Nisan 1976 tarihinde bilgi akışını daha sıkı denetim altına aldı:

*Bugünden itibaren, sorumlu bir resmi kaynak tarafından açıklanmadıkça, yıkıcı olaylarla ilgili sanıklar, bulunan cesetler ve yıkıcı kişilerin ölümü/veya bu olaylarda yer alan silahlı güvenlik güçleri mensupları konusunda yorum yapmak veya bu konulardan bahsetmek yasaktır.*¹⁸

Gazete sahiplerinin çoğu ‘objektif gazetecilik’leri sayesinde General Videla’nın takdirini kazanacaklardı. Buna uyum sağlayan yayınlar kapatıldı ve çalışanları kaçırıldılar. Tahminen yüz gazeteci *proceso* süresince kaybedildi ve yüz gazeteci de, yargı önüne bile çıkarılmadan hapsedildi.¹⁹

Operasyonların gizli olarak gerçekleştiriliyor olması, tanık bulunması imkânını azaltıyordu. Operasyonların çoğu yol kapatılıp, trafiğin yönü değiştirildikten ve elektrik kesildikten sonra gerçekleştirildi; operasyonlar, toplumsal tepkiyi kırmak, komşuların ve arkadaşların susmalarını sağlamak, bir terör ortamı yaratmak için planlanmış en yoğun dozda bir şiddetle uygulandı.

Elsa de Becerra: Gazetelerde, radyoda ve televizyonda sürekli olarak ordunun propagandası yapılmıyordu. Televizyonu açıyorsunuz ve “Çocuğunuzun şu anda nerede olduğunu biliyor musunuz? Ne yaptığıni biliyor musunuz?” gibi şeyler

söylüyorlar; kötü görüntüler ve parçalanmış arabalar gösterdikten sonra, “Onu kınayın, çünkü o bir bombayı yerleştirmek üzere olan biri” diyorlardı. İnsanlar buna inandılar; bu yüzden de çocuğunuzun götürüldüğünü duyduklarında da, sanki bir şey yapmaları gerekiyormuş gibi, çocuğunuz ne yaptı diye soruyorlardı. Bu yüzden insanlar uzak duruyorlardı. Kapıyı kırarak evime girip kızımı götürdüklерinde, saldırının şiddetine rağmen, arabalara ve gürültüye rağmen, komşularım hiçbir şey görmemiş ve duymamış gibi davrandılar. Bize yardım etmenin kendi çocukları için tehlikeli olacağını düşündüler. İnsanların çoğu bizimle konuşmaktan kaçındı.

Carmen de Guedé: Oğlumun ve kocamın kaçırılmalarından sonra, bana, komşularımdan birinin kocamla birlikte, oğlumu bulmak için polis karakoluna gittiğini söylediler. Onu görmeye gittim ve kocamla birlikte gittiğini, fakat hiçbir şey olmadığını söyledi. Doğruyu söylemek istemedi. İnsanlar korkuyorlardı.

Ailelerimiz bizden uzak durdu. Bana yardım teklif etmediler ve asla beni görmeye gelmediler; çünkü korkuyorlardı. Burada, Buenos Aires'te yaşayan bir kızkardeşim bazen beni görmeye geldi; ama çok seyrek. Kocamın annesi hiç gelmedi; hiçbir zaman oğlunun ve torununun başına gelenlerden ıahsetmedi. Şu anda on altı yaşında olan diğer oğlum, olaylar sırasında sadece beş yaşındaydı; bu süre boyunca onu görmeye sürekli gitti ama büyükannesi ne babasından ne de kardeşinden bahsetti. Tamamen çocuklarımla yalnız başımaydım.

Arkadaşların tavrı da aynıydı. Bize yardım edeceklerini en çok umduğumuz insanlar, bizimle dostluklarını kestiler. Hiçbir zaman kocama ne olduğunu sormadılar. Kocam kay-

bedildikten sonra yalnızca bir iş arkadaşı durumumuzu öğrenmek üzere ziyaret etti ve bu kişi kısa bir süre sonra öldü. Fakat diğer iş arkadaşları, dost olduklarını sandığı kişiler bugüne kadar hiç gelmediler. Sanırım işlerini kaybetmekten korkuyorlardı. Bilmiyorum. Bize hep yardım eden iki ailinin dışında diğer komşularımın hiçbirini artık bizi tanımak istemediler. Benim çocuklarımla aynı yaşılarda çocukları olan bazı komşularım vardı ve çocukların benim çocuklarımla oyun oynamalarına izin vermediler. Televizyon herkesi koruyordu. Kaybedilen insanların hepsinin terörist olduğunu, ordunun ülkeyi terorden temizlediğini söylüyordu. Arabaları bombayla havaya uçuran, okullara bomba yerleştiren insanların korkunç görüntülerini gösterdiler ve bunu çocukların üzerine yıktılar. İnsanlar bu görüntülerini izlediler ve kaybedilen herkesin terörist olduğunu inandılar. Neler olduğunu gerçekten bilenler, bu olayları yaşayan insanlardı.

Anneler Arayısta Buluşuyorlar

Askeri hükümetin “teröre karşı savaş”ı ülkeyi ikiye bölmüştü. Bir yanda Ford Falcon’lar ve bunların silahlı sahipleri hakkında hiçbir şey görmeyen, duymayan ve bilmeyen Arjantin; diğer yandan da bunların korkunç görevlerine kurban gitmiş olan bir Arjantin. Gideerek artan sayıda aile ve dostları kendilerini, kaybedilen yakınlarını aramaya adadıkları bir dünyanın, bir gerçekliğin içinde buluyordu. Gittikçe daha uzun ve yoğun zaman alan çocukların arama işini israrla südürenler kadınlardı. Askeri karargâhlar, mahkemeler, cezavileri ve devlet daireleri dolambacında, yüzlerinde kendi çaresizliklerini gördükleri diğer kadınlarla karşılaşmaya başlamışlardı.

Maria del Rosario: Oğlum 10 Mayıs 1976’da evimizden kaçırıldı. Ertesi gün Palermo’daki ordu karargâhına gittim;

çünkü kaçırılanlar oradan bilgi alacağını söylemişlerdi. Orada, çocukların iki ay önce kaybedilmiş olan iki anneyle karşılaştım. Tekrar görüşüp, karargâha birlikte gitmeye karar verdik. Gittiğimiz her yerde, çocukların hakkında bilgi edinmeye çalışan kadınlarla karşılaştık. 1976 Temmuzundan önce anneler, babalar ve aileler olmak üzere sayımız otuza ulaşmıştı ve her hafta birlikte değişik yerlere gittik. Kiliseye de gittik. Aramızdan yirmi yedi kişinin piskoposluğu yöneten rahipleri görmesine izin verildi. Rahiplerse bize herhangi bir bilgi vermediler. Meryem Ana'ya dua etmemizi tavsiye ettiler.

Beatrix de Rubinstein: 1976 ortalarında İçişleri Bakanlığı, kaybedilenler konusundaki başvuruları almak için bir büro açtı. Mar del Plata'dan geldim ve otuz-kırk gün içinde tekrar gelmemi istediler. Geç gelecek olursanız dosyayı kapatıyorlardı. Sürekli aynı şeyi, hiçbir bilgilerinin olmadığını söylediler. Bizimle oynadılar. Bir tür psikolojik işkenceydi. Bazen devam etmememizi, çünkü bunun diğer çocuklarınımızın hayatlarını tehlikeye atacağını söylediler. Bizi bu yolla sindirmeye çalıştilar. Orada Arjantin'in her yerinden gelmiş olan her yaştan ve kesimden kadınlarla karşılaştım. Zaman zaman birileri içeri girerek birbirimizle konuşmamamızı söylüyordu; bu yüzden bazı yetkililerle görüşmek için aldığımız randevu kartlarını elimizde tutarak sessizce bekliyorduk. Çocuklarımıızı bulacağımız konusunda bizi biraz ımutlandıran kâğıt parçası, sahip olduğumuz tek şeydi.

Dora de Bazze: Kızının ve erkek torunumun kaçırılmasından dört ay sonra ve aylar süren bütün arayışın sonunda, onların ellişinde olduğunu kabul ettiler. Gözaltında oldukları belgelenmişti. Onları cezaevinde ziyarete gittiğimde, çocuk-

larını bulma konusunda şansları yaver gitmiş olan diğer anelileri gördüm. Benim gibi hâlâ çocuğunu arayanlarla da karşılaştım. Hâlâ oğlumu, Hugo'yu arıyordu. Onun hakkında herhangi bir bilgi edinememiştim. Üç veya dört kişi İçişleri Bakanlığı'na gittik ve bize, ertesi gün sıra almak üzere gelmemiz gerektiğini söylediler. Sıra alabilmek için sabah saat yedide kapıda hazır olmak gerekiyordu. Çünkü yalnızca ilk on kişiyle görüşüyorlardı. Gün geçtikçe bekleyenlerin sayısı artıyordu ve kesin bir sıra alabilmek için geceden gidip beklemek zorunda kalıyordu. Görüşmek için bir yer belirledik; yanımıza termos ve battaniyeler alarak oraya gittik. Çünkü kiş ortasıydı ve bütün geceyi orada geçirmemiz gerekiyordu. Metro istasyonunun sıcaklığında oturduk. Saat onda ilk on kişiyi içeri aldılar.

Milicos'ların hepsine Gonzalez veya Diego deniliyordu. Hiçbir zaman gerçek isimlerini vermediler ve bazı teğmenlerin veya yüzbaşaların bizimle görüşeceğini söylediler. Fakat gerçekte kiminle görüşüğümüzü bilmiyorduk; çünkü hepsi yalan söyleyordu. Sürekli ellerinde bir bilgi bulunmadığını söylediler ve çocuklarımızın görüşüşlerinin nasıl olduğu, arkadaşlarının kimler olduğu, kız veya erkek arkadaşlarının kimler olduğu gibi bir sürü soru sordular. Bizden bilgi alıyorlardı. Kendileri bize hiçbir bilgi vermediler. Her şeye göze alarak "çocuklarımıza ne yaptınız?" diye bağırmaya başladık. Soğukkanlılığını kaybetmiştık ve bu öfke bizi daha güçlü yaptı.

Dehşetin derecesinin, bu dehşetin kurbanları olan ailelere gösterildiği ilk yer İçişleri Bakanlığı oldu. Kaybetme olaylarının komşu ülkeler, sanayiciler ve hukuk sisteminin işbirliğiyle ve kilisenin takdis etmesiyle meydana geldiğinin anlaşılmasıyla birlikte bu, ço-

ğu için bir güçsüzlük ve terör hissi doğurdu. İçişleri Bakanlığı'nın bekleme odasındaki kadın gruplarının bu güçlü ittifaka gerçekten meydan okumaları mümkün görünmüyordu.

María del Rosario: Bir yıl boyunca gruplar halinde bir yerden bir yere gittikten sonra, 1977 Nisanında annelerden biri, Azucena Villaflor de Vicenti, "Haydi Plaza de Mayo'ya gidelim ve yeterli sayıya ulaştığımızda –bin kişilik bir sayıya– hep birlikte vilayet binasına gidip cevap isteyelim" dedi. Plaza de Mayo'yu seçmemizin sebebi kaybedilenlerle ilgili incelemelerden sorumlu olan İçişleri Bakanlığı'nın taşındığı yerde bulunan Vilayet Binasının önünde olmasıdır. Ayrıca bizi kaçırılmalarını daha zorlaştırmak ve protestomuzun görünümesini sağlamak için açık bir yerde buluşmak zorundaydık. 30 Nisan günü sabah saat on birde Plaza de Mayo'da buluşmayı kararlaştırdık.

Oraya ayrı ayrı ulaştık. Peşimize düşmeleri halinde kaçabilmek için düz tabanlı ayakkabılar giydik. Vilayet binasının önünde gösteri yapmak çok tehlikeliydi. Günlerden cumartesiydi. İnsanlar işte değillerdi. Kendimizi, çevrede bizi görebilecek hiç kimsenin olmadığı boş bir meydanın ortasında bulduk. Ertesi hafta, hafta içi bir günde buluşmaya ve Videla'ya gönderilmek üzere birlikte bir mektup yazmaya karar verdik. Birbirimize, "ne zaman?" diye sorduk. "Ailemiz için yemek yaptıktan, mutfağı temizledikten sonra, bankalar kapanmadan önce" –Plaza de Mayo bankaların yoğun olarak bulunduğu bir yerededir ve bankaların açık olduğu zamanlar caddeler insanlarla doludur.– "Gelecek Cuma öğleden sonra saat üç buçukta." O Cuma Videla'ya yazacağımız mektubu kafamızda oluşturduk; mektubu imzalamak ve Vilayet'e vermek üzere ertesi hafta buluşmayı kararlaştırdık. Annelerden biri, "Cuma günü yapmayalım, cuma

uğursuz bir gün, –cumanın büyütüleri günü olduğunu söyley-
yorlar– perşembe günü yapalım” dedi. “Tamam. Perşembe
günü üç buçukta.” O perşembe yeniden gittik ve mektubu
verdik. Cevabı tartışmak üzere ertesi hafta buluşmayı karar-
laştırdık.

İki ay sonra, bir müsteşarın bizimle görüşüp, üç anneyi
İçişleri Bakanı General Harguindeguy ile görüşürecekini
söylediği bir perşembe gününe kadar her hafta orada toplan-
dık. Azucena ve Beatriz de Neuhaus ile birlikte giden anne-
lerden biriydim. Saat altı gibi içeri girdik ve altmış kadar
anne bizi dışarıda bekledi. Yedi gibi dışarı çıktıktı. İçişleri
Bakanı General Harguindeguy, kaybedilmiş olan insanların
isimlerinin bulunduğu bir dosya üzerinde durdu. O dosyada
kendi arkadaşlarının ailelerinden insanların isimlerinin de
mevcut olduğunu ve sorumluların kimler olduğunu bilse bir
şeyler yapacağını, fakat bunu bilmemiğini söyledi. Dışarıda
denetlenemeyen silahlı grupların bulunduğu, her şeyi bi-
lemeyeceklerini söyledi. Sorumluluğu başkalarının üzerine
attı. Oğullarımızın kadınlarla kaçmış olabileceğini ve kızla-
rımızın da bir yererde fahişelik yapıyor olabileceklerini
söyledi. Kendilerine korkak olduklarını, çünkü Franko gibi
zalim bir diktatörün idam cezalarını kendi eliyle imzalamak
zorunda kaldığını, insanları kaybetmenin korkakça bir şey
olduğunu söyledi. İçimizden geçen her şeyi ona söyledi; bize bir cevap verilinceye kadar her hafta geri geleceğimizi
ve her perşembe günü takatımız kesilinceye kadar meydan-
da yürüyeceğimizi söyledi. “Fakat bir sıkıyönetim duru-
munda açık alanda toplantı yapmak yasaktır” dedi. “O za-
man bir cevap alıncaya kadar burada bekleyeceğiz” diye
karşılık verdik. Bu bir meydan okumaydı.

Alda de Suárez: İçişleri Bakanlığı'nda çocukların arayan

başka bir kadınla karşılaştım. Binadan dışarı çıktıığında dışarıda beni bekliyordu ve bana seslendi. Benim çocuğumun da alınıp alınmadığını sordu. Durumu ona anlattım. Bana, "Perşembe günü meydana gel ve *Anneler*'e katıl. Biz her perşembe günü buluşuyoruz" dedi. Olur dedim. *Anneler* hakkında daha önceden bir şeyler duymuştum. "Gel, sana herhangi bir şey sormayacaklar. Hepimiz biraraya gelmiş kadınlarız" dedi. Oğlumun kaybedilmesinden birkaç gün sonra Plaza de Mayo'daydım.

İlk gün otobüsten indim ve öylece caddede bekledim. Bazı kadınlar gördüm ve ne yapacağımı bilemedim. Biri bir yerde, ikisi başka bir yerdeydi. Grup halinde beklemelerine izin verilmiyordu, bu yüzden meydanın etrafına dağılmışlardı. Kendi kendime, "Acaba şu bir anne mi? O bir anne mi?" diye sordum. Korkuyordum; bir şeyi ilk defa yaptığı nıza hep olduğu gibi. Daha sonra beni İçişleri Bakanlığı'nın dışında beklemiş olan kadını gördüm. Şanslıydım, o oradaydı. Sağa sola bakmadan, polislere bakmadan ona doğru yürüdüm. Başlangıçta insan korkuyor, ama *Anneler*'in yanına vardığında hepsi çok güçlü görünüyordu... ve haklı bir dava için mücadele ediyorken nasıl korkabilirsınız ki? Çok ağladım ama bunlar rahatlama gözyaşlarıydı. Kendimi başka biriyim gibi hissettim. Çünkü benimle aynı şeyleri yaşamış olan diğer annelerin yüzlerine bakmak bana mücadele gücünü kazandırdı.

Elisa de Landín: Askeri karargâhlara, kiliselere, cezaevlerine ve daha sonra *Anneler*'le karşılaştığım İçişleri Bakanlığı'na gittim ve bu başıma gelen en iyi şeydi. Hepsi aynı acıyi çeken, aynı dili konuşan ve birbirini kendi ailelerimizden daha iyi anlayan bu kadın grubuyla karşılaşmak çok iyi bir şeydi, çünkü ailem bile bana sırt çevirmiştir. Erkek kardeşim

bana, "Annemi getirebilirsin ama sen içeri giremezsin" demişti. *Anneler*'le birlikte olmaktan daha iyi ne olabilirdi ki? Meydana ilk gidişimi hatırlıyorum, hiç kimse bana dinimi, ırkımı, siyasi görüşümü sormadı. Yalnızca, "Kim kaybedildi?" diye sordular; o anda diğer annelerin iki, üç çocuğunu kaybetmiş olduğunu ve onların çocukların da kendi çocuğunuz kadar mükemmel olduğunu anlıyorsunuz; acınız giderek büyüyor. Önceleri çok ağladık; fakat sonradan hepse için mücadele etmemiz gerekişinin farkına vardık.

Hebe de Bonafini: Ailelerimizin dışına çıkmamız ve kaybedilenlerin hepsi için mücadele etmemiz gerekişini; kendi çocuklarımızın kaybedilmeleri konusunda gerekli açıklığın ancak bütün kaybedilenler konusunun açığa kavuşturulmasıyla mümkün olacağını anlamaya başladık.

Hep birlikte, Plaza de Mayo Anneleri olarak anılmaya başlandılar. Yolları belki de başka hiçbir koşulda çakışmayıacaktı; ama şimdi çocukları için ortak bir arayışta birleşmiş bir grup kadındılar. Daha önceden, onları sonraki yıllarda Arjantin politikasında alacakları merkezi konuma hazırlayacak çok az deneyimleri olmuştu.

- 1 Sendikalardaki anti-bürokratik, militan akım ve gerilla örgütleri konusunda daha ayrıntılı bilgi için, bkz. Torre, Juan Carlos, 1974; Elizabeth, 1979; Munck, Ronaldo, 1984; James, Daniel, 1976; Gillespie, Richard, 1982; Hodges, D.C., 1976; 'Arjantin'de Şehir Gerillası: Seçme Bibliyografya', *Latin Amerika Araştırma Dergisi*, Vol. IX, No.3, 1974.
- 2 Canitrot, A., 1981.
- 3 Aylık gazete *Madres de Plaza de Mayo*'dan alıntı, No. 16, Mart 1986.
- 4 Bu açıklama doğrudan yazara yapılmıştır.
- 5 Askeri hükümetin ekonomik politikalarının analizi için bkz. Canitrot, A., 1980. Genel bir açıklama için bkz. Ferrer, Aldo, 1980.
- 6 Latin Amerika Bürosu, 1982.
- 7 Gillespie, Richard, 1982, alıntı.
- 8 'Kurşun Kalemler Gecesi'nin tam bir anlatımı için bkz. Seoane, Maria ve Ruiz Nunez, Hektor, 1986.
- 9 *Madres de Plaza de Mayo*, No. 16, Mart 1986.
- 10 Clarin, 24 Ekim 1975.
- 11 Darbeden önce sıkıyönetim sırasında tutuklanmış olan 3443 kişiye ek olarak 5.182 kişi PEN'in tertibiyle 1976 Martında tutuklandı.
- 12 Bkz. Ruhban sınıfına mensup kişilerin kaybedilmesiyle Arjantin'deki rahipler tarafından oluşturulan bir grup olan Uluslararası İlişkiler İçin Katolik Enstitüsü 1980. Ayrıca Kaybedilenler Konusunda Ulusal Komisyon, 1986, s. 337-55; Simpson, John ve Bennet, Jana, 1985, s.176-83.
- 13 *Madres de Plaza de Mayo*, No.16, Mart 1986.
- 14 Bazı aşırı anti-semitik yayınlara göre üç Yahudi, Marx, Einstein ve Freud, modern toplumdaki kötülüklerin sorumlularıydı. Bkz. Kaybedilenler Konusunda Ulusal Komisyon, 1986, s. 67-72 ve Timerman, Jacobo, '82.
- 15 *Las Madres, The Mothers of Plaza de Mayo*'dan alıntı, Susana Muñoz ve Lourdes Portillo tarafından hazırlanan bir belgesel film.
- 16 Renée Epelbaum, a.g.y.
- 17 Amnesty International (Uluslararası Af Örgütü), 1977.
- 18 Amnesty International (Uluslararası Af Örgütü), 1976.
- 19 Basın sansürüne tek karşı koyan, İngilizce yayınlanan *Buenos Aires Herald* ve *La Opinión* gazeteleriydi. Bkz. Simpson, John ve Bennet, Jana, 1985, Bölüm 13.

Askeri hükümetin baskıcı stratejisine karşı yapılan ilk protestoyu düzenleyen kadınlar, askeri yönetimle karşı muhalefet hareketini başlatması beklenmeyen bir gruptu. Coğrafi kökenleri, sosyal ve ekonomik durumları veya dini ve siyasi inançları bakımından onları bir araya getirebilecek fazla bir şey yoktu. Farklı koşullarına rağmen, hayatlarını altüst eden trajediden daha fazla şeyle paylaştıklarını göreceklerdi. Arjantin'deki diğer kadınların çoğu gibi, Anneler de, hayattaki biricik rollerinin, tipki ev kadınlığı ve çocuklarına annelikle sınırlı olduğunu düşünüyordular. Onları sokaklara, protestoya götürüren de bu rolleri oldu. Bu bölümde yer alan anlatımlar, kadınlardan dokuzunun 1976 darbesine kadarki yaşam öykülerini içermektedir.

Aída de Suárez: Tucumán kentinde yaşıyorduk. Taşradaki işçi ailelerinin yaşadığı türden büyük bir avlusu ve bahçesi bulunan bir evde yaşıyorduk. Annem bitkileri ve çiçekleri severdi. Bahçemiz çok güzeldi. Annem kızlarının iyi birer

ev hanımı olmasını isterdi. Ortaokulu bitirdikten sonra beni Kadın Meslek Okulu'na gönderdi. Ben de oraya gitmeyi istiyordum. Bize mükemmel ev hanımları olmayı, ev ve çocukların konusunda bilgi sahibi olmayı, dikiş dikmeyi ve yemek yapmayı öğretmeye çalıştılar. Ben, babama çok yakındım. Babam bir demiryolu işçisiydi; ailemdeki bütün erkekler demiryollarında çalışıyordu. Babam politik bir insandı. Kent civarında işe gittiğinde bazen ben de onunla birlikte giderdim, ama politikayla ilgilenmezdim. Annem de ilgilenmezdi. O mükemmel bir ev hanımıydı. Bizim için dikiş diker, örgü örер ve nakış işlerdi. Çok dindardı. Ailenin diğer üyeleri de politikayla ilgili değillerdi. Perón ilk kez başkan olduğunda kadınlara seçme hakkı verdi, ama bence bu daha çok Evita'nın sayesinde oldu ve ben de oy kullandım. O sıralar tam bir değişim vardı. Bunun sebebi Perón'dan çok Evita'ydı. Tanıdığım birçok kişi ve birçok kadın Evita Perón'dan dolayı Peronistleri desteklediler.

Yirmi iki yaşındayken evlendim. O zamanlar bir kadının bağımsız yaşaması mümkün değildi. Özellikle kentteki insanlar evlerine daha bağlıydılar. Ailem, çocukların kendilerinin yetitiği tarzda yetiştirdi. Şimdi kadınlar daha bağımsız. Kızlarım daha bağımsız. Kocam harika ve çok çalışkan bir adamdı. Çocuklarını çok severdi. Altı çocuğuımız vardı. Çocuklarımızın sayısı arttıkça, koşullarımız daha da zorlaşıyordu. Bu yüzden ailenin geçimi için kocama yardımcı olmak amacıyla örgü ve dikiş gibi evde yapabileceğim işler yaptım. Çocuklarımıza daha iyi yaşam koşulları sağlamak için çok çalıştık. Kocam evde de bana yardım ederdi. Bütün gün elbise dikmekten yorgun düştüğünde, bana mutfak işlerinde yardım eder ve küçük çocuklarımıza bakardı. Çevredeki insanlara elbise dikmek veya kazak örmek gibi bireysel işler yapardım ve ödeyebildikleri kadar para alırdım. Maddi

olarak da bizim kadar yoksuldu.

Evlendikten sonra kentte bir eve taşındık. Daha sonra annem hastalandı. Diğer kardeşlerim de evli olduğundan ve annem yalnız yaşadığı için benim gidip onunla kalmama, ona baktırmama karar verildi. Daha sonra annemle birlikte geri döndüm. O sırada dört çocuğuımız vardı. Annem ölünceye kadar onunla birlikte yaşadık ve daha sonra kendime ait bir evim olmadığı için orada kalmaya devam etmeye hep birlikte karar verdik.

Ordu iktidara geldiğinde, her defasında çok acı çekti. Her askeri darbenin ülkeyi on yıl geriye götürdüğünü gördüm. Onganía darbesinden sonra Tucumán'da bir defada on şeker fabrikası kapatıldı. Bu durumun birçok insanı nasıl işsiz bıraktığını tasavvur edebilirsiniz. Bu sayı, kentteki fabrikaların neredeyse yarısıydı; böylece insanların ne acılar çektiğini tahmin edebilirsiniz. Erkekler ailelerini arkalarında bırakarak başka yerlerde iş aramaya gittiler. Şeker sektöründe çalışmış olanlar Jujuy'a, tütün harmanında çalışmış olanlar Chaco'ya, elma için Rio Negro ve üzüm için de Mendoza'ya gittiler. Gençler bütün ümitlerini kaybettiler, iş bulamadılar ve okuyamadılar; huzursuzluk bu yüzden başladı ve hükümet, askeri kuvvetleri yine bu nedenle ilk olarak buraya kaydırdı.

Kocam yıllarca, uzakta, Ledesma'da şeker fabrikasında çalışmak zorunda kaldı. Özel bir şirkete yaptığı sözleşmeye göre iki yıl bir fabrikada çalıştı; şeker hasatı sırasında makinaların gördüğü hasarı tamir etmek ve gelecek hasata hazır duruma getirmek için birkaç yıl da başka bir şirkette çalıştı. Her ayın sonunda eve gelir ve üç-dört gün bizimle birlikte kalındı. Bu durum, on iki yıl boyunca sürdü ve çocukların yalnız kaldım. Orası çocuklar için uygun bir yer olmadığından, çocukların oraya götürmek istemedi; çünkü orada okul

yoktu, en büyük çocuğu ortaokuldaydı ve gitmeleri büyük bir yıkım olurdu. Çocuklarla ilgili kararları tek başına vermek zorundaydım. Hastalandıklarında ve eğitimleri konusunda bütün sorumluluk bana aitti. Kocam çok uzaktaydı ve onu çağırılamazdım. Ve böylece ben de büyüdüm.

Oğlum Hubo çok küçükken, çevresindeki yoksul insanlar konusunda hep kaygılarıydı. Bir defasında okuldan döndüğünde bir arkadaşının önlüğünün olmadığını; kendisinin de yalnızca bir önlüğe ihtiyacı olduğu için iki önlüğünden birini arkadaşına verdigini söyledi. Bizim durumumuzun da kötü olduğunu göremiyordu. Kocam ve ben çocuklarınımızın ihtiyaçlarını hep karşıladık, ama o kendisinin sahip olduğu şeylere diğer çocuklar da sahip olmadıkları için sürekli üzüldü; çevremizin muhtaç durumdaki insanlarla dolu olduğu çok yoksul bir yerde yaşıyorduk.

Kocam hastalanınca, ekonomik durumumuz umutsuz bir hal aldı. Büyük çocukların üçü evli olduğundan, Tucumán'da hiçbir gelir sağlayamadığımızdan ve küçük çocuklarınla evde kalmak zorunda olduğumdan Buenos Aires'e taşınmak zorunda kaldık. Babası öldüğünde Hubo on beş yaşındaydı ve ailemize katkıda bulunmak üzere okulu bırakarak çalışmak zorunda kaldı.

Bir seramik fabrikasında işe başladı ve bodrum katında çalıştığı için tozdan dolayı hastalanırdı. Korunmak için maskeleri yoktu ve bodrumda hiçbir havalandırma yeri bulunmuyordu; bu koşullar sağıkları için çok zararlıydı. Kendilerine, elliğini ve bütün araçlarını yıkamak için sadece soğuk su veriliyordu. Kış sabahları su donmuş oluyordu ve buzu kırmak zorunda kahiyordı. Bu yüzden fabrika sahipleriyle tartıştı; çünkü bütün gün çalışıp, ondan sonra soğuk suyla temizlenmek dayanılmaz bir şeydi. Fabrikada sendika delegesi oldu. Arkadaşları arasında çok sevilirdi; çünkü ar-

kadaşlarının evlerinde sorunları olduğunda onların yerine nöbete kalırdı. Bodrumda çalışan işçiler için maske ve sıcak su sağlamaayı başardı, ama bunun için mücadele etmesi gerekti. Bundan sonra ücretsiz süt verilmesi için mücadele etti. Süt, içildiğinde insanı emaye tozundaki zehire karşı koruyordu. Bodrumda çalışan işçiler için günlük otuz litre süt elde etmeyi başardı.

Perón Arjantin'e geri döndüğünde, Hubo on sekiz yaşındaydı ve bir şeyleri değiştirmek istiyordu. Bu, o dönemde bütün gençlerin istediği bir şeydi. Eve geldiğinde bana her şeyi anlatırdı. Fabrikada, hayvanlardan daha kötü muamele gördüklerini söylerdi. Karınlarını doyurmayan bir ücret için günde on iki saat çalışıklarını söylerdi. Bütün fabrikalarda durum böyleydi. Isabel Perón'un ekonomik politikalarından dolayı her gün grevler ve işçilerin protesto eylemleri oluyordu. Bütün bunlar *Rodrigazo* ile başladı. Oğlum, görüşmelerin işçi sınıfı uzakta tutularak yapıldığını ve hiç kimse nin bu konuda bir şey yapmadığını söylüyordu. Sendikayla arası bozuktu. Burada sendikalar çok bürokratiktir. Bu yüzden hem şirkete hem de sendikaya karşı mücadele etmek zorundaydı. Sendika liderleri, "Sizin karışmamanız gereken bazı şeyler var" diyorlardı. Ama gençler konuşmaya devam ettiler, seslerini duyurmak istediler. Hubo, gençlerin ülkelere rini sevdiklerini ve barış içinde yaşamak istediklerini, ama onurlu yaşamak istediklerini söylerdi.

Bir gün eve geldi ve sendikadan istifa edeceğini söyledi. "İnsanlar kaybediliyor" dedi. "Kaybediliyorlar ne demek? Nasıl kaybedilirler?" dedim. Ona bunun doğru olamayacağını söyledi. 1978'de Isabel hükümetinin iktidarda olduğu dönemde A Üçlüsü'nün insanları kaçırınaya ve öldürmeye başladığı sıralardı. Sendika liderlerinin çok kötü olduğunu ve bir gün kendisinin de kaybedilebileceğini söyledi. Bu

yüzden sendikadan istifa etti.

Daha sonra, darbeyle birlikte, her şey daha kötüye gitti. Bir gün eve geldi ve arkadaşının üç gün boyunca işe gelmediğini ve cesedinin kurşunlanmış olarak Riachuelo'da bulunduğunu anlattı. Benimle çok açık konuşacağını söyledi: "Çalışmaya ve mücadeleye devam edeceğim, fakat ailenin güvenliği için evden ayrılmak zorundayım. Fabrikada yaptıklarımdan dolayı beni bir terörist olarak görüyor olabilirler" dedi. Gazetelerde bir şeyle yayılmamaya başlamışlardı. Değişik yerlerde cesetler bulunuyordu ve bunların yıkıcı oldukları söyleniyordu. Onun bir terörist olduğunu düşünülmesini anlamıyorum. Kocamın ölümünden beri ailenin geçimini o sağlıyordu. Kız ve erkek kardeşinin ihtiyaçlarını karşılamak için elinden geleni yaptı ve onların eğitim masraflarını da o karşıladı. Ona evini terk etmemesi gerektiğini, hepimizin bir arada olduğunu ve bir şeyle karşılaşacak olursak, buna hep birlikte karşı koyacağımızı söyledi.

Josefa de Mujica: Babam, gençken, İtalya'dan gelerek benim doğduğum Cordoba'da bir iş kurdu. Politikadan ve siyasi partilerden haberdar olmaksızın, kendini açıkça ifade edebilmeyenin anlamını bildiğim bir evde yetiştiğim için şanslıydım. Evdeki konuşmalarımızda hiçbir zaman kendimizi sınırlanmış hissetmezdi. Cordoba Üniversitesi'nde edebiyat okumaya başladım. Özellikle taşrada bir bayanın üniversitede gitmesi çok yadırganan bir şeydi. Ama Cordoba'da o kadar yadırganmıyordu; çünkü burası her zaman için en gelişmiş kentlerden biriydi. Üniversitede girdiğim için çok şanslıydım. Kentte birlikte kalabileceğim yakınlarım vardı. Kızlar yurtlarda kalamıyorlardı. Çünkü insanlar bunun çok kötü bir şey olduğunu düşünüyorlardı. Erkekler tabii ki kalabiliyorlardı, kocamın da kaldığı gibi. Fakat bizler, bir ya-

kınımızın ya da aile dostlarımızın evinde kalmak zorundaydık. Aksi halde okumamıza izin verilmeydi. Kocam, erkek kardeşimin arkadaş çevresindendi ve onunla bu vesileyle tanıştık. Buenos Aires'liydi ve Cordoba'ya dışçilik okumaya gelmişti. Kardeşim bizi tanıstırdı ve görüşmeye başladık. Kocam hep politik biriydi. Cordoba, gençlerin politik faaliyetlerinin merkeziydi. Bu dönemde, 1938'de, yerel yönetim çok liberaldi ve birçok genç burada okumak istiyordu. Eğer Cordobo'da okuyorsanız, olan bitenden haberdar olmamanız mümkün değildi.

1944'te evlendik ve güneyde bulunan Neuquén'e yerles-
tik. Bu yüzden okulumu bitiremedim. İki yıl sonra Irene ve
üç yıl sonra da Susana doğdu. Neuquén'de o zamanlar üni-
versite yoktu ve bu yüzden okumaya devam edemedim. Yak-
laşık 500 kilometre uzaklıkta bulunan Bahia Blanca'da bir
üniversite vardı ama, evli olduğum için gidemedim. Evime
bakmak zorundaydım. Evli bir kadının evinden ayrılp, oku-
maya gitmesi çok anormal bir durum olacaktı. Kadınların ço-
ğu evlendikten sonra aileleriyle ilgilenebilmek için işlerinden
ayrılıyordu. Toplum ve özellikle de kadınlar çok tutucuydular.
Evlendikten sonra evlerinden çıkmıyorlardı. Bugün durum
farklı; çünkü bütün sektörlerde çalışan birçok kadın var, ama
bu uzun bir süreden sonra mümkün olabildi.

Kocam sayesinde biraz siyasi bilinç edindim. Onun siya-
si faaliyetleri, darbelerin hayatımıza derinden etkilemesine
neden oldu. Darbeler arası dönemlerde, siyasi partilerin ille-
gal olmadığı zamanlar, Miguel muayenehanesinden ayrılır
ve aktif politikaya girerdi. Neuquén eyalet parlamentosunda
Radikal Parti milletvekiliydi ve Başkan Frondizi ile Başkan
Illia dönemlerinde çalıştı. Her iki hükümet de ordu tarafın-
dan devrildiler. Her darbe olduğunda meclisi kapattılar ve
kocam valizlerini toparlayıp muayenehanesine geri döndü.

O zamanlar onun için bir tehlike yoktu ve onun için tehlike-li olacak olan 1976 darbesi sonrasında ise çoktan ölmüştü. Hayatımızı çok istikrarsız bir şekilde sürdürdüyorduk. Fakat serbest çalıştığı için bir işverene bağımlı değildi; her defa-sında dış hekimliğine geri dönüyordu. Askeri yönetim dö-nemlerinde bile demokrasiyi yeniden kurmak için bazı gruplarla birlikte çalışıyordu. Yani, çocukların ve ben bö-yle bir ortamda yaşıyorduk. Ben, hiçbir zaman bu faaliyetler içinde yer almadım. Neden bilmiyorum ama hiçbir zaman yer almayı düşünmedim. Fakat şimdi bile halkın arasında konuşmakta zorlanıyorum.

Miguel ölünce Neuquén meclisinden maaş aldım; anaya-sal bir hükümet iktidarda olduğu için mümkün olabildi bu. Ordu 1976'da yeniden iktidara geldiğinde maaşın miktarını o kadar azalttılar ki, geçinmek mümkün değildi. Üniversite mezunu olmadığım için yapabileceğim tek iş el işleriyydi. Çocuk elbiseleri dikiyordum ve diğer ufak tefek dikiş işleri yapıyordum. Kızlarım da bana yardım ediyorlardı.

1976 öncesinde polisin ve ordunun protestolara karşı na-sıl bir yol izlediğinin örneklerine tanık olmuşduk. Ünlü *Cordobazo* olayından sonra, 1969'da Cordoba'da yaptıklarını gördük. Cordoba her zaman devrimci bir yerdi. Çünkü ora-da önemli bir üniversite vardı ve otomobil endüstrisinde çal-ışan çok sayıda işçi bulunuyordu. Ve A Üçlüsü'nün kuzey-deki faaliyetlerini duymaya başladık.

Susana, Buenos Aires'teki üniversitede siyaset bilimi okuyordu. O zamanlar taşradan birçok genç okumak üzere Buenos Aires ve La Plata gibi büyük merkezlere gittiler. Hepsi yeterince maddi imkânlara sahip değildi. Öğrencile-rin çoğu hem okuyup hem çalışmak zorundaydılar. Bu yüz-den, kendi dönemlerinde okumaları mümkün olmadığı ve aileleri durumlarını geliştirmelerini istediği için, bir işçi ço-

cuğu bir sanayicinin çocuğuya birlikte yaşayabiliyordu. Öğrenci dernekleri kurdular. Ülkenin karşı karşıya kaldığı ciddi sosyal ve ekonomik sorunlar konusunda öfkeli büyük öğrenci hareketleri vardı. Susana bunların hepsine katıldı, bütün grulplara ve gösterilere... Çünkü politika onun tutkusuydu; politikacı olmak istiyordu. Aile içindeki sohbetlerde konuşurdu.

O zamanlar “yıkıcı mihenklerden” söz edilmiyordu. 1975’té Tucumán’da meydana gelen olaylarla birlikte yıkıcılıktan bahsetmeye başladılar. Gerillalarla ordu arasında süren silahlı çatışmaların sınırlı olduğunu düşünüyorduk. Bu bir savaş değildi. Çünkü böyle küçük bir grup, bir ülkenin bütün silahlı kuvvetleriyle, askerleriyle ve silahlarıyla savaşamazdı. Ülkenin her yerinde genç insanları yıkıcılıkla suçlayıp, kapılarını kırıp, evlerine girerek saldırmanın bir bahanesiydi. Üniversitelere kara listeler astılar ve hangi gruptan olursa olsun fark etmiyordu, orduya göre hepsi komünist yıkıcılardı.

Susana üniversitede çalışmak üzere Neuquén’da gelmişti. Ben o sırada Buenos Aires’te yaşıyor ve anneme bakıyorum. Susana’yla kalmaya gitmiştim, çünkü henüz iki haftalık olan ikinci bebeğini doğurmuştu. Susana olaylara karşı sessiz kalmayan birisiydi. O hep haykırdı ve düşüncelerini söyledi ve tabii ki kara listedeydi. Bunu sonradan öğrendik; o zamanlar bilmiyorduk.

Rita de Ponce: Yalnızca ilkokula gittim. Ortaokula genellikle erkek çocuklar giderdi. Kızlar dikiş dikmeyi ve yemek yapmayı öğrenmek, erkekler de mühendislik gibi bir meslek öğrenmek amacıyla teknik okullara devam ettiler. Bu yüzden erkekler okullarını bitirdikten sonra büyük, modern fabrikalarda çalışıyordu, çünkü yeni makinaları kullanma

yeteneğine sahiptiler. Biz ise giyim ve gıda fabrikaları gibi eski fabrikalarda düşük ücretli işlerde çalıştık. Kızlar, bugünkü gibi üniversiteye gitmiyorlardı. Üniversiteye evde kalmış kız fabrikası diyorlardı. Perón hükümeti döneminde işçi sınıfına mensup insanların üniversiteye girmeleri daha kolaydı, çünkü üniversiteye giriş serbestti. Daha önce her ders başına bir peseta ve okula kaydolmak için otuz altı peseta ödemek gerekiyordu. O zamanlar bir işçi günde beş peseta kazanıyordu ve bu yüzden bunu ödeyebilmeleri imkânsızdı. İlkokul eğitimini zorunlu kıldılar; ama benim yaşadığım kırsal alanda, çocukların çoğu yine de okula gitmediler. Kırsal kesimde fazla okul yoktu.

Yiyecek her zaman ucuzdu; fakat Perón'la birlikte fabrikalar kurulmaya başlandığında aşırı düzeyde konut yetersizliği ortaya çıktı. İnsanlar kentlere göçtüler ve kalabilecekleri yerleri yoktu; bu yüzden de kutulardan ve oluklu demir levhalardan kendilerine ev yapmak zorunda kaldılar. Ne bir sağlık hizmeti, ne de su vardı. Bulaşıcı hastalıklar alabildiğine yayılmıştı ve insanlar ilaca para ödeyecek durumda değillerdi. Eğer insanların fabrikalarda çalışmalarını istiyorsanız, onlara kalabilecekleri bir yer vermelisiniz. İnsanların daha ay sonu gelmeden hiçbir değeri kalmayan kazançlarının hepsini ellerine geçer geçmez harcamak zorunda kaldıkları o korkunç enflasyon o zamanlar yoktu.

Kızlar, zamanlarının çoğunu aileleriyle, hala ve teyzeleyle birlikte geçirirdi. Çok fazla beklentimiz yoktu. O zamanlar saçın kısa kesilmesine kötü gözle bakılırdı; pantolon giyemezdiniz. Çünkü bu, insanları şaşkınlığa düşürüyordu ve bir kadının araba sürmesi bile hoş karşılanmıyordu. Erkekleri görebilmek zordu, çünkü vaktimizin çoğunu evde ailemizle birlikte geçiriyorduk. Cumartesi akşamları bazen dans etmeye gidebiliyorduk; ancak anne veya babalarımız

veya aileden birisinin bizimle gelmesi gerekiyordu. Bolero eşliğinde dans ediyorduk, yavaş ve öpüşerek. Aileniz oradaysa sorun olmuyordu, ama bizi sokakta bir erkekle görmek istemiyordı.

Pazar günleri aile evde bir parti düzenlerdi ve kadınlar yemekleri hazırlar, erkekler de şarap getirirlerdi. Akşamları sinemaya gider, yürüyüse çıkar veya misafirliğe giderdik. Çok fazla radyo dinlerdim, çünkü hem ev işlerini yapıp hem de aynı zamanda radyoyu dinleyebiliyordum. Burada 1966'ya kadar televizyonumuz yoktu.

Evlendikten sonra sürekli kocamın terzilik işinde çalıştım, ev işlerini yapıp çocuklara baktım. Kocam da oğlum gibi ev işlerinde bana yardımcı olmazdı. Erkekler *asado* (geleneksel mangal yemeği)'dan başka yemekleri yapınazlardı ve kadınların *bu* yemeği yapmayı bilmediklerini düşünürlerdi. Ben evdeki ve işyerindeki rutin işleri yapardım. Nadiren dışarı çıktığım da olurdu. Oğlum cezaevine konuluncaya kadar Tucumán sokaklarını hiç bilmeydim ve daha önce Buenos Aires'e hiç gitmemiştim. Yalnızca dükkânların ve kilisenin yolunu bilirdim. Ben çok dindar bir insanım ve ailemiz de kilisede çok iyi tanınırdı. Çünkü Humberto ayın sırasında *papaza* yardım eden çocuklardan biriydi.

18 Ocak 1975'te oğullarımdan biri *sıkıyonetim* kapsamında tutuklandığında her şey değişti. Oğlum PEN'de tutuluyordu. Orada tutuluyor olması, kendisine karşı herhangi bir suçlama yapılmasının *gerçekmediği* ve ne zaman bırakılacaklarının belli olmadığı anlamına geliyordu. Onları çok sık ziyaret etmemize izin verilmiyordu. Bir cezaevinden öteki-ne naklediyorlardı ve onlara işkence edildiğini, dövüldüklerini biliyorduk. Sayıları çok fazlaydı; Villa Urquiza'da yetmiş kişi civarındaydılar. Koşullar çok kötüydü. Gözleri bağlı **bir** şekilde **tümünü** kütüklere **bağlayarak** onları Tucu-

mán'dan Chaco'ya götürdüler.

Başlangıçta beş kişiydik ama başka birçok ailenin bu durumdan etkilendiğini biliyorduk, çünkü mahkemeler bir günde yetmiş tutuklama kararı almıştı. Onları aramaya başladık ve kilise bize yer verdikten sonra, kilisede buluşuyorduk; daha sonra da Radikal Parti'nin büroları bombalanınca kadar partinin bürolarında buluşuyorduk. Avukat Dr. Pizarela siyasi mahkûmları savunuyor, bir cezaevinden ötekinde onların peşinden gidiyordu. Oğlum Humberto Ruben o zamanlar yirmi yedi yaşındaydı ve siyasetle hiçbir ilgisi olmamıştı. Fakat kardeşi alındıktan sonra Dr. Pizarela'ya eşlik etti ve onunla birlikte cezaevlerine, tutukluları ziyarete gitti. Avukat sürekli ölüm tehditleri alıyordu; ama bu işten vazgeçmeyeceğini, bunu bir görev olarak bildiğini ve burasının kendi ülkesi olduğunu söylüyordu. Darbeden sonra avukat kaçırıldı ve cesedi başka bir kentte bulundu. Vücutundan parçalar koparılmış, hadım edilmiş ve ağızı telefon teliyle dikilmişti. Bu, açıkça konuşan avukatları cezalandırma yöntemiyydi. Bu olaydan sonra Humberto da, başına kötü bir şey geleceğini anlamıştı.

Graciela de Jeger: Daha önce biraz siyasi bilince sahip olmam bakımından Plaza de Mayo Anneleri'nden bir farkım var. Ben bir ilkokul öğretmeniydim ve sendikada aktiftim. Aynı zamanda üniversitede hukuk fakültesine devam ediyordum. Faşizmin ne demek olduğunu biliyordum. Şu anda elli yaşındayım ve İspanya İç Savaşı sırasında doğmuş bir kuşaktanım. Ailem İspanyol'du ve cumhuriyetçiydi. İkinci Dünya Savaşı sırasında gençtim. Ayrıca benim kuşağım, gençlere Latin Amerika'da değişimin mümkün olabileceği umudunu vermiş olan Küba Devrimi'yle uyandı. Bütün bunlar benim geçmişimin kaçınılmaz parçalarıydı. Fakat

edindiğim tecrübelerin hiçbirinin, yaşadığım olaylar konusunda bana bir katkısı olmadı. Burada meydana gelen şey tamamen farklıydı.

Diktatör Onganía 1966'da iktidara geldiğinde, Tucumán'daki şeker fabrikalarını kapatmaya başladılar. Çok sayıda insan sokağa atıldı; çünkü her ne kadar burası buğday, turunçgiller ve üzümün yetitiği zengin bir kent idiyse de –buraya Cumhuriyet'in bahçesi derler– toprakların çoğu şeker kamişi tarlalarına dönüştürüldü. Yeterli toprağı olmayan, kendi hasatlarını yaptıktan sonra büyük çiftliklere çalışmaya gidenler ve çevre eyaletlere şeker kamişi hasatı için giden bütün insanlar, geçimlerini kamiş tarlalarında ve büyük şeker fabrikalarındaki işlerden sağlarlar. Tucumán'daki en önemli sendika, şeker kamişi tarlalarında ve fabrikalarında çalışanların sendikası olan *Federacion Obrera Tucumána de la Industria Azucarera*'dır. Burada hep bir çalışma ortamı vardır... Özellikle de, Tucumán'da kültürel hayatın merkezi ve askeri hükümetlere karşı toplumsal hareketin odağı olan üniversitede... Başka yerlerdeki baskıcı faaliyetlerinden dolayı herkesçe tanınan bir başkomiserin Başkan Campora tarafından görev'e getirilmesiyle toplu gözaltılar çoktan başlamıştı. Yani burada hiçbir zaman barış ve özgürlük olmadı.

Bundan başka, Devrimci Halk Ordusu'ndan (ERP) bir grup, fabrikaların kapatılmış olduğu ve en aşırı sefaletin yaşandığı bölgelere yerleştiler. Montoneros'un bir grubu da vardı ama büyük çoğunluğu ERP'liydi. Orduya karşı savaşmak için Che Guavera'nın yaptığı gibi dağlık ve ormanlık alanda bir *foto* kurma planları vardı. Çok kalabalık olduklarını ve ağır silahlara sahip olduklarını söylüyorlardı. Fakat gerçekte yüz elli kişiden fazla olmadıkları anlaşılıyordu. Bu *foto*, sokakta yanlarından geçip giden polis tarafından çok iyi biliniyordu; ama müdahale etmeleri değil, ordu için ko-

şulları hazırlamaları emredilmişti. Perón'un ölümünden sonra Isabel Perón sıkıyönetim ilan edince ve A Üçlüsü'nün ölüm mangaları bütün ülkede faaliyete geçiklerinde burada, Tucumán'da, üniversitelere ve siyasi mahkûmların avukatlarının evlerine bomba yerleştirerek terörü iyice şiddetlendirmeye başlayan orduya ve polise bağlı yarı-askeri bir grup olan *Comando Nacionalista del Norte* ile karşılaştı.

Operativo Independencia [Kurtuluş Operasyonu] Şubat 1975'te 5 bin kadar askerin güya dağlarda *foco*'yu yok etmek için Tucumán'a gelmesiyle başladı. Askerler Salta, Jujuy ve Formosa'dan getirildiler; bölge halkından olan askerleri kullanmak istemediler. Gerillaların hepsi öldürüldü. Bir çoğu çatışmada öldü, diğerleri de esir alındı ve kurşuna dizildi. En büyük acıyi çekenler operasyon bölgesinin yakınında yaşayan insanlardı. Orada yaşayan herkese şüpheli gözüyle bakıyorlardı. Askerler o insanların evlerini aradılar, onları tutukladılar ve birçoğunu kendilerine muhbirlik etmeye zorladılar. Köylüler evlerinin tamamen tahrip edilmemesi için akşamları askerlere haraç olarak bir tavuk veya bir kek veriyorlardı. Famailla'dan eski bir polisin bölgenin napalma bombalandığını belirten bir ifadesi var. Bombalamadan önce köylüler, kendilerinin kafalarına göre kurdukları, hepsi birbirine benzeyen bir sürü küçük beyaz evlerden oluşan küçük köylere göçe zorladılar. Köylülerin doğal ortamlarından ve geçim kaynaklarından uzak yerlere yerleşmeye zorladılar. Dış dünyaya bütün ilgilerini kestiler. İsyancı halkı yok etmek ve gerillaları desteksiz bırakmak için Vietnam'da kullanılan yöntemleri uyguladılar.

Operasyon 9 Şubat 1975'te başladı. Hatırlıyorum, o sırada dağlara yaz tatiline çıkmıştım ve kente geri döndüğümde her yerde askerlerin olduğunu, yolların kesildiğini ve bazı semtlerde karartma uygulandığını gördüm. Her şey askeri-

leştiriliyordu. Erkekler saçlarını ense hizasından fazla uzatabilmeyordu. Uzatanların polis karakolunda saçları kesiliyordu. Trafik ışıklarında veya herhangi bir yerde arabanızı durdurduğunuzda, kim olduğunuzu görebilmeleri için arabanızın penceresini ve içerdeki ışığı açmanız gerekiyordu. Büyük mezarlığın yakınında oturan insanlar, geceleri cesetlerle dolu kamyonların geldiğini söylüyorlardı. Bunların abartı olduğunu sanıyorduk, ama bazen mezarlığı kapattıklarını biliyorduk. Bir keresinde bir yakınımızın ölüm yıldönümünde, elimdeki bir demet çiçekle beni mezarlıktan geri çevirdiler.

Ordu geldiğinde, *operativos rastrillos* [tarama operasyonları] yapılıyor, genellikle gün ortasında, aileler öğle yemeğlerini yerken veya cumartesi ve pazar geceleri bölgeye giriş çıkışlar kapatılarak evler aranıyor; yazılı belgeler isteniyor ve bir 'ayıklama' operasyonu başlatılıyordu. Bunları aşağı yukarı kuralına uygun yapıyordı. Fakat geceleri, adam kaçırın maskeli çeteler harekete geçiyorlardı.

Lanusse [General Lanusse, 1971-1973 arası dönemdeki başkan] döneminde siyasi mahkûmları desteklemek için bir aileler komisyonu oluşturulmuştu. Mahkûmlar için kazaklar örerek, para toplayarak ve onları ziyaret ederek bu komisyonla çalışmaya başladım. Zaten, *Comando Nacionalista del Norte* ile birlikte insan kaçırma olayları başlamıştı; fakat bunu, cesetlerin bulunmasıyla birlikte cinayetler takip etti. Her gün kentin çevresinde cesetler bulunuyordu. Bombalar da yerleştiriliyordı. Siyasi tutukluların ailelerinin buluştuğu büroyu bombaladılar ve bir gece benim evime geldiler; evin boş olduğunu görünce orayı da bombaladılar. 1975'lerden beri insanların kaybedildiğini duyuyorduk, ama hiçbir zaman buna inanmadık. Listelerine son halini verememiş oldukları düşünüyorduk; böyle korkunç bir şeyin olabileceğine inanamıyorduk. *Famailla* [ilk gizli gözaltı merkezi]

hakkında hiçbir şey bilmiyorduk.

1975 Eylül sonrasında operasyonların komutanı General Vilas gerillaların yok edildiğini açıklayarak Tucumán'dan ayrıldı ve yerine General Bussi geldi. Gerillalar yok edildi, ama baskın arttı. 'Çılgın delikanlılar' olarak anılan, omuzlarında birer silah ve ellerinde Che Guevara'nın kitabıyla ortalıkta dolaşan gençlerle ilgili hiçbir endişe duymuyorlardı. Bu onlar için bir oyundu.

Çok yıllar sonra, bir defasında öğrencilerimle birlikte gerillalardan ele geçirdikleri 'karmaşık' silahları sergiledikleri bir ordu sergisini görmek için dağlara gitmek zorunda kaldım. Aslında hepsi çok basit silahlardı; eski tüfekler ve salça kutularından yapılmış el bombalarıydı, üniformaların daki rütbe şeritlerinin üzeri boyanmıştı.

Onlar için önemli olan toplumun diğer kesimleri idi: İşçiler, öğrenciler ve aydınlar. 1976 darbesiyle birlikte şeker işçileri sendikası ve öğretmen sendikalarındaki hemen hemen bütün faal sendikacıların alelacele öldürülmiş veya kaybedilmiş olmaları bir tesadüf değildi.

Kocamla ayrılmıştık; fakat özellikle onun çok sevdığı çocuklar için çok iyi bir ilişkiyi sürdürdük. Kocam bir gazeteci idi ve kentteki birçok aydın için buluşma yeri olan bir kitabevinin sahibiydi. İlerici, demokrat küçük bir partinin üyesiydi –Avrupa'daki sosyal demokrat partilerin benzeri bir parti– ve kesinlikle bir militan değildi. O bir Fransız Yahudisiydi; Buenos Aires'te Nazi kurbanlarına yardım sağlayan küçük bir grupta çalışıyordu. 1 Temmuz 1975'te bir avukat arkadaşımız kaçırıldı. Ertesi gün cesedi bulundu. Cenazesine gittik, yolu kapatmışlardı; ailesi olduğumuzu söylediğimiz için geçmemize izin verdiler. Bu, kocamı son görüşüm oldu.

4 Kasım 1975 gecesi otuz adam evimizin kapısını kır-

rak içeri girdi; telefonu kestiler ve ışıkları kapatmamızı emrettiler. Eşarbımla gözlerimi bağladılar, ama hafif bağladıkları için her şeyi görebiliyordum. Polis merkezine benzettiğim bir yere götürdüler; beni gündüzleri büro olarak kullanılan fakat o gece boş olan bir odaya koydular. Mobilyalar kaldırılmıştı. Üniformalı ve kemerinde bombaların bulunduğu başkomiseri gördüm. Gece boyunca, birçok insan girip çıktı. Yanında on beş yaşıdan büyük olmayan bir erkek çocuk vardı; bağırarak ağlıyordu. Diğer bir odadan işkenceye uğrayan birinin acı çığlıklarını duyuluyordu, galiba elektrik veriyorlardı. Çünkü daha sonra onu dışarı çıkardıklarında su istedi ve "Henüz değil" dediler.¹

İş olsun diye beni sorguladılar. Tanımadığım insanlar hakkında, öğrenimim, okuduğum şeyler hakkında sorular soruyorlardı. Başkomiser benimle Fransızca konuştu. Sonra beni başka bir büroya götürdüler. Bana ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Burada, La Riojali genç bir öğrenciyi tanıdım, yüzünü tamamen dağıtmışlardı ve kan içindeydi. İki adam onu içeriye taşıdı. Her şeyi görebiliyordum. Bunun onlar için çok önemli olmadığı açıktı. Daha sonra beni başka bir soru odasına götürdüler. Bana elektrik vermediler, ama vurdular ve sürekli dövdüler.

Odaya geri döndüğümde şafak vaktiydi ve masalarla sandalyeleri eski yerlerine yerleştirmek üzere getiriyorlardı. Beni dışarı çıkararak bir arabaya bindirdiler; polislerden birinin, "Bu, bir sineği bile incitmeyecek biri, ama bir ideolojiye mensup ve bunlar en kötüleri" dediğini duydum. Beni arabanın arka bölümüne koydular ve şoför, "Cadillal'a mı şefim?" dedi. O da, "Hayır, daha önce" dedi. Beni boş bir alanda bıraktılar; gözlerimdeki bağı, yüze kadar saydıktan sonra çözmemi istediler. Cadillal şehir suyunun sağlandığı büyük gölün ismidir.

Carmen de Guede: Taşrada güzel bir evde yaşıyorduk. Büttün odaların açıldığı uzun bir holü olan eski tip bir evdi. Andes kıyısında bir tepenin üzerindeydi; aşağısında bir ırmak vardı. Bahçe hep çiçek, ağaç ve sebze doluydu; birçok hayvanımız, kedi, köpek, tavuk ve kuzularımız vardı. Elma bahçelerinin bulunduğu, çok az insanın yaşadığı bir bölgeydi. Babamı çok iyi tanıyamadım; çünkü o öldüğünde sekiz yaşındaydım.

Ailemin beni ortaokula gönderecek maddi gücü yoktu. On iki yaşındaydım ve çalışınam gerekiyordu. Okuyordum da... Fakat bir kadının bugün okuyabileceği türden şeyler değildi, keza eskiden meslekler yalnızca erkekler içindi. Elbise dikmeyi, yemek pişirmeyi, oyuncak yapmayı öğrendim. Öğrettikleri her şey bir kadının ihtiyaç duyacağı şeylerdi. Bir meslek edinmek istedim ama başaramadım. Çünkü annem dul bir kadındı; çok az parası vardı. Ayrıca çok kalabalık bir aileydik. Mümkün olmadı. Yaşamınızı sürdürmemizin tek sebebi hepimizin çalışmasıydı. Annem de evde çalışıyordu.

Bir tatlı fabrikasında çalışıyordum. Ülkenin iç kesimlerinde yaşayan insanlar, kızların sık sık dışarı çıktıığı Buenos Aires'teki insanlardan farklıdırlar. Genellikle evde otururduk; zaten pazartesiden cumartesiye kadar çalıştığımız için tek boş günümüz pazardı. Evimizde çok kız vardı. Hiç siyasi veya benzeri şeylerden bahsetmezdi. Evita'yı tanıyorduk ve iyi biri olduğunu düşünüyorduk. Kadınlar için çok iyi işler yaptı. 1955 darbesi olduğunda kentte yaşıyorduk. Perón'u devirmek için Plaza de Mayo'yu bombaladıklarını duyduk.² Buenos Aires'te meydana gelen vahşetleri duyuyorduk çünkü bir kızkardeşim orada yaşıyordu. Çocuk felci geçirmiş olan bir çocuğu hastanede yatıyordu –Arjantin'de çocuk felci salgını vardı ve çocuğu Çocuk Hastanesi'nde

yatıyordu. Kızkardeşim hastaneyi bombaladıklarını, binanın çatısının çöktüğünü söyledi. İnsanların bir kısmı Perón'un iyi olduğunu, bir kısmı da kötü olduğunu söylüyorlardı; fakat bunların hiçbirini anlamamıştım, bu hiçbir zaman beni endişelendirmiyordu. Perón'u askeri bir darbeye devirdiler. Ama, o da bir askerdi ve tek farkı halk tarafından seçilmiş olmasıydı. Fakat bana göre hepsi aynıydı.

Kocamı Mendoza'ya tatil geldiği sırada tanımıştım. Ertesi yıl yine geldi ve evlendik. Daha sonra Buenos Aires'e yerleştik. Şu anda güzel olan, fakat o zamanlar iki veya üç evin bulunduğu bir yere yerleştiğim. İnsanlar küçük arsalar satın alıp evlerini yapıyorlardı. Kocam bütün gün işte olduğu zamanlar kendimi çok yalnız hissediyordum. Hiç ev dışındaki işlerde çalışmamıştım, ev hanımımlığı ve annelikten başka bir iş yapmadım. Bazen iki üç gün boyunca eve gelmezdi; çünkü bir tersanede çalışıyordu ve tamir edilmesi gereken bir tekne olduğunda tamirat bitinceye kadar orada kalması gerekiyordu. Bu yüzden evde kalmıştım ve sıkılıyordum. Çevremde her zaman birçok insanın bulunduğu geniş bir aileden geliyordum. İlk çocuğum doğduktan sonra kendimi daha iyi hisseder oldum; arasında ailemi ziyaret etmek için Mendoza'ya gidiyordum. Çoğunlukla evde bulunuyordum. Bazen kocamın iş arkadaşları gelir ve siyasetten konuşuyordu, fakat ben konuya hiç ilgilenmezdim.

1973'te Perón geri döndüğünde, kocam Ezeiza'ya gitti. Kocam Peronist değildi, ama herkes gibi Perón'un uçağını karşılamaya gitti. Bütün geceyi orada geçirdi. Radyodan yüzlerce kişinin vurduğu katliam haberini duyduğumda çok kaygılıdım.³ Ertesi gün geldi. Yaralanmadan nasıl kaçabildiğini bilmiyorum. "Fakat neden gittin?" diye sordum ve bana, "Eğer herkes senin gibi düşünürse kimse evinden çıkamaz. Yeni bir darbe olursa yatakların altında saklanma-

mizi mi bekliyorsun?" dedi. Hiçbir şey anlamadım, anlayamaya da çalışmadım. Kaybedildiklerinde, çok kısa bir sürede pek çok şeyi öğrenmek zorunda kaldım.

1976'daki darbenin aynısıydı. Kocam bana, "Şimdi ne olacağını biliyor musun?" diye sordu. "Hiçbir şey olmayaçak, ordu daha önce de birçok kez yönetimle el koymuştu" dedim. O da, "Fakat bu korkunç olacak" dedi. Oğlum da aynısını, büyük bir açlık ve acı çekeninizi söyledi. Videla iktidara geldikten sonra bir keresinde garajdaydım; kocamın, müşterilerine, "Şimdi kemerlerimizi Frondizi döneminden daha fazla sıkırmamız gerekecek" dediğini hatırlıyorum. Ve bir süre sonra zulüm başladı. Arkadaşlarının çoğu ya kaybedildi ya da ülkeyi terk ettiler. Nelerin olacağını nasıl anladıklarını bilmiyorum.

Isabel hükümeti döneminde de bazı kaybetme olayları olmuştu; ama ben bunları bilmiyordum. Oğlum, "Fakat bu ülkede olup bitenleri bilmelisin" dedi ve ben de, "Evet ama hiç kimse bana söylemezse nereden bileyecim?" dedim. Gözlerimi açmam için okumam gerektiğini söyledi. Geceleri liseden gelince, yemeğini hazırlayıp, yemesini bekledim; bana olup bitenleri, insanları nasıl öldürdüklerini, işten attıklarını ve fabrikaları kapattıklarını anlatırdı. Bana gecekonduklarda yaşayan insanlardan bahsederdi. Gecekonduklara giderek onlara yiyecek götürür ve okumayı öğrenmeleri için yardım ederdi. Bir defasında onunla birlikte oraya gitmemi isted; ama ben hiç gitmedim. Ben evde giyecek hazırlardım; oğlum bazen bunları gecekondulardaki insanlara götürürdü. Bazen kendi yaşıtı gecekondulu çocukları eve getirirdi. Çok iyi çocuklardı. Birlikte okuyup ders çalışırlardı veya müzik dinlerlerdi. Oğlum çok iyi bir insandı, çok cömertti, hiç kimse hakkında olumsuz bir şey söylemezdi.

Oğlum mühendislik fakültesinde okuyabilmek için cali-

şiyordu. Sabah saat altıdan öğlen ikiye kadar bir gözlükçüde çalışıyordu. Daha sonra bir şeyler yemek için eve gelir: sonra da, egeî dersi varsa, üniversitede giderdi. Okuldan döndükten sonra da babasıyla birlikte çalışmak için garaj: giderdi. Bir sürü şeyi bir arada yapması akıl almadır bir şeydi. Bunun yanısıra cumartesi ve pazar günleri bir grupta birlikte şarkı söylüyordu.

O, okula devam ettiği sırada üniversitede öğrencilerle polis arasında çok sorunlar vardı. Öğrenci yemekhanelerinin kapatılmasına karşı mücadele ediyorlardı. Uzak yerlerden gelen öğrenciler La Plata'da gün boyunca yemek yiye miyordu. Üniversitede, örneğin, dersler gibi bazı şeyleri de geliştirmek ve daha fazla olanaklara sahip olmak istiyorlardı. Oğlum bana, öğrencilerle arası iyi olan öğretmenlerin işlerinden ayrılmaya zorlandıklarını ve diğerlerinin görevlerine devam ettiklerini; bu yüzden de öğrencilerin öfkelen diklerini, yeni gelen öğretmenlerle öğrenim görmek istemediklerini söyledi.

Kocam, aynı zamanda çalışanı da olduğu sendikada faklıyet yürütyordu. O dönemde sendikalaşmamış bazı kamu işçilerine sendika kurmaları için yardımcı oldu. Ulusal sendika başkanlarının işçi sınıfı için hiçbir şey yapmadıklarını düşünüyordu. İşçi ücretleri giderek kötüleşikçe sürekli görüşmeler yaparlardı. Ücretler çok düşüktü; birçok insan işten atıborlardı. Hiç kimse bir şey yapmıyordu. Ne yapmaya çalışıklarını şimdi anlayabiliyorum, ama keşke onlar varken anlayabilmiş olsaydım.

Elsa de Becerra: Kocam ve ben öğretmen狄k. Çocuklarımıza içinde yaşadıkları toplum konusunda bilinçlendirerek ve ikimizin de paylaştığı toplumsal sorumlulukla yetiştirmeye çalıştık. Aralarında birer yıl yaş farkı vardı. En büyükleri Elsa-

ta. sonra Jorge, Violeta ve en küçükleri Ana Maria. Elsita burada. Mendoza'da Ziraat Fakültesi'nde okuyordu. Jorge. La Plata'da Doğa Bilimleri doktorası yapıyordu. Violeta, La Plata'da Güzel Sanatlar Fakültesi'nin sinema bölümünde devam ediyordu. 1976'da Ana Maria henüz lisedeydi. Çocuklarımızın istikballerini güvence altına almak ve mesleklerini devam ettirmelerini sağlamak için elimizden gelen her şeyi yaptık. Bu ülkede öğretmenlerin ücretleri çok düşüktür. Dört çocuk yetiştirmek ve hepsini üniversiteye göndermek çok zor ve pahalıdır. Aile içi ilişkilerimiz sıcaktı. Çocuklar evde bize yardımcı olurlardı, biz de öğrenimleri için onlara yardımcı olmaya çalıştık. Onlar da yapabildikleri kadar kendi geçimlerini sağlamaya çalışılar. Elsita üniversitede bir öğretmenlik işi buldu ve Jorge de çiçek sattı, geçici işlerde çalıştı. Bize göre bu da önemli bir deneyimdir.

1955 darbesiyle birlikte Buenos Aires'e bomba yağdırıp çok sayıda insanı öldürdüklerinde, ordunun neler yapabileceğini anlamıştık. 1966 darbesinden sonra her şey çok daha kötüye gitmişti. Buenos Aires'teki üniversitedi işgal ettiler.⁴ Fabrikaları kapattılar, ücretleri kistılar ve insanları tutuklasmaya başladılar. O zaman bile kaybedilen insanlar oluyordu. 1968 veya 69'da buraya sınırı olan San Juanlı iki diş hekimi federal güçlerce gözaltına alındılar; çocukları dedelerine ve ninelerine götürüldüler ve o zamandan beri onlardan hiçbir haber alınamadı. Aradan geçen bunca zamandan sonra bugün, bunların halkın tepkisinin ne olacağını ölçmek için yapılmış provalar olduğunu düşünüyoruz. İnsanlar farına bile varmadılar; çünkü herkes kendi sorunlarıyla boğuşuyordu: Düşük ücretler, işsizlik; herkes kendi küçük dünyası içinde çabaliyordu. Benim de kendi dünyam vardı: Ev ve iş. Ama olan biteni görüyordum; çünkü öğretmen sendikasında çalıştım. 1969'daki *Cordobazo* olayını ve insanların

yüksek elektrik bedellerini, düşük maaşları protesto etmek için sokaklara döküldükleri, Mendoza'nın patladığı 1972 *Mendozazo* olayını çok net hatırlıyorum. Ekonomik durum çok ciddiydi ve insanlar geçimlerini sağlamak için mücadele ediyorlardı. Kente askerler gönderilmişti ve çok fazla şiddet vardı.

Biz, Isabel hükümetinin sebep olduğu acılara yakından tanık olduk. La Plata Üniversitesi'nin idari sekreteri olan, otuz beş yaşında, evli ve çok küçük iki çocuğu bulunan bir yakınımız vardı; haksızlıklara karşı geldiği için sürekli tehdit ediliyordu. Ordu içindeki *golpistas*'ların giderek güçlendiklerini açıkça söylüyordu. Lopez Rega⁵ ve *Triple A* gibi ülkeyi yöneten tehlikeli insanları alenen suçluyordu. Bir gün üniversitede gitmek üzere evinden ayrıldıktan sonra kaçırıldı; cesedi öğle vakti Buenos Aires'teki bir köprünün üzerinde, altmış mermi sıkılmış olarak bulundu. Böylece neler yapabileceklerine çok yakından tanık olduk.

Çocuklar bize üniversitelerdeki zulmü anlattılar. Bütün üniversitelerde durum aynıydı. Kendini ifade etmeleri engelleniyordu. Bazı arkadaşlarının okula gelmemeye başladığını fark ettiler; onları aradıklarında tutuklanmış olduklarını öğrendiler. Durum böyleyken içinde yaşadığınız bu daracık, küçük dünyada ne yapabilirdiniz? Çocuklarınızdan hiçbir şeyle ilgilenmemelerini ve tehlikeli olabilecek şeylerden kaçınmalarını istiyorsunuz. Çocukların yaptıkları şeyleri destekleseydik, belki de bütün bunlar olmayacaktı.

1976 darbesi olduğunda Jorge ve Violeta, La Plata'da okuyorlardı. Jorge bütün bu sorunlardan dolayı üniversitede bir yıl kaybetti ve Mendoza'ya geri dönmeye karar verdi. Çünkü üniversitede zamanını boş harcadığını düşünüyordu. Hamile karısıyla birlikte buraya geldi ve üniversite ortamının düzeltmesini bekleyerek çalışmaya başladı. Elsita ög-

renci derneğinde çalışıyordu. Hiçbir siyasi oluşum veya partiye üye değildi, fakat ülkedeki büyük toplumsal sorunlar konusunda çok endişeleniyordu. Üniversitedeki sorunları tartışmak için buluştuğu öğrenciler merkezinde etkindi. Her sınıf, merkeze bir temsilci gönderiyordu ve bu delegeler arasından üniversiteden yöneten kurula danışmanlar atanıyordu. Kent merkezine çok uzakta olan üniversitede ulaşım ücretlerinin yüksek olduğunu protesto ettiler. Protestodaki en önemli eylemcilerden biri Elsita'ydı. Onu götürmelerinin sebeplerinden biri de buydu.

Dora de Bazze: Ben sadece ilkokulu bitirebildim. Ailem çok yoksuldu. Aileme katkıda bulunmak için çalışmam gerekiyordu. Annem, bir kadının kocasına ve ailesine hizmet etmesi gerekiğine inanırdı. Bu yüzden, beni böyle bir haya- ta hazırlamak için yemek yapmayı, dikiş ve örgüyü öğretti. Ben de buna inanıydum. O zaman başka seçenekler olduğunu bilmiyordum. Okumak istedim ama okuyamadım. Maddi durumumuz iyi değildi. 1953'te, ben yirmi iki, kocam da yirmi üç yaşındayken evlendik. Küçük bir iş kurduk, bir şeyler satıydık.

O sırada, güneyde, Patagonya'da yaşıyorduk. Nelerin olup bittiğini hiç anlamıyorum. Hiç gazete okumazdım ve televizyon yoktu. Bu yüzden sadece radyoyu dinliyordum. Sanırım kendim hiç okuma imkânı bulamadığım için çocukların kitap okumalarını ve okula gitmelerini istedim. Hugo on ve kızım henüz altı yaşındayken, onları güneyde oturduğumuz kasabadaki kütüphaneye götürürdüm. Okuldan sonra birlikte kütüphaneye giderdik. Oğlum on iki yaşına geldiğinde bana bazı şeyler öğretmeye başladı. Olayların benim düşündüğüm gibi olmadığını, Arjantin'de insanların özgür olmadığını; ileride bütün bunları öğreneceğimi söyle-

di. Oğlum gözümü açtı, çünkü bu konuları hiç düşünmemiştir. Darbeler beni pek etkilemiyordu. İnsan sokağa çıkmayıncı hiçbir şey göremiyor.

Hugo çok maceracıydı. Bütün ülkeyi gezerdi ve gittiği her yerden bana kart atardı. Hepsini sakladım. On beş yaşındayken Avrupa'ya gitti. Yurtdışına gitmek için babasından izin aldı; İspanya, Fransa ve İngiltere'ye gitti. Beatles hayranıydı. Beatles'in bütün kasetlerini almıştı ve grubun kayıt stüdyolarına gitmek istiyordu. Bana, John Lennon'la çektiirdiği bir fotoğrafını gönderdi. Bunu nasıl başarabildiğini bilmiyorum. Doğum günümde Londra'dan bana bir telgraf çekti; daha sonra son parasını bana bu telgrafı çekmek için kullandığını söyledi. Noel günü kayıt stüdyosunun yanındaki bir meydanda oturduğunu; yiyecek hiçbir şeyinin olmadığını ve oradan geçen bir İngilizin kendisine elma verdığını, daha sonra da başka birinin gelerek kendisine bisküvi verdığını anlattı.

Yurtdışına gidebilmesinin sebebi, kocamın her yıl iki serbest uçak biletinin olmasıydı. Daha sonra oğlum biletleri kullanmam için beni teşvik etti ve bu biletleri kullanmamamın saçma olduğunu, sürekli evde kalmamı istemediğini söyledi. Daha önce bu biletleri hiç kullanmamıştık; çünkü kocam yurtdışına gitmek istemedi, ben de kocam olmadan gitmeyi hiç düşünmedim. Hiçbir yere gitmemiştüm fakat kızımı Avrupa'ya götürmeye karar verdim. İspanya'ya, Fransa'ya, her yere gittik. Hugo pasaportları hazırladı ve bizi havalandına götürdü. Avrupa'da tanıştığımız hiç kimse yoktu ama her yere gittik ve bunu çok iyi bir şekilde başardık.

Sigara içmeyi çok severdim ama hep gizli yerlerde içerdim. Kocam kadınların sigara içmesine karşıydı. Bana kendi ayaklarının üzerinde durmayı oğlum öğretti. "Sen yetişkin bir insansın. Sigara içmek istiyorsan hiç kimse sana engel ola-

maz" dedi. Doğum günümde bana küçük bir çakmak aldı ve o günden itibaren kocamın yanında sigara içmeye başladım. Ondan sonra kocam arasında bana sigara almaya başladı.

Hugo, 1971'de tıp okumak üzere La Plata'ya gitti; evlendi ve bir çocuğu oldu. Ondan çok uzak olduğumuz için üzülüyordum; ona daha yakın olmak için güneyden ayrılmaya karar verdik. Kısa bir süre sonra kızım da tipta okumaya başladı. Hugo üniversitede politikayla ilgilenmeye başladı. Devletin yaptığı şeyleri onaylamıyordu. Bana gece-kondularda yaşayan insanları anlatırdı. Tıp öğrencileri, reçetelerini almak için paraları olmayan insanlara ilaç götürüre-rek onları tedavi ederlerdi. Ben de çarşaf ve elbise dikerdim. Yeterli yiyeceği olmayan insanlara götürmesi için ona pi-rinç ve makarna verirdim. Bilinçsiz olarak onunla işbirliği yapıyordum. Fakat bunu Arjantin'de olan biteni anladığım için değil, oğlum için yapıyordum.

Hebe de Bonafini: Sokakları topraktan ve evleri oluklu saçtan olan bir mahallede, babamın çalıştığı fabrikanın civarında büyümüşüm. Babamların evinin arkasından ve çocukların doğduğu evin önünden bir ırmak geçerdi. Irmağın bu bölümünde kayıklar kıyıya yanaşırlardı. Çocuklarının doğduğu ve onları yetiştirdiğim yer, sokağın köşesinde dernek binasının bulunduğu ve YPF fabrikasının [kamu mülkiyetindeki petrol endüstrisi] yakınında bir yerdı. Sakın bir çevreydi, hafıta boyunca evimle, çocuklarınla ilgilenirdim. Cumartesi-pazar günleri şayet dermekte top oyunları, basketbol yarışmaları veya başka bir şeyleri kutlamak için verilen akşam yemekleri varsa, oralara ya da pikniğe giderdik. Bazı haftasonları küçük, eski kamyonetimizle yakın bir sahile giderdik. Eğlencelerimiz bunlardı. Çok fazla iniş çıkışları olmayan, oldukça sakin bir yaşamımız vardı; çok çalışıyorduk.

Annem ve babam çok çalışkanlardır. Bana her şeyi yapmasını öğrettiler. Her tür işi severek yaparım. Her zaman, diğer insanlar yapabiliyorsa, ben neden yapamayayım, derdim. Bu yüzden de başkalarının yaptığı her şeyi yapmaya çalışırdım. Oğlumun doğmasına az bir süre kala, odaya soğuk havanın girmesini önlemek için koridor üzerindeki bazı pencereleri tamir ettim. Kocamın küçük bir oto tamir atölyesi vardı. Kadınların bu tür işleri yapmadığı bir dönemdi; karbüratörleri yıkayarak ve sübapları ayarlayarak ona yardımçı oluyordum. Senden öğrenerek bu işleri yapabilecekken, neden başkalarına para ödeyelim, dedim.

Ben, sadece ilkokula kadar okudum. Okulu çok seviyordum. Çok yoksulduk ve oturduğumuz yer çok küçüktü. Bugün bile orada hâlâ ortaokul yok; en yakın okula tramvayla gitmek gerekiyordu. İki kişinin yol parasını karşılaşacak kadar para yoktu. O zamanlar erkekler ve kızlar arasında tercih yapılacak olursa, erkekleri tercih ederlerdi. Hep erkeklerre olanak tanınırdı. Çünkü erkeklerin bir mesleğe ihtiyacının olduğunu söylerlerdi. Bu yüzden evde oturdum ve sadece erkek kardeşim okula gönderildi. Sonunda okulu bıraktı, çünkü okumayı sevmeydi.

Kitap okumayı hep sevmișimdir. Kitap satın alacak kadar param yoktu ama dernek kütüphanesindeki kitapları okurdum. Ancak burası az sayıda ve sadece genel bilgi içeren kitaplar ve kısa romanların bulunduğu küçük bir kitaplığıtı. Öğretici hiçbir şey yoktu. Bunu, yıllar sonra ancak bugün anlayabiliyorum. O zaman bunun farkında değildim. Gazete alacak paramız yoktu ama Buenos Aires'te yaşayan ve durumu bizden daha iyi olan bir teyzem vardı; bana hep gazetelerin eklerini getirirdi. Cumartesi ve pazar günleri *La Prensa*, kahverengi kapaklı bir kültür eki verirdi. Bu ekleri çok severdim ve hepsini bir dosyada biriktirirdim.

Bu yüzden, yani bilgi edinemediğim için çevremde olan bitenlerden fazla haberdar değildim. Zamanla erkek kardeşim ve ben, ev dışında daha fazla zaman harcamaya başladık. Kardeşim dışardaki gerçek dünyanın sorunlarını eve taşıdı. Kendi evimizin içinden bakınca bana, darbeler hep diğer insanlarla ilgiliyim ve benimle bir ilgisi yokmuş gibi gelirdi. Deniz Kuvvetleri Hastanesi'nin ve Deniz Piyadeleinin yakınında oturuyorduk. Bu nedenle her darbe olduğunda, mutlaka birileri bize gelir ve rafineride bombaların bulunduğu, bölgeyi boşaltmamız gerektiğini söylerlerdi. Biz de evimizi terk etmek ve yakınlarımızın yanına gitmek zorunda kalırdık. Bu yüzden bir yanda rafinerinin, diğer yanda gaz işletmesinin bulunduğu bu küçük çevredeki herkes bölgeyi terk etmek zorunda kalırdı. Çünkü bir patlama olursa hepimiz ölebilirdik.

Evde radyo dinlerdik. O zamanlar televizyon yoktu. Televizyon Arjantin'e 1950'de geldi ve gittiğimiz dernek 1954'te bir tane aldı. İki emzirme arasında geçen üç saat boyunca derneğe gidip televizyon izlerdim. Bazen çok reklam oluyordu ama reklamları da seviyordum. Televizyon beni büyülemiştir. Uzun yıllar sonra evimize bir tane aldık.

Gazeteler ve televizyon hiçbir zaman olan bitenler konusunda fazla bilgi vermezlerdi. Ben gençken yaşadığımız yerde Muhafazakârlar ve Radikaller vardı. Daha sonra Radikaller ve Peronistler oldu. 1955'te Perón devrildikten sonra Peronist Parti yasadışı ilan edildi. Bütün bu olayları görüyordum ama, bunların benim değil, başkalarının başına gelen olaylar olduğunu düşünüyordum. Biz ilgilenmediğimiz için bu olayların politikayla ilgilenen insanların başına geldiğini düşünüyordum. Berbat bir şey ama durum böyleydi. Yönetimde kim olursa olsun bizim için fark etmiyordu. Her zaman yoksul olduğumuz için, hep çok çalışmamız gereki-

yordu. Babam fabrikada, kocam YPF'de çalışıyordu. Ben de şapka yapar, örgü örер veya okul önlükleri dikerdim. Herhangi bir şey için ödeme yapmam gerekmiyordu ama hep çalışmam gerekiyordu. Bütün hayatımız çalışmak, çalışmak ve çalışmaktı. Ancak çalışmaktan hiçbir zaman hoşnutsuzluk duymadık. O kadar bastırılmıştık ki, severek çalışıyorduk. Çok kötü ama durum böyleydi.

Oğullarım büyüğünde şehrə taşındı. En küçük oğlum Raul ortaokula başlamıştı. Bir gün eve geldiğinde, "Gazeteleri nasıl okuyorsun?" dedi (çünkü o sırada maddi durumumuz daha iyiydi ve gazete alabiliyorduk). Ben de, "Ölümleri, suçları ve eğlenceli, esprili şeyleri okuyorum" dedim. "Yanlış okuyorsun. Önce iç politikayı, sonra uluslararası politikayı ve daha sonra da eğer vaktin varsa geri kalanını okumalısın" dedi. "Bunu sana kim söyledi?" dedim. "Öğretmenimiz bugün bize öğretti" dedi. O sırada on iki yaşında, çelimsiz, ufak tefek bir şeydi. Böylece o okuldan döndükten sonra gazeteyi birlikte okurduk. Bana gazete okumayı o öğretti.

En büyük oğlum Jorge de ayniydi. Diğer şeyleri okumamı çok istiyordu. Yetenekli olduğumu söyler ve bana, Neruda gibi şairlerin şiir kitaplarını getirirdi. Bazen çok güzel kitaplar getirirdi. Benim gibi hiçbir şey okumamış biri için bu kitapları anlamak zordu. Daha sonra okumanın aşamalarının olması gerektiğini, hiçbir temel almadan Neruda'ya başlanamayaçağını anladım. Jorge'nın kız arkadaşı, Hermann Hesse'nin *Demian* adlı kitabını hediye etmişti; kitaptan hiçbir şey anlayamadığım için bana açıklamışlardı. Öğrenmeye hep meraklıydım.

Oğullarım liseye başladıklarında ben de liseyi bitirmek istedim. Ancak kocam izin vermedi. Oldukça maço ve eski kafalı biriydi. "Otuz yedi yaşında liseye nasıl gidersin?" de-

di. 1975'te gidişatın kötüye doğru olduğunu fark ettim. 1975'te La Plata'da büyük bir katliam oldu. Aynı yıl bir kuzenimi ve onunla birlikte olan iki öğrenciyi öldürdüler. Olaylar giderek kötüleşti. Çocuklarım gelip bana olayları anlatırlardı. Endişeleniyordum ve bencilce çocuklara bir şey olmasından korkuyordum. Çocuklarımın iki arkadaşını götürdüklerinde gerçekten kendimi çok kötü hissetmeye başladım. Bilinçsizliğimden ve gelişimimdeki eksiklikten dolayı, öğrencileri götürdüklerini ilk duyduğumda kendi çocuklarım için kaygılandım; çocukların hepsi için değil... Ki, aslında yapmam gereken onlar için de kaygı duymaktı. O zamanlar bütün istediğim çocuklarımın başına kötü bir şey gelmemesiydı.

Elisa de Landín: Babam bir mühendis, annem ise öğretmen-di. On yedi yaşındayken öğrenim sertifikamı aldım; Alman bir ailenin çocuğu olan babamı memnun etmek için Almanca öğrenmeye başladım. Üç yıl boyunca Almanca'ya devam ettim. Fakat şu anda hatırlayabildiğim tek şey öğretmenin ders başlarında söylediğİ kısa şarkılar... Fakat bu, insanların sokaklara çıkarak mücadele ettikleri Perón dönemiyydi. Bu konuda bilinçliydim, fakat evdeki katılmama izin vermediler. Bir kızın bu tür şeyler yapmaması gerektiğini düşünüyordu. Ardınızda sizi dövmek için kovalayan bir yığın polis varken bir kadın nasıl sokaklarda kaçabilir? O günlerde genç ve ilgili biriydim, evlendikten sonra içime kapandım. Dışındaki dünya benim için önemli değildi.

Darbelere o kadar aşinaydık ki, uyumaya giderken bir başkanımız, sabah uyandığımızda yeni bir başkanımız olurdu. Kan dökülmemiği için bundan bir kaygı duymazdık. Bu seferki eskisinden daha iyi olur diye düşünürdük. Beş çocuk annesiydim; dört erkek ve bir kız. Hepsini 1950 ile 1955

yılları arasında doğurdum. Okuldaki işime devam ettiğim, dükkan kocama yardım ettiğim ve ayrıca ev işlerini yaptığım için politikayla ilgilenenek vaktim yoktu. Dışarıdaki dünya beni ilgilendirmiyordu. Her şeyi gençlere bırakmıştık. Fakat şimdi düşünüyorum da, kendi işinle çok fazla haşır neşir olmuşum.

Martin hukuk fakültesinde öğrenciydi ve politik bir militandı. On beş yaşındayken mahallelerdeki kilisenin gençlik grubuna katıldı. Sonraları politik çalışmalarında daha çok yer aldı. *Juventud Peronista* [Peronist Gençlik]’ya katıldı. Horacio yirmi bir yaşında bir fabrika delegesiydi. Önceleri ticaret okudu fakat sonradan bıraktı. Bir büroya sıkıştırılmaya dayanamayacağını söylüyordu. Fabrikada daha iyi koşullar için mücadele ediyordu. O, ihanet etmemiş delegelerden biriydi. *Triple A* ortaya çıktıktan sonra, 1975’tे insanların kaçırılmasından ve işkenceden söz ediliyordu. Bütün bunlar hakkında hiçbir bilgimiz yoktu. Çünkü bu konularda pek bilgi de yoktu. Gençler, evet onlar biliyorlardı ama bana anlattıkları şeyleri anlamıyorum. Her konuda haklı olmalarına rağmen, hükümete muhalif oldukları için her şeyi yanlış gördüklerini düşünüyorsunuz. Martin, bana, insanlara işkence edildiğini söylediğinde ona inanmadım. Kendi kendime, “Bu çocuğun akı bir karış havada, insanlara nasıl işkence edebilirler?” diyordum. Ve fabrikaları kapatmaya başladıklarında Martin, bana, her şeyin yerine ithal mallar getirecekler dedi ve bu doğruydu. Sonradan buna tanık olduk. *Plata Dulce* [tatlı para] nedeniyle kiralar bir gecede iki katına çıktıı için, işsiz insanlar, hatta çalışan insanlar bile evlerinden çıkmak zorunda kaldılar. Herkes ABD ve Brezilya’dan mal satın aldı; bütün fabrikalar çöktü. Ailesini geçindirmek için bir kuruş isteyen herkes yıkıcı sayıldı.

Her şey Isabel hükümetiyle birlikte başladı. Çok müna-

sebetsiz bir kadındı. Hep söylerim, Perón bize bütün pisliklerini bıraktı. Ailemizde hiç Peronist yoktu ama sonunda Martin, Peronist oldu. Her oy kullanmaya gittiğimde, "Bağışla beni Martin... ama yapamam" derdim.

Daima, çocukların ben doğurmadım, onlar beni doğurdular, derim. Çünkü insanları sevmeyi bana gerçekte Martin öğretti. Öğretmen olmama ve öğrencilerimi çok sevmeme rağmen aslında diğer insanları düşünmüyordum.

Kocamın bir gecekondu mahallesinin yakınında eczanesi vardı ve bütün çocukların ona yardım ederlerdi. Fakat diğer insanların nasıl yaşadıklarıyla yalnız en küçükleri Martin ilgilendi. Gecekonduarda yedi kişi aynı odada uyuyup, yemek yiyp, banyo yapıp bütün işlerini tek bir odada görürken, kendisinin yalnız bir kardeşiyle birlikte bir odayı paylaşmasının doğru olmadığını söylerdi. Bisikletine biner ve gecekonduya ilaç götürürdü. "Bu toplumsal kaygıyla nereye varacaksın?" dediğimde, bana, eğitim almış biri olarak ayrıcalıklı olduğumu ve bu insanlar kuzeyden geldiklerinde hiçbir şeylerinin olmadığını, daha önce susuz ve elektriksiz yaşadıklarını, ama şimdi su ve elektriğe kavuştuklarını söyledi. Bu insanlara mücadeleyi öğretmek gerekiyor derdi. Birileri işten atıldığından onlar için mektuplar yazdı. Çoğu okuma yazma bilmezdi. Gecekondu bölgesinde küçük bir arsa kiralayarak üç odalı bir merkez kurdular; hastaneden doktorlar gönüllü olarak oraya gidip çalışırlardı. İki sokak ötede bizim eczane olduğu için, kocam, Martin'in bütün müşterileri uzaklaştırdılarından şikayet ediyordu. Aslında durum böyle değildi. Doktorlara gittiğinizde size dört beş ilaç yazarlar, ekonomik durumunuza bakmazlar; bu yüzden de gecekonduarda yaşayan insanlar gelip hangi ilaçın en önemlisi olduğunu sorarlardı. Çünkü ilaçların hepsini alabilecek kadar paraları yoktu. Bu yüzden gecekonduındaki mer-

keze giden doktorlar, reçeteleri toplayıp devlet hastanelerine götürürler ve oradan ilaç getirirlerdi.

Bu konuda bilinçli değildim. Babam mühendis ve anem öğretmendi. Her zaman çok çalışırdık. Sahip olduğumuz pek bir şey yoktu. Hepimiz çalıştığımız için kimseye muhtaç olmuyorduk. Gecekondulu insanlar her şeyin kendi-lere hazırlı verilmesini bekliyorlar, diye düşünürdüm. Bi-lincim buydu... Berbat bir şey... Onların yaptıklarıyla şu anda gurur duyuyorum. Tek üzüntüm onları daha önceden an-lamamış olmamızdır. O son yıl Martin'le birlikteydim ve ondan birçok şey öğrendim.

Darbe olduğunda Martin, Campo de Mayo'da mu-habere biriminde askerdi. Bir gün eve geldi ve "As-kerden firar edeceğim" dedi. Dehşete düştüm. "Ne-den?" diye sorduğumda "Kaçmazsam beni de diğerleri gibi kaybedecekler" dedi. Askerde yüz elli kişi kaybe-dilmişti. Martin bu kişilerin kendisini tanıdıklarını, is-mini ve adresini bildiklerini söyledi. "Tanrı aşkına, ai-lenin hatırlı için bunu yapamazsın" dedim. Bana, "Be-ni öldürmelerini mi istiyorsun?" dedi. Saklanmak üze-re evden ayrıldı. Telefonda görüşüyorduk, bazen de eve geliyordu. Beş kez evimin kapısını kırıp, içeri gi-rerek onu aradılar ve altıncısında bizi götürdüler. Fa-kat şans eseri Martin'i hiç evde bulamadılar. Ama en sonunda onu yakaladılar.

1 Elektrik şokuyla yapılan işkencenin sonuçtaki etkilerinden biri aşırı susamadır. Eğer hemen sonrasında su içilecek olursa ölümle sonuçlanabilir.

2 1955 Eylül’ünde Perón’u iktidardan düşüren darbeyi, haziran ayında hava kuvvetlerinin hükümet binasını bombalaması sonucu bin kişinin öldürüldüğü bir ‘fekaketler zinciri’ izledi.

3 Üç milyon kişi sürgünden dönen Perón’u Ezeiza havaalanında karşılamak için toplandığı sırada, resmi görevlilerin Montoneros’un bir koluna ateş açması sonucu 100 kişinin öldürülmesi sağ Peronizmin sola karşı yoğun savaş açtığını göstergesiydi.

4 ‘Uzun Sopalar Gecesi’ diye bilinen olaydan sonra çok sayıda polis, Onganía yönetiminin çıkardığı, öğrencilerin üniversite yönetimine katılma haklarını iptal eden yeni yasayı protesto eden öğrenci ve personeli bertaraf etmek için Buenos Aires Üniversitesi’ne girdi.

5 Isabel hükümetinin Sosyal Refah Bakanı olan José López Rega, hükümetinin Peronist sola karşı yürüttüğü şiddetin önderliğini yaptı. Rega, bakanlıktan idare ettiği ve Perón’un ölümünden sonraki 18 aylık sürede meydana gelen yaklaşık bin beş yüz katliamın sorumlusu olan A Üçlüsü’nü kuranlardan biriydi.

PLAZA DE MAYO'NUN DELİ KADINLARI

(LAS LOCAS DE PLAZA DE MA YO)

Jorge kaybedildiğinde ilk tepkim çaresizlik içinde onu aramak üzere koşup, dışarıya çıkmak oldu. Ağlamadım. Saçlarımı yoldamadım. Artık gündüz veya gece, her an, her yere gitmek ve onu bulmaktan başka hiçbir şey umrumda değildi. Olanlar konusunda hiçbir şey okumak istemiyordum, hiç durmadan onu aradım. Sonra hepsini aramamız ve birlikte hareket etmemiz gerekiğinin farkına vardım. Çünkü birlikte daha güçlü olacaktık. Daha önceden hiç politik deneyimimiz yoktu. İletişim içinde olduğumuz kimse yoktu. Kimseyi tanımadık. Başlangıçta hatalarımız oldu ama çabuk öğrendik. Yüzümüze kapatılan her kapı, durup düşünmemizi ve daha güçlenmemizi sağladı. Çabuk öğrendik ve asla vazgeçmedik. Yapmamalısınız dedikleri ve yapamazsınız dedikleri her şeyi yapabileceğimizi gösterdik.

Hebe de Bonafini

Olayların Belirginleşmesi

Plaza de Mayo'ya aralıksız her hafta gitmeleri, hesaplanmış politik

bir direniş değil, çaresizlikleri nedeniyle kendiliğinden oluşmuş bir eylemdi. Kadınların, yalnızca çocuklarını kaybetmiş olan diğer kadınlarla paylaşabileceklerini düşündükleri bir çaresizliğin sonucuydu bu.

Arjantin'deki bazı insan hakları grupları, kaybedilen yakınlarını arayan insanlara yardımcı oluyorlardı; hem dokümantasyon çalışmaları yapmak hem de kaybedilenler ve politik nedenlerle tutuklanan insanların davalarını izlemek için Hukuki ve Toplumsal Çalışmalar Merkezi (CELS) kuruldu. Bunlardan sadece biri, kaybedilme olaylarından doğrudan etkilenmiş olan insanlar tarafından oluşturulmuştu; bu grup, sorunla yasal sınırlar içinde ilgilenen Arjantin İnsan Hakları Birliği tarafından kurulmuştu. Kayıp ve Politik Mahkûm Aileleri adlı bu örgüt, sabırlı ve ılımlı olmak gerektiğini savunuyor; yasadışı protesto biçimlerine karşı çıkyordu. 'Yasadışı örgüt kurmanın' cezası 26 Haziran 1976 tarihinde kabul edilen bir yasayla 3 ila 8 yıldan, 5 ila 12 yıla çıkarıldı. Liderler ile örgütleyicilere verilecek ceza 25 yıla kadar çıkyordu.

Hiçbir hukuki ve politik bilgileri olmayan *Anneler* ise, tek silahlarının doğrudan eylem olduğunu anladılar. Kendilerini meydanda gerçekleştirdikleri yasadışı mitinglerine adadılar. Yetkililerin kurduğu sessizlik duvarını yıkmaları ve medyanın her şeyi normal göstermesine karşı mücadele vermeleri, ancak kolektif güçlerini göstermekle mümkün olabilirdi. Bütün iletişim araçları hep birlikte hükümetin çıkarlarına hizmet ediyorken ve polislerle güvenlik güçleri sokaklarda toplu mitingleri engelliyorken, *Anneler*, kendileriyle aynı durumda olan diğer kadınlara ulaşmanın bir yolunu bulmak ve daha geniş halk kesimlerini davaları konusunda bilgilendirmek zorundaydılar.

Dora de Bazze: İlk sorunumuz, birbirimizi tanımadığımız halde nasıl miting düzenleyeceğimiz konusuydu. Her tarafta o kadar çok polis ve güvenlik görevlileri vardı ki, yanbaşılı

nızdaki insanın kim olduğunu bilmek mümkün değildi. Çok tehlikeliydi. Bu yüzden birbirimizi tanımak için değişik şeyler yaptık. Örneğin elimizde ince bir dal tutabilir, çanta yerine cüzdan taşıyabilir, yakamıza yaprak iliştirilebilirdik; yani bir kişinin *Anne* olduğunu anlamamızı sağlayacak herhangi bir şey. Meydana gidip banklara oturarak örgütümüzü örter, gezinir ve fısıldayarak birbirimize mesajlar iletirdik; başka neler yapabileceğimizi tartışırırdık.

Bazen kiliselerde buluşurduk. Çoğumuz epeyce dindarık. O zamanlar ben de inançlı biriydim. Kiliseye gidip dua ederdik: “Babamız...” Aynı zamanda okulda kopya çeker gibi birbirimize dürülmüş küçük kâğıt parçaları iletirdik. Daha sonra aranma ihtimaline karşı bu kâğıtları eteklerimizin kenarlarında saklardık. Yalnızca çok uzak yerlerdeki, yeri bile bilinmeyen küçük kiliseler içeri girmemize izin veriyorlardı. Diğerleri, *Anneler* olduğumuzu anlayınca kapılарını yüzümüze kapatıiyorlardı.

Broşürler de hazırlamaya çalıştık –tabii ki, bu da yasaktı ve bu yüzden bunu da gizli yapmak zorundaydık. *Anneler* şu gün şurada olacaklar veya “*Dónde están nuestros hijos desaparecidos?*” [Kaybedilen çocuklarımız nerede?] veya “*Los militares se han llevado nuestros hijos*” [Çocuklarımızi askerler götürdü] yazılı pullar hazırladık. Geceleri dışarı çıkarak bunları otobüslere ve metro trenlerine yapıştırırdık. Ve olabildiğince çok kişi görebilsin diye, paraların üzerine mesajlar yazıyorduk. Çocuklarımızın kaçırılmaları ve askeri hükümetin yaptığı şeyler konusunda insanları bilgilendirmek için başvurabildiğimiz tek yol buydu; çünkü onlara söylediğimizde hep, “Mutlaka bir şeyler yapmışlardır” diyorlardı. Gazetelerde hiçbir şey yoktu; bizimle ilgili haber yapan gazeteciler kaybediliyorlardı; televizyon ve radyo tamamen ordunun kontrolündeydi, bu yüzden insan-

lar olanlar konusunda bilinçsizlerdi. Başlangıçta hemen hemen hiçbir destegimiz yoktu.

Maria del Rosario: İlk zamanlar meydanda birlikte yürümedik. Kiliseye, hükümet yetkililerine ve orduya göndermek üzere imzaladığımız mektupları gizlemeye çalışarak, örgütlerimizle banklarda oturur veya küçük gruplar halinde ayakta beklerdik. Birbirimizle çabuk ve fısıldayarak konuşduk; böylece görüşme yaptığımız belli olmuyordu. Daha sonra polisler durumu fark edip silahlarını üzerimize doğrultarak, orayı terk etmemiz ve dağılmamız gerektiğini, iki kişiden fazla bir arada bulunamayacağımızı söyleyince, meydanın çevresinde ikişer kişilik gruplar halinde dolaşmaya başladık. İki kişi onde, iki kişi arkada dolaşıyorduk; çünkü yürürken aynı zamanda birbirimizle daha sonra ne yapacağımız konusunda konuşabilmemiz gerekiyordu. Her defa sında birbirimizle temas kurmamız biraz daha zorlaşıyordu. Çünkü her hafta polis sayısı artıyordu. Bazen arkadaşlar arasında gün düzenler gibi parklarda buluşuyorduk. Birkaç rahip arasına kiliselerinde buluşmamıza izin veriyordu. Zaman zaman bazı basın ajansları da bize yardımcı oluyordu. France Press bazen bürolarını kullanmamıza izin verirdi.

İlk zamanlar meydanın dışında, etrafta dolaşındık; çünkü sadece birkaç kişiydi ve fark edilmemiz çok zordu; insanların bizim orada olduğumuzu bildiklerinden emin olmaliydik. İnsanların bizi görmelerini, orada olduğumuzu bilmelerini istiyorduk; bu yüzden meydanın ortasındaki anıtın çevresinde yürümeye başladık. İnsanlar, her ne kadar destekle dilerse de, meydanın dışında beklediler. Bize yaklaştıları onlar için çok tehlikeliydi. Başlangıçta çok yalnızdık.

Aída de Suárez: Eşarp takmak sevgili Azucenamızın fikriydi. Binlerce insanın Meryem Ana'ya saygı için Lujan'a hac-

ca gitmek için yürüdükleri sıralardı. 1977'deki yürüyüşe katılmaya karar verdik. Çünkü çoğuımız dindardık; ayrıca bunun birbiriyle konuşmak ve bazı düzenlemeler yapmak için de bir fırsat olacağını düşündük. Fakat bazı anneler yaşlı ve yürüyemeyecek durumda oldukları için ve hepimiz farklı yerlerden geleceğimiz için, binlerce insanın arasında birbiri之间 nasıll tanıyacağımızı, diğer insanların bizi fark etmesini nasıl sağlayacağımızı düşündük. Azucena'nın fikri, çocukların bebeklik bezlerinden birini eşarp olarak giymekti; çünkü her anne çocuğunun bebekken kullandığı bu tür bazı şeyleri sakladı. Bu eşarpların kalabalıkta seçilmesi daha kolaydı ve insanlar gelip kim olduğunu sordular. Dikkat çekmeyi başarmıştık. Böylece, eşarpları diğer mitinglerde ve Plaza de Mayo'ya her gidişimizde kullanmaya karar verdik. Hepimiz beyaz eşarplar yaptı ve üzerine çocukların isimlerini iğneyle işledik. Daha sonra eşarp-lara '*Aparición con Vida*' ['Sağ Salim Dönsünler'] yazdık; çünkü artık tek bir çocuğu aramıyorduk, bütün kaybedilenleri arıyorduk.

Bizim durumumuzdaki diğer kadınları bulmak için birlikte askeri alaylara giderdik. Yalnızca konuşarak iletişim kurabiliyorduk; sadece Buenos Aires'teki değil, bütün ülkeydeki kadınlara ulaşmanın bir yolunu bulmamız gerekiyordu. Basın suskundu. Bizimle ilgili her şeyi sadece İngilizce olarak yayımlanan [*Buenos Aires*] *Herald* sürekli yazdı. Birçok defa *Herald* bürolarına giderek bilgi edinmek istedim. Gaze-tecilerin bize herhangi bir yakınlık göstermeleri, onlar için çok tehlikeliydi.

Bir Kadının Yeri...

Bir kişinin kaybedilmesiyle, ailenin yapısı büyük bir tahribata uğ-

ruyordu. Birçok kadın diğer çocukların güvenliği ve bakımıyla ilgilenmek, bazen de torunlarının sorumluluklarını üstlenmek zorundaydı. Ordunun ekonomik politikalarının büyük sıkıntılar yarattığı bir dönemde, bazı kadınlar, özellikle işçi sınıfına mensup olanlar, aile reisliği rolünü üstlenmek zorunda kaldılar. Hükümet, hızla yükselen enflasyona rağmen 1976 yılı ortasında ücretleri dondurma kararı almıştı. 1976 sonunda reel ücretler, darbe öncesi dönemdeki ücretlerin yarısı düzeyinde kaldı.¹ Bir yıllık askeri yönetim sonunda, gıda tüketimi yaklaşık yüzde 40 azaldı; ücretsiz hizmet veren hastaneler kapatılınca, çocuk ölümlerinin oranı Buenos Aires'in bazı kesimlerinde yüzde 30'lara ulaştı.² Hükümet harcamalarındaki kısıtlamalar sosyal refah yükünün büyük bir kısmını ailenin omuzlarına yaktı. Endüstriyel işsizlik artmaya başlayınca, işçi sınıfına mensup aileler açısından ücretli kadın emeği, ailenin geçimi için giderek daha önemli bir yer tutmaya başladı; buna karşılık orduyla kilise, kadınları evdeki geleneksel yerlerine tekrar göndermek için ideolojik güçlerini birleştirdiler. Yerlerinin, çocukları için sokaklarda mücadele etmeye olduğuna inanan *Anıeler*, şimdi de kadınları geleneksel olarak eve hapseden engellerle karşı karşıya kalmıştı.

Geçim Savaşı

Aída de Suárez: Oğlum kaybedildiğinde kızım hâlâ öğreniydi. En küçük çocuğum ilkokula gidiyordu ve hiçbir gelirimiz yoktu. Çaresizdim. Evde bulunan para edecek birkaç şeyi satmak zorunda kaldım. İlk düşüncem para bulmaktı; böylece oğlumu aramak için gitmem gereken her yere gidebilecektim. İlgilendiğimiz tek şey buydu. Sonraları evli kızlarım, masraflarımız için bize yardımcı olmak amacıyla, bize birlikte kaldılar ve en büyük oğlum da bize yardım etti. Ailem daima bir aradaydı. Bekâr bir kızken annemle baba yardımcı olmak için hep yaptığım gibi, evde örgü ve

dikiş işleri yapmaya devam ettim. Tek kaygım oğlumu aramak için yeterli parayı bulmaktı. Bütün anneler aynı şeyi hissediyordu. Yüzükleri olanlar satarlardı. Ülkenin her yerinden anneler, Buenos Aires'e gelirlerdi. Hükümet binası ve Plaza de Mayo buradadır. Buraya gelmekten başka ne yapabilirdik ki?.. Perşembe günleri meydanda olmak için gecekondulardan milyerce yolu yürüyerek gelen kadınlar vardı.

Carmen de Gude: Kocamı ve oğlumu götürdüklerinde *Anneler* henüz örgütlenmemişlerdi. Örgütlendikten sonra bile onlarla fazla birlikte olamıyorum; çünkü hiçbir şeyim kalmamıştı. Askerler evin kendisinden başka, içerdeki her şeyi çalmışlardı ve biri on dört diğerinin beş yaşında iki çocuğumla yalnız başına kalmıştım. Kocamın kaybedildiğini göstermek için bütün belgeleri götürmemeye rağmen, işe gelmediği gereklisiyle onu işten atmışlardı. Devletten bize herhangi bir para verilmedi. Devletten bir yardım alabilmek için bir insanın olduğunu belgelemek gerekiyordu; fakat bunu yapabilmem imkânsızdı, çünkü yaşayıp yaşamadığını bilmiyordum. Kocam ve erkek kardeşlerinin işleri ortaktı; ev eşyaları satan bir dükkânları vardı. Kocam ölünce her şey onlara kaldı. Çocuklarımıyla yalnız başına kaldığımızı ve işin bir kısmının bizim olduğunu bilmelerine rağmen bana hiçbir katkıda bulunmadılar. Şu ana kadar hiçbir yardımları olmadı.

Çalışmak zorundaydım. Daha önce ev hanımlığından ve çocuklara bakmaktan başka bir şey yapmamıştım. Fakat artık çalışmam gerekiyordu. Yakınımızdaki bir dükkân için bazı elbiseler diktim. İki yıl evde çalıştım. Çocuklarla birlikte karton kutular da yaptık. Daha sonra büro temizlikçisi olarak çalıştım. Çok düşük bir ücret ödüyorlardı. On dört yaşında ve ortaokul son sınıfta olan kızımın okulu bırakıp çalışmaya başlaması sayesinde geçinebiliyorduk. Onceleri

evde benimle birlikte örgü ve dikiş işleri yaptı; daha sonra bir ayakkabı fabrikasında çalıştı. Bu fabrikada onu sömürüyorlardı. Onu sabah altıdan akşam altıya kadar, hiç ara vermeden çalıştırıyorlardı. Yemeğini evden götürüyordu ve ara vermeden, iş başındayken yemeğini yiyordu. Bir çocuğun bu kadar uzun süre çalışması yasaktı. Ona çok az para veriyorlardı ve maaşından kestikleri parayı onun için bir tasarruf hesabına yatırdıklarını söylüyorlardı. Fakat kızım işten ayrıldıktan sonra parayı çekmeye gittiğimde, bankadaki yetkililer, bana, böyle bir paranın hiç yatırılmadığını söyledi. Ona yalan söylemişlerdi ve bu konuda hiçbir şey yapamadık.

Ev dışında iş aramaya başladığında büyük zorluklarla karşılaştım çünkü hükümet, ya da Martínez de Hoz, çok sayıda fabrikayı kapatmıştı ve iş bulmak çok zordu. Yalnız benim için değil, herkes için zordu. Bir diğer zorluk da, kamının kaybedilmiş olduğunu söyleyemememdi; eğer bunu söyleyecek olursam bana iş vermezlerdi. Ayrı yaşadığımızı söylemek zorundaydım. Bütün bu yalanları söylemek zorundaydık. Kızım da yalan söylemek zorunda kalmıştı. Bir iş başvurusuna gittiğinde babasının kaybedildiğini söyleyecek olursa, bir daha kendisini aramazlardı. Çocuklar, insanların bu tür davranışlarına maruz kalmışlardı. Kızım hiç kimseye güvenmiyordu ve babam kaybedildiğinde sırtını dönen insanlarla nasıl dost olabilirim ki diye düşünüyordu.

Yaşadığım yerdeki bir grup aileyle birlikte çalışmaya başladım. Bizimle aynı sorunları yaşayan kadınları buluyorduk ve onlarla konuşmak için evlerine giderdik. Rahibimiz Monsenýor Novak'tan bir liste alır; çalışmamadığım zamanlar cumartesi ve pazar günleri çocuklarımla birlikte bu kadınları ziyaret ederek onlara ne yapmamız gerektiğini söyler, onlarla birlikte polis karakollarına veya İçişleri Bakanlığı'na

giderdim. Haftada ya da iki haftada bir Monsenyor Novak'ın kullanmamıza izin verdiği odalardan birinde buluşuyorduk. Orada *Plaza de Mayo Anneleri*'yle tanıştım. Hebe ve diğer annelerle tanıştım. Fakat onlarla birlikte fazla olamadım çünkü sürekli çalışıyordum. Onlara tam olarak katılmam, ancak 1979'da mümkün oldu.

Margarita de Oro: Ciddi ekonomik sorunlarımız vardı. Otuz yıllık hizmetten sonra kocamı sokağa attılar. Kocam sendika sekreteri olduğu için onu 30 Nisan 1976'da işten attılar. Onlar için artık uygun biri değildi. İki-üç ay kadar süreyle birçok değişik işte çalıştı. Yetkililer onun işten atılmış olduğunu öğrenince, onu yıkıcılıkla suçladılar. Hiçbir gelirimiz yoktu ve bakmak zorunda olduğumuz bir de torunumuz vardı. Tek geçim kaynağımız kızımızın kazancıydı.

Torunum çok acı çekti. Bazı geceler çığlık çığlığa ağlayarak uyanırdı. Babasını istiyordu ve ne yapacağımızı bilmeyorduk. Buenos Aires'te biri bana, torunuma babasının uzak bir yere gittiğini söylememi önerdi ve ben de hata edip, bunu torunuma söylediğim. Bir gün bana, "Babaanne, eğer kötü bir şey yapmadıysam, babam bana neden telefon etmiyor?" diye sordu. Bunun üzerine ona doğruya, yani babasının silahlı güçler tarafından kaybedildiğini söylemek zorunda kaldım. Babasına hep çok yakın oldu. Annesi ölüğünde sekiz aylıktı ve oğlum Cordoba'da okuyorken, o benimle kaldı. Ama her hafta telefonda birbirleriyle konuşlardı. Viola başkanken [Mart'tan Aralık 1981'e kadar] ona çok hoş bir mektup yazdı. "Bütün arkadaşlarının babaları var, bu yüzden ağlıyorum, benim de babamın olmasını istiyorum, onu bana geri verebilir misiniz?" diyen, Babalar Gününde yazılmış bir çocuk mektubuydu. Mektubuna hiçbir yanıt alamadı. Videla'ya ve Buenos Aires'teki Monsenyor

Calebrezzi'ye de yazdı. Rahip, gönderdiği yanıtta, babasının kaybedilmesinin Tanrı'nın verdiği bir karar olduğunu ve bunu bu şekilde kabullenmesi gerektiğini yazdı. Bir çocuğa böyle korkunç bir şey söylemesi iğrençti.

Oğlum Buenos Aires'te kaybedildiği için, bilgi almak üzere oraya gittim. Kucağımda torunumla her yere gittim. O sırada henüz üç buçuk aylıktı. Yanına onun için yiyecek ve eşyalar koyduğum bir çanta alarak Mendoza'dan trenle giderdik; otomatik silahlar arasından geçen ve hiç kimse hiçbir şey bilmediği yerlere, orduya, deniz, hava kuvvetlerine ve emniyet merkezine giderdim. Torunum da bütün bulara katlanmak zorundaydı.

Cezaevi Ziyareleri

Rita de Ponce: Bir yandan kaybedilen oğlumu ararken, öbür yandan da her üç ayda bir, ya da yapabildiğim kadarıyla, PEN'de tutulan diğer oğlumu görmeye giderdim. Önceleri, krediyle borç para aldığımız için uçakla gidebiliyorduk; fakat sonradan, daha fazla kredi almadığımız için, otobüsle gitmek zorunda kaldık. Otobüsle Buenos Aires'e on sekiz saat ve oradan da cezaevinin bulunduğu Rawson'a yirmi yedi saat yolculuk etmem gerekiyordu. Çocuklarının görüşüne gitmek için yeterli maddi imkânları bulamayan çok sayıda aile vardı. Ama mahkûmlar çok sıkı bir dayanışma içindeydiler. Aileler gittiklerinde bir miktar para verirlerdi ve bütün parayı acil ihtiyacı olan insanlar için bir fona yatırırlardı. Darbeden sonra onlara yiyecek ve giyecek götürmememize izin vermediler. Çok zorlandım, çünkü ondan önce pek seyahat etmemiştim. Bundan önce çok az evden dışarı çıkmıştım. Hiç unutmam; ilk zamanlar yalnız başına bir lokantaya gitmek bana çok zor gelirdi. Yetiştiğim çevrede bir kadının tek başına bir bara ya da lokantaya gitmesi hoş karşılanmaz-

dı. İlk zamanlar yapamadım; aç karnına beklerdim, fakat sonra değişimem gerektiğini anladım.

Cezaevinde koşullar çok kötüydü. Çocuğunuzun böyle koşullar içinde yaşadığını görmek çok zor bir şey. Darbeden önce etkinlikler düzenler, satranç oynarlardı. Tarih ve felsefe dersleri verirler, eğitimi olmayan diğer mahkumlara okuma yazma öğretirlerdi. Darbeden sonra her şey daha kötüye gitti. İlk uygulamaları satranç takımlarını götürmek oldu. Bundan sonra, kendilerine sabahları verilen ekmekten satranç yaptılar ve daha sonra da ezberden, hafızadan oynamaya başladılar. Etkinliklerini yok ettiler, çünkü düşünmelerine engel olmaya çalışıiyorlardı. Darbeden sonra resmi kayıtlara geçmiş bazı mahkûmlar kaybedildiler veya Cordoba'da³ olduğu gibi onları vurdular ve kaçmaya çalışırken vurulduklarını söylediler. En büyük endişemiz buydu.

Aile bağlarımız çok kuvvetliydi. Kocam beni hep destekledi. Beni hep *Anneler*'le birlikte olmaya teşvik etti; miting tarihlerini bana hatırlatırdı. En çok da evde bana yardım etmesi gerekiyordu. Yemek pişirme gibi bazı işler dışındaki işlerde bana yardım etti. O öldüğünde işyerine bakmak, aileyi geçindirmek ve *Anneler*'le birlikte olmak için zaman ayırmak zorundaydım. Ama *Anneler*'le birlikte olmak benim için hep çok önemli oldu.

Dora de Bazze: Kaçırılmalarından dört ay sonra Kızımın ve damadımın gözaltında oldukları resmiyet kazandı ve Devoto'ya⁴ nakledildiler. Pazartesi günleri ona yiyecek ve temiz çamaşır götürmek için Devoto'ya giderdim. Salı günleri onlara para götürmemiz gerekiyordu ve sabah saat üçten öğleden sonra üçe kadar sadece oradaki postaneye parayı yatırmak için sırada beklerdim. Görüş günü çarşambaydı. Bir mahkûmla görüşme süresi yirmi dakikaydı, ama üzerimiz

arandıktan sonra geriye yalnızca on dakika kalındı. Her defasında görüşe girişte ve çıkışta bizi tepeden tırnağa ararlar-dı. Kişilik haklarını da iğrenç bir şekilde ihlal ediyorlardı. Devoto'da kadınların gazete veya kitap okumalarına izin vermiyorlardı. Bu nedenle kadınlar yapacak bir şeyler buluyorlardı; çarşaflardan iplikler çekerek bunlarla naklış işlerlerdi. Bir keresinde kızım yaptığı bir şeyi bana verdi ve onu dışarıya çıkarmaya çalıştım, ama *milico*'lar elimden alıp yırtarak yere attılar.

Bir ay sonra damadımı Buenos Aires'e beş-altı yüz kilometre uzaklıktaki Sierra Chica'daki cezaevine naklettiler. Onu görmek için izin belgesi almayı başardım. Bir kayna-nanın görüşe gitmesine izin verilmiyordu, yalnızca yakın akrabalar görüşebiliyordu. Böylece, Buenos Aires'ten gece treniyle gidiyordum ve şafak vakti trenden inerek otobüse biniyordum. Onu yarı saat görebilmek için iki buçuk gün yol giderdim ve bazen oraya vardığında, onu, onların tabiriyle, 'pozo'ya ['çukur'] koymuş olurlardı. Her türlü saçma sapan şey cezalandırma gerekçesiyydi ve "Bugün görüş yok" diyorlardı. Sonuçta bütün çantalarımı alarak geri dönmek zorunda kalıyorum. Geriye kalan zamanımda da oğlumu bulmaya çalışıyorum. Binlerce şey aynı anda. Size tarif edebilirim ama gerçekte nasıl olduğunu anlayabilmeniz için yaşamınız gereklidir.

Başlangıçta kocam yardımcı oluyordu. *Anneler*'i destekliyordu ve yürüyüşlerimize katılıyordu. Fakat daha sonra hiçbir şey yapmadı. Mücadelemizi hiçbir zaman tam anlamıyla kavrayamadı. Şu anda birbirimizle konuşmuyoruz ve kızım nedenini sorduğunda, nedeninin, benim durmadan sürekli insan haklarından bahsetmem olduğunu söylüyor. Kızım, uğraştığım şeyler yüzünden bu meselenin çıktığını ileri sürüyor. Şu anda kocam sürekli evde olmam gerektiğini

söylüyor. İşyerinde hep onunla birlikte çalıştım ama şimdi bunu da yapmamam gerektiğini düşünüyorum.

'Kadınlar Daha Güçlüdür'

Hebe de Bonafini: Kocaların tutumları genelleştirilemez. Bazıları kadınların tek başına evden çıkışlarını istemiyordu, çünkü onların da kaybedilmelerinden korkuyorlardı. Bazı erkekler çok destek veriyorlardı. Kendi kocam her perşembe, yüzüme hayretle bakarak, "Yine mi? O meydanın etrafında yürümekten hiç yorulmuyor musun?" derdi. Birçok kadın, özellikle de bizim *machista* toplumumuzda, kocalarından gizli mücadele veriyordu. Annem de evde kalmam için beni ikna etmeye çalıştı. Yerimin, çocukların yanı olduğunu, kaybedilenlerin yanı olmadığını düşünürdü. Arjantin'deki bütün çocuklar için mücadele etmemiz gerektiğini anlamıyordu. Tabii ki evde daha az zaman harcıyoruz. Hâlâ ev işlerini kendim yapmak istiyordum; her zaman olduğum gibi bir kişi olmak da benim için önemliydi.

Maria del Rosario: Erkeklerin de değişmesi gerekiyordu. Geç donecek olursak, erkekler, götürülmüş olabiliriz diye kaygı içinde evde beklerlerdi. Bazı erkekler, ilk kez eve ve çocuklara bakmak zorunda kalıyorlardı. Çamaşır yıkama ve ütü yapmayı kastetmiyorum; bunları yine biz yapardık; yemek ve alışveriş de bizim işimizdi. Birazcık değiştiler, ama bu toplum çok *machista*. Erkek hayatını ev dışında, kadın ise ev içinde geçirir. Genellikle ikisini birlikte yapmak zorunda kalırdık; bir yandan kayıp çocuklarıızı arar, bir yandan eve bakardık.

Erkekler lojistik destek verirlerdi. Bazıları, eğer gözaltına alınacak olursak, alınışımızı görebilmek için cadde köşelerinden bizi izlerlerdi; böyle bir koruma... Fakat bizim gibi katılmazlardı, çünkü çalışmak zorundaydılar. Sırf bir *habeas*

corpus için harcadığımız haftaların sayısı belirsizdi. Ve polisler kendilerine hakaret edince erkekler de onlara hakaret eder sonuçta da götürüllerlerdi. *Biz* onlara hakaret ettiğimizde ise, bu yaşlı kadınlar ne yapabilirler ki, diye düşünürlerdi. Ne kadar güçlü olduğumuzun farkında değildi. Fakat eğer bir erkek onlara hakaret edecek olursa kaybediliyordu –gerçi anneler de kaybediliyordu. Kaçırılma olayları erkekleri farklı bir biçimde etkiliyordu. Erkekler bir şeyi yapmadan önce daha fazla düşünüyorkar. Bence bir anne, eğer çocuğu tehlikedeysse düşünmez. Erkeklerin çoğu elliinden hiçbir şey gelmeyeceğini düşünerek evde kalıborlardı. Erkekler bütün bunlara daha dirensiz gibiler. Kadınlar galiba daha güçlü.

Aida de Suárez: Artık erkeklerin katılmaları daha zordu. Onlar için daha tehlikeliydi; çünkü öncelikle erkekleri götürüyordular. Bir baba çocuğunu bir anne kadar sevmediği için değil, kadınlar daha güçlü olduğundan.. Bence anneler, doğum sancısı çekikleri için daha güçlü oluyorlar. Annelerle babalar arasındaki fark budur. Kocam sağ olsaydı, bunları yaşayacak olsaydı ölürdü. Kocam eğer birimizin ölmesi gerekse kendisinin öleceğini, çünkü çocukların yalnız başına kalacak olursa bunu başaramayacağını söylerdi. Hastalandıklarında bile beceremezdi. Çocuklara iğne yapılrken odadan dışarı çıktı. Bir doktorun, çocuğunun koluna iğne yapmasını izleyemezdi. Bundan çok rahatsız olurdu. Eğer bunu yaşamış olsaydı acı ve endişeden ölürdü. Güçlü olduğumun hep farkındaydım. Uzun yıllar boyunca çocuklarımla yalnız başına yaşadım ve hep mücadele etmek zorunda kaldım.

Hebe de Bonafini: Kadınlar için tehlike daha az değildi ama galiba bir anne daha fazla riske girmeye hazır oluyor. Biz

daha az korkuyorduk. Biz her dışarı çıktıığımızda, kocam korkudan ölürdü. Kadınların iradeleri de daha güçlü. Erkekler çabuk yoruluyor ve vazgeçiyorlar. Erkekler galiba daha bireyciler. Bir kadın, çocuk doğurduğunda yaşam verir ve kordon kesildiğinde de özgürlük verir. Bizler yaşam ve özgürlük için mücadele ediyorduk. Bizi etkili kılan, ısrarımız ve vazgeçmeyişimizdi. Biz kadınlar daha güçlü olduğumuz ve yaşam verdigimiz için, gerektiğinde yaşamı daha çok kereleler savunacağız.

Ordunun Tepkisi

İşçi sınıfının ve politik örgütlerin direnişini kırmış olan ordu, bir grup kadının kendi konumlarını tehdit edebileceği fikrini gülünç bulmuştu. Aslında Plaza de Mayo Anneleri'nin birdenbire ortaya çıkmaları, askeri yönetimin aman vermez gibi görünen aygıtlarda ciddi zorluklara yol açmıştı. Hükümet bürolarında, polis karakollarında ve ordu karargâhlarında hazırladıkları tertipler zincirinin, kendi egemenliklerine karşı ilk gerçek başkaldırının zemini olacağını görememişlerdi.

Başkaldırının biçimini de onları şaşırttı. Ordu, manevi otoritesini, büyük ölçüde 'Marksist yıkıcılar' tehdidine karşı, kendisini Hıristiyanlık ve aile değerlerini savunabilecek tek güç olarak göstererek elde etmişti. Kiliseyle birlikte gerçekleştirdikleri, aile yaşamının istikrar ve düzen simgesi olan imaj, şimdi karşısına dikilivermişti. Kadınların güçlerini ve kararlılıklarını görmezden geldikleri için, *Anneler*'in meydanda sessiz ve suçlayan duruşlarına karşı ne tepki vereceklerini bilemediler; kendi *machismo*'larından kaynaklanan yanlış algılamalarının kurbanı oldular. Onları korkutmaya yeteceğini düşünerek mitingleri kırmak için zor kullandılar, tehdit ettiler, tutukladılar. Ama *Anneler*, her hafta daha kalabalıklaşarak

geri geliyorlardı. Onların bu geçici bocalamaları sayesinde kadınlar, örgütlenmek için ihtiyaç duydukları fırsatı bulabildiler.

Aída de Suárez: Bize *las locas* [deli kadınlar] demeye başladılar. Yabancı gazeteciler ve elçilikler kaybedilenlerle ilgili sorular sormaya başlayınca,—yalnız Arjantinlileri değil, her ülkeden insanları götürüyordu— onlara, “Bu kocakarları dikkate almayın, bunların hepsi deli” diyorlardı. Tabii ki deli olduğumuzu söyleyeceklerdi. Silahlı kuvvetler, bir grup orta yaşlı kadın kendilerini korkuttuğunu nasıl kabul edebilirdi ki? Gerçi bizimki de delilikti. Herkes terörize edilince evde oturup ağlamadık —doğrudan doğruyalarına dikilmek için sokaklara çıktı. Yaptığımız delilikti, ama aklımızı korumanın tek yolu da buydu.

Marina de Curia: Bizi hemen ortadan kaldırmadılar, çünkü bir şey yapamayacağımızı sanıyorlardı. Ortadan kaldırmaya kalkışıklarında ise artık çok geçti. Çoktan örgütlenmiştık. Bu yaşlı kocakarların tutuklanmaktan çok korkacaklarını ve bunun yeterli olacağını sandılar. Önce bizi oyuna getirip kandırmaya, sonra da tutuklayarak korkutmaya çalışılar; daha sonra da bizi ölümle tehdit ettiler. Bir keresinde bir adam kızımı sokakta durdurarak, benim hakkında konuşmak istedığını söylemiş. Kızıma “Annene söyle bizi uğraştırmasın. Ona, o kocakarlarla görüşmekten vazgeçmesini söyle; yoksa başına kötü bir şey gelecek. Onu öldürmemiz veya kaçırırmamız gerekmıyor” demiş. O dönemde “kaza sonucu” ölümlerin sayısı çok fazlaydı; “trafik kazası” diyorlardı.

Yine bir defasında, katedralin kapısına Papa VI. Paul’ün “Eğer barış istiyorsanız yaşamı savunun” gibi sözlerinin yazılı olduğu yere afişler asıyordu. Bir genç kız yanına geldi ve “Benim de bazı yakınlarım kaybedildi” dedi. Benimle

dışarıda konuşmak istediğini söyledi ve ben de aptallık edip onu izledim. Dışarıya çıkışınca onun üç adamlı birlikte olduğunu gördüm ve "Polis" diye geçti aklımdan. Fakat korktuğumu görmelerini istemedim. Öfkeli olduklarını, sokaklarda silahlı arabaların, atlı polislerin ve köpekli adamların olduğunu görebildim. "Daha ileriye gelmeyeceğim" dedim. "Bizimle gelmek zorundasın" dediler. "Neden" dedim, "Çünkü afiş asıyorsun" dediler. "Eğer istediğiniz onlarsa, alın onları" dedim. "Yine de bizimle geleceksin" dediler. Önce direnmedim, sanırım bilinçsiz bir şekilde onlarla gitmek istedim. Onlarla yüz yüze gelmek ve onlara ne düşündüğümü söylemek istedim. Fakat, daha sonra, tabii ki bunun biraz hayalcılık olduğunu ve insanın yapması gereken en son şeyin kendi kendisini teslim etmek olduğunu fark ettim. Kapının önünde duran kızımdan başka hiç kimse orada olduğunu bilmiyordu. Aralarından, daha sonra eski bir boksör olduğunu öğrendiğim biri kolumnan tutuyordu ama hafif bir şekilde, çünkü ben yalnızca ufak tefek ve yaşlı bir kadınım. "Beni gözaltına alamayacaksınız" diye bağırdım ve sıyrılarak katedralin içine, diğer annelerin yanına kaçtım.

O gece eve gitmek istemedim ve kızlarımı bir arkadaşım kalmağa gönderdim. Ben de kızkardeşimin evine gittim. Kızkardeşimin kocası evlerinde kalmamı istemedi, çünkü orada kalmamın ailesini tehlikeye sokacağını düşünüyordu. Görümcemin evine gittim ama evde değildi. Sonunda Yahudi bir arkadaşımın kapısını çaldım. Polisin beni aradığını, bu yüzden evlerinde kalmama izin verip vermeyeceklerini sordum. Kadın içeri girmeme izin verdi ve "Biz Yahudiler bunun ne demek olduğunu iyi biliriz" dedi. Cevabı bu oldu. Hiçbir açıklama istemedi.

O gece ciddi bir tehlike altında olmadığımı biliyordum. Askerler sadece bizi korkutmaya çalışıyorlardı. Bize bir şey

yapacak olsalardı, hiçbir uyarıda bulunmazlardı.

Dora de Bazze: *Anneler*'in çoğu gibi birçok defa gözaltına alındım. Bir keresinde gelip seksen-yüz kadar kadını götürdüler. Bizi itekleyip cosplayarak bir koyun sürüsü gibi otobüslere doldurdular. Polis karakolunda başkomiserle konuşacağımız zaman, içeriye birer birer girmemiz gerekiyordu.

“Meydanda ne yapıyordunuz?”

“Oğlumu arıyorum”

“Artık perşembe günleri meydana gitmeyeceğinizi belirtmek için burayı imzalayın.”

“Hiçbir şeyi imzalamıyorum. Çünkü gelecek perşembe meydana gideceğim. Kendinizi benim yerime koyun. Çocuğunuza kaybetseydiniz, siz de aynı şekilde davranışınız mı dınız?”

“Yine de imzalamak zorundasın.”

Ertesi perşembe bizi yine götürdüler. Durum böyleydi. Psikolojik bir savaştı bizimki. Hiç korkmuyorduk. Aksine, onlara, “Utanmıyor musunuz? Üniformalarınızı çıkarın iğrenç haşaratlar! Halkın sizin gibi orospu çocukların istemediğini görmüyor musunuz?” diye bağırdık.

Hiç unutmam, ilk kez bir pankart taşıyorduk. Kimse meydana pankart getirmezdi, çünkü bu çok tehlikeliydi. Bir gün evdeki bezlerden bir tane pankart hazırladım ve üzerine boyayla ‘*Dónde están los detenidos-desaparecidos?* [Gözaltında–kayıbedilenler neredeler?]- *Plaza de Mayo Anneleri*’ yazdım ve taşımak için iki yanına sopalar taktik. Kızım, o gün beni götürebilirler diye çok korktu. Pankartı yeni satın aldığım bir şeymiş gibi yuvarlayıp, kahverengi bir kâğıtlı sardım ve gizleyerek götürdüm. Çok dikkatli olmak zorundaydım çünkü her yere bakıyordular. Hiç korkmuyordum. *Plaza de Mayo*'ya varınca, annelere, açmak için pankart ge-

tirdiğimi söyledi. Hepsi sevindiler, "Haydi açalım" dediler. O gün çok fazla *milico* vardı ve bazı annelerin arkasına gizlenerek pankartı açtım. O sırada oradan bir turist otobüsü geçiyordu ve hepsi parmaklarıyla bizi göstererek, bize bakıyordu. *Milicolar* gelip bizi tekmelediler ve pankartın sopalarını kırdılar; bize, "Şimdi onunla ne yapacaksınız?" dediler. Onlara, "Kıçınıza sokun" dedim ve onları geri ittim. Bir gazeteci fotoğraf çekti ve o fotoğraf Hollanda basınında çıktı, ama burada çıkmadı. Müthiş bir şeydi. 'Dónde están nuestros hijos?' diye bağırın kırk-elli kadar anne, önumüzde ellerinde *cop* ve makineli tüfekleriyle sıralanmış *milico* lar ve onların arkasında göz yaşartıcı gaz taşıyan arabalar.

Gizli Gözaltı Merkezleri

Anneler çocuklarına dair inançları konusunda hiç kuşkuya düşmemişlerdi. Dehşetin boyutları ancak gizli kamplardan serbest bırakılan tutukluların bazıları gelip, yaşadıklarını anlatınca biraz gün ışığına çıktı. Gizli gözaltı merkezleri, Ulusal Yeniden Yapılanma Süreci'nin eksenini oluşturuyordu. Çoğu doğrudan silahlı kuvvetlerin ve güvenlik güçlerinin yetkisi kapsamında bulunan, polise ve orduya ait yerlerde bulunuyorlardı, fakat varlıklarını hep inkâr edildi. General Videla 22 Aralık 1977'de, "Arjantin'de herhangi bir toplama kampının var olduğunu veya tutukluların ya da bir operasyonda yakalanmış olan bir kişinin adli mercilere intikal ettirilmeden önce, soruşturmasının yapılması için gerekli olan süreden daha uzun bir süre askeri birliklerde tutulduklarını kesinlikle reddediyorum" dedi.⁵

Sayılarının en az 340 olduğu sonradan ortaya çıkan yasadışı gözaltı merkezlerinin varlığını reddetmekle, aynı zamanda askeri yönetimin ilk yılı boyunca kamplarda tutulmuş olan yaklaşık 15 bin insanın varlığını da inkâr etmiş oldular.⁶ Bu insanları, resmi ka-

yıtlarda gözükmedikleri için, kendilerine karşı kullanılan yöntemleri sınırlayacak hiçbir şey olmaksızın süresiz olarak tutabildiler.

Margarita de Oro: *Anneler*'le ilk kez görüştüğümde çocukların nasıl ve ne zaman alındıkları, onları bulabilmek için neler yapabileceğimiz, nerele gerebileceğimiz gibi şeyler konuştu. Kaçırıldıklarını ve bir daha geri dönmeyeceklerini asla düşünmeden, bu tür şeylerden bahsederdik. Daima geri doneceklerine inandım. Hepimiz inanıyordu. Hepimiz onları bir gün bulacağımıza inanıyordu. Hepimiz kiliselere, yetkili mercilere ve mahkemelere giderek, en sonunda onları geri alacağımızı düşünüyorduk. Oldukça fazla sayıda tutuklunun olduğunu ve henüz tam listeleri çıkarmadıklarını düşünüyorduk. Kamplar hakkında söyletiler duyuyorduk, ama bunun mümkün olabileceğini düşünmedik. *Kayıp* sözcüğünü bilmiyordum. Hep yarın, ertesi gün veya üç hafta içinde diye umut besledik... diğer ihtimali düşünmek korkunçtu.

Maria del Rosario: İnsanın çocuğunun, kendisinden koparılip alınması ve başına neyin geldiğini bilmemesi tarifi imkânsız bir durum. Çocuğınız çaresiz bir hastalığa yakalandığında, ona bakmak başka bir şey. İnsanın anlayabileceği, idrak edebileceği bir şey. Kahredici bir şey, fakat insan anlayabiliyor. Ama insan şunu anlayamıyor: Nerede? Onu kim götürdü? Onu neden götürdüler? Bize hiçbir açıklama yapmadılar. İnsanları işkenceden geçirdiklerini ve öldürdüklerini biliyorduk, uyguladıkları vahşetleri biliyorduk. Bunu biliyorduk, çünkü kamplardan serbest bırakılan insanlarla bağlantı kurduk ve bize her şeyi anlattılar. *Kaybedilen* insanlardan birkaçı iki hafta veya bir ay sonra serbest bırakıldılar; bazı tutukluların bırakıldığını duyuncu onları bulmaya cali-

şirdik. Aileleri onları saklamaya çalışırlardı, çünkü bırakılan tutulkulara konuşmamaları söylemişti. Komşum olan bir aile vardı; bu aileden yetmiş yaşındaki babayı, oğlunu ve damadını kaçırıldılar. Damat, bir arabadan atıldı; baba sekiz gün sonra geri döndü, vücutunda yanıklar vardı ama korkudan hastaneye gidemedi; oğlu ise *kaybedildi*. Hatırlayabildiklerini bana anlattı ve ben de *Anneler*'e ilettilim. Fakat çögümüz, kendi çocuklarımız hakkında hiçbir şey bulamadık. Yanımıza onlar için yiyecek ve temiz giyecekler alarak askeri karargâhlara giderdik. Kaç anne çocukları geri döner diye geceleri ışıklarını açık tutarak aylarca bekledi, kaç anne çocuğu eve geri döner diye sevdiği yemekleri hep hazır bulundurdu, kaç anne geri dönerler diye çocuklarına giyecek almaya devam etti. Sizin anlayabileceğiniz bir şey değil bu. Gittikçe büyüyen bir çaresizliki.

Dora de Bazze: İnsanların bir yerde tutulduğunu duyunca, çocuklarını sormak için oraya giderdik. Bir defasında Mayo Kampı'na gittik, çünkü tutulkuları orada tutuklarını duymuştuk. Öyle aldanmıştık ki, evet, çocuğunu burada diyeceklerine inanıyordu. Çok iyi hatırlıyorum: İki veya üçanneyle birlikte yol kenarında otobüs bekliyordum; arabalar otobüs durağının yanında kırmızı ışıkta durunca modeli, rengi, her şeyi oğlumun arabasıyla aynı olan bir araba gördüm. Diğer annelerden birine, "Bu, oğlumun arabası" dedim. Arabanın içinde kocaman makinalı silahları olan dört adam vardı ve onlardan biri, söylediğlerimi duymuş olmalı ki, silahını pencereye doğru kaldırdı ve bana doğru nişan aldı; susmazsam beni öldüreceğini söyler gibi elleriyle ağını kapattı. Diğer anneler donup kaldılar.

Kampa vardığımızda her şey normal görünüyordu. Askerler bize, "Burada bir şey yok, bir şey sakladığımız yok.

Gelin ve bakın” dedi. Bir anne çocuğunun duvarın arkasında olduğundan ne kadar emin olursa olsun, farketmiyordu, insan içeriye giremiyordu. Ama kızım bana daha önce kamplardan bahsetmişti. Kızım, Mayo ve Vesubio kamplarında dört ay kalmıştı. Onu yanlışlıkla aldıklarını, fakat ülkemizi güzelleştirmek için hepimizin acı çekmesi gerektiğini söyleyerek serbest bıraktılar. Bana çok fazla şey anlatmadı, ama genç kızlara tecavüz ettiklerini ve onları öldürdüklerini gördüğünü söyledi. Kocasıyla onu birbirine bağlamışlardı ve ikisine birlikte işkence yapmışlardı. Onların neler yapabileceklerini çok iyi biliyordum.

Misa de Landín: Evimiz beş kez basıldıktan sonra oğlum kaybedildi. Baskınlar, Mayo Kampı'nın⁷ iletişim merkezinde bir bomba patlamasından sonra 14 Kasım 1976'da başladı ve evime gelerek Martin'i aradılar. Son olarak 5 Ocak gecesi gelerek beni ve kocamı alıp ESMA (Deniz Kuvvetleri Makina Okulu)'ya götürdüler. Saat dokuz buçukta geldiler ve kocamın gelmesini beklediler. Seksen yaşındaki annemle birlikteydim. Onu yalnız bırakarak, kapıyı kilitlediler ve anahtarları da bir komşuya verdiler. O sırada bunu bilmiyordum. Gözlerimizi bağladılar ve bizi ayrı arabalara bindirdiler; kocamı bir arabaya, beni bir başka arabaya koydular. Başımıza neler geleceğini gerçekten bilmiyordum.

Bu yere varmamız yirmi beş dakika kadar sürdü. Beni asansörle iki kat yukarıya götürdükten sonra, daire şeklindeki tahta bir merdivenden yukarıya çıkardılar ve elbiselerimi zorla çıkarttırlar; beni bir masa veya sıranın üzerine uzattılar. Sanırım yatırıldığım yer bir masanın üzerine konulmuş bir kapıydı, çünkü yivleri hissedebiliyordum ve bir masanın üzerinde bu tür yivler bulunmaz. Kollarımı ve bacaklarımı önce esnek bir şeyle, sonra da dev kayışlarla köşelere bağla-

dilar. Bana ne yapacaklarını bilmiyordum, ama sonra, hepimize işkence yapmaya çoktan karar vermiş olduklarını farkettim. Kocamın gözlerini esnek bir bandajla kapatmışlardı, fakat benim için evimden aldıkları bir plaster parçasını kulantılar. Beni yatırdıkları yerden hiçbir şeyi görmeyeyim diye, plasteri gözlerimin tam üzerine ve gözaltlarımı kaplayacak şekilde yerleştirmişlerdi. İşkenceyi bana uygulamaya çoktan karar vermişlerdi, çünkü aksi takdirde plasteri kocamın gözlerine bağlarlardı.

Kocamı bir direğe bağladılar. Ben bunu görmedim ama daha sonra kocam bana söyledi. Onlara, "Delikanlı! Bir ülke böyle kurulmaz" dedi ve onlar da, "Bir ülke nasıl kurulmuş sana göstereceğiz" diye yanıt verdiler. Fakat Tanrı'ya şükür ki ona dokunmadılar çünkü tansiyonu vardı. Ceketinin ceplerinde, üzerinde "Düşük tansiyon hastası. Eğer fenalaşacak olursam bana ilaç vermeyin." şeklinde bir yazının bulunduğu kartlar taşır. Bu yüzden, eve baskın yaptıklarında bunu önceden görmüş ve aralarında, "Ona işkence yapacak olursak ölebilir" diye anlaşmış olmalılar. Böylece bana işkence yaptılar.

Berbat olan şey, 'picana'yı kullanmış olmaları... Bir insanın başka bir insana nasıl bu şekilde işkence uygulayabildiğini gerçekten aklımlı alıyor. Ve gülüyorlardı; çünkü elli yaşındaki bir kadının çıplak ve hoplayan –çünkü elektrik verilince kurbağa gibi zıplıyorsunuz– şişman vücudunu görmek zevkli bir şey değildi. Ve durmadan soruyorlardı: "Martin nerede?" Aynı şeyi anneme de yaptıklarını söylediler. Onlara, "Benim sonum kötü olacak ama sizin sonunuz daha da kötü olacak; çünkü siz annelerinizi ve çocuklarınızı öpmeyeceksiniz" dedim. "Bizim annelerimiz ve çocuklarımız yok" dediler. Onlar adı vahşilerdi.

Bir an dilimi yutmak üzereyken karnıma vurdular. Bir

oğlum doktordur ve bunu kalbi uyarmak için yaptıklarını söylerdi. Bilincimi kaybetmedim. En azından kaybettiğimi sanmıyorum, çünkü onları çok net duyabiliyordum. Fakat elektrikten sonra insan aptallaşıyor. İnsanın vücutu gevşiyor ve öylece yiğilip kalıyorsunuz. Bana, seni sekizinci katтан atacağız, dediler ve ileriye doğru itelediler. Korkmuyordum. Korkmuyordum, çünkü kendi kendime eğer bu olacaksa, eğer beni *picana* ile öldürceklerse veya pencereden atacaklarsa, bu ölümle aynı şeydir, dedim. İnsan bir kere ölürt.

Beni bir hücreye götürdüler. Bana, "Bugün konuşmadın ama yarın konuşacaksın" dediler. İşkencenin bu türü, yani gelip sizi tekrar götürmelerini beklemek korkunç bir şey. Kapının açıldığını her duyduğumda mahvoluyordum.

Ayağa kalktım ve duvarlara dokunarak yürüdüm. Bire bir buçuk metre büyülüğündeydi ve taştan bir bank vardı. Gözlerim hâlâ bağlıydı ve ellerim de arkadan bağlıydı. İşemek istedim; orada daha ne kadar kalacağımı ve o günden sonra yaşayıp yaşamayacağımı bilmediğim için, kayışları betona sürerek kopardım ve oraya, yere işedim. Berbat bir koku vardı. Kocam, bu hücrelerin sonradan hücreye dönüştürülmüş tuvaletler olduğunu söylüyor. Duvarların çok yüksek, pencerelerin küçük ve tepede olduğunu da söylüyor.

Ne kadar süre geçtiğini bilmiyorum, çünkü insan zaman kavramını yitiriyor. Gündüz mü, gece mi olduğunu anlayamıyorum. Bana işkence yaptıkları sırada diğer insanların seslerini duydum. Bir adamın "Durun! Durun!" diye bağırdığını duydum ve bunun kocam olduğunu düşündüm. Gelip giden polis arabalarını ve havalandan uçakların seslerini duydum; duyduğum diğer bir şey de güvercin sesleriyydi.

ESMA'da palmiye ağaçları vardır. Girip çıkan birçok insanı ve *conejo* [tavşan] gibi insana hiçbir anlam ifade etme-

yen isimleri duyabiliyordum.

Son defasında geldiklerinde kocamın sesini duydum ve “Şimdi bizi öldürecekler” diye düşündüm. Bize, bizi serbest bırakacaklarını söylemediler. Bizi götürüp bir demiryolu köprüsünün altına bıraktılar. O yerde kırk sekiz saat kalmıştık.

Martin durumu öğrenince beni görmek istediler ve bir sokakın köşesinde buluştuk; 20 Ocak 1977’ydi. Bu onu son görüşüm oldu. Askerden kaçtığı için, hiç kimseye onun kaybedildiğini açıklamadım; bu yüzden de onu bulmak için hiçbir şey yapmadım. Ve korkudan ölüyordum. O sırada, evet, korkuyordum. Aynı yıl 9 Eylül’de diğer oğlum Horacio kaybedildi. Fabrikayı basarak işçiler için çalışan, onlara ihanet etmeyen temsilcileri götürdüler. Fabrika sahipleri onları teslim ettiler. O zaman bütün korkum yok oldu. Bu yeterliydi. Bana, Martin’ın annesi olduğum için işkence yaptılar. Benden ne bilgi alabilirlerdi ki? Bu yüzden, bilgi almak için çocuklarımıza neler yapmazlar ki, diye düşündüm.

Hebe de Bonafini: Aynı okulda okumuş olduğumuz bir adam, Temmuz 1977’de bana telefon ederek Jorge hakkında bilgi edindiğini söyledi. Onu görmeye gittim ve Jorge’nın polis tarafından gözaltına alınarak, içinde elli veya altmış gencin bulunduğu emniyetin zemin katındaki bir hücreye atıldığını söyledi. Onlardan biri benim oğlumu. Ağır bir şekilde dövülmüş, işkenceye uğramış ve günlerce aç bırakılmıştı. Bu adam, Jorge’nın durumunun çok kötü olduğunu ve onu ilk gördüğünde ölü olduğunu sandığını söyledi. Aslında bu adamın bir yıl önce farklı toplama kamplarında kalmış olduğunu sonradan öğrendim. Birbirleriyle konuşmuşlar ve Jorge bu adamdan kaldığı yeri bana bildirmesini istemiş. Bu yer, sürekli bilgi edinmek için gittiğim polis karakoluydu.

Geri döndüm. Her şeyi yüzlerine haykırdım. Beni dışarıya atıp, sokak ortasında dövünceye kadar, onlara oğlumun orada olduğunu bildiğimi, ona neler yapmış olduklarını ve onun hangi koşullar içinde yaşadığıni bildiğimi, canı olduklarını söylediğim.

Birçoğumuz çocukların nerede tutulduğunu, hangi işkencelerden geçtiklerini, hangi araçların kullanıldığını, işkencelerin isimlerini ve nerede yaşadıklarını öğrendik. Olayları yavaşça yeniden kurduk. Her gün yeni öyküler duyuyorduk ve her gün haberler daha da kötüye gidiyordu. *Capucha, submarino, picana* gibi sözcükler duymaya ve dehşetin bütün boyutlarını birleştirmeye başladık.¹ Bütün bunlar insanı değiştiriyor; değerleriniz, düşünce biçiminiz değişiyor. Zor olacağını biliyorduk fakat tam gerçeği keşfetmeye başladığımız o anda duramayacağımızı da biliyorduk.

Anneler Kamusal Alana Çıkıyor

1977 Anneler Gününde (5 Ekim) ulusal gazete *La Prensa*'da yarım sayfalık bir ilan göze çarpıyordu. Başlığında "Kaybedilenlerin Anneleri ve Eşleri–Bizler Yalnızca Gerçeği İstiyoruz" yazılıydı. General Videla'nın yakın zamanda yapmış olduğu bir konuşmasında söylediğii "Gerçeği söyleyenlere misillemede bulunulmayacaktır" sözlerine atıfta bulunuluyordu. Yüksek Mahkeme Başkanı'na, Silahlı Kuvvetler Komutanlığı'na, Cunta'ya ve Kilise'ye hitaben, "Bir annenin karşılaşabileceği en acımasız işkence, çocukların başına gelenler konusundaki belirsizliktir. Çocuklarımızın masum veya suçlu olduğunu ortaya koyacak yasal bir işlem istiyoruz" şeklinde devam ediyordu. İlanın alt kısmında 237 annenin isimleri ve kimlik numaraları yazılıydı. Gazeteler, annelerin kaybedilen çocukların isimlerini yazmayı reddetmişlerdi. *Anneler*, isteklerini yayımlayacak bir gazete bulmakta çok güçlük çektiler. *La Prensa*

gazetesi ancak, *Anneler*'in normal fiyatın oldukça üzerinde bir fiyat ödemeleri şartıyla ilanı yayımlamayı kabul etmişti. Ayrıca, cuntanın sansür emirlerine uygun davranışmaya hep özen göstermiş olan gazete, aynı sayısında terör ve yıkıcılığa saldıran bir başyazı yayımlayarak önlemini de almıştı.

Birkaç hafta sonra *Anneler*, diğer insan hakları gruplarıyla birlikte cuntaya bir dilekçe verdiler. Dilekçede, kayıp olaylarının derhal soruşturulması, yasadışı bir şekilde gözaltında tutulanların bir an önce serbest bırakılmaları, haklarında herhangi bir suçlama olmaksızın gözaltına alınmış olan insanların serbest bırakılmaları ve suçlanan kişilerin acilen yargılanmaları talep ediliyordu. Dilekçe, kaybedildikleri bilinen 537 insanın ve PEN'de tutulan 61 insanın isimlerinin yazılı olduğu bir listeyle birlikte verildi. Bundan başka, insan hakları örgütlerinin toplamış olduğu 24 bin imzanın bulunduğu bir diğer liste de vardı.

Margarita de Oro: İnsan hakları örgütleri dilekçeyi saat beşte Congreso'da [Kongre Binası] vermeye karar verdiler ve herkesi kendilerine katılmak üzere meydana gelmeye çağrırdılar. İnsan Hakları Birliği, saat sekizden önce eve geri dönmememiz durumunda nerede olduğumuzu araştırabilisinler diye, Birliğin avukatlarının telefon numaralarını ailelerimize bırakmamızı istediler. Saat beşte hepimiz meydana doğru gidiyorduk. Caddeler, bizi dağıtmaya çalışan sivil polislerle doluydu. Bir kaldırımdan ötekine kadar caddeyi doldurmuş olarak, büyük bir kitle halinde bir caddeden meydana doğru yürüyorduk ve aniden askerler tüfekleriyle havaya ateş açtılar, süngüleriyle bizi duvara doğru ittiler. Diğer insanlar yürümeye devam ettiler, fakat yolu, gözyaşartıcı bombalar atan panzerleriyle kapatmışlardı. Askerler çökmüş halde dizilmiş ve tüfekleriyle bize nişan almışlardı. Altmış otobüs getirdiler ve üç yüz elli kadar kişiyi koyun sürüsü gibi oto-

büslerin içine doldurarak polis karakoluna götürürdüler. Monsenyor Novak'la birlikte çalışan Fransız rahibe Alicia Domon da götürülenler arasındaydı. Etrafta birçok yabancı gazeteci vardı; polis bunlara viski vererek yolun dışına çıkarıma ve dışında tutmaya çalışıyordu. Tuvalete gitmek için izin isteyen ve o iri polis memuru "Hayır!" deyince, "O zaman ben de şuraya giderim" deyip avluya doğru yürüyerek giden o şışman kadını hiç unutmayacağım! Bizi üst kattaki hücrelere götürürdüler; sürekli olarak gösterilerin yasadışı olduğunu söyleyip, oraya niçin gittiğimizi sorarak parmak izlerimizi ve ifadelerimizi aldılar. Kim olduklarını anlamamız için hepsi birbirini Franco diye çağrııyordu. İki sivil polis aramıza karışmıştı ama bir mil öteden bile onları polis olduklarını anlayabiliyorduk, sanki kendilerine has bir kokuları vardı. Bizi yaklaşık olarak saat beşi çeyrek gece gözaltına almışlardı ve sabah saat üçte serbest bıraktılar. Hepimiz sokakta yürümekten korkuyorduk. Çünkü sabahın o saatinde başımıza her şey gelebilir ve hiç kimse başımıza ne geldiğini öğrenemezdi; bu yüzden üçerli dörderli gruplara ayrıldık. Fakat dışarı çıkar çıkmaz ailelerimizin elliinde kahve termosları, yemek ve kalın giyeceklerle birkaç bina ötede bizi beklediklerini gördük. Biz saat sekizde eve dönmeyince, ailelerimiz onlara verdigimiz telefon numaralarını aramışlardı ve avukatlar onlara nerede tutulduğumuzu söylemişlerdi. Eğer Liga (İnsan Hakları Birliği) telefon numaralarıyla ilgili düzenlemeyi yapmamış olsaydı, eminim hepimiz kaybedilecektik.

Polis, CBS, United Press ve Associated News muhabirleri de dahil olmak üzere bazı yabancı gazetecileri de gözaltına almıştı. Kasım ayında bir BBC muhabiri, Plaza de Mayo'da *Anneler*'le röportaj yapmaya çalışırken gözaltına alındı. Ordu, Arjantin'deki

olaylara gösterilen ilgiden giderek daha fazla endişe duymaya başladı. İşkence ve yasası gözaltı raporları, Avrupalı insan hakları örgütlerinin ellerinde bir süreden beri dolaşıyordu; bir Uluslararası Af Örgütü heyetinin 1976'da⁹ Arjantin'de yapmış olduğu incelemenin bulguları da bu raporları teyit ediyordu. Rejim, sürgündeki teröristlerin hükümeti kösteklemek amacıyla hazırladıkları bir komplot olduğunu ileri sürerek raporları reddetti. Carter başkanlığında yeni ABD yönetiminin insan hakları konusunda belirttiği endişelerini reddetmek daha zordu. Carter, Ağustos 1977'de, insan hakları ihlalleriyle ilgili iddiaları incelemek üzere Patricia Derian'ı Arjantin'e gönderdi. Askerler, Derian'ın sert ve suçlayan yaklaşımı karşısında şaşkınlığa uğradılar. Plaza de Mayo Anneleri'nin büyüyen meydan okuyuşlarıyla karşı karşıya kalan ve yurtdışındaki itibarları tehlikeye giren askerler, artık hiçbir şeyden çekinmiyorlardı. *Anneler*'le birlikte hareket etmiş olan kadınların isimleri ve nüfus cüzdanı numaraları ellerindeydi; harekete ağır bir darbe indireceklerdi.

Dora de Bazze: O gün ve önceki günlerde, 10 Aralık 1977 Uluslararası İnsan Hakları Günü'nde, gazeteye yeni bir ilan vermek için hepimiz ailelerimizden ve arkadaşlarımızdan para toplamıştık. Toplayabildiğim yüklü mikardaki parayı, toplanan bütün para ve imzaları biraraya getirmek için buluşmayı kararlaştırdığımız Santa Cruz Kilisesi'ne götürürektim. Şans eseri, parayı toplamakla görevli olananneyle buluşmak üzere meydana zamanında yardım ve kadıncağız paraları kiliseye götürdü; yoksa ben de *kaybedilmiş* olacaktım. En çok istedikleri anneleri, en aktif kadınları çoktan birlilemişlerdi. O gün kiliseye gitmediğim için sağ kaldım.

Maria del Rosario: Anneler, İrlandalı rahiplerin buluşmamız için bize verdikleri yerden, Santa Cruz Kilisesi'nin bahçe-

sindeki ek binasından 8 Aralık 1977'de kaçırıldılar. Oraya, vereceğimiz ikinci ilan için toplamış olduğumuz para ve imzaları bir araya getirmeye gitmiştik. Masum Kavrayış Günü dolayısıyla kilisede toplanmış olan bir grup insan hâlâ içeri de bekliyorken, biz saat sekiz sularında çıktıık. İkişerli ve üçerli gruplara ayrıldık; parayı annelerden biri taşıyordu. Paraları taşıyan kadıncagız, diğer bir grupta birlikte önden gitti ve ben, diğer bir anneyle birlikte arkalarındaydım ve bizim arkamızda da yine iki anne vardı. Her grup arasında yaklaşık beş metre mesafe vardı. Aniden iki adam ortaya çıktı ve benim yanmda yürüyen anneyi aldılar. Parayı, önumzde yürüyen Esther Careaga taşıyordu ve benim yanmdaki anne ise María Ponce de Bianco'ydu. Beni duvara doğru itip kımıldamamamı söyleyerek, "Bu bir uyuşturucu baskınıdır" dediler. Arkadan gelmekte olan diğer annelere, "Bizi götürüyorkar! Bizi götürüyorkar!" diye bağırdım ve anneler, birilerinin yardımcı olmak amacıyla bizi arabalarına aldığı sanarak yaklaştılar. Üzerinde gömlek bulunan bir diğer adam göründü ve "Yürüyün! Yürüyün!" diye bağırarak bizi itti. Koşup kiliseye sığındık. Kilisede bulunan grup ayrılmak üzereydi ve onların arasına karıştık, korkudan ölüyorduk.

Arkadaşlarımı bir daha hiç görmedik. Daha sonra öğrendim ki, içerdem on bir kişiyi daha almışlar. Ertesi gün, kilisede bizimle birlikte olan Fransız Rahibe Alicia Domon'u bekliyorduk. Onu, ilanımızı yayımlayacak olan *La Nacion* gazetesinin girişinde bekledik. Alicia Domon gelmedi; o gün onun da götürülmüş olabileceğini düşündük. Götürüldüğünü görmedim. Çok karanlıktı ve korkunç bir panik vardi.

İki gün sonra, 10 Aralık'ta, ilan yayımlandı. O gün Buenos Aires'e otuz beş kilometre uzaklıktaki Castelar'da bir kilisede buluşmayı kararlaştırmıştık. Çünkü *Anneler*'den bi-

rinin oğlunun cesedi bulunmuştu ve bu kilisede toplu olarak bekliyorlardı. Kiliseye vardığımızda Azucena'nın o sabah kaçırıldığını duyduk. Daha sonra, Alicia ile aynı evi paylaşan fakat bizimle herhangi bir bağlantısı bulunmayan diğer Fransız rahibe Leonie Duguet'yu da götürdüklerini öğrendik. 8 ve 10 Aralık tarihleri arasında, en militant üç anne de dahil olmak üzere, toplam on dört kişi ve ayrıca iki Fransız rahibe götürüldü.

Bütün bunlar, kendisini bize *kaybedilmiş* bir kişinin kardeşi olarak tanıtan ve isminin Gustavo Niño olduğunu söyleyen Astiz'in bir aydan daha kısa bir süre önce aramıza sızmasıyla başladı. Astiz, o gece para getirmek için kiliseye gelmiş ve saat sekizden biraz önce ayrılmıştı. Onun Astiz olduğunu aylar sonra öğrendik. O zamana kadar onun kardeşinin *kaybedilmiş* olduğuna ve o gece onun da kaçınmış olduğuna gerçekten inanmıştık.

Ertesi hafta Perşembe günü Plaza de Mayo'ya geri döndüğümüzde çok az sayıdaydık ve Mayo Bulvarı üzerindeki kafelere dağılmıştık. Ben kaldırımdaki bir masada oturuyordum ve Astiz çıkışip geldi. Ona bizimle oturmamasını, çünkü kendisinin alınmasından korktuğumuzu söyledi. O günden sonra onu bir daha hiç görmedik. Altı ay kadar sonra, olayların olduğu gece kilisede bulunan bir kadından bilgi aldık: Paris'te sürgünde olan ve direniş grubunun içinde Eduardo Escudero diye bilinen Astiz'i hatırlamıştı. Gerçek isminin Teğmen Alfredo Astiz olduğunu ve Fransa'da sürgünde bulunan ailelerin içine sızmaya çalıştığını öğrenmişlerdi. Sonraları Astiz'in Güney Afrika'daki büyükelçilikte çalıştığını öğrendik. Onu mahkemeye vermeye çalıştık ama, İngilizler geldiğinde, Güney Georgia sorumlusu olarak yeniden ortaya çıkıncaya kadar kayıplara karışmıştı. O sırada onun yargılanacağını düşündük. Fakat İngilizler onun Arjantin'e

dönmesine izin verdi ve Astiz, hiçbir şey olmamış gibi Arjantin'de askeri görevine devam etti.

Aída de Suárez: Astiz'i çok iyi hatırlıyorum. İyi giyimli, oldukça kibar, genç bir adamdı. Kardeşinin kaybedilmiş olduğuna gerçekten inandık ve ona karşı birer anne gibi davranışın, onu korumaya çalıştık. Özellikle Azucena ona çok düşkündü. Meydanda polis bize saldırdığında onun etrafını sarardık; onu korumak için bir anneler çemberi oluştururduk. Ona, "Evladım sen gelme. Erkek kardeşini kaçırıldıkları gibi seni de kaçırırlar" derdik.

Azucena harika bir insandı. İnsanın katkıda bulunamadığı, fakat etkilendiği bir direniş gücüne sahipti. Kafasında sürekli bir sürü fikir vardı. Azucena büyük bir kadın, büyük bir savaşçıydı. Ona, onun kararlılığına ve cesaretine çok şey borçluyuz. Onu ve on dört anneyi kaçırarak hareketimizi yok edeceklerini sandılar. Bunun yalnızca kararlılığımızı güçlendireceğinin farkına varmadılar. Hayır, bizi yok edemeyecekler, hiç olmadığı kadar güçlü bir şekilde devam edeceğiz, dedik. Yeniden Meydana gitmekten çok korkacağımızı sandılar. Yeniden gitmek çok zordu, Azucena'nın kaçırılması büyük bir darbe oldu, ama yeniden gittik.

Kadınlar artık *locas* (deli kadınlar) değildilerdi. Çocuklarının yaşımları için yaptıkları ortak mücadele, ordunun baskı sisteminin temelini sarsmaya yönelik bir iddiaya, yaşam hakkı iddiasına dönüştü. Cuntacılar, askeri yönetimin karşı karşıya kaldığı bu ilk tehditin ciddiyetini kavradılar ve çocuklar için kullanılan söylem, *Anneler* için de kullanılmaya başlandı. Buenos Aires eyaletinin polis komutanı olan General Ramon Camps şöyle diyordu:

"Unutmayın ki, bu kadınlar, çocukların başlattığı terörist faaliyetleri devam ettiriyorlar. Bulundukları konum, onların

da çocukları kadar terörist olduklarını açıkça gösteriyor. Plaza de Mayo Anneleri gibi örgütlere inanıyorsanız, siz de onlardan birisiniz demektir.”¹⁰

1 Munck, Ronaldo, 1984, 10. Bölüm.

2 Walsh, Rodolfo, 'Rodolfo Walsh'tan Askeri Cunta'ya Açık Mektup, 24 Mart 1977' Arjantin'in en tanınmış araştırmacı gazetecilerinden olan Walsh, mektubun yazılışından bir gün sonra kaybedildi.

3 Córdoba Cezaevi'nde, zaman zaman siyasi mahkumlara karşı "yargısız infaz" yapıldı. Bu infazlar, Firar Yasası ile yasallaştırılmıştı. Bkz. Uluslararası Af Örgütü, 1977.

4 Uluslararası Af Örgütü, Kasım 1976'da Arjantin'de inceleme yaptıkları sırada, Devoto Cezaevi'nde yaklaşık 560 ve Sierra Chica'da 600 siyasi mahkum bulunduğu tahmin ediyor. Bkz. age.

5 *Gente*, 22 Aralık 1977.

6 Arjantin'de kaybedilen insanların kesin sayısı hiçbir zaman tam olarak bilinmemektedir. Yeni Anayasal hükümet tarafından 1983'te kurulan Kayıplar Ulusal Komisyonu, bunun nihai bir rakam olmadığını kabul etmekle beraber, 8.960 kayıp olayıyla ilgilendi. Diğer insan hakları örgütleri 15.000 ile 20.000 arası yaklaşık bir rakam kullanıyorlar. Anneler'in kullandığı 30.000 rakamının dayanağı ise, özellikle, kaybedilen çok sayıda yabancının durumlarında olduğu gibi, ailelerin ifade vermekten kaçınmaları, korku ve tanık yetersizliği gibi nedenlerden dolayı, kaybedildiği kayıtlara geçen her bir kişiye karşılık ikişer kişinin kayıtlara geçtiği varsayımdır.

7 2 Ekim 1976'da Campo de Mayo garnizonuna, General Videla'nın yapacağı ziyaret sırasında patlamak üzere ayarlanmış bir bomba yerleştirildi. Videla ölümden birkaç dakika farkla kurtuldu.

8 Kamplardaki yaşam öyküleri için, bzk. Timerman, Jacobo, 1982; Partnoy Alicia, 1988; Kayıplar Ulusal Komisyonu, 1986; ve Uluslararası Af Örgütü 1980.

9 Bkz., Uluslararası Af Örgütü 1977.

10 Susana Muñoz ve Lourdes Portillo'nun hazırlamış oldukları, *Las Madres, Plaza de Mayo Anneleri* adlı belgeselden alınmıştır.

Eğer uluslararası destek olmasaydı, bugün burada sizinle konuşuyor olmazdık.

Juanita de Pargament

Arjantin'deki cuntanın, benzer uygulamalar yapan başka Latin Amerika rejimlerinin desteğine güveni tamdı. Oysa diğer yabancı ülkelerden destek almak daha hassas bir konuydu. Rejimin, baskın sisteminin gerçekliklerini örtbas etme çabaları, General Pinochet'in 1973'te Şili'de gerçekleştirdiği kanlı darbenin peşinden, aralarında İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin de bulunduğu bazı ülkelerin para yardımını kesmesi ve silah ambargosu biçiminde ortaya koydukları uluslararası tepkiden kaçınmak amacıyla tasarlanmıştı. Bütün ülkelerdeki Arjantin büyükelçilikleri tarafından yapılan açıklamalarda, yeni rejimin hukuka ve uluslararası yükümlülüklerine tam saygı göstereceği yolunda vaatlerde bulunuldu. Yabancı ülkelerin çoğunun bu açıklamalara yanıtı, yeni rejimi süratle tanımkadır. Her ne kadar bazıları birkaçı özel olay konusunda

endişelerini ifade ettilerse de, çoğu ulusal ve uluslararası insan hakları örgütlerinin hazırladıkları raporlara rağmen rejimi kınamak istemediler.

Kimi yabancı devletler ve bizzat Papa, rahiplerin ve rahibelerin öldürülmelerini yazılı açıklamalarla protesto ettiler; uluslararası Yahudi örgütleriyle İsrail hükümeti, Arjantin'deki Yahudilerin durumu hakkındaki rahatsızlıklarını belirttiler. Bazı devletler, Arjantin'de kaybolan vatandaşları hakkında şikayetlerini bildirmeye hazırlandılar. Fransa Cumhurbaşkanı Giscard D'Estaing, 1977'de kaçırılan iki rahibe için girişimde bulundu; yine aynı yıl, İsveç Büyükelçisi, Buenos Aires'te bir caddede vurulduktan sonra kaçırılan on sekiz yaşındaki İsveçli bir kız hakkında General Videla'ya başvurdu. Hiçbir devlet, kurbanlara ne olduğunu anlamak için sarfettiği girişimlerde başarılı olamadı.¹

Bazı durumlarda ise devletlerden veya elçiliklerden gelen baskın insanların hayatını kurtardı. Örneğin İngiliz Dışişleri Bakanlığı bir İngiliz kadın için devreye girdi; bu kadının gözaltında olduğu, böylece yasal kayıtlara geçti. Başkan Carter, ünlü yayıncı Jacobo Timerman ile eğitim sendikasının genel sekreteri ve İnsan Hakları Daimi Kurulu Başkan Yardımcısı Alfredo Bravo'nun durumlarını gündeme getirdi; bu kişilerin tutukluluk halleri de yasallaştı.² Yine de bu tür girişimlerin etkisi sınırlı oldu. Arjantin'deki olayların bireysel insan hakları ihlalleri gibi ele alınması, yalnızca, ordunun dikkatleri organize ve sistematik baskının üzerinden uzaklaştırmamasına ve gelen tepkilere 'münferit hatalar' veya 'aşırılıklar' söylemiyle yanıt vermesine yol açtı.³

Cuntanın politik ve ekonomik projesine en büyük dış tehdit Başkan Carter'in insan hakları girişimlerinden kaynaklanıyordu. Carter, ABD'den askeri ve mali yardım alan ülkelerin, yardım almaya devam edebilmeleri için insan hakları uygulamalarının izlenmesi şartını getirmiştir. ABD hükümeti, Patricia Derian'ın 1977'deki ziyaretinden sonra sunduğu rapordan hareketle, Arjantin'e veri-

lecek kredi ve askeri yardımı zaten bloke etmişti ve Carter, Amerikan Devletleri Örgütü İnsan Hakları Komisyonu'nun bir inceleme heyetini kabul etmesi için Videla'ya baskı yapıyordu. Cunta, karşılaştığı ithamlara karşılık vermek için ABD'nin en büyük halka ilişkiler şirketlerinden biri olan Marstellar Inc. şirketiyle anlaştı ve Arjantin'i yabancı sermaye için güvenli bir cennet olarak tanıtmak amacıyla, Arjantin'in yurtdışındaki imajını iyileştirmek üzere ABD'de bir basın kampanyası başlattı. Cuntanın ekonomik projesi, yabancı sermaye sahiplerinin Arjantin'e yatırım yapmayı istemelerine dayanıyordu ve ABD, ülkenin en büyük yabancı para kaynağıydı.⁴

Dünya Kupası

1978 yılı, uluslararası kamuoyunun eğilimini kendi lehine çevirmesi için, rejime bulunmaz bir fırsat sağladı. Birkaç yıl öncesinde Peronist hükümet, Dünya Kupası'na Arjantin'in ev sahipliği yapması yönünde oldukça popüler bir karar almıştı. Yüksek maliyetine rağmen, cunta, olayı kendi çıkarları için kullanarak, bu olayın siyasal potansiyelini kendi lehine çevreme hevesiyle kupayı düzenleme sorumluluğunu üstlendi. Bütün yabancı televizyonların kameraları Arjantin üzerine odaklanmışken, cunta, dış eleştirileri haksız çıkarmak ve iç muhalefeti susturmak amacıyla bir barış ve istikrar görünümü vermek üzere bütün propaganda mekanizmalarını harekete geçirecekti. İki Fransız rahibenin kaçırılması üzerine uluslararası insan hakları örgütlerince başlatılan 'Arjantin'deki Dünya Kupası'nı Boykot' kampanyası, öncülüğünü sürgündeki "yıkıcıların" yaptığı, Arjantin'e karşı hazırlanan komplot ve fesatın bir delili olarak kullanıldı. General Lacoste'un tabiriyle, "Avrupalılar neden bizimki gibi kültürlü ve uygar bir ülkeye gelmeyi sürekli reddediyorlar? Arjantinliler onlara ne yapmışlar ki?"⁵ Ordu, vatansever duygulara seslenerek, halkı, ülkenin onurunu savunmak

ve Arjantin'in 'doğru imajı'nı dünyaya göstermek için seferber olmaya çağırıldı. Sadece, Plaza de Mayo Anneleri'nin varlığı farklı bir Arjantin imajı sunuyordu.

"8 Haziran Perşembe günü Plaza de Mayo meydanına hâkim bir yerde olan katedralin saatı üçü gösteriyordu... Meydanın merkezi yavaş yavaş canlanıyor... Gazeteciler var, fakat hepsinden ziyade kadınlar var: Küçük gruplar halinde konuşan çok sayıda kadın... Saat üç otuzu vuruyor. Birkaç saniye içinde, üç ila dört yüz kadar kadın beyaz eşarplarını çıkarıyorlar ve çok belirgin bir şekilde başlarına örtüyorlar. Şimdi, Hükümet Sarayı'nın bulunduğu meydanın sonuna doğru sessiz bir yürüyüş başlıyor."⁶

Dünyanın her yanındaki gazetelerde bu tür raporlar yayımlanıyorken, ulusal basın kuruluşları kendilerini sadece futbol haberle-riyle sınırladılar. Kurgulanan Arjantin'de *Anneler*'e hiç yer yoktu.

Renée Epelbaum: Dünya Kupası'ndan kısa bir süre önce, aramızdan bazı anneler, Plaza de Mayo'daki rutin gösterimizi yaptıktan sonra Florida Caddesi'nde yürüyorduk. Bir-ben-bire bir grup sivil polis etrafımı sardı. Beni çekip yoluñ kenarına götürdüler ve bir devriye aracına bindirmeye çalıştılar. Bunu, beni kaybetmek için yaptıklarını biliyordum ve eğer kaybedilecek olursam, çocuklarım için kim mücadele edecekti? Çünkü ben dul bir kadınım, ailemin hayatı kalan tek ferdiyim. Bu adamlar kollarımı ve bacaklarımı kavradılar. Birden 'imaj' sözcüğünü duydum. Beni bıraktılar. Üniformalı bir polis bırakılmamı emretmişti. Çünkü o sırada bazı yabancılar etrafımıza toplanmışlardı. Bunlar, buraya Dünya Kupası için gelmiş olan turistlerdi.⁷

Aída de Suárez: Amaçları büyük bir terör ortamı yaratarak

hiç kimse protesto eylemlerinde bulunmamasını sağlamaktı, ama biz meydandaki yürüyüş eylemlerimizi devam ettirdik. Bir defasında Hollanda futbol takımıyla birlikte gelmiş olan insanlar da aramıza katıldılar. Dünya Kupası'nın tam ortalarında, meydana, çok büyük bir karanfil demeti getirdiler. Annelerden her birine ikişer tane karanfil verdiler. Meydana gelerek bizi desteklediklerini ve yöneticileri hiçe saydıklarıını gösterdiler.

İnsanlar bizim yurtsever olmadığını, çünkü ülkenin 'imajını zedelediğimizi' söylediler. Fakat biz süregelen olaylar konusunda sadece doğrulu söylüyorduk. Peki, dışarı çıķıp çocukların aramak için hiçbir çaba harcamaksızın evinde oturan bir anne olarak vereceğim imaj, nasıl bir imaj olurdu? Caniler, Arjantinlileri öldürüp denize atıyorken! Maalesef deniz kuvvetlerinde görevli bir akrabam var. Bu adam bana Arjantin Milli Takımının, Dünya Kupasında Peru'yla oynadığı maç sırasında iki yüz genci sürükleyerek bir uçağa doldurduklarını, uçağı güneyde bir yere doğru götürerek onları denize attıklarını söyledi.⁸ Daha sonra konuşması için pilotu öldürmüştür. Bunu bana o kişi söyledi. Onun, nasıl olup da bu dehşette rol alabildiğini sordum ve bana, üç çocuğunun olduğunu, başka herhangi bir işinin olmadığını ve paraya ihtiyacının olduğunu söyledi –ama onu haklı göstermeye çalışmıyorum. Benim için artık kuzenim değil, katil askerlerin işbirlikçisidir.

Elisa de Landín: İnsanlar mutluydular; futbolun tadını çıkarıylardı. Bense gözyaşları içinde, biz Arjantinlilerin ne kadar kayıtsız bir halk olduğumuzu düşünüyordum. Gencecik insanlar alınıp götürülyorlar ve diğer insanlar sanki hiçbir şey olmamış gibi eğlenceye devam ediyorlardı.

Bu kutlamaları izleyen korkunç gerçek, güvenlik güçlerince ka-

çırılan insan sayılarındaki ani artış oldu. Kupa hazırlıkları sırasındaki temizlik kampanyası, ardından, en az 46'sı Dünya Kupası sürenken kaçırılmış olan 367 yeni kayıp bıraktı.⁹

Elsa de Becerra: Dünya Kupasının coşkusu sırasında, dışarıdan gelen takımlar için stadyumlar hazırlanıyorken, silahlı adamların Buenos Aires'te yaşayan en büyük kızım Elsa-ta'yı evinin kapısını kırarak içeri girdikten sonra, üzerinde geceliğiyle alıp götürdüklerini duydum. Onu, oldukça fazla sayıda insanın tutulduğu bir toplama kampı olan El Banco'da görmüş olan insanların ifadelerini okudum. Ona nasıl işkence yaptıklarını biliyorum. Üst dişlerini nasıl kırdıklarını biliyorum. Ona tecavüz ettiklerini biliyorum. Onun hangi koşullarda tutulduğunu biliyorum. Ekim 1978'e kadar ondan haber alıyordu ve o tarihten sonra hiçbir haber alamadım.

Cunta, Dünya Kupasında istediği sonucu elde etti. Arjantin Milli Takımı Hollanda'yla yaptığı final maçını kazandıktan sonraki gün basında, çevrelerini neşeli bir kalabalığın sardığı generallerin fotoğrafları yayınlandı. Arjantin'in bütün dünyaya aktarılan imajını kontrol etmekte ise bu kadar başarılı olamadılar. Güvenlik gerekçeleri ve ordunun kızgınlığı gibi bahanelerle, yabancı gazetecilerin çalışmalarına getirilen kısıtlamalara rağmen, çoğu gazeteci, dikkatlerini Plaza de Mayo'daki eylemlere çevirdiler. Hollanda televizyonu, kupanın resmi açılış töreni yerine *Anneler*'in görüntülerini yayınlamıştı. Kadınlar, Arjantin dışında kendilerini dinlemeye hazır insanların olduğunu farkına vardılar.

Köprülerin Kurulması

Hebe de Bonafini: Dünya Kupasından kısa bir süre sonra Buenos Aires'te kanser konusunda uluslararası bir konfe-

rans yapıldı. Arjantin'e gelen önemli yabancı kişilerin hepini görmeye gittiğimiz gibi, konferansa katılan doktorları da aradık. Cyrus Vance geldiğinde onunla görüştük ve İspanya Kralı buradayken, küçük bir kâğıt parçasına yazdığını notu ona ulaştırmayı başardık. O doktorlar bizi dinlediler ve bir kısmı ertesi perşembe meydana gelerek bize katıldılar. O gün meydana giremedik çünkü, polis vardı ama bir köşede toplandık. Daha önceleri, yürüyüşlerin çoğunda sessizce yürümüştük. Gelen doktorlardan biri, bir kadın, tekrar tekrar bağırmaya başladı: '*Con vida los llevaron, con vida los queremos!*' [Onları sağ olarak aldılar, sağ olarak vermemelerini istiyoruz]. Yabancılara dokunamadılar, çünkü üzerinde konferansın resmi kartları vardı. Bizim için bu sözler her şeyi anlatıyordu ve bizim savaş çığlığımız oldu.

Anneler, dış dünyaya açılan köprüleri zamanında kurmanın değerini anlamışlardı.

Mektuplar

Dora de Bazze: Yardım istemek için sürekli yabancı elçiliklere gittik. Çünkü yirmi altı ülkeden *kaybedilmiş* insanlar vardı ve bir şeyler yapabilirler diye düşündük. Daha sonra yurtdışında insan hakları için mücadele eden insanların olduğunu farkettik, böylece Willy Brandt'in, bazı Amerikalı politikacıların ve başkalarının adreslerini edindik. O sırada, Patricia Derian buraya geldikten sonra, Carter'a çok güveniyordum ve kızıma şakadan, "Carter iktidara geldiği gün seni bırakacaklar" dedim. Ve Carter'ın iktidara geldiği gün kızımı serbest bıraktılar. Böylece, yurtdışındaki bu insanların bir şeyler yapabileceklerinden umutlanmaya ve onlara yazmaya başladık. Geceler boyunca kahve içip mektup yazdık. Yabancı dil bilenler o dillerde yazıyor; dactilo bilen anneler

de bu mektupları daktilo ediyorlardı. Dış bağlantılarımızın olduğu ülkelerin hükümetlerine ve diğer gruplara yazardık. Oğlum biraz Şilili, biraz da Arap, İtalyan ve Alman sayılır. Bu yüzden, bu dört ülkeden insanlara mektuplar yazdım. Willy Brandt'tan aldığım cevabı mektup hâlâ duruyor. Çok sempatik ve anlayışlıydı. Orduya, Arjantin'de meydana gelen olaylar konusundaki endişelerini ifade eden mektuplar yazdı. Fakat yurtdışına mektup yazmak çok zorlaştı. Postayla mektup gönderemiyorduk, çünkü postanede açıyorlardı. Bu yüzden elçiliklerden diplomatik postayla veya ülkeden ayrılan arkadaşlar aracılığıyla göndermemiz gerekiyordu.

Marina de Curina: Kaybedilmiş insanlardan bazılarının yakınları bana, uluslararası insan hakları örgütlerinin bir listesini verdiler. Bu listede varlığından hiç haberdar olmadığım Kızıl Haç, Uluslararası Af Örgütü ve bir Fransız komisyonu gibi kurumların isimleri vardı. Bu kişi, bütün bu örgütlerle ulaşabilmek için çırpinıp durmuştu. Kızının gözaltında olduğunu yetkililer üç ay sonra kabul etti. Biz de bu kurumların hepsine yazdık. Yazılarımızın kendilerine ulaşıp ulaşmadığını bilmiyorduk. Yurtdışına çıkacak insanları bularak mektuplarımıza götürmelerini sağlamaya çalıştık ve Bolivya sivil idareyle yönetiliyorken, yazılarımızı Bolivya üzerinden gizlice yurtdışına çıkarttık. İnsanlar bize yardım etmekten korkuyorlardı. Üzerlerinde mektuplarla yakalanmaktan korkuyorlardı.

Hebe de Bonafini: Yolladığımız bilgilerin sansüre uğramaması için şifreli yazıyorduk. Bize yardım eden annelerden bazıları yurtdışında yaşıyorlardı ve her ne kadar onlardan aldığımız mektuplar parçalanmış olarak, üzerinde farklı bir el yazısı ve Arjantin posta damgasının bulunduğu zarflar

incede geldiyse de, onlarla temaslarımızı devam ettirdik. Tehlike altında olanlar bizlerdik ve yurtdışındakiler bizden uzun süre cevap alamayınca çaresiz kalıyorlardı. İspanya'da bulunan Maria Eugenia Garcia'ya yazdım:

*“3.150 palomas”
surcaron el blanco cielo,
mientras que 120 azules
jugaban a ser muy buenos
Cuando caía la tarde
casi se lleven lo ajeno
pero no pasó de un susto
que no impidió nuestro vuelo.*

*“3.150 güvercin”
ak göğü yarıp geçtiler,
120 mavi güvercin
güzelce oynasıkten.
Gece çöktüğünde
neredeyse zaptettiler
kendilerinin olmayanı
fakat bu korkudan
başka bir şey değildi
‘ki uçuşumuzu engellememi.”*

Las Palomas [Güvercinler]

Şifreli şiirlerimiz, sürgünde bulunanlar ve militanlar arasında dolaşıyordu. Maria Eugenia'ya yazdığım bu mektubu, yıllar sonra birilerinin evinde, çerçevelenmiş ve duvara asılmış olarak gördüm.¹⁰

Yurtdışı Ziyaretleri

Maria del Rosario: 1978'de kurumlara, Amerikan Devletleri Komisyonu'na güya insanları savunmak için kurulmuş olan o İnsan Hakları Örgütü'ne hâlâ güveniyorduk. Amerika Birleşik Devletleri'ne örgütün New York'taki bürolarına, Arjantin'de meydana gelen olaylarla ilgili bir şeyler yapmalarını istemek üzere gitmemiz gerektiğine karar verdik. O sırada II. John Paul'un Papa olmasının üzerinden henüz iki ay geçmişti. Bu yüzden, başımızdan geçenleri eğer dinleyecek

olursa bir şeyler yapar diye düşünerek onu da görmeye gitmeyi kararlaştırdık. Bu, sorunlarımıza yurtdışında bir çözüm bulmak için yaptığımız ilk tehlikeli girişimdi.

Pasaportlarımızı almamız kolay olmadı. Pasaportlarımızı alabilmek için bir ay boyunca gidip geldik ve geri dönüş konusunda çok korkuyorduk, çünkü yurtdışında ne yaptığımızı öğreneceklerini biliyorduk. Fakat çok şükür bir şey olmadı; her şeyi aradılar ama, çok fazla sorunla karşılaşmadan havalandan ayrıldık. Derdimizi anlatmak için mümkün olduğunca çok sayıda insanla görüşmeye özen gösterdik. Dışşerinden insanlarla ve İtalya Cumhurbaşkanı'yla görüştük. Böylece, bize bir şey olursa yankı bulacağını ve bizi götürmeden önce durumu bir kez daha gözden geçireceklerini düşündük.

İstediğimiz bütün görüşmeleri yaptık. Bizi zaten biliyorlardı –Plaza de Mayo'da toplanmamızın üzerinden bir yıl geçmişti– ama asıl zor olan, onların bir şeyler yapmalarını sağlamak. Sonraları, bu örgütlerin insanlar için değil, kendi çıkarları için çalışıklarını anladık.

Hebe de Bonafini: ABD'nin çok güçlü bir ülke olduğunu bildiğimiz için, gidip oradaki insanlarla görüşmeye karar verdik. Çünkü yardım için güç sahibi olanlara, kiliseye, orduya, yargıçlara gitmiştık. Carter'ı falan dikkate alarak ABD Dışşeri'nin kayıplar konusunda bir şeyler yapacağına inandık. Bu yüzden onlardan müdahale etmelerini istememiz gerektiğini düşündük. Karşılaşacağımız zorluklardan tamamen habersiz, hemen öylece bir karar almıştık. Roma'ya gidip Papa'yı görme konusunda da aynı şekilde düşündük. Sanki onları hemen köşeye sıkıştıracağımız gibi... Pasaportlarımızı aldık, valizlerimizi hazırladık ve yola koyulduk.

Düşünün; aramızdan hiç kimse daha önceden yurtdışına

çıkmamış, bu makamlardaki insanlarla hiçbir görüşme yapmamıştı. Üstelik hiçbirimiz İngilizce bilmiyorduk. Bizi, havalanında bir arkadaşın tanıdığı birinin arkadaşı olan Arjantin bir genç karşıladı ve nereye gitmek istediğimizi sordu. "Dışişlerine" dedik. Arabayı durdurdu ve gözlerini gözlerimize dikerek, deliymiş gibi bize uzun uzun baktı. Buna rağmen bizi oraya götürdü ve oradakiler bizimle görüştüler. Latin Amerika dairesi vardı –biliyorsunuz ABD ve diğer ülkelerde her şey organizedir– ve buradaki insanlar bizimle konuşmakta çok istekliydiler. Onlara Arjantinli anneler olduğumuzu, çocukların kaybedildiğini ve bize yardım etmelerini istediğimizi söyledi. Bize sordukları ilk şey seyahat masraflarımızı kimin karşıladıydı. Bu, ABD Dışişleri'nin ilgilendiği konuydu; masraflarımızı kim karşılamıştı? Çok az paramız vardı. Kendi aramızda topladığımız parayla gitmiştik. Her birimiz bir miktar katkıda bulundu ve ailelerle arkadaşlar kendi aramızda bir fon oluşturduk; gerekli olan diğer parayı da bankadan kredi alarak sağladık. Uçakta artan yiyeceklerimizi, peynir, kek ve bisküvilerin hepsini küçük bir çantaya doldurmuştum. Bu çantayı alıp adamın masasının üzerine fırlattım ve "Burada kaç gün kalabileceğimizi söyleyebilirsiniz. İşte her şeyimiz bu" dedim. Bunun üzerine Dışişlerinden olan adam biraz korktu.

Tabii ki Arjantin'de olan bitenleri zaten biliyorlardı. Durumun çok iyi farkındaydılar. Onlara, adam kaçırma olaylarının son bulması için hükümetin doğrudan müdahale etmesini istediğimiz söyledi. İnsan, güçlü olanlarla görüşükten sonra hep bazı hayallerle ayrılıyor. Çok zekiler; size hiçbir zaman, "elimizden gelen bir şey yok" demezler.

ABD'de birkaç gün kaldık. Edward Kennedy ile, kongre üyeleri ve gazetecilerle görüşük, diğer insan hakları örgütlerini ziyaret ettik; ayrıca, görüşmek için Birleşmiş Millet-

ler'e de gittik. Hiçbir şey hazırlamamıştık. Hiçbir zaman yazılı metinden konuşma yapmamıştım. Daima insanlarla konuşarak, olayları tamamıyla açıklayarak işlerin halledilebileceğini düşünmüştüm. Böylece, yurtdışında ilk konuşmamı yaptığımda, yapmam gereken şeyin kendi başına gelenleri anlatmak, hepimizin başına gelenleri anlatmak ve neler hissettiğimizi ifade etmek olduğunu düşündüm. Bana, konuşma şeklimin uygun olmadığı, bazen konuşmalarımızın basite kaçtığı, emperyalizmden bahsetmediğimiz şeklinde yöneltilen eleştirilerden hiçbir zaman fazla endişe duymadım. Bu eleştirileri, "bildiğimiz ve hissettiğimiz gibi konuşmaya devam edeceğiz" diye yanıtladım. Birleşmiş Milletler'de ilk konuşmamı yaptığım zaman elimizde yazılı hiçbir şeyimiz yoktu ve diğer bütün kuruluşların her şeyleri hazırıldı; dosyalar, yazılar hazırlamışlardı ve bizde bir şey yoktu. Birileri, eğer kabul edersek bizi temsil edebileceklerini söylediler, ama biz, "Hayır, kendimiz konuşacağız" dedik. Korkmuyordum, çünkü daha önce de söylediğim gibi herkesin eşit olduğuna inanıyorum. Her ne kadar elliinden geldiğince eşitsizlik yaratmaya çalışıyorlarsa da, böyle bir kategori yoktur.

Bir şeyler uydurmak zorunda değiliz. Yalnızca gerçeği söylüyoruz. Gerçeği binlerce farklı biçimde ifade edebilirsiniz, ama gerçek her zaman gerçektir. Bu, başımıza nelerin geldiği, neler hissettiğimiz, neden sokaklara çıktığımız, neyi aradığımız ve ne yaptığımızla ilgili bir gerçekliktir. Bütün gün buradayken ne hazırlayabilirim. Ancak, hergün bir şeyler için mücadele etmeyen insanlar yazabilir; onlar yazmak zorundadır. Bütün zamanımızı bu konuya uğraşarak geçiriyoruz ve asla ara vermedik. Hiç ara vermeden buraya gelip, gelen şeyleri okuyup, mektuplara cevap veriyoruz. Yani hangi konuda çalışacaktık? Çocuklarımı nasıl kaçırıldıkları

konusunda mı? Bizi meydanda nasıl dövdükleri konusunda mı? Bir katile ne söylemem gerekiyor? Bize yardım etmesini istedigim birine ne söylemem gerekiyor? Söylediğim şeyler konusunda asla önceden çalışmamışım ve bence, her ne kadar birçok kişi bunun dobra dobra olduğunu düşünüyorsa da, en doğrusunu yaptığıma inanıyorum. Düşündüklerimi söylüyorum; anlaşsak da, anlaşamasak da onlara söyleyeceğini söylüyorum.

Bu şekilde birçok kişinin dilini değiştirdik; çünkü rahiplerin bir toplantısına gidip düşündüğünüz her şeyi söylediğinizde, açıkça konuştuğunuzda bile, çok iyi kavrayamıyorlar. Rahiplerin toplandıkları San Miguel Kilisesi'ne gider ve rahipler bizimle görüşünceye kadar bütün gün orada beklerdik. Bir gün, oğlu hükümlü olan bir başka kadınla birlikte gittik. İki anne içeri girdi ve o kadın bizimle birlikte geldi. Kadın, rahiptyen, San Miguel'i meşgul ettiğimiz için bizi bağışlamasını dilemeye başladı. Ben de, "O kendi adına konuşuyor. Bizler, *Anneler* özür dilemiyoruz. Gerektiğinde her zaman yeniden geleceğiz" dedim. Söylediklerimden hiç pişmanlık duymuyorum. Bunları söylemek o dönemde çok zordu, ama hakikat buydu. *Anneler*'i güçlü kılan işte buydu; düşündüklerimizi söylemek ve diğerinin oğlu cezaevinde bulunan ve rahiplerle iyi geçinmeye çalışan bir anne olmasından endişe etmemek. Rahiplerle iyi geçinmek zorunda değiliz. İlgilenenmemiz gereken insanlar çocuklarımızdır.

Roma'ya gitmeye yetecek kadar paramız kalmamıştı, ama uçak biletleri için gerekli parayı ABD'de toplamayı başardık. Roma'ya varır varmaz Papa'ya, Pertini'ye, Cizvit cemaatinin başkanına ve milletvekillerine çok cesurca yazmaya başladık. Bir arkadaşa ait boş bir dairede kahiyorduk ve yerde yatıyorduk. Bir başka arkadaş da telefonunu kullanmamıza izin verdi. Kaldığımız daire kent dışındaydı ve

bir gün süpermarketten yiyecek bir şeyler alıp döndükten sonra o arkadaşı aradım. Cumhurbaşkanı Pertini'yle bir görüşmenin ayarlandığını ve hemen Quirinal Sarayı'na gitmemiz gerektiğini söyledi. Diğer anneler bana "Çantayı at" dediler ve onlara "Hayır, neden yiyeceklerimizi atacakmışız, o da bizim gibi yemek yemiyor mu?" dedim. Quirinal'e gittik ve girişte dizilmiş bir şeref kitasının olduğunu gördük; birbirimize fısıldadık: "Haydi yolum dışına çıkip kenara çekilelim" –ama bu hazırlıklar bizim içinmiş! Bu, Pertini'yle ilk görüşmemizdi ve çok iyi bir görüşme oldu. Bize büyük cesaret ve moral verdi. Pertini başkan olmadan önce on dört yılını bir toplama kampında geçirmiştir; faşizmin ne demek olduğunu çok iyi bilen, çok cesur bir adamdı.

Nüfuz sahibi çok sayıda insanla görüşmeler yaptı. Fiat'ın sahibi olan ailenin bir üyesi olan Susanna Agnelli'yi görmeye gittik. Bana nedenini sormayın, insanların bizi fark etmeleri için, ismini duyduğumuz herkesle görüştük.

Geri doneceğimiz zaman –o sırada, bazı kadınlar Şili'den ayrılmışlardı ve geri döndüklerinde Pinochet ülkeye girmelerine izin vermemiştir– birbirimize eğer ülkeye döndüğümüzde Videla bizi sınır dışı ederse ne yaparız, dedik. Fakat sonuçta fazla sorun çıkmadı. Her şeyi aradılar ama bize dokunmadılar, çünkü bizi tanıyan çok sayıda insan vardı. Birçok insanla görüşmüştük. Papa'yla görüşemedik. Papa bizi kabul etmedi.

María Del Rosario: Papa'yı ancak Vatikan'da bulunan Arjantinli bir rahibin yardımıyla, halka açık bir toplantıda gördildik. Roma'da, bu rahibi görmeye gittiğimizde bize davetiye vermişti. Sahneye doğru koltuklarının bulunduğu, tiyatro gibi bir yerdi. Üç anne gitmiştık. Diğer iki anne ön tarafa oturmuştu. Ben de ortalarda bir yere oturdum. Papa,

her iki yana da dönüp insanları kabul ederek, onlara ellerini uzatarak, insanların öpüçüklerini ve verdikleri ufak şeyleri kabul ederek, ortadan yürü. Herkes ona birer haç veya dini kartlar gibi şeyler verdi. Elimde Azucena'nın bir fotoğrafı vardı. Fotoğrafı ona vermek için elimi uzatınca parmaklarını kapattı ve fotoğrafı almak istemedi. Fotoğrafı kendisine vermemi istemedi. Diğer annelerin oluşturduğu bir grup, Papa'yı üç kez daha gördüler. Onunla görüşmek için Brezilya'ya gittiler ve kendileriyle iki dakika konuştu, daha sonra da Meksika'ya ve yine Roma'ya gittiler.

Laura de Rivelli: Aramızdan yirmi kadar anne, Papa'yla görüşmek için Brezilya'ya gittik. Yerel bir kiliseden bir otobüse binmemiz gerekiyordu ve hepimiz oraya vardığımızda, herkes için yapıldığı gibi biletlerimizi verdiler ama bizim *Plaza de Mayo Anneleri* olduğumuzu anlayınca otobüs talebini iptal edeceklerini ve bizi götürmeyeceklerini söylediler, ama en sonunda oraya ulaştık. Yaklaşık otuz beş metre genişliğinde ve benim boyumda, bizim kim olduğumuzu ve ne istediğimizi belirten devasa bir pankart hazırladık ve yanımızda götürdük.

Brezilya'da hiç kimseyi tanımadık. Varır varmaz bir otel bulmaya çalıştık; iki veya üç anne de kent merkezinde bulunan meclis binasına gittiler. Orada Brezilya'nın önemli gazetelerinden birinin muhabiriyle görüşüştüler. Annelerden biri o gazeteden birini tanıdığını söyledi ve muhabir onlara kim olduklarını sordu. Bizim *Plaza de Mayo Anneleri* olduğumuzu öğrenir öğrenmez, diğer annelerle de görüşmek için, kent merkezinden yirmi kilometre kadar uzaklıkta olan otele geldi. Bizimle konuşmayı çok istiyordu. Aslında o kadar çok kişi bizimle konuşmak istedik, birkaç gün daha Brezilya'da kaldık.

Papa'nın geleceği caddeye gittiğimizde pankartı açabiliyoruz genī bir yer aradık. Arkadaşlarımızdan biri Papa'nın konuşma yapacağı balkonun tam karşısında bir bina'nın pencerelerini işaret etti. Orada oturan adamlı konuştuk ve pankartı pencerelerden sarkıtabileceğimizi söyledi. Pankart o kadar büyütü ki, bütün ön cepheyi kapladı ve bir bölüm de köşeye doğru sarktı. Çok dikkat çekiciydi. Her yerden görülebiliyordu. Tabii ki insanlar pankartta ne yazıldığını anlayamadılar. Çünkü Brezilyalılar Portekizce konuşuyorlar, oysa yazı İspanyolcaydı. Ama birileri anlamını söyledi ve herkes pankart hakkında konuşmaya başladı. Sonunda polis gelip pankartı indirdi, ama indirilmeden önce herkes gördü.

Papa'yla konuşmayı başardık. Görüşme için randevu almak çok zor oldu. En sonunda görüşmeyi başrahip ayarladı. Başlangıçta başrahibe, Papa'nın yalnızca birimizle görüşeceğini söylemişti ve başrahipi onlarla tartışırken görmüştüm, 'Todas, todas!' [Hepsi, hepsi!] diyerek masaya vurdu ve sonūta Papa hepimizi kabul etti. Bizimle özel bir yerde görüştü. Orada hiçbir gazetecinin bulunmamasını ve fotoğraf çekilmemesini istedi. Hepimizi takdis etti ve söylediğimiz konusunda çok ilgili görünyordu. Kendisine inanmamızı istedi ve çocuklarımızdan bazlarının geri döneceğini bildiğini söyledi. "Bazları" dedi. Ve kendi kendimize sorduk, bunu nasıl bilebiliriz ki? Üzücü gerçek şuydu ki, hiçbir geri dönmedi.

María Del Rosario: Kilise bize hiçbir cevap vermedi. Bunda dolayı, bunca yıldan sonra, bu kuruluşların, bu güçlerin halka hizmet için var olmadıkları sonucuna vardık. Kendi çıkarları, politikaları, işleri ve imtiyazları için varlar, halkın çıkarları için değil.

Serbest Teşebbüüs

ABD'nin dış politikasındaki temel tutarsızlıklar, Carter'ın insan hakları programını başından beri baltaladı. Öncelikle, hükümetlerin insan hakları alanında iyileştirmeler yapmaları için ekonomikaptırıım tehdidine karşılık, serbest teşebbüüs, bunun kapitalizmin ilkeleriyle bağdaşmadığını, ticaretin serbest dolaşımına devlet müdahalesi olduğunu söyleyerek, Carter'ın politikasına saldırmaya başladı. Arjantin rejiminin ekonomik programı da kapitalizmin temel ilkelerine dayalıydı. Rejimin ekonomi programı, yalnızca iş çevrelerince değil, aynı zamanda ABD çıkarlarının hâkim olduğu IMF, Dünya Bankası ve diğer finansal ve ticari kurumlarca da memnuniyetle karşılanmıştı. İş çevreleri Arjantin'le olan ekonomik ilişkilere zarar verebilecek her türlü girişimin, aynı zamanda halkın çıkarlarına da karşı olacağını söylemeye başladılar; çok uluslu şirketler, uluslararası sözleşmelerde bu tür hükümlere yer verilmesine karşı yoğun bir kampanya başlattılar.

Arjantin'deki baskından kâr sağlamaya can atanlar yalnızca ABD'li iş çevreleri değildi. Arjantin pazarının yabancı mallara açılması ve Sterlinin ucuzlaması, 1976 ve 1978 arasında Arjantin'in İngiliz sanayiinden yaptığı ithalatını ikiye katladı. İngiliz bankaları cuntaaya büyük krediler veriyorlardı ve Ticaret Kurulu giderek daha fazla Arjantin yanlısı bir tutum takınıyordu.¹¹ Sovyetler Birliği de Arjantin'le ticari bağlarını güçlendiriyordu. Cunta iktidara el koyduktan kısa bir süre sonra, Sovyetler Birliği cuntanın çok ihtiyaç duyduğu yabancı dövizi sağlayacak bir anlaşmayla, ABD'nin, Sovyetlerin Afganistan'ı işgalinden sonra tahil ihracatını kesmesiyle daha da önem kazanmış olan Arjantin'in tahil fazlasını gelecek on yıl boyunca satın alma sözü verdi.

'Milli Güvenlik'

İkinci olarak, askeri yardım konusunda getirilen sınırlamalar,

ABD'nin eskiden beri sürdürdüğü ve temel ilkesi ulusal güvenlik olan Latin Amerika politikasıyla çelişkili göründü. 1959'daki Küba Devrimi'nden bu yana ulusal güvenlik ilkesinin amacı, Latin Amerika'nın herhangi bir yerinde ortaya çıkan devrimci hareketleri yok etmek ve bölgeyi ABD'nin etkinlik alanı içerisinde tutmak olmuştur. Kennedy'nin, sözde huzursuzluğa yol açan yoksulluk ve geri kalmışlıkla mücadele etmek amacıyla oluşturduğu bir girişim olan 'İlerleme İttifakı' programı, ordunun, devlet işlerinde daha geniş bir rol oynamasına neden olmuştu. Ulusal güvenlik doktrinine göre, orduların temel işlevleri, iç güvenliği sağlamak ve sınırları içerisindeki 'yıkıcı unsurlar'a karşı savaş vermekti. ABD, bu doktrini Latin Amerika'da yaygınlaştırdı ve dost Latin Amerika ülkelerinin silahlı kuvvetlerini ABD'deki askeri okullarda ve Panama'da bulunan "Amerikan Ülkeleri İçin ABD Askeri Okulu"nda eğitti. General Camps'in açıkladığı gibi:

"Fransa ve ABD, yıkıcılık karşıtı doktrinin en büyük destekçileriydi. Yıkıcılık karşıtı ilkeleri öğretmek için, özellikle ABD, merkezler kurdu. Danışmanlar, öğretmenler gönderdiler. Çok fazla sayıda kitap yolladılar."¹²

İşkence teorisi ve pratiği konusunda dersler içeren ABD kontr-guerra yöntemleri konusunda eğitim gören Arjantinli memur sayısı, diğer Latin Amerika ülkelerine nazaran daha azdı. Ama bu, Arjantin silahlı kuvvetlerinin, Arjantin'in iç koşulları açısından özel bir önem verecekleri bir doktrin olacaktı. Cuntanın hummalı anti-komünist ve Batı yanlısı tutumu insan haklarını çiğnemek pahasına, Latin Amerika'da güçlü bir müttefik kazanmayı amaçlayan ABD'nin açıkça beyan ettiği güvenlik çıkarlarıyla çakıştı. ABD, Arjantin'i izole etmenin, cuntayı Sovyetler Birliği'nin kucağına itmesinden korkuyordu. Ağustos 1977'de yapılan BM Altkomisyonu'nun, "Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması" ko-

nulu oturumunda SSCB, Arjantin'deki insan hakları ihlallerinin herhangi bir şekilde gündeme getirilmesine karşı oy kullanmıştı. Ekonomik çıkarlar için askeri rejimle beklenmedik bir ittifaka girmiş olan Sovyetler Birliği, eşi görülmemiş bir şekilde, Arjantin Komünist Partisi'ne cuntaya "özel destek" vermesi için talimat verdi. Buna karşılık cunta da Komünist Parti'nin öyle ya da böyle açık kalmasına izin verdi.¹³

1979'da her iki ülke ortak askeri tatbikat gerçekleştirince ve silah sevkiyatı başlayınca, Carter'ın girişimleri etkinliğini tamamen kaybetti. Ekonomik ilişkilerde olduğu gibi askeri ilişkiler de Carter'ın başkanlığı sırasında ortaya çıkan kısa bir duraklamadan başka hiçbir zarar görmedi.¹⁴ Amerikan Devletleri Örgütü İnsan Hakları Komisyonu'nun nihayet 1979 Eylül'ünde Arjantin'e gitmesi, işte bu koşullar altında gerçekleşti.

Amerikan İnsan Hakları Komisyonu

Elsa de Becerra: Ordu ziyareti sabote etmeye çalıştı. Önce *Ley de Olvido*'yu [Unutma Yasası] tanıtmaya çalışılar. Bu yasa, bir kişi belirli bir süre boyunca kaybolursa, hukuken ölü kabul edilmesi anlamına geliyordu. Kayıp kişi, ölü kabul edildikten sonra aile bir maaş alabiliyordu. 'Kayıp' sözcüğünün kullanılmasına son vermek istediler. Konuyu örtbas etmek için bu yolu kullanıyorlardı. Galiba bizi parayla susturabileceklerini düşündüler. Hemen hemen hiç kimse bunu kabul etmedi, hele de *Anneler...* *Anneler*, çocuklarıımızın ölüm fermanlarını asla imzalamayacaklar.

Mendozalı kadınlar kanıtlarımızı Komisyon'a vermek için hep birlikte Buenos Aires'e gittiler. Kentin her yanı, üzerinde '*Los Argentinos somos Derechos y Humanos*'*

(*) Bir sözcük oyunu: Biz Arjantinliler haklıyız (derechos) ve insanız (humanos). İnsan haklarının İspanyolcası 'Derechos Humanos'tur.

yazılı olan Arjantin bayrağının renkleriyle kaplanmıştı. Ziyaret, Japonya'da yapılan Gençler Dünya Kupasıyla aynı tarihe denk geldi. Bulvar boyunca dizilmiş olarak beklediğimiz sırada kalabalık genç gruplar bayraklarını sallayarak caddeleri doldurdular ve bize bağırıp hakaret ettiler. Bir yanda Komisyon'la görüşmek için uzun sıralar oluşturmış olan insanlar, diğer yanda kutlama yapan o sarhoş kalabalık. İki farklı dünya aynı yerde buluşmuş gibiydi. Bunların hepsi önceden planlanmıştı. Bir spor spikeri radyodan herkese çağrıda bulunarak, Komisyon'a Arjantin'in 'gerçek yüzü'nü göstermek için Plaza de Mayo'da toplanmalarını istemişti. Şirketlerinin araçlarıyla geldiler. Bizi kısırtmak için gönderildiklerini biliyorduk. Dilerim şimdi hepsi bunu nasıl yapabildiklerini düşünüyورlardır. Ama diğer insanlar gözlerini açtılar. Gece-gündüz bekleyip, orada uyuyan bizerin, binlerce ailenin, yıkıcı olmadığını görebildiler. En azından düşünmelerini sağladı.

Dora de Bazze: Bütün anneler gibi, bir şeyler yapacağına inanarak, Komisyon'la görüşmek için beklerken sıradaki genç bir adamlı konuştum. Bir toplama kampında gözaltında kaldığını ve orada gördüğü diğer insanların bir isim listesi getirdiğini söyledi. Bu listede benim oğlumun adı da vardı. Oğlumun bir toplama kampında olduğunu biliyorduk, çünkü bir süre önce tanımadığımız birileri telefon ederek onun sağ olduğunu söylediler, ama nerede olduğunu söylemediler. Bu adam Komünist Partisi'nin üyesi olduğunu söylediğinin birakıldığını belirtti. Bu şekilde birçok kişinin hayatı kurtulmuş. Bu adam, orada yemek dağıttığını ve kampta tutulanlardan birinin adının Hugo Bazze olduğunu söyledi. Adam, bırakıldığı gün kamptaki bütün insanların kamptan nakledildiğini söyledi. Bu sözde 'nakiller' çok ya-

piliyormuş. Örneğin, Nakil 1 öldürülecekleri, Nakil 2 başka bir kampa götürülecekleri ifade ediyormuş. Bu böylece devam eder. Kendilerine ait şifreleri vardı.

Kızım onunla konuşmaya gitti. Kızım gitmek istedi, çünkü o da daha önce bir kampta tutulmuştu ve adamın onunla, benimle konuştuğundan daha açık konuşacağını düşünmüştü. Onunla çok uzun konuşmuştu, ama adamın kendisine söylediğin gerçekleri kızım bana hiçbir zaman tam olarak anlatmadı. Bana, adamın Hugo'yla birlikte kaldığını ve Hugo'nun o gün nakledildiğini söyledi. Bu, oğlumun o kampta sağ olarak dört ay kaldığı anlamına geliyor. Her zaman şöyle dedim: Eğer onu öldürceklerse umarım hemen öldürürler. Böylelikle acı çekmemiş olurdu. Ama öğrendiğime göre bir toplama kampında en az dört ay boyunca tutulmuş.

Graciela de Jeger: Komisyon, Tucumán'ı ziyaret ettiğinde, insanlar ifade vermek için yalnızca bu kentten değil, tüm çevre kentlerden geldiler. Üç gün boyunca buradaydilar. Çevredeki binaların çatılarına çıkışmış olan adamların fotoğraflarımızı çekmelerine ve oluşturduğumuz sırnanın içine adamlar yerleştirmiş olmalarına rağmen çok uzun bir kuyruk vardı. Orada korkunç bir gerçeği öğrendim. Benim önemde, San Jose'den bir kadın vardı. San Jose, şeker üretiminin yapıldığı ve korkunç bir zulmün yaşandığı bir yerdidir. Kadın bana, "Ne yapacağımı bileyim. Yaşadığım yerde bir aileyi topluca götürdüler ve kaçırma olayını bildirecek hiç kimse kalmadı" dedi.

İnsanların Komisyon'a dair umutları vardı. O sırada insan hakları grupları dört yüz kayıp olayı rapor etmişlerdi ve Komisyon'a binden fazla başvuru oldu. Daha önce herhangi bir kayıp başvurusu yapmamış olan insanlar, insan hakları örgütlerine inanmayan veya kuşku duyan insanlar, Ameri-

kan Devletleri Örgütü Komisyonu'nun bir şeyler yapabileceğini düşünerek geldiler. "Bundan sonra bize cevap vermek zorunda kalacaklar" gibi şeyler söylüyorlardı. Umutlandık; çünkü ilk kez birileri bizi dinliyordu.

Marina de Curia: Komisyon'un ziyaretinden çok fazla bir beklentim yoktu. Hükümeti bir yıldan daha uzun bir süre önce uyarmışlardı. Hemen gelmektense bir yıl beklediler ve sonra ziyareti altı ay daha ertelediler. Tabii bu, askerlere işlerini bitirmeleri, ortalığı toparlamaları ve kamplardaki bütün delilleri yok etmeleri için zaman kazandırdı. Bütün askeri birimlere, incelemeyi yapacak olan insanlara ne yanıt vermeleri gerekiği konusunda açık talimatlar içeren teleksler gönderdiler. İnsan hakları örgütlerinin bürolarını bastılar ve Komisyon ziyareti için hazırladıkları belgelere el koydu-
lar. Tutukluları vurdular ya da diğer cezaevlerine naklettiler. Amerikan Devletleri Örgütü Komisyonu gelmeden önce Cordoba'daki cezaevlerinde, tutuklulukları resmiyet kazanmış olanlar da dahil, çok sayıda tutukluyu vurdular. Bir gazetede yayımlanan ve ABD'nin Buenos Aires'teki elçiliğinden Arjantin'de cezaevlerinde insanların vurulduğu konusundaki raporlarla ilgili bilgi istendiğini belirten makaleyi saklamadığım için üzülüyorum. Ayrıca, Amerikan Devletleri Örgütü'nün Şili'ye de gitmiş olduğunu ve hiçbir şeyin de-
ğişmediğini biliyordum.

Elsa de Becerra: Cezaevlerini temizlemek ve delillerden kurtulmak için yeterince zamanları vardı ve tutukluların Komisyon'la görüşmesini engellemeye çalışılar. Komisyon, kendileriyle görüşmek isteyen insanlara karşı misilleme bulunmaması için ordudan söz almıştı. Jorge, onlarla görüşmek için başvuruda bulunmuştı. Onunla görüşüğüm-

de bana, Komisyon onun bulunduğu cezaevini ziyaret etmeden önce tehdit edildiğini söyledi. Sonuçta bütün bunlar, yurtdışında itibarlarının azaldığını ve diğer ülkelerin Arjantin'de olan bitenleri görmeye başladıklarını farketmelerinden başka bir işe yaramadı. Fakat bu da bir şeyi değiştirmeden. 1979 öncesinde daha az kayıp olayı yaşandı ve tutukluların bir kısmı bırakılmaya başlandı. Tutukluların çekikleri onca işkence ve dehşetten sonra ifade vereceklerine inanmıyordu. Galiba bunun, protestoları durdurmak için yeterli olacağını düşündüler. Ordu, ailelerin ve dahası *Anneler*'in devam etme cesaretine sahip olduğunu hiç düşünmemiştir.

Önemli bir raporun çıkışmasından endişe duyan cunta, Komisyon ayrılmadan bir gün önce yayıncı Jacobo Timerman'ı serbest bıraktı ve ülkeyi sürgün etti. Bu yeterli değildi. Ağır insan hakları ihlallerinden, yaygın yasadışı gözaltı ve işkenceden bahseden, tüm bunlardan sorumlu olanın da, eylem veya ihmalleriyle yetkililer olduğunu ortaya koyan incelemenin ön bulguları, Komisyon üyeleri Arjantin'den ayrılmadan yayıldı. İncelemenin ordu için en zararlı yanı, illegal faaliyetlere karışmış olan bazı yetkililerin isimlerinin belirtilmiş olmasıydı. Bunların çoğu, ordunun, ziyareti yabancı devletlerin çıkarlarına uygun bir kuşatma olarak gören ve cuntanın ziyarete izin verme kararına sert bir biçimde karşı koymuş olan aşırı milliyetçi kanadındandı.¹⁵

Timerman'ın bırakıldığı günlerde, 3. Kolordu Komutanı olan General Menéndez, ordu yönetimine karşı beyhude bir isyan başlattı. Bunu, silahlı kuvvetlerin ve güvenlik güçlerinin 'yıkıcılığa karşı savaş'ta kullandıkları yöntemleri savunan bir dizi açıklama izledi. Komisyon'un ön raporunda adı altı çizilerek belirtilen General Riveros, ziyaretin ertesinde yaptığı bir konuşmada, kendisinin cuntanın günah keçisi olmaya hazır olmadığını söyledi: "Bu

savaşçı elimizdeki doktrin ve üstlerimizden aldığımız emirler doğrultusunda yürüttük.” Artan hoşnutsuzluğu gidermek ve üstleri tarafından yalnız başlarına bırakıldıkları hissine kapılan görevlilerin güvenini tekrar kazanmak için, askeri liderler, *kayıplar* konusundaki tutumlarını netleştirmeye zorlandılar. General Videla, rejimin faaliyetlerini savunan bir dizi konuşma yaparak bunun öncülüğünü üstlendi: “Yirmi beş milyon Arjantinlinin barış ve özgürlük içinde çalışabilmesi için gerekli olan... ölümler, tutuklamalar ve kaybolan insanlar gibi kaçınılmaz ve çok üzücü sonuçlarıyla, teröre karşı ve rilen savaş gerçek bir savaş olmuştur.”¹⁷ Bu, hem Başkan Viola hem de insan hakları ihlallerindeki rolünden dolayı Komisyon tarafından ismi belirtilenlerden biri olan General Galtieri’nin (ordunun yeni komutanı) onayladığı bir tutumdu.

Silahlı kuvvetler dışında, ziyaretin ülke içindeki yansımaları sınırlı oldu. Komisyon'un nihai raporu, her ne kadar askeri ve diplomatik çevrelerde dolaştıysa da, Arjantin basınında yayımlanmadı.¹⁸ Değişen uluslararası koşullardan destek alan cunta yönetimi çok az ciddi engelle karşılaştı.

Rapor, Amerikan Devletleri Örgütü Genel Kurulu'na sunulmadan önce, Ronald Reagan ABD Başkanı seçildi; bu durum, ABD'nin Arjantin'le ilişkilerinde bir değişimin işaretlerini veriyordu. Arjantin ordusu, Nikaragua'da Somoza'ya silah sağlanması, El Salvador, Honduras ve Guetemala'daki ölüm mangalarına eğitim verilmesi de dahil, Orta Amerika'daki anti-komünist güçleri açıkça destekleyerek, Reagan'ın Orta Amerika planı için yararlı bir müttefik oldu. ABD, Genel Kurul'da Arjantin hükümetinin açıkça kınanmasını reddetti.¹⁹

İngiltere'de de yeni Muhamfazakâr hükümet rejimle ilişkilerini sıcak tuttu. İktidara geldikten sonra bir ay içinde bütün diplomatik ilişkileri yeniden kurdular. Bir İngiliz araştırma ve haberleşme gemisine, bir Arjantin muhribince Güney Atlantik'te ateş açıldığı Şu-

bat 1976'dan beri ilk kez Buenos Aires'e bir büyükelçi atandı. Bu-nu İngiliz-Arjantin ilişkilerini geliştirmek için tasarlanmış bir dizi diplomatik alışveriş izledi.

Dayanışma Grupları

Anneler, yabancı hükümetlerin rejime karşı sert bir tutum almamalarına pek şaşırmadılsa da, hayal kırıklığına uğradılar. Arjan-tin'de olanlara uluslararası kamuoyunun dikkattini çekmeyi ve cuntanın dokunulmazlık kalkanı ile faaliyetlerine devam etmesini zorlaştırmayı başarmışlardı. Beyaz eşarplı kadınlar, tüm dünyada askeri rejime karşı direnişin simgesi olmuşlardı, cesaret ve kararlı-lıklarını yabancı grupları kendilerine destek vermek için örgütlenme-ye teşvik etmişti. Uluslararası dayanışma grupları, onlara hem mü-cadelelerini devam ettirmeleri için gerekli kaynakları, hem de ki-şisel konumlarından dolayı korunma önlemlerini sağladılar.

Maria del Rosario: Dünya Kupasından sonra, dünyanın her yerinden gazeteciler Plaza de Mayo'daki olaylarla ilgili ha-berlerle geri dönüşünce, diğer ülkelerdeki insanlar bize daha büyük bir ilgi göstermeye başladılar. Çalışmalarımızla ilgi-lichenen Hollandalı bir gazeteci burada bir ay kaldı. Hollan-da'ya geri dönüşünce bizimle ilgili önemli bir makale yazdı ve ilk dayanışma grubumuz, "*Plaza de Mayo Anneleri'yle Dayanışma*" 1978'de SAAM'lı kadınlar tarafından Hollan-da'da kuruldu. Eski Başbakanın karısı, yazarlar, gazeteciler ve sanatçılardan biraraya geldiler. Bir de bizim için para topla-mak amacıyla bir beste yapmış olan bir şarkıcı vardı. Bu al-dığımız ilk parasal yardımdı. Fransa'da insanlar mücadele-mizi desteklemek için Arjantin elçiliğinin önünde gösteri yapıyordular. Bundan sonra bütün Avrupa ülkelerinde ve Kanada'da eylemler organize eden, para toplayan dayanış-

ma grupları oluşturuldu. Tek maddi kaynağımız dışarıdan gelen destekti.

Bu desteğin bir kısmı, Arjantin sürgün komitelerince organize ediliyordu. A Üçlüsü'nün faaliyetlerinin yoğunlaşmasıyla çok sayıda insan ülkeyi terk etmeye başlamıştı ve bu göç darbeden sonra daha da hızlanmıştı. İki milyon kadar insan *proceso*'dan sonra Arjantin'i terk etti. Bunlardan iki yüz elli bini darbeden hemen sonraki aylarda gitmişlerdi.²⁰ Çifte vatandaşlığa sahip olanlar Madrid, Roma, Paris ve Mexico City'ye kaçabildiler. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği, 1976 Haziran ayının ilk günlerinde Batı Avrupa ülkelerine Arjantinli mültecilerin hayatlarını kurtarmaları için acil çağrıda bulundu, ama bu ülkeler kayıtsız kaldılar. Örneğin, İngiltere'de başvurularından yedi ay sonra yalnızca on üç kişiye oturma izni verildi.²¹

Rita de Krichmar: 1979'da Meksika'ya yerleştim. Kızım Irene ve damadımın kaybolmasından sonra depresyona girdim. Bir psikologla görüştüm ama bana uyguladığı tedavi yöntemini beğenmedim. Kızım ve damadımın muhtemelen Avustralya'ya gitmiş olabileceklerini söylemişti. Fakat gitmeyenler olsalar bebeklerini bırakmaları ve çocuğun gece yarısı çıkışını nasıl açıklanabilir?

Geriye kalanlarla meşgul olarak kendimi korumaya başladım. Diğer kızım Nora'dan yurtdışına çıkışını istedim. Onun da tehlike içinde olduğunu biliyordum. Meksika'da bir arkadaşımız olduğu için oraya gitmesini istedim. Nora'ya bebeği, Meksika'ya göndereceğime söz verdim. O sıradan on sekiz yaşındaydı. Eşyle birlikte gittiler ve oturacak bir daire bularak yerleştiler. Onlardan Marina'yı beklediklerini belirten kartlar alırdım. Marina'nın yurtdışına çıkışını için, anne ve babasının iznini almadığımız ve onları ölü ola-

rak kaydettirmedigimiz için, çocuk mahkemesinden izin almadımız gerekiyordu. Onların ölü olduğunu kesinlikle söyleyemezdik. 1977'de Marina'yla Meksika'ya gittik. Ona yaklaşık bir yıl kadar baktım ve onun varlığı, gücümে yeniden kavuşturamama yardımcı oldu. Nora hamileydi ve onunla konuşustum; Marina'yı geri götürmemeye izin vereceğini düşündüm, ama kabul etmedi. Arjantin'e yalnız başıma geri döndüm ve Irene'i aramaya devam ettim.

Kendi başımıza birçok şey yaptık. Henüz *Anneler*'e katılmamıştım. Sorunu bir bütün olarak, yani bütün ülkede çok sayıda ailenin yaşadığı bir sorun olarak görmedik. Korkuyordum da. Bize pasaport vermeyi reddetmelerinden korktuğum için dikkat çekmek istemedim. Artık tek varlığımız çocuklarımdı ve onları korumak istedim. Sonunda Nora ve çocuklarla birlikte olmak için Meksika'ya gittim. Bütün dünyam orasıymış gibi hissediyordum. Daha sonra bencilce davrandığımı fark ettim ve düşünce şeklimi değiştirdim. Önceleri beni ilgilendiren tek şey, kendi çocuğumu bulmaktı. Meydan'a gitmeye başlayınca gördüm ki, hepsi, benim çocuğum kadar mükemmel olan çocukların kaybetmiş ve hepsi benimle aynı acıyı taşıyan kadınlardı.

Meksika'da kayıp ailelerinin oluşturduğu bir gruba katıldım. Bu grup yalnızca annelerden oluşmuyordu, fakat *Anneler*'in Arjantin'de yaptıklarından haberdardık ve elimizden gelen her şeyi yaptık. Perşembe günleri elçiliğin önündे buluşmayı organize etmeye çalıştık, fakat bunu organize etmek çok zordu. Çünkü Mexico City çok büyük bir kent ve birbirimizden çok uzak yerlerde oturuyorduk. Eylemler düzenliyor ve dilekçeler hazırlıyordu. Arjantin'de bir gösteri olduğunda, bir gösteri de Meksika'da yapıyorduk. Sürgünde bulunan diğer insanlarla birlikte Meksika'daki Arjantin elçiliğinin önünde bir gösteri düzenledik.

Hebe de Bonafini: Sonra insanlar bizi tanıdlar ve ülkelerine davet etmeye başladılar; her yere gittik. Birçok komşu ülkeye gittik ve bütün Latin Amerika'nın baskısı altında olduğunu gördük. Uruguay, El Salvador, Şili ve kaybedilme olaylarının yaşandığı bütün ülkelerdeki kadınlarla bağlantı kurduk. Paraguay'da yürüyüş yaparak Stroessner (Paraguay'da 1954'ten 1989'a kadar iktidarda olan diktatör), aleyhinde, onun bir diktatör olduğunu, halkın ezdiğini, bizi içeri tıkma ya çalıştığını vurgulayan birçok slogan attık. Adalet ve özgürlük için mücadele eden birçok Latin Amerika ülkesinin insanlarıyla aynı yolu izlediğimizi gördük. Ve dünyanın diğer yerlerine de çok sayıda ziyarette bulunduk. ABD'ye bir daha hiç gitmedik. Nikaragua'da hâlâ asker bulundurdukları için oraya gitmemeyi kararlaştırdık. Hollanda, Norveç, Danimarka, İsveç, İsviçre, İspanya, Fransa, İtalya ve Almanya'ya, her yere gittik. Birçok ülkede halkın mücadeleme destek verdi. Mücadelemizi sürdürmede bize yardımcı olan parayı topladılar. İşte bu yüzden uluslararası dayanışmanın biz Latin Amerikalı ülkeler için çok önemli olduğunu inanıyorum.

1 Rahibeler Alicia Domon ve Leonie Duquet'nün kaybedilmelerinden bir hafta sonra Fransız Haber Ajansı AFP, Montonero'nun bir posterinin önünde çekilmiş bir fotoğrafla birlikte, Rahibe Alicia tarafından gönderilmiş gibi görünen bir not aldı. Notta, kendisinin gerillalar tarafından kaçırıldığı yazıyordu ve serbest bırakılması karşılığında talep edilenlerin bir listesi vardı. Notun sahte olduğu çok açıktı. ESMA'dan sağ olarak kurtulan birinin daha sonra verdiği ifadesine göre bu not, Rahibe Alicia'ya silah zoruyla yazdırılmıştı. Her iki rahibe de Santa Cruz Kilisesi'nden alınan *kaybedilenler*'in aileleriyle birlikte ESMA'da görülmüşlerdi ve ikisi de 'nakil' edilinceye kadar işkenceden geçirilmişlerdi. Bkz. *Kaybedilenler Ulusal Komisyonu*, 1986. Dagmar Hagelin ziyaret ettiği bir arkadaşının evini basan silahlı adamlar tarafından, sahte kimlik gerekçesiyle durduruldu. Kaçmaya başladı ve daha sonra Teğmen Astiz olduğu belirlenen bir adam tarafından sokatta vuruldu. Babası serbest bırakılması için bıkmadan uğraştı. Babası, 1978'de kızının yaralarının iyileştiğine dair bilgi aldı ve daha sonra görgü tanıkları onun, imha kampında, Villa Joyosa'da tutulduğunu söylediler.

2 Jacobo Timerman'ın gazetesi *La Opinión*, Arjantin'de insan hakları ihlalleriyle ilgili makaleler yayımladı. Gazete, Nisan 1977'de kapatıldı ve Timerman 15 Nisan'da kaçınarak bir gizli gözaltı merkezinde tutuldu. Timerman'ın deneyimleri, silahlı kuvvetler içerisindeki anti-Semitizm (Yahudi düşmanlığı) akımını açıkça gözler önüne seren *Prisoner Without a Name, Cell Without a Number* [İsimsiz Mahkûm, Numarasız Hücre] adlı kitabında anlatılmaktadır. Daha sonra gözaltında olduğu resmileşti ve ondan sonra da bir süre evinde göz hapsinde tutuldu. En sonunda, Amerikan Devletleri Örgütü İnsan Hakları Komisyonu'nun Arjantin'i ziyareti sırasında sınır dışı edildi ve vatandaşlığından çıkarıldı. Alfredo Bravo, 8 Eylül 1977'de, öğretmenlik yaptığı okuldan kaçındı. Gizli bir kampta bir süre işkence gördükten sonra gözaltında olduğu resmileşti ve 16 Haziran 1978'de 'şartlı tahliye' kapsamında serbest bırakıldı. Arjantin hükümeti, 21 Aralık'ta Amerikan İnsan Hakları Komisyonu'na bir nota vererek, 'Arjantin hükümeti Bay Alfredo Bravo ile ilgili işlemlerin insan hakları ihlali olduğunu reddeder; bu işlemler yasal prosedürlere dayanmaktadır' şeklinde bir deklarasyonda bulundu. Bkz. *Kaybedilenler Ulusal Komisyonu*, 1986.

3 Arjantin'deki bazı yabancı elçiliklerin girişimlerinin hayat kurtardığı ve kaybedilenlerin ailelerine yardımcı olduğu inkâr edilemez. *Anneler*'in en sık bahsettiği elçilikler 'Tex' Harris'in elçi olduğu dönemdeki Amerikan elçiliği, İsveç, Hollanda, Meksika ve İsrail elçilikleridir.

4 ABD, Birinci Dünya Savaşı sırasında, Arjantin'deki en büyük yabancı yatırımcı

olarak İngiltere'nin yerini almaya başlamıştı. 1980'lerden önce İngiltere doğrudan özel yatırımin yalnızca yüzde 8'ini sağlıyordu. Bkz. Dabat, Alejandro ve Lorenzano, Luis, Bölüm 1.

5 *Madres de Plaza de Mayo*'dan alıntı, No. 7, Haziran 1985.

6 Tiffenberg Goldferb, Ernesto David'den alıntı, 1984, Bölüm 3:2.

7 Susana Muñoz ve Lourdes Portillo tarafından hazırlanan *Las Madres, Plaza de Mayo Anneleri* adlı belgesel filmden alıntı.

8 Deniz ve hava kuvvetlerinin, cesetlerden kurtulmak için seçikleri yöntem, onları denize, ırmaklara veya göllere atmaktı. Kara Kuvvetleri gizli definleri tercih etti.

9 *Madres de Plaza de Mayo*, No. 7, Haziran 1985.

10 De Bonafini, Hebe, 1985.

11 İngiltere'nin Arjantin'le ilgili dış politikasını incelemek için bkz. Simpson, John ve Bennett, Jana, 1985, Bölüm 19.

12 Kaybedilenler Ulusal Komisyonu, 1986, Bölüm v.

13 Bütün askeri yönetim dönemi boyunca, kayıtlarda, Arjantin Komünist Partisi'nin yalnızca dört üyesinin kaybedildiği belirtilmektedir. Bkz. Simpson, John ve Bennett, Jana, 1985, s. 279-80.

14 Carter'ın insan hakları girişimlerinin analizi için, bkz. Shoultz, Lars, 1981, Vogelgesang, Sandy, 1980 ve Hoffman, Stanley, 1981. İngiltere de dahil tüm Avrupa ülkeleri Arjantin ordusuna sofistike silah sağlamaada önemli bir rol oynadılar.

15 Bazı politik yorumcular, silahlı kuvvetler içerisinde farklı kanatların bulunduğu meydana çıkardılar. 'İlimli' diye tabir edilen kanadın aksine, milliyetçi kanat, özellikle ordu içerisinde, 'aşırı' veya 'faşist' unsurlarla özdeşleştiriliyor. Bu analizin bazı tanımlamalarında Videla 'İlimli' olarak görülüyor. Bazı siyasi partilerin, bir diğer deyişle Komünist Partisi'nin askeri hükümet konusundaki tutumunun nedeni bu tür analizlerdi. Buradan yola çıkılarak "sorumluluk dereceleri"nden söz edilmeye başlandı. Bkz. 'Davalar', Bölüm 8.

16 *Madres de Plaza de Mayo*'dan alıntı, No. 3, Şubat 1985.

17 Bir İspanyol gazetesi için yapılan bir röportajdan, Bousquet'ten alıntı, Jean Pierre, 1980, Bölüm xv.

18 Amerikan Devletleri Örgütü, 1980.

19 Carter ve Reagan'ın başkanlığındaki yıllarda ABD'nin Arjantin'le olan askeri bağlantıları konusunda, bkz. Verbitsky, Horacio, 1985.

20 Simpson, John ve Bennett, Jana, 1985, Bölüm 8.

21 A.g.y. Bölüm 19.

Bizim için çok zor bir dönemi ama yıkılmadık. Yalnızca bir tane Azucena'nın olduğunu sanıydık ama, sadece bir tane değildi. Yüzlerce Azucena'ydık.

Aída de Suárez

Plaza Mayor

Güneşe tuttuğumuz yaralarımızla, Plaza de Mayo,
biz Arjantinli anneler sana,
bu acıları çekmek için ne suç işlediğimizi soruyor,
ve bu kadar haksızlığın nedenini
anlamadığımızı göstermek istiyoruz.
Bu dünyanın erkekleri
ruhlarını ve idraklerini kaybettikleri için midir dersin
Belki de geleceğin değerli evlatlarını doğuran,
insanlığı onurlandıran,
kadınlar olduğumuz için cezalandırılıyoruz.
Dünya çocukları için,

bugünün ve yarınınıkları için,
ülkenin tarihi tanıkları,
dövülmüş köpekler gibi,
taş kaldırımlardan geçip gidiyoruz,
biz anneler, Arjantin kadınları,
bizi inciten adamlara,
neden cezalandırılıyoruz, demek için.
Soruyoruz sana,
geleceğin çocukları adına, tarih adına,
Adalet ve Barış istiyoruz,
bütün istedigimiz bu.
Tanrıyı düşün,
nihai yargıç Tanrıdır.

María del Rosario
Ağustos 1977

Plaza de Mayo'nun Kapatılması

Arjantin içinde, *Anneler*'in çevresinde hâlâ tam bir sessizlik vardı. Cunta bütün bilgi kanallarını kontrol altında tuttuğu için, kamuoyu *Anneler*'in yurtdışı ziyaretlerinden tamamen habersizdi. Halkın çoğu *Anneler* hakkında hiçbir şey bilmiyordu. Ordu ise her şeyi biliyordu. 1978 ve 1979 harekete karşı en büyük baskıların yapıldığı yillardı. *Anneler*'e karşı topyekûn bir saldırının uluslararası tepki göreceğinin bilincinde olan cunta, mücadelelerinin odak noktası olan alanı zapt etmek için polis ve güvenlik güçlerini oraya yığıdı. *Anneler* 1979 boyunca Plaza de Mayo'daki gösterilerini sürdürmüştelerdi. Fakat baskı ve tutuklamalar arttıkça sayıları azalıyordu. 1978 sonrasında, bütün insan hakları örgütlerinden 2.500 kişi cunta yatağına bir dilekçe daha vermek için meydanda toplandıktan üç hafta sonra, meydan metal bariyerlerle kapatıldı ve silahlı polislerce kordon alındı.¹

Carmen de Guedes: Bir defasında meydana geldiğimizde, polis meydanı metal bariyerlerle kapatmıştı; tüfek ve el bombası taşıyan adamlar bizi geri itmeye çalışıyordu. Güvenlikte olacağımızı ve bizi oradan alamayacaklarını düşünerken katedralin basamaklarına doğru koştuğ. Ama rahipler kapıları kilitlediler. İçeri girmemize izin vermediler. Elimizde, üzerinde ‘*Queremos a nuestros hijos*’ [Çocuklarımıza istiyoruz] yazılı olan pankartımızla basamaklarda bekledik. Tekrar meydana girmeye çalıştık ve polis bizi kovalamaya başladı. Kaçığımız her yere silah ve coplarla gelip bizi dağıtmaya çalışılar. Meydana girmeye çalıştık ama her girmeye çalıştığımızda bizi geri püskürttüler. Milli marşı okuma ya başladık; neden böyle yaptıklarını bilemiyorum, ama milli marşı duyunca silahlarını aşağıya doğru indirmek zorunda kaldılar. Bitirince tekrar tekrar okumaya başladık ve böylece silahlarını tekrar yukarıya kaldırımadılar. Dışarıya çıkmaya çalıştığımızda, caddelerde aramızdan koşarak etrafımızı sardılar ve otobüsleri boşaltarak, anneleri otobüslere doldurdular. İki çocuğumla birlikte bir bankanın önünde duruyordum ve içerisindeki insanlar, polis bizi yakalamasın diye beni ve çocuklarımı içeriye aldılar.

1979 yılı boyunca kadınlar, yalnızca sembolik bir meydan okuma gerçekleştirebildiler. Şaşırtıcı ‘yıldırım eylem’lerle meydanın çevresinde toplandılar ve polis kendilerini geri göndermeden önce aniden harekete geçerek barikatı aşmaya çalışılar. Plaza de Mayo olmayınca *Anneler*, hareketlerinin dağılması ve geçen iki yılda elde ettikleri her şeyin kaybolması ihtimaliyle karşı karşıya kaldılar. Meydandaki ilk hazırlıksız toplantılarının üzerinden uzun bir zaman geçmişti. İçinde yaşadıkları toplum ve bu toplumdaki yerleri konusundaki anlayışları değişmişti. Çocuklarını aramak için başlattıkları mücadele, haksızlığa karşı sürekli bir mücadeleye dönüştüyordu.

Hebe de Bonafini: Çok berbat, kahredici bir değişim yaşadım. Başlangıçta onları bulamayacağımızın farkında değildik. Başlangıçta ariyorsunuz ve gittiğiniz her yerde gerçekten onları bulacağınızı düşünüyorsunuz. Fakat sonra bulamayacağınızı anlıyorsunuz. Birileri bana, "Oğlun bir toplama kampında" dediğinde onu bulamayacağımı, bunun kolay olmayacağıni anladım. Sanki biri bana bir tokat attı, sarstı ve uyandırdı. Ve ardından Aralık ayında Azucena'yı ve diğer oğlumu götürdüler; sizi ayırdıklarını ve her şeyi alıp götürdüklerini hissediyorsunuz. Sonra, mücadele edebilmek için nelerin meydana gelmiş olduğunu anlamak zorunda kaldığınızı fark ediyorsunuz.

Ne yaptıklarını anlayabilmek için bulabildiğim her şeyi okumaya başladım; onlara nasıl işkence yaptıklarını, nerede yaptıklarını, her şeyi... Onlarla savaşmak için gerekli güçe kavuşmanın tek yolu buydu. Ve sonra sorunun yalnızca kendi oğullarınız değil, bütün kaybedilenler olduğunu fark ediyorsunuz. Bütün bunlar belli aşamalardı, ani şoklar... Birkaç yıl içinde, hiç görmediğim, hiç kimseyin bana göstermediği, kendi dünyam olduğuna da hiçbir zaman inanmadığım bir dünyayla yüz yüze gelmiştim. Bir ev hanımı olarak yaşamıştım –temizlik, ütü, yemek yapmak ve çocukların büyütmek: diğer şeylerin sizi ilgilendirmediğine inanarak, sürekli yapmanız gerektiği düşünülen şeyleler. Sonra bunun her şey demek olmadığını, başka bir dünyanın da olduğunu gördüm. Birçok şey yapmak zorunda olduğunuz bir dünyada bulunduğunuza anlıyorsunuz.

Bilmeden bir örgütlenme geliştirmiştik. Bir örgütün nasıl olması gerektiğini bilmiyorduk. Yalnızca, daha resmi bir şeye sahip olursak, bunun, bize daha iyi koruma sağlayacağını ve daha fazla kadını bize katılmaları için cesaretlendireceğini düşündük. Benim başkan olmam önerildiğinde bir

kez daha düşünmemeye gerek kalmadı.

Derneğin Kuruluşu

Anneler, kendilerini Plaza de Mayo'da gören insanların onlara verdiği isimle, 22 Ağustos 1979'da kayıtlarını yaptılar:

Biz, aşağıda imzası bulunan anneler, *Asociación Civil Madres de Plaza de Mayo*'yu [Plaza de Mayo Anneleri Sivil Derneği] kurmayı kararlaştırdık. Derneği kurma kararını iki yıldan fazla bir süre boyunca Federal Başkent'teki Plaza de Mayo'da ve bu kentin başka yerlerinde, ülkenin iç kesimlerinde yaptığıımız toplantıların bir sonucuydu. Bu toplantılar, yüzlerce ve daha sonra binlerce Arjantinli *Anne*'nin, silahlı kuvvetler ve güvenlik güçleri tarafından 1976'dan itibaren gözaltına alınmış olan ve daha sonra kendilerinden hiçbir haber alamadığımız çocukların başlarına neler geldiğini öğrenmek için Buenos Aires'teki Hükümet Sarayı'nda gerçekleştirdikleri eylemlerle kendiliğinden başladı. Bizler, *gözaltındakilerin-kaybedilenlerin Anneleri*'yiz ve bizimle aynı durumda olan binlerce kadını temsil ediyoruz.

Kimse bize bir araya gelmemiz için çağrıda bulunmadı, bizi sevk veya teşvik etmedi. Kaynağı ister bireyler, ister devlet olsun her türlü şiddet ve teröre karşıyız. Barış, kardeşlik ve adalete inanıyoruz. Arjantin'de halkın temel hak ve özgürlüklerine saygılı demokratik bir sistemin uygulanmasını istiyoruz. İnançlı veya inançsız olalım, Yahudi-Hıristiyan ahlakının ilkelerine bağlıyız. Haksızlığa, baskıya, işkenceye, öldürmeye, insanların kaçırılmasına, keyfi gözaltılara, kaybedilmeyele sonuçlanan gözaltılara, dinsel, ırksal, ideolojik ve siyasal zulme karşıyız. Gözaltına alınan ve kaybedilen çocukların yargıcıları olmak iddiasında değiliz.

Bizler yalnızca onların nerede olduğunu ve ne ile suçlandılarını bilmek; eğer bir suç işledikleri düşünülüyorsa, meşru savunma hakkı tanınarak uygun yasal işlemler çerçevesinde yargılanmalarını istiyoruz. Birinci gayemiz, devletin sivil, askeri ve adli yetkililerinden bir yanıt almaktır. Çocuklarımıza neredeler? Çocuklarımıza ne yaptılar?... Ve sonunda, adaletin olduğu, çocukların başına geldiği gibi kimsenin gözaltına alınıp kaybedilmediği, hukuka saygının olduğu ve özgürlük, hoşgörü ve saygı içerisinde yaşamanın mümkün olduğu bir Arjantin'i kurmak için çalışmak istiyoruz.²

Maria del Rosario: Derneği kurduk çünkü bugüne kadar birçok taahhütte bulunmuştuk. Belgeler imzalamış ve bize ulaşılabilmesi için telefon numaraları ve adresler vermişlik ve söylediklerimizden sorumlu olmak zorundaydık. Hiçbir zaman gizli saklı bir örgüt olmadık. Daima günün aydınlığında hareket ettik.

Ben derneğin sekreteri oldum, çünkü başından beri bütün yazılarımı dolaştıran ve mektupların çoğunu yazan bendum. Farkına varmadan sekreter olmuşum. Nedeni deneyimli olmam değildi –giyim işiyle uğraşirdim ve yazı yazmak gibi şeyleri hiç sevmemişimdir-- çaresizliktendi. Geceleri, artık ağlamaya takatim kalmayınca, gözyaşlarım kuruyunca, oturup yazdım. Şiir bile yazdım; ilk zamanlarda Tanrı'dan yardım isteyen çocuksu şirler yazdım. Plaza de Mayo'da dolaşan ilk şiir benim yazdiğim 'Plaza Mayor' isimli şitti. Daha sonra annelerin birçoğu yazmaya başladılar. Galiba yazmak bizi bir miktar rahatlatıyordu, iç sıkıntımızı yatıştırıyordu. O kadar şiir yazdık ki, büromuzu edindiğimizde ilk şiir kitabımızı yayınladık. Kitabı ticari yayıncı aracılığıyla yayinlayamazdık, bu yüzden kendimiz yayın-

ladık ve kendi aramızda sattık.³ 1979'da kendi bültenimizi de çikardık. Elle yazıp fotokopi çektiğimiz ve yine kendimiz dağıtımını yaptık. Eğer diğer yayınlar bizi görmezden geliyorlarsa, neden kendi yayınımızı çıkarmayalım ki, diye düşündük.

Juanita de Pargament: Ben sayman oldum, çünkü herkes bennim hesaplardan anladığımı söylüyordu. Meydanda kendi aramızda para topladığımızda, ben bu parayı küçük bir çantada taşır, sayar ve mümkün olan en uzun sürede harcamaya çalışırdım. Yasalara göre kurulmuş bir dernek olarak harcamamız konusunda düzenli hesap tutmamız gerekiyordu.

Derneği oluşturmamızdan kısa bir süre sonra, SAAM adlı kuruluştan Hollandalı kadınlar, büro kiralamamız veya satın almamız için bize bağısta bulunmayı önerdiler. O zamana kadar sürekli bir buluşma yerimiz ve insanları yönlendireceğimiz bir yerimiz yoktu. Hollandalı kadınlardan 25.000 dolarlık çek gelince hemen bir büro aramaya başladık. Sonunda bir büro satın almak zorunda kaldık. Çünkü hiç kimse bürosunu *Plaza de Mayo Anneleri*'ne kiraya vermek istemiyordu. *Anneler* hâlâ "terörist anneleri"ydiler ve insanlar bürolarını bize kiraya vermekten korkuyorlardı. İlk büromuz küçüktü ve içinde hiç mobilya yoktu. Mobilya konusunu unutmuştuk ama herkes bir şeyler getirdi; sehpalar, masalar ve sandalyeler edinmeyi başardık. Oraya, *Anneler'in Evi* diyorduk. Askerler oraya hiç gelmediler. Yurtdışından gelebilecek tepkilerden çekindiler.

Taşra Grupları

Resmi bir örgütSEL yapının oluşturulması, bütün ülkede uygulanan sistematik baskı planına karşı ulusal bir tepkinin koordine edilmesini kolaylaştırdı. Kaçırılma, kaybedilme ve işkence kâbusları sil-

silesinin içine düşen ailelerin hepsi çocukların ararken aynı yolu izlediler. Birçoğu, özellikle kadınlar, kendilerini sonuçta Buenos Aires'teki yetkililere götürün, umutsuz bir şekilde sürdürdükleri bilgi arayışında ısrar etmişlerdi. Kandırma çabalarının ardından gerçekleri ve askeri yetkililerin söyledikleri yalanları fark etmeye başlayınca korkuları, mücadelede kararlılığa dönüştü. Bazıları Plaza de Mayo'daki *Anneler*'e katılmış ve onların mücadelelerinden güç alarak kentlerine dönmüşlerdi. Ülkenin her yerindeki *Kaybedilenlerin Anneleri*, çabalarını Buenos Aires'teki kadınlarla bağlantı içinde sürdürmeye başlamışlardı ve bazıları kendilerine *Plaza de Mayo Anneleri* ismini vermişlerdi.

Mendoza

İlk şubelerden birini Buenos Aires'in bin kilometre batısında bulunan Mendoza'daki anneler kurdular.

Elsa de Becerra: İşkencenin diğer bir biçimi olan o berbat kısır döngü içerisinde, gittiğim yerlerin hepsinde başka insanlarla, genellikle kadınlarla karşılaştım. Federal mahkemelerden, askeri kışlalardan polislerden hiçbir şey öğreneemedik, bilmeyorlardı. Hiç kimse hiçbir şey bilmiyordu. Ve daha sonra çocuklarımızın bizden kaçmış olabileceğini veya onların gerçekte neler yaptıklarını bilmemişimizi, onların etrafa bomba yerleştirdiklerini söylemeye başladılar. Eğer susmazsa onların başlarına gelen şeylerin bizim de başımıza geleceğini söyleyerek bizi tehdit ettiler. Özellikle, genelde hepimizin bilgi almak için gittiği Sekizinci Tugayın karargâhında buluştugumuzu gördükten sonra bu tehditler başladı. Bizi bir araya getiren ordunun kendisiydi. Başlangıçta bizi onlar organize ettiler.

Korkuyor olmamıza ve aramızdan bazılarının çocukların kaybedildiğini söylemekten hâlâ çekiniyor olmasına rağmen

birbirimizle konuşmaya başladık. Dört, beş, altı, yedi derken sayımızın giderek arttığını fark etti, çünkü önceki gün burada olanlar bugün yoklardı. Birbirimizin telefon numaralarını ve adreslerini aldık; bir şeyler yapmak için bir araya gelme konusunu düşünmeye başladık. *Liga*'ya [Birlik] üye olanlar 1976'dan beri zaten görüşüyorlardı. Önceleri *Aileler* (Kaybedilenlerin ve Siyasi Mahkûmların Aileleri) olarak, kocalar, karılar, anneler olarak görüşmeye başladık ve daha sonra buluşmamız için kent varoşlarında bulunan kilisesinde bize bir yer veren bir rahibi, Peder Pablo'yu bulduk. Peder Pablo, çocuklarınımız için bir ayin yapan tek rahihti. Daha sonra İçişleri Bakanlığı'ndan bilgi istememiz gerektiğini söylediklerinde, bakanlığa mektuplar yazmaya başladık. Onlardan cevap alamayınca, oraya, Buenos Aires'e gittik. Farklı kentlerden çok sayıda kadın Bakanlıkta bir araya geldiler ve *Anneler*'le burada karşılaştık. Daha önce hiç tanımadığım Mendozalı kadınlarla bile karşılaştım.

Margarita de Oro: Burada buluşan gruplar hakkında hiçbir şey bilmiyordum. Oğlum Buenos Aires'te kaçırıldı ve onu aramak için oraya gitmem gerekiyordu. Buenos Aires'te her şeyi yaptım. Elsa'yla ve kaybedilenleri arayan Mendozalı diğer insanlarla orada karşılaştım.

Elsa de Becerra: Bütün insan hakları örgütlerine, *Liga*'ya Daimi Assamble'ye, Evrensel Kilise Hareketi'ne⁴ gittik; fakat ne kadar iyi niyetli olurlarsa olsunlar, doğrudan canı yanmış insanlar olmadıkları için daha sakinlerdi. Bizim için önem ifade eden şeyler, onlar için aynı anlamı taşımıyordu. Daha hızlı ve birlikte bir şeyler yapmamız gerektiğini anladık. *Anneler*'i duyunca Plaza de Mayo'ya gittim ve mücaudele etme gücünü orada buldum. İlk zamanlar *Mendozalı*

Kaybedilenlerin Anneleri'yle birlikteydim ve *Plaza de Mayo Anneleri*'nin eylemlerini destekliyorduk. 1977'de ilk ilan yayımlandığından beri onlarla birlikte çalışıyorduk.

María de Domínguez: Oğlum ve karısının kaçırıldıklarını öğrendiğimde onları aramak için her yere gittim. Bilgi alabilmek için Buenos Aires'e de gittim. O sıralarda kaybedilenlerin ailelerinin oluşturduğu gruplar Mendoza'da buluşuyordu ve başka bir kayıp olayı duyduklarında gidip aileleriyle görüşüyorlardı. Bana da geldiler ve onlarla çalışmaya başladım. Buenos Aires'teki *Anneler*'in düzenledikleri büyük eylemlere katılmak için oraya gittik.

Önceleri işkence kampları hakkında hiçbir bilgimiz yoktu. Buenos Aires'te bulunan ESMA'da meydana gelen olaylar konusunda biraz bilgim vardı. Daha sonra aynısının burada da meydana geldiğini fark ettim. İlk zamanlar kamplardan geçmiş olan insanlar, terorden ötürü önceleri hiçbir şey söyleyemediler. Emniyet müdürlüğü, insanların işkenceden geçirildiği gizli bir merkez olarak çalışıyordu ve resmi cezevinde bile gençlerin, özellikle genç hamile kadınların, gizli olarak gözaltında tutuldukları bir bölüm vardı. Kentin güneyinde büyük bir kamp daha vardı. Kampları biliyorduk ama bir şey yapamıyorduk. Mendoza'daki bütün kayıplar için dosyalar hazırlıyordu. Elinizdeki deliller fark etmiyordu, her şeyi reddediyorlardı. Tamamen görünmez bir düşmanla savaşır gibi, başınızı bir duvara vurmak gibi bir şey... Hep birlikte mahkemelere, orduya ve polise mektuplar yazardık. Görüşme talep ederdik. Sürekli olarak hiçbir şey bilmediklerini söylerlerdi.

Elsa de Becerra: Buenos Aires'teki *Anneler* 1979'da Derneği kurduktan sonra, *Aileler*'den ayrıldık ve doğrudan *Mad-*

res de Plaza de Mayo de Mendoza [Mendozalı Plaza de Mayo Anneleri] olarak buluşmaya başladık. O zaman mücadelenin anlamını, yalnızca bir çocuk için değil bütün kaybedilenler için olduğunu açık bir biçimde anladık. Her perşembe günü beyaz eşarplarımızı bağlayarak Mendoza'daki ana meydanda yürümeye başladık. Bizim bir Plaza de Mayo'muz yoktu. Bu yüzden öğlenleri, insanların çoğunun etrafta olduğu bir sırada, Plaza San Martin'de [San Martin Meydanı] buluşuyorduk. Bazen Buenos Aires'e giderdik. Plaza de Mayo mücadelemin merkezidir. Bizim için, kaybedilen çocuklarınla buluşma yerimiz gibidir.

Başlangıçta ellî kişi kadardık. Sendikalara gittik, çünkü çok sayıda işçi kaybedilmişti. Mendoza'daki CGT'nin kapısını çaldık ve bizi geri gönderdiler. Kaybedilmiş olan sendikacıların bir listesini götürdük ve onlara bir şeyler yapmaları gerektiğini söylediğim. Yapmadılar. Görüşmek istemediler. Dilekçeler yazdık. Broşürler hazırlayıp fabrikalara götürdük ve insanların olan bitenleri anlamaları için meydanda bu broşürleri dağıttık. Kim olduğumuzu, ne istediğimizi açıklayan poster ve pankartlarla gittik. Tanınmış insanlar buraya geldiklerinde onlarla görüşmeye çalıştık. Kilise kongresi burada yapıldığı zaman, kaybedilen insanların listesini alıp gittik; bütün dosyalarımız çalındı ve polis bize hakaret etti. Sürekli telefon tehditleri aldık, ama meydanda bize hiç dokunmadılar. Polisin aralara dalıp herkesi götürmeye çalıştığı Plaza de Mayo gibi değildi. Sürekli bizi gözlediler ve fotoğraflarımızı çektiler, ama bütün yaptıkları buydu. Sanırım çok az sayıda olduğumuz için böyle davranışlardı. Mendoza halkı çok tutucudur. 1983 seçimlerinde bütün ülkede muhafazakâr adayların seçildiği tek kent Mendoza'ydı. Fakat gençlik grupları bize yakın durdular ve orduya rağmen, büyük bir gösteri yaptığımızda insanlar gelip

bize katıldılar. Direnişlerini ifade etmekten çekinmeyen bazı siyasi partilerin üyeleri aramızda yürüdüler. Direnişi örgütleyen bizdik.

La Plata

Federal Başkent'in 60 kilometre güney doğusunda bulunan ve Buenos Aires eyaletinin başkenti olan La Plata'da da kadınlar, Plaza de Mayo Anneleri'ni desteklemeye başlamışlardı.

Valprida de Torres: Kaybedilme olayları 1976 darbesinden sonra başladı. Daha önce, insanları geceleri götürüp öldürülerdi. La Plata'da durum çok kötüydi. Pencerelerine silahlar dayanmış arabalar hergün caddelerde devriye geziyordu; askeri araçlar otobüsleri durdurup herkesi dışarı çıkarak kimlik kontrolü yapıyordu. Hergün sokakları kapatarak evleri tek tek arıyorlardı. Sabahtan akşamaya kadar polis, asker ve caddelerdeki güvenlik güçleriyle iç içe yaşamak zorundaydık.

Laura de Rivelli: Burası çok sayıda insanın kaybedildiği bir kenttir. La Plata bir üniversite kentidir ve ülkenin dört bir yanından gençler okumak için buraya gelirler. Diğer ülkelerden de... Bolivyalılar, Paraguaylılar, Şilililer, Uruguaylılar hep burada kaybedildiler. Bütün uzmanlık dallarının bulunduğu büyük bir üniversitemiz var. Yaptıkları ilk şeylerden biri, ucuza yemek yenebilen öğrenci yemekhanelerini kapatmak oldu. Öğrenciler için bu kötü bir seydi.

Valprida de Torres: Darbeden önce de üniversiteye giden bütün öğrencilerin üstleri aranırdı. Darbeden sonra kaybolmaya başlıdilar. Üniversitedeki bazı öğretim üyeleri öğrencileri ihbar ettiler.

Laura de Rivelli: Ve kendileri de kaçırılıp, daha sonra kaybedilen çok sayıda öğretim üyesi de vardı.

Valprida de Torres: Öğrenci liderlerini ihbar edip kaçırılmalara yol açan *Centro Nacionalista Universitario* [Milliyetçi-Üniversite Merkezi] adında faşist bir örgüt vardı. Akranları olan öğrencileri ihbar etmeye koşullanmış bir gruptu.

Laura de Rivelli: Bu kentte birilerinin kaybedilmediği bir meydan veya bir sokak kaldığını sanmıyorum. Yalnızca bu kentte bir kısmı tek tek, bir kısmı gruplar halinde kaçırılmış olan 1500 kayıp olduğu söyleniyor. Olaylardan biri *La Nocche de Los Lápices* idi; tek olay da bu değildi. Çok sayıda ortaokul öğrencisi götürüldü. Ve yalnızca öğrenciler değil, işçiler, sendikacılar, değişik mesleklerden insanlar...

Josefa de Neim-Melo: Herkesi götürdüler. Oğlum Bahia Blanca'da askerliğini yaparken kaybedildi. Bu kentte insanlar neler olduğunu çok iyi biliyorlardı ama konuşmaktan korkuyorlardı. Burada, diğer çocukların başına geleceklerden korktukları için, kaybedilen iki çocuğunu üç yıl boyunca bildirmeyen aileler ve kendi canları yanmadığı için kayıtsız kalan başka insanlar da vardı.

Laura de Rivelli: Burada yaşayan insanların çoğu kamu kuruluşlarında çalışır. La Plata, Buenos Aires eyaletinin başkenti olduğu için bütün devlet daireleri buradadır ve insanlar iş bakımından devlete bağımlıdırlar. Çok dikkatli olmaları gerektiğini düşünürler. Bu kentte kendilerini özgürce ifade eden insanların aleyhine olan çok şey var. Hemen hemen hiçbirimiz daha önceden birbirimizi tanımiyorduk. Mahkemelerde, devlet dairelerinde ve Buenos Aires'te bu-

luşuyorduk. Bu kendiliğinden oluşan bir şeydi. İlk olarak Buenos Aires'te buluştuk çünkü bilgi edinmek için hepimiz oraya gitmiştık. Orada kadınların yaptıklarını görünce, hiçbir şey yapmadan evde oturamayacağımızı anlayarak geri döndük. Her perşembe günü Plaza de Mayo'ya gidecek kadar paramız yoktu, bu nedenle grubumuzun dağılmasını önlemek için buradaki *Anneleri*'i örgütlemeye başladık. Başlangıçta yalnızca dört-beş kişiydik. Her çarşamba günü saat üç buçukta San Martin Meydanı'nda buluşmayı kararlaştırıldı. Gidebilecek olanlar perşembe günleri Plaza de Mayo'ya gidebilsin diye çarşamba gününü seçtil. Onceleri sadece konuşmak için eşarplarımızı takarak her çarşamba günü buradaki meydanda buluştu. Banklara oturarak planlar yaptık veya halkevlerinde ve kiliselerde buluştu.

Valprida de Torres: Dua okuduğumuz sırada rahip birbiri mize mesaj iletmediğimizden emin olmak için kilisenin ortasındaki ara boşlukta gidip gelirdi. Bir defasında bir kudas ayını istermek için kiliseye gittiğimizde, bizim Plaza de Mayo *Anneleri* olduğumuzu anlayınca orayı terk etmemizi istediler. Bizi suçu insanlarımış gibi dışarıya attılar.

Josefa de Neim-Melo: Oğlumu götürdüklerinde ilk gittiğim yer kilise oldu. Monsenyor Plaza'yla [La Plata'nın Başrahibii] görüştüm ve bana, "Bayan, eğer oğlunun teröristlerle bir ilişkisi yoksa muhtemelen biraz dövülmüş olarak geri dönecektir, ama geri dönecektir. Ama eğer bir teröristse kaybedilecektir" dedi. Monsenyor Plaza bana böyle dedi. Kilise neler olup bitiğini çok iyi biliyordu. Bir adamın Monsenyor Plaza'yı bir toplama kamplında gördüğüne dair bir beyanatı var.

Laura de Rivelli: Burada bizi tutuklamadılar, bize dokun-

madılar bile. Plaza de Mayo'daki gibi değildi. Yalnızca kentin yüzüncü yaşını anmak için hazırladıkları kutlama sırasında bize kızgınlıklarını belli ettiler. Başkan'ın gelişine için her şeye güzel bir görünüş vermişlerdi ve bütün binaları boyamışlardı. Kalabalık bir halde elimizde flamalarımız ve pankartlarımızla ortaya çıktıktı, kalabalık bir gruptuk; çünkü Buenos Aires'teki *Anneler* de gelmişlerdi. Bizi oradan uzaklaştırmaya çalıştılar ama tutuklamadılar. Plaza de Mayo'da defalarca gözaltına alındım fakat asla korkmadım. Aileden birini kaybetmenin acısı çok daha büyüktü. Daha sonra yalnızca sizin çocuğunuzun değil, oldukça fazla sayıda insanın kaybedildiğini öğrenince, mücadele farklı bir biçimde dönüştü.

Josefa de Neim-Melo: Bir anne, çocuğunu kaybedince duyduğu acı, korku ve terörden daha ağırdır.

Laura de Rivelli: Bir anne çocuğunu kaybederse, her şeyi göze alır. İşte bu yüzdendir ki, mücadele edenler kadınlardı. Bazılarımızın kocaları bizi destekledi, bazıları ise desteklemedi. Herkesin durumu farklıydı. Fakat eğer bizim politikayı öğrendiğimiz gibi kocalarımızın da tabakları yıkamayı öğrenip öğrenmediklerini soracak olursanız, yanıt hayırdır. Her zaman olduğu gibi hâlâ temizlik ve ütü işlerini yapmak zorundaydık. İkisini birden yapmak mümkün. Eğer insan bir şeye yeterince sağlam bir şekilde inanırsa, her zaman bir yolunu bulur.

Tucumán

Ordunun 'teröristlere karşı savaş'ının ilk kurbanı kuzeydeki Tucumán şehri olmuştu. Buenos Aires'in 1.100 kilometre kuzey batısında bulunan eyalet başkenti San Miguel'de de, Tucumán'da da, Plaza de

Rita de Ponce: İlk kayıp anneleri ve aileleri 1975'te siyasi mahkûmları savunmak için oluşturulan anneler grubuna katılanların arasından çıkmaya başladılar. O sıralar kayıp gibi dehşet verici bir şeye inanamadık. Bunun mümkün olabileceğini düşünmedik. Çok sayıda mahkûm olduğumu ve bu yüzden tam listeleri henüz hazırlamamış olduklarını veya bilgi vermek istemediklerini düşündük. Bunun, sadece bir zaman sorunu olduğunu düşünüyorduk. Tutukluların Fama-illa'daki bir okulda tutulduğu şeklinde söylentiler duymaya başladık, ama bunlar sadece söylentilerdi.

Daha sonra bir gün, 1975'te oğlum mahkûm olunca, bir annenin çocuğunu görmek için kapıldığı hevesle ona yiyecek bir şeyle götürmek için polis karakoluna gittim. Kordonları dolaşarak onu aramaya başladım. Birileri, "Nereye gidiyorsun?" dedi ve ona bir polisin beni gönderdiğini söyledi. Yürümeye devam ettim ve içinde çok sayıda insanın yerlerde yattığı odalar gördüm. Ayakları tamamen şışmiş ve bir kapının aralığından baktığım için tam olarak göremediğim bir şeyle duvara bağlanmış yaşlı bir kadın gördüm. Sonra biri geldi ve ne yaptığımı sordu. Çok kızgındı. Üzgünüm, yolumu kaybettim, beni gönderdikleri yer burası değil, dedim. Fakat her şeyi çoktan görmüştüm. Korkunç bir şoktu. Sonradan, Tucumán'da bu gizli gözaltı merkezlerinden ve toplama kamplarından, Arsenales adlı imha kampı da dahil olmak üzere, otuz üç tane bulduğunu öğrendik; ülkeydeki ilk toplama kampı da bunların içindeydi.

Marina de Curia: Başkentten gelen biri bize, Buenos Aires'te her perşembe günü yürüyüş yapan annelerin olduğunu söyledi; "Neler yaptıklarını biliyor musunuz? Anneler

hep birlikte mahkemeye *habeas corpus* dilekçeleri veriyorlar ve hepsini mahkemeye aynı gün götürüyorlar” dedi. Her ne kadar gazetelerde bu konuda hiçbir şey yayınlanmadıysa da, *Anneler* hakkında daha önceden bir şeyler duymuştum. Çantasından Buenos Aires’teki *Plaza de Mayo Anneleri*’nın kullandıkları belgenin bir örneğini çıkardı –çünkü bu işi yapacak bir avukat bulamadığımız için bu başvuruları kendimiz hazırlamak zorundaydık. Hâkimleri şoke etmek için yüzlerce *habeas corpus* dilekçesini aynı gün sunduklarını öğrenince biz de aynısı, yapmaya karar verdik. Belgenin kopyalarını çektiğimiz ve diğer kaybedilenlerin annelerini bulmaya gittik. Bir günde altmış tane sunduk. Bundan sonra endişelenmeye başladılar, çünkü birbirimizle temas içinde olduğumuzu ve örgütlenmeye başladığımızı anladılar. Daha sonra bizi örgütlemek için Buenos Aires’ten, *Aileler*’den bazı insanlar geldiler ve onlarla çalışmaya başladık. Bundan önce bir kilisenin bahçesinde buluşarak dua edip konuşuyorduk ve çögümüz her defasında orada bulunuyorduk. *Aileler*’e katıldıktan sonra, rahip dışarı gelerek bizi içeri çağırdı ve görüşmemiz için bize bir oda verdi.

Graciela de Jeger: Piskopos izin vermişti. Bu bizi sınırlamak, caddelerden uzak tutmak ve kontrol etmek için yapılmış bir girişimdi. Vazgeçmemizi öğrettiler ve dilekçelerimizi hiç dikkate almadılar.

Marina de Curia: Kaybedilenlerin aileleriyle ilgilenmekle görevli bir rahip vardı; o zamana kadar toplamış olduğumuz iki yüz kadar vakanın listesini ona götürdük. Sürekli, vakit yok, gelecek hafta gelin, ilgili kişi kent dışında, yarın gelin gibi bahaneler buluyordu.

Daha sonra bir gün bizi arayıp, resmi bir bilgi edindiğini

söyledi. Bu bilgiye göre kaybedilenler üç gruba ayrıliyordu; kayıtlara geçirilmeyen *kayıplar* (bunun ne anlama geldiğini sorduk ama bize cevap vermedi), *kaybedilenler* ve PEN'de tuşulan tutuklular. Onu görmek için kiliseye gittik ve oğlumun adının listede olduğunu gördük: 'Kayıtlara geçirilmeyen kayıp' Kızımın adı da vardı: 'PEN'de; Nellie'nin oğlu: 'kaybedilen' Kaybedilenlerin ölü olduğunu, kayıtlara geçirilmemiş olanların serbest bırakılacağını ve PEN'dekilerin de yasal tutuklular olduğunu düşündük. Bu bilgiyi kendisine resmi bir yetkilinin verdiği söyledi –kim olduğunu söylemedi. Hemen bir hâkimi görmeye gittim. Dava numarası olmadan bir şey yapamayacağını söyledi. Tekrar rahibin yanına gittim ve bir hata yaptım, onunla yalnız konuşmak istedigimi söyledim. Ona, bana söylediğî şeyleri bir hâkime anlattığımı, hâkimin daha fazla bilgi istediğini söyledim ve rahiptyen gidip hâkimle konuşmasını istedim. "Hayır! Hiç kimseyle konuşmayacağım! Ve eğer bunu başka birine daha söylersen, doğru olmadığını iddia edeceğim" diye bağırdı. İşte bizim kilisemiz!

Kızıl Haç, Af Örgütü, Amerikan Devletleri Örgütü gibi yurtdışındaki bazı insan hakları örgütlerinin listesini elime geçirince, büyük bir keşif yapmış gibi listeyi *Aileler*'in bir toplantısına götürdüm. Papaz listeyi gördü ve "Eğer bu örgütlerden herhangi birine yazarsan bir daha buraya gelemezsin" dedi. Caddelerde görünmemizi ve yurtdışındaki örgütlerde yazmamızı istemediler. Bu yüzden, bu örgüt bizi durdurmak için kurulmuş, diye düşündük. Ayrılıp ayrı bir *Anneler* grubu oluşturmadan önce, bir yıl boyunca onlarla birlikte kalıp içerden mücadele ettik.

Graciela de Jeger: Komünist Partisi, mücadeleyi kırmak amacıyla *Aileler*'i yönlendiriyor ve kullanıyor. Vide-

la'nın 'yurtsever bir general' olduğunu, merkezde olduğunu ve onu desteklemezsek ordunun 'sağ kanadı'nın iktidara geleceğini söyleyerek, Videla'ya 'eleştirel destek' veren bir politika izliyordu.

Marina de Curia: Onlara, "Bana bunları mı söylüyorsunuz, iki çocuğu kaybedilmiş bir anneye?" dedim. Ve kaybedilenler için oluşturduğumuz küçük gruptaki insanlar, çocukların isimlerini vermek istemediler; herkes kendi çocukları için dua etsin, dediler. Bazıları çocukların siyasi militanlar olduğunu kabul etmediler. *Plaza de Mayo Anneleri* sayesinde çocuklarınımızı oldukları gibi kabul ettik ve onlarla gurur duyduk. Diğer gruplar cesaretimizi kırıldılar ama Buenos Aires'teki *Anneler*'in temiz ve cesur eylemlerinden etkilenildik. Fikirleri bizimkilerle çakışıyordu. *Anneler*'e katıldık, çünkü samimi bir mücadele veren tek grup onlardı.

Graciela de Jeger: Dört veya beş kez *Aileler*'le birlikte olmuştum; ama artık çalışıyordum ve bu yüzden fazla bir şey yapamadım. Zaten çok pasiflerdi. O sırada *Plaza de Mayo Anneleri* hakkında hiçbir şey bilmiyordum. Aralık 1977'de İçişleri Bakanlığı'na gittim –her iki ayda bir gitmemiz gerekiyordu, aksi takdirde dosyayı kapatıyorlardı. Kuyrukta beklerken, bütün o adamlara bakıp, olan biteni gayet iyi biliyorlarken onlara ne söyleyebilirim ki, diye düşünüyordum. Bir otelde kalmaktan çok korkuyordum; bazı arkadaşların yardımıyla bir büroda kaldım. Akşam saat yedide gidiyordum; sabah saat yedide bürodan çıkmam gerekiyordu ve günün geri kalanını caddelerde dolaşarak geçiriyordum. Ya da Milli Kütüphane'de... Çok okumuş biri değilim. Ülkedeki en eski insan hakları örgütü olan *Liga*'nın kendilerine verdiği bir büroda çalışan *Aileler*'e gittim. *Liga* hep vardı ve hukuki danışmanlık yaptı, siyasi mahkumlara yardım etti. Fa-

kat baskından doğrudan etkilenmiş insanlardan oluşan örgütlerin ortaya çıkması yeni bir şeydi. *Aileler*'e kendim hakkında ayrıntılı bilgi verdim ve ayrıldığında, "Aileler, Plaza de Mayo'ya gitmemenizi önerir. Çünkü gidecek olursanız polis tarafından gözaltına alınırsınız" diyen büyük bir ilan gördüm. Ben gittim ve Plaza de Mayo Anneleri'yle yürüdüm, fakat çok az sayıda kadın vardı. Daha sonra öğrendim ki, Azucena'yı kaçırmalarından sonraki perşembeymiş. Tucumán'a geri döndüm ve onlarla ilişkimi kestim.

1978'de hastalandım ve tehdit altındaydım. Esas sebep depresyondu, fakat uyguladıkları terapi hiç uygun değildi. Çünkü bu, tamamen yeni bir şeydi ve nasıl ilgileneceklerini bilmiyordu. Yas süresi konusunda yardım etmeye çalışıyoırdı ama kaybedilenlerden bahsediyoruz, ölü insanlardan değil. Oğlum bana, bazı kadınların *Aileler*'den ayrıldıklarını, çünkü caddelerde gösteri yapmak istediklerini söyledikten sonra onlara katıldım.

Marina de Curia: Anneler olarak yalnız başımızaydık. Bir siyasi partinin sahip olduğu donanıma ve paraya sahip değilük. *Aileler* kilisedeki yer için kira ödüyordu. O sırada bunu bilmiyorduk. Aksine papaza bir kuruş bile ödedemek, çünkü paramız yoktu. Onun piskoposunun emirlerine uymadık ama bize görüşmemiz için bir oda verdi. Piskopos ona, bize izin vermemesini söylediğinde, ayrılmamızı söylemek yerine, perşembe günleri evinin kapısını açık bırakarak giderdi ve biz de evinin mutfağında toplantıımızı yapardık. Bize görüşebileceğimiz bir yer vermeyi hiç reddetmedi. Fakat kaybedilenler için bir kudas ayını istediğimizde, kilise bizi dışarı attı.

Graciela de Jeger: Onlara bir sürpriz yaptık. Önce katedralde bir ayine gittik. İçeri girdikten sonra beyaz eşarplarımızı

başımıza bağladık ve kaybedilenler için yüksek sesle dua etti. Ertesi pazar yine gittik, ama bu kez sesimizi bastırmak için bir koro getirmişlerdi. Böylece, onları şaşırtmak için değişik kiliselere gitmeyi kararlaştırdık. Bir hafta bir kiliseye, ertesi hafta başka bir kiliseye...

Marina de Curia: Çok tehlikeliydi. Sürekli tehdit edilip, korutuluyorduk. Ordu burada yaptıklarını hiçbir zaman gizlemeye çalışmadı. Sanırım Tucumán, ülkedeki işkencecilerin kimliklerini bile gizlemeye çalışmadıkları tek yerdi.

Neuquén

Eyalet başkenti olan Neuquén, Buenos Aires'in bin kilometre güney batısındadır.

Josefa de Mujica: Neuquén'de silahlı çatışma, bombalama gibi olaylar hiç olmazdı. *Enfrentamientos* [silahlı çatışma] dedikleri şey, besbelli adam kaçırma olaylarıydı. Darbeden sonra üniversiteyi kapattılar. 1976 Haziran ve Temmuz aylarında kırk sekiz kişi kaçırıldı. Kaçırma olaylarının hepsi birbirine benzıyordu. Evlerin kapılarını kırarak içeri girdiler; arama yaparak, kitap ve kâğıtları karıştırdılar. Her şeyi tahrip ettiler ve gençleri alıp götürdüler.

Ben, olay sırasında, biri henüz doğmuş olan, iki torunuyla birlikte evdeydim. Kızım Susana, sezaryenden dolayı ağrıları devam ettiği için hastaneye muayene olmaya gitmişti. Silahlı beş adam kapıyı kırarak içeri girdi ve her şeyi didik didik ettiler. Dokunmadık bir şey bırakmadılar. Yatakları yırtıp içine baktılar ve şömine bacasına bile sopa sokarak içine baktılar. Çıkışları tuttular ve telefon etmemi engellediler. Susana'yı arayıp eve gelmemesi için uyarmaya çalıştım. Yardım istermek için bağırmaya çalıştığımda bana vurdular. Hiçbir şey yapamadım. Çünkü çocuklara bir şey yapmalarından korktum. Susana'nın kocası gelince onu gö-

türdüler. Daha sonra da Susana geldi ve onu da aldılar. Susana çocukları kucağına aldı ama bebeği kucağından çekip aldılar.

Ertesi sabah erkenden, olayı bildirmek için her yere gittim, ama sürekli olarak hiçbir bilgilerinin olmadığını söylediler. Tabii ki komşular konuşmaktan korkuyorlardı. İnsanlar hiçbir iletişim kurmamaya çalışarak, herhangi bir şey söyleyecek olurlarsa kendilerinin de kaçırılacağından korkarak evlerinde kabuklarına çekilmiş bir şekilde yaşıyorlardı. Diğerleri ise olayları görmezden gelmeyi yeğliyorlardı. İnsanların, Neuquén gibi küçük bir yerde, bir ayda kırktan fazla kişinin evlerinden alınıp götürüldüklerini bilmemeleri mümkün değil.

Cezaevinde danışman olan bir avukatla görüştüm ve o, Susana'nın orada olup olmadığını öğrenmek için cezaevine gitti; orada değildi. Çoktan kent dışına götürülmüşlerdi. Burada kampların olduğunu inkâr ettiler, ama kamplar vardı. Onları başka bir yere nakletmeden önce bu kamplarda tutuyorlardı. Susana'nın kocası iki hafta sonra geri döndü. Büttün bu süre boyunca gözleri hep bağlı tutulmuştu; izledikleri yol ve seslerin yankısından çıkarabildiği kadarıyla, onu önce baraka gibi bir yere, daha sonra da uçakla Bahia Blanca'ya götürdüklerini düşünmüştür. Bütün işkence ve zulüm Bahia'da, Beşinci Askeri Kolordu'da meydana geldi.

Neuquén, ülkede kilisenin bizi desteklediği birkaç yerden biriydi. O sırada Neuquén'de *Anneler* yoktu. Yalnızca kaçırılmış olan insanların ailelerinden oluşan gruplar vardı. Onlara kaybedilenler demiyorduk çünkü bilmiyorduk. Piskoposumuz Jaime Nevares harika bir adamdı. Videla kente geldiğinde Nevares onunla görüşmeyi reddetti. Sürekli izleniyor ve tehdit ediliyordu; tabii ki tecrit edilmiş olarak yaşıyordu. Kilise onu desteklemedi. Orduya ve mahkemelere

gitti, ama bunun hiçbir faydası olmadı; çünkü her şey ordunun kontrolündeydi. Onların ‘adalet’i buydu. Ama yine de avukatların tutumları çok iyiydi. Belki de burası küçük bir yer olduğu için olaylar farklı gelişiyordu. Küçük bir yerde herkes birbirini tanır. Avukatı, doktoru, rahibi ve bütün insanları her gün görürsünüz. Fakat yine de bir faydası yoktu, çünkü Tucumán'a girmelerinden itibaren bütün ülkede yapacakları her şeyi tasarlamışlardı.

Bebek iyileşinceye kadar Neuquén'de kaldım. Her gün, eğer çocukları alıp kenti terk etmezsem evi havaya uçuracaklarını söyleyerek tehdit ediyorlardı. Susana'nın evinden ayrılip, arkadaşlarımın yanına gitmek zorunda kaldım. Ayırmak istemedim, çünkü Susana'nın her an geri donebileceğini düşünüyordum. Fakat bütün tehditler yüzünden, çocuklarla ve eyaletin güneyinde Hintli bir topluluğa ders veren diğer kızımla ilgili endişelerimden dolayı ayrıldım. Bir yan dan kayıp çocuklarımız için uğraşırken, diğer yandan geride kalanları korumaya çalışmak bütün ailelerin karşılaştığı bir sorundu.

İki ay sonra Buenos Aires'e gittim. Bütün insan hakları örgütlerine gittim. Bu örgütleri daha önceden biliyordum. Ve daha sonra *Plaza de Mayo Anneleri*'yle tanıştım. Birlikte olmamızın bize çok yardımcı oldu, çünkü herkes bizi kovmuştu. Neuquén'e *Anneler* hakkında bilgi götürdüm; çünkü oradaki hiç kimse onlar hakkında bir şey bilmiyordu. Buenos Aires'le Neuquén arasında gidip gelerek *Anneler*'in yaptıkları şeyler konusunda haber taşıdım. 1979'da kendi *Anneler* grubumuzu oluşturmaya başladık. Çok az kişiydik. İnsanların kaçırılması ve kamplar konusunda bulabildiğimiz bütün bilgileri topladık ve mektuplar yazdık. Sayıca çok az olduğumuz için yürüyüş yapmadık ama Buenos Aires'teki büyük gösterilere katıldık. İnsanların varlığımızdan haber-

dar olmaları için Neuquén'de toplantı ve gösteriler düzenledik. Büyük bir destek almaya başladık. Her ne kadar insanlar bizimle doğrudan çalışmasalar da, bizi ziyaret ettiler ve gerçekleştirdiğimiz gösterilere katıldılar. Orası en büyük halk desteğini aldığımız yerlerden biriydi.

Büyükanneler

Plaza de Mayo'da toplananlar, sadece oğullarını ve kızlarını arayan anneler değildi; aralarında torunlarını arayanlar da vardı. Bebekler ve küçük çocuklar da güvenlik güçlerinin faaliyetlerinin kapsamı dışında bırakılmıyordu; hatta onların kaçırılmaları 'yıkıcı fikirlerin' gelecek nesillere bulaşmasını önlemek için izlenen açık bir stratejinin parçasıydı. General Ramon Camps, 1983'teki bir röportajında bu stratejiyi ayrıntılı olarak anlattı:

"Kaybedilenler halktan insanlar değil, teröristlerdir. Ben, şahsen hiçbir çocuğu öldürmedim; benim yaptığım, bu çocuklara yeni aileler bulunması için, onları hayır kurumlarına teslim etmektı. Terörist aileler çocukların terör için eğitiyorlar. Buna son verilmelidir."

Güvenlik güçlerince baskın yapıldığı sırada, orada çocuklar varsa, bu çocuklar bazen bir komşuya veya ailenin bir akrabasına bırakılıyor; bazen de orada terk ediliyorlardı. Diğerleri ise aileleriyle birlikte kaybediliyorlardı. Gözaltı merkezlerinden serbest bırakılan tutuklular, kamplarda küçük çocukların da bulunduğuunu açıkladılar. Bu çocukların bir kısmına anne ve babalarına yapılan işkence zorla izlettiriliyor, bir kısmı ise bizzat işkenceden geçiriliyordu. Bulgulara göre, hamile kadınlar da bebeklerini doğuruncaya kadar tutuluyorlardı.

Büyükanneler torunlarının hâlâ sağ olduklarını ve güvenlik güçlerinin elinde tutulduklarını düşünüyorlardı. Bu kadınlar, torunlarını bulmak gibi oldukça farklı bir görev için bir araya gelmeye başlamışlardı.

Marta de Baravalle: *Anneler*'e 1977 başlarında, meydanda yapılan ilk toplantıda katıldım. Fakat hepimiz çocuklarınımızı arıyorken, ben aynı zamanda torunumu da arıyordu. Giderken benim gibi, aynı zamanda kaybedilen torunlarının da annelliğini üstlenen, yani iki kere anne olan diğer kadınlarla karşılaşmaya başladım. Zamanla, kaybedilen torunlarımızı bulmanın çok farklı bir iş olduğunu, birçok yere gitmemiz gerektiğini, çocuk mahkemelerine, yetimhanelere, çocuk hastanelerine ve hamile kızlarımızı doğum yapmaları için götürmüş olabilecekleri doğumevlerine gitmemiz gerektiğini anladık. Böylece bu özel görev için birlikte çalışmaya karar verdik. 1977 sonlarına doğru, bütün kaybedilen torunlarımızı ve çocuklarınımızı bulmak amacıyla grup kurarak bir araya gelmeye başladık. Başlangıçta, on iki torunu arayan on iki kişiydik. Yardım istemek için mektup yazdığımız ilk kişi Papa'ydı. Maalesef hiçbir cevap almadık.

Örgütlenmek çok zordu, çünkü açık alanda toplantı yapmak yasaktı. Kafelerde toplanıp doğum günü veya bir şeyle kutluyormuş gibi yapıyorduk. Garson geldiğinde birilerinin şerefine kadeh kaldırıyor; geri gittiğinde ise eylemlerimizi planlıyor, mektuplarımızı imzalıyor ve gelecek seferki toplantımızı organize ediyorduk. Birkaç kişinin bir evde toplandığını belli etmemeye özen göstererek, bazen otobüs duraklarında, bazen evlerde buluşuyorduk. *Anneler*, kendi bürolarını oluşturduktan sonra haftada bir kez buluşmamız için bize yer verdiler.

Bir çocuk veya hamile bir kadının kaçırıldığını duyduğumuzda, çocuğu arayabilmek için ayrıntıları öğrenmek amacıyla ailenin adresini bulmaya çalıştık. Bunun birçok ailenin canını yakan bir durum olduğunu fark etmeye başladık.

Elsa Pavón de Aguilar: Paula, ikinci doğum gününden bir

ay önce, 18 Mayıs 1978'de Uruguay Montevideo'da anne ve babasıyla birlikte kaybedildi. O sırada Paula'nın doğum günü için onları ziyarete hazırlayıordum. Paula'nın doğum gününü kutlamak için oraya gitmek yerine, aileye ne olduğunu anlamak için geçtim ırmağı. Hiçbir şey bilmediklerini, bu tür şeylerin Uruguay'da meydana gelmediğini söylediler. Uruguay'da birileri bana, Dünya Kupası yaklaşığı için önləm almak amacıyla götürülmüş olabileceklerini söyledi, ama kupa bitti ve hiçbir haber alamadım.

La Plata'ya gittiğimde *Büyükanneler*'le tanıştım ve onlarla çalışmaya başladım. Onlarlayken kendimi daha iyi hissediyordum. *Anneler*'e ve meydana hiç gitmemiştüm; çünkü *Anneler*'in yaptığı her şeyi yapacak kadar güçlü olmadığını düşünüyorum. Sürekli tutuklanıp eziyet çekiyorlardı ve bence bunun için başka türlü bir güç gerekiyordu. Herkesin kendine özgü bir çalışma şekli var. Ben, kendimi *Büyükanneler*'le birlikteyken daha iyi hissediyordum. O sıralarda sayımız yaklaşık seksen kadardı.

Estela de Carlotto: La Plata Üniversitesi'nde tarih bölümünde okuyan kızım Laura, 26 Kasım 1977'de kaçırıldığında yirmi iki yaşındaydı ve iki buçuk aylık hamileydi. Bütün anneler gibi onun izini bulmak için mümkün olan her şeyi yaptım ama polisin, ordunun ve cezaevlerinin verdiği yanıt hep aynıydı. Olayla ilgili hiçbir kayıt yoktu. Halbuki ne rede olduğu konusunda ara sıra haberler alıyordu. Nisan 1978'de bir kadın, çok korkmuş bir halde kocamın çalıştığı fabrikaya gelerek, üç hafta boyunca kaldığı toplama kamptaında Laura'yı gördüğünü söyledi: Laura'nın ondan, bizi arayıp iyi olduğunu ve endişe etmememizi söylemesini istediği anlatmış; çünkü hamile olduğu için koşullarının nispeten daha iyi olduğunu ve uyumak için bir döşegenin bu-

lundişunu, oradaki diğer insanlara göre kendisine daha iyi yiyecekler verildiğini, hamileliğinin iyi gittiğini, bebeğin hazırlan ayında doğacağını söylemiş. Çocuğu erkek olursa babasının adından sonra Guido adını koyacağını ve onu yetimhanelerde aramayı söylemişti. O zamana kadar Laura'nın çoktan ölmüş olduğunu düşünüyordum. Bu haberin alınca umutlandım. O sırada bir ilkokulun müdürüydüm. Laura'nın bir yetimhanede bulacağımı söylediğinin torunumu aramak için işimden ayrıldım. Bebek için giysiler örmeye başladım ve hazıranda onu aramaya başladım.

25 Ağustos 1978'de polis bize bir telgraf göndererek, evimize altmış kilometre uzaklıktaki polis karakoluna acilen gelmemizi istedi. Kocam, bir kardeşim ve ben, çok kötü ya da harika bir şeyin olabileceğini düşünerek gittik. Onun serbest bırakıldığını, Laura ve bebeği görebileceğimizi düşünüyorduk. Fakat aynı zamanda Laura'nın orada olabileceğini, ölü olabileceğini de düşündük. Polis karakoluna girince yüzlerinden korkunç bir şeyin olduğunu anladım. Laura Carlotto diye birini tanıyıp tanımadığımızı sordular. Onun anne ve babası olduğumuzu söyledik. Biri bize, "Üzüлerek söylemeliyim ki, Laura öldü" dedi. Neden diye sorduğumda bir silahlı çatışmada olduğunu söyledi. Kendimi kaybettim ve "Katiller!.. Caniler!" diye bağırdım. Masanın üzerinde İsa'nın resminin bulunduğu bir haçı görünce, bağırarak Tanrı'nın, kendilerini işledikleri suçtan dolayı cezalandıracığını söyledim. Kendilerinin bununla bir ilgilerinin olmadığını, sadece cesedi aileye teslim etmek için verilen emri yerine getirdiklerini söylediler. Bu oldukça olağanüstü bir şeydi. Çünkü hemen hemen hiçbir zaman cesedi aileye vermezlerdi. Emri Bignone'nin verdigini; dokuz ay önce onu görmeye gittiğimde Laura'nın yaşadığı ve bir gün öldürüleceğini bildiğini düşünüyorum.

Laura 25 Ağustos sabahı saat bir buçukta öldürülmüşü. Laura'nın genç bir adamla birlikte bir arabada olduğunu ve bir polis kontrolü sırasında dur ihtarına uymadıklarını söylediler. Kocam, genç bir adamın cesedinin yanına uzatılmış olan kızımız Laura'nın cesedini teşhis etmeye gitti. Yüzünün yarısı kurşunlarla tahrif edilmişti ve ateş ederek rahmi ni açmışlardı. Bebeğin doğup doğmadığını anlamak imkânsızdı.

Mayıs 1978'de *Büyükanneler*'in varlığından haberdar oldum. Torunlarımı bulmak için onlara katıldım ve onlarla birlikte çalışmaya başladım. O sırada bebeğin doğup doğmadığını, doğum tarihini, kumral mı, yoksa esmer mi olduğunu, cinsiyetini bilmiyordum.

Marta de Baravalle: Çok zor bir mücadeleydi. Tehdit ediliyor ve korkutuluyorduk. Bizi korkutup sindirmek istiyorlardı. Çalışmalarımız sırasında pek bir şey elde edemiyorduk, çünkü o sırada bilgi edinebilmek kolay değildi. Çok sabırı olmak gerekiyordu. Büyükannelerin ifadesinden ve çocuğun fotoğrafından hareketle, her olayla ilgili dosyalar hazırlamaya başladık. Bu dosyaları çocuk mahkemelerine, yetimhanelere, İçişleri Bakanlığı'na ve valiliğe götürüyorduk. Evlatlık kayıtlarını incelemek için mahkemelere gittik, fakat çoğu mahkeme yozlaşmış olduğundan hiçbir şey ispatlayamadık. Birkaç istisna dışında bütün hâkimlerin yalan söylediğlerini ve askeri rejimin suç ortakları olduğunu biliyorduk. Bazıları bize çocukların terörist olduğunu; çocukların nasıl yetiştirmeleri gerektiğini bilmediklerini ve onların çocuk yetiştirmeye haklarının olmadığını, bizim de çocukların nasıl eğitmemiz gerektiğini bilmediğimizi ve torunlarımızın şimdî, çocukların nasıl eğitmeleri gerektiğini bilen edepli insanların evlerinde olduğunu söylediler.

Kadınlar, *Abuelas de Plaza de Mayo* [Plaza de Mayo Büyükanınları] olarak tanınmaya başlandılar ve tipki *Anneler* gibi yurtdışında, özellikle Avrupa ve Kanada'da mücadelelerine destek buldular.

İlk önemli gelişme 1979'da oldu. Üç yaşındaki Anatole Julien Grisonas ve bir yaşındaki kızkardeşi Victoria, anne ve babaları Eylül 1976'da güvenlik güçleri tarafından kaçırıldıktan sonra Buenos Aires'te kaybedildiler. Üç yıl sonra, Brezilya São Paulo'da bulunan CLAMOR (Güney Amerika İnsan Hakları Savunma Komitesi) Aralık 1977'de, Şili'nin Valparaíso kentinin sokaklarında terk edilmiş olarak bulunan ve bir aile tarafından evlat edinilen çocuklar Şili'ye yerleştirdi. İkisinin de doğum yerlerinin Şili olarak yazıldığı sahte doğum kayıtları vardı. Bu, *Büyükanneler*'in ordunun çocuk kaçırma olaylarında rol oynadığı şeklindeki iddialarını destekleyen ilk önemli kanıtı. 1980 öncesinde özenli çabalar sonuç vermeye başlıyordu.

Elsa Pavón de Aguilar: Chicha [Büyükanneler'in başkanı María Isabel de Mariani'nin takma adı], 1980'de Paula olduğuna inandığı bir çocuğun üç fotoğrafını getirdi. Fotoğraflar çocuğun birlikte yaşadığı ailenin adresi ve telefon numarasıyla birlikte Buenos Airesli bir arkadaş tarafından Montevideo'daki bir kadına götürülmüştü. Bu arkadaş, aile içi bir tartışma sırasında kadının kocasına çocuğun anne ve babasının öldürülmesiyle ilgili bazı şeyler bağırdığını tesadüfen duymuştı. Montevideo'daki kadın, bilgiyi Brezilya'daki CLAMOR'a iletti ve Chicha bilgi almak için oraya gitti.

Fotoğraftaki küçük kızın Paula olduğunu kabul etmek benim için çok zordu. Herkes o olduğunu söyledi, fakat ben iknâ olmadım ve saatlerce resimlere baktım; bunları torunumun bendeki resimleriyle karşılaştırdım. Bunun torunum olduğunu kabul etmek, hepsinin birlikte bir yerlerde yaşadıklarını umut etmekten vazgeçmem demekti.

En sonunda iknâ olduğumda bize verilen adrese gidip gelmeye başladık. Dikkat çekmemek için çok temkinli olmamız gerekiyordu. Şüpheli görünmemeliydi. Çünkü orada çok sayıda asker ve polis yaşıyordu ve 1980 yılıydı, insanlar hâlâ kaçırılıyorlardı. Çok lüks bir yer olduğundan, dışardan biri gibi görünmemek için giysilerimize dikkat etmemiz gerekiyordu. Çok zordu, çünkü etrafta hiç otobüs durağı veya bar yoktu. Bu yüzden sürekli yürümek gerekiyordu. Oraya bütün gidişlerim sırasında onu yalnızca bir kez arkadan gördüm, fakat onun torunum olduğu konusunda hiçbir şüphem kalmamıştı. Ondan sonraki gidişimde oradan taşınmışlardı. Nereye gittiklerini öğrenemedik. Tek bildiğim şey, kızın birlikte yaşadığı adamın bir polis olduğu; şimdi Mercedes Benz'de güvenlik görevlisi olarak çalıştığı ve torunumun, anne babasını kaçırın aynı kişinin elinde olması olasılığydı.

Estela de Carlotto: Oğlunun, gelininin ve iki kız torununun kaybedilmesinden sonra ıstırap çeken hastasının durumundan endişelenen bir doktor, 1980'de bizi aradı. Doktorun iki çocuğu da kaybedilmiş olduğundan zaten bizi tanıyordu. Büyükanneyi görmek için evine gittik. Başta bizden şüphelendi ama, giderek bize güven duydu. Oğlunun ve ailesinin yaşadığı yerdeki çocuk mahkemesine onunla gidip gelmeye başladık. Yalnız başına seyahat etmek için çok yaşlı ve hastaydı. En sonunda, hâkimlere olayı soruşturmayı için yaptığız ısrarlardan sonra, iki çocuğun, kaybedilme olayı sırasında uygun evlatlık belgeleri olmaksızın bir aileye verildiklerini öğrendik. Daha sonra evlat edinme iznini veren hâkimin kim olduğunu öğrendik.

Çocuklar yalnız başlarına sokaklarda dolaşırken bulunmuş ve daha sonra NN [kimliği bilinmeyen] olarak kayde-

dildikleri yerde korumaya alınmışlar. Çocukları olmayan ve evlat edinmek isteyen bir aile, henüz üç aylık olan küçüğü görmüş ve bu bebeğin bir de dört yaşında ablası olduğu kendilerine söyleendiğinde ayırmamak için ikisini de istemisler. Bunların kaybedilmiş bir karı kocanın çocukları olduğu konusunda hiçbir bilgileri yokmuş. Hâkim kendilerine doğrulu söylediğinde çok acı çekmişler; çünkü iki kızkardeş üç yıl boyunca bakmışlar ve doğal olarak onları sevmışler. Herhangi bir suçları olmadığı için çocuklar onlarla birlikte kaldılar ve bugün de hâlâ onlarla birlikte yaşıyorlar. Büyükanne onları sık sık ziyaret etti, ama maalesef kısa bir süre sonra öldü. Çok hastaydı. Çocukları bu yüzden onlarla birlikte bıraktı.

1980'de *Büyükanneler* de Brezilya'ya gittiler. Her yurt dışına gittiğimizde, toplama kamplarından serbest bırakılmış olanlardan bilgi almak için sürgünde olan Arjantinlileri aramak gibi bir alışkanlık edindik. São Paulo'da görüştüğümüz bir çift, bize, kendilerinin kaldıkları kampta hamile kadınlar gördüklerini, fakat daha sonra hepsinin serbest bırakıldığını söyledi. "Örneğin, babası bir boyalı atölyesinin sahibi olan La Plata'lı, Rita adında biri vardı ve 24 Ağustos 1978 gecesi serbest bırakıldı" dediler. Bu sözleri duyduğumda öleceğimi sandım. Rita, kızımın kullandığı sahte bir isimdi ve diğer bilgilerin hepsi de uyuyordu. Onlara Laura'nın bir fotoğrafını gösterdim ve onu hemen tanıdıklarını. La Plata'daki cezaevinin kadın ve erkek koğuşlarının ortasında bulunan La Cacha toplama kampında büyük bir hangarda kalmışlardı. Laura hep orada kalmıştı. Onu aramak için her yere gittim, ama o kadar yakınımızda olacağını hiç düşünmemiştim.

Bana Laura'nın doğum yaptığını, bir oğlunun olduğunu, bebeğin 26 Haziran 1978'de doğduğunu ve Laura'nın ona

Guido ismini verdigini soylediler. Bebegi alip götürmüster ve kızım bana getirdiklerini düşünmüş. Kızıma, bebeği benim evime getirdiklerini ve benim artık kızımla ilgili hiçbir şey yapmak istemediğimi, bu yüzden bebeği kabul etmediğimi söylemişler, fakat kızım onlara inanmamış. Laura onlara, benim kendilerini asla bağışlamayacağımı ve onlar adalet önüne çıkarılınca kadar rahat etmeyeceğimi söylemiş –işte o zaman, kızımın beni benden daha iyi tanıdığını anladım.

Bu kararı koca bana, Laura'nın kampta iki ay kaldığını ve kendisine bırakılacağıının söylendiği 24 Ağustos gecesine kadar birlikte olduklarını söylemişler. Ona, ailesiyle ve bebeğiyle görüşeceğini söylemişler. Banyo yapmış, güzel giyecikler giymiş ve makyajını yapmış. Diğer oğlanla birlikte götürüleceğini fark edince öldürüleceğini anlamış. Bunu o çifte söylemiş, ama onlar onun öldürüleceğine inanmamışlar. Laura'nın olduğunu bilmiyordu. Ama şimdi bebeğin doğmuş olduğunu ve erkek olduğunu biliyorum.

Büyükanneler oldukça zor bir görevle karşı karşıya kaldılar. Kaybedilenlerin yüzde otuzunun kadın, bunun yüzde üçünün de hamile olduğu tahmin ediliyor. Ordu, tutukluların çocukların doğumlarını gizlemek için görülmemiş şeyler yaptı. Kamplarda gizli olarak doğum yapamayanlar, hastanelerin özel olarak gözaltı merkezlerine dönüştürülmüş olan odalarına götürüldüler. Hamileliklerinin ileri safhalarında olan tutukluların gözleri bağlanıyor ve doğum sancılarının sıklığına bakılıyordu. Çoğunun bebekleri sezaryenle alınıyor; daha sonra anneler bebeklerinden ayrılıyor ve bir daha bebeklerini görmüyordu.

Bu tutukluların girişleri ya hastane kayıtlarına geçirilmiyordu ya da NN olarak kaydediliyordu. Durumlarından duydukları endişeyi dile getiren görevliler de kaybediliyordu. Quilmes'te bir

hastanede çalışan bir ebe, bir tutuklunun bağırarak ismini söylediğini duyduktan sonra kadının ailesine mektup yazarak torunlarının doğduğunu haber verdi. Yakınları hastaneye gelince böyle bir doğumun olduğu reddedildi. Ebe, tutuklu kadın hakkında bir araştırma yapmış olan bir hemşireyle birlikte kaçırılarak kaybedildi.⁶ Plaza de Mayo Büyükkanneleri, tıpkı *Anneler* gibi, karşılaşlıklarını güçlükler ve büyük tehlikelere rağmen kaybedilenleri aramak konusunda ısrar etmekte kararlıydılar.

Meydana Geri Dönüş

Plaza de Mayo'da 30 Nisan 1977'de bir araya gelen on üç kadın, kaybedilenlerle ilgili gerçekleri öğrenmek için verecekleri mücadelenin üç yıl sonra hâlâ sürdürmekte olabileceğini hiç düşünmemişlerdi. *Anneler*, artık yasal olarak Buenos Aires'te kurulmuş, diğer kentlerde şubeleri açılmakta olan ve Arjantin dışında büyük bir destek ağına sahip bir örgütü. Bu mücadelenin sokaklarda yapılması gerekiğine inançları hiç değişmemiştir. Güçlerinin kaynağı, doğrudan eyleme başvurma konusundaki isteklilikleriyydi. 1980'de Plaza de Mayo'ya geri dönmek için kendilerini yeterince güvende hissettiler.

Maria del Rosario: 1979 yılı sonunda, bizi tutuklasalar, hatta öldürseler bile, yeni yılın ilk perşembe günü meydana yeniden gitme kararını aldık. İlk gidişimizde polis tepki göstermedi. Onları şaşırtmıştık. İkinci hafta bekliyorlardı. Birçoğumuzu gözaltına aldılar, ama serbest bırakmak zorundaydılar, çünkü yurtdışında çok iyi tanınıyorduk. Bizi sabahın saat ikisine veya üçüne kadar tuttular; sonra korkutmak için teker teker boş arazilerde serbest bıraktılar. Tabii bütün bunların üstesinden gelmemiz gerekiyordu. Dayak ve tehitler devam etti ama o yıl meydana geri döndük; bir daha

asla bizi durduramadılar. Saçımızı yoldular, otobüsleri durdurup bizi ite kaka otobüslere doldurdular, ama ertesi perşembe gene gittik. Ve neler olduğunu görmeleri için yabançı gazetecileri de getirdik.

Aída de Suárez: Biz *Anneler* için meydan, hayatımızdaki en önemli şey; çünkü meydan çocukların yeri. Bir gün oğlum bana, “Eğer bir gün geri dönmezsem ağlama, Plaza de Mayo’daki *Anneler*’e git. Sana yardım ederler” dedi. Meydan, *Anneler*’e kalan en önemli şeydi. Meydan ve Ev. Yürüyüşlerimize hiç ara vermedik. Ne yapıp edip daima bir şekilde orada buluşuyorduk. Yirmi kişiysek orada yirmi kişi olurdu. Elli kişiysek, Elli kişi olurdu. 30 Nisan 1977’den bu yana hep orada olduk çünkü meydan bizim; perşembe günleri saat üç buçukta bu meydan bizimdir.

1 Meydanın kapatılmasına yol açan olayların anlatımı için, bkz.. Bousequet, Jean-Pierre, 1980, Bölüm X.

2 Tiffenberg Goldferb, Emesto David, 1984'ten aynen aktarılmıştır.

3 Üç şiir albümü daha sonra *Cantos de Vida, Amor y Libertad*, (Yaşam, Sevgi ve Özgürlik Şarkıları) adıyla Mart 1985'te yayıldı.

4 Quilmes Piskoposu Monsenyör Novak önderliğindeki İnsan Hakları İçin Kilise Hareketi'ni kilise desteklemedi.

5 *Madres de Plaza de Mayo*, No.8, Temmuz 1985'ten alıntı.

6 Kaybedilen çocuklar, hamile kadınlar ve ebe María Luisa Martínez de González ile hemşire Genoveva Fratassi olayları konusundaki açıklamalar için, bkz. Kaybedilenler Ulusal Komisyonu, 1986, s. 286-300. Ayrıca, *Büyükanneler'in tarihi ile çocuk ve hamile kadınların kaçırılmaları konularındaki ifadeler* için, bkz. Nosiglia, Julio E., 1985.

ASKERİ HÜKÜMETİN ÇÖKÜŞÜ

Siyasi önderlik kadar, kilise ve sendika iktidarları da izin verdiği için bugün 30.000 kaybedilenimiz var.

Hebe de Bonafini

İktisadi Çöküş-Protestonun Yükselişi

Elsa de Becerra: Ordunun ekonomik politikalarının Mendoza'daki etkisi korkunçtu. Çok sayıda çiftlik ve fabrikayı felç ettiler; iş yerlerini kapattılar ve binlerce insanı yoksullaştırdılar. Darbeden önce burası bütün ülkede bütçe fazlası olan birkaç kentten biriydi; ama Martínez de Hoz bu fazlalıkların milli hazineye aktarılmasını emrettiği için Mendoza kalkınmasını sürdüremedi. Tahribatın daha kötüsü ise, insanların üretimi değil, o ünlü faiz oranlarındaki artış döneminde ufak tefek sermayelerinin kendilerine kazandıracağı faizi düşünmeye başlamalarıyla birlikte geldi. Bazı insanlar yüksek faizden yararlanmak için evlerini sattılar ve evlerini, pa-

ralarını, her şeylerini kaybettiler, çünkü halkı dolandıran bir sürü banker vardı. Ayrıca dış borç tehlike seviyesine ulaşmıştı ve ülkede hiçbir yatırım yapılmıyordu. Martínez de Hoz iktidardayken bütün para yurtdışına gitti. Bu, ekonomi- nin tahrip olması, çöküş, yüksek yaşam maliyeti ve kamu sektörüne verilen zararla birlikte, Mendoza'daki binlerce aileyi yoksullaştırdı. Ailelerin ve arkadaşlarının verebildikleri şeylerle yaşamalarını sürdürden insanlar vardı, çünkü her şeylerini kaybetmişlerdi.

Cunta yönetimine karşı ilk kitlesel direnişin odak noktası, ordunun insan hakları sicili değil, ekonomik siciliydi. Darboğaza girmiş sanayiciler, borçlarını geri ödeyemedi ve sermaye sahipleri hesaplarını yurtdışına aktardı. Böylece ülkenin en önemli dört finan- sal kurumu, 1980'de ordunun *monetarist* politikalarını krize sürükle- leyerek battılar. Yüksek faizle birlikte pezatanın* değerinin yüksek tutulması, ulusal sanayinin batmakta olan iç pazarda yabancı üreti- cilerle rekabet etmesini imkânsızlaştırdı. 1979 öncesinde ithalat, ihracatın üç katı arttı; pek çok küçük ve orta ölçekli üretici açık bir sanayisizleştirme politikasının kurbanı oldular.² 1979 ve 1980 ara- sında iflas ve protesto edilen senet sayısı yüzde 74 arttı. En büyük şirketler bile bundan nasibini aldılar. Arjantin'deki en büyük hubu- bat ve gıda üreticisi olan Sasetru grubu 1980'de faaliyetlerine son verdi; General Motors, Fiat ve Olivetti gibi birçok yabancı şirket de Arjantin'deki bürolarını kapattılar veya çalışmalarını azalttılar.³ Ülkeye girişine izin verilen yabancı yatırım, ekonomik kalkınmayı sağlamada başarısız oldu. Dış fonların yüzde doksanı, sabit yatırıma kıyasla daha hızlı kâr elde etmek için yüksek faiz avantajından yararlanan kısa vadeli mevduatlara gitti. Dış kredinin nispeten da- ha ucuz olması nedeniyle, kurumların ve özellikle de ordunun

(*) Arjantin'in para birimi

uluslararası para piyasalarına başvurarak yurtdışından kredi alıp bu kredileri mali piyasaya aktarması sonucunda mali speküasyon patlaması oldu. Ordunun para politikasının en görünür sonuçlarından biri, dış borcun hızla katlanması oldu. 1980 başlarında 19 milyar dolar olan dış borç, yıl sonunda 30 milyar dolara ve 1982 sonunda da 39 milyar dolara ulaştı.⁴

Ordunun iktidarını sürdürmesine olanak sağlayan çıkarlar ittifakı, ekonomik çöküntünün baskısı altında dağılmaya başlıyordu. Martínez de Hoz'un uzaklaştırılıp yerine yeni başkan Viola'nın getirilmesi, yaklaşan siyasi krizi önleyemedi ve üretim sektörü temsilcileri mali sermayeye karşı birleştiler. 1981'de Kırsal Arjantin Derneği, Arjantin firmalarının ekonomik sorunları konusunda toplu protesto gösterisi yaptı; Arjantin Sanayi Sendikası da, üretim sektöründeki tahribatın önlenmesi için önlemler alınmasını istedi. Cesur yerel üreticiler bir protesto dalgası başlattılar. *Plata dulce* (tatlı para) dönemi aniden sona erdi; bununla birlikte gösteriş tüketimini sürdürdüüğü ve zevkini tatmin edebildiği sürece rejime hoşgörü gösteren orta sınıfın sessizliği de sona erdi. Aydınlar ve yüksek eğitimli kişiler resmi politikayı birçok açıdan sorgulamaya başladılar. Kriz, ordu içinden de eleştirilerin gelmesine neden oldu. Mart 1982'de *proceso*'nun, silahlı kuvvetlerin güvenirliliğini 'çok kötü bir şekilde etkilemiş' olan ekonomik planın 'başarısızlığı' hakkında çok sayıda üst düzey yetkili tarafından bir belge hazırlandı ve onaylandı.⁵ Kilise bile kendini rejimden uzak tutmaya çalışıyordu.

Hükümete karşı yapılan protesto eylemlerinin öncüsü, ücretleri ve işleri ordunun monetarist politikalarına kurban edilen işçi sınıfıydı. 1980'den sonra işsizlik fırladı ve reel ücretler hızla düştü.⁶ Fabrikalardaki işçiler, işi yavaşlatarak veya kurallara göre çalışıp başka hiçbir iş yapmayarak, başından beri rejime karşı zekice protestolar gerçekleştirmişlerdi. Fakat 1979'dan itibaren bu protestoların yerini, Nisan 1979'da, darbeden sonraki ilk genel greve zir-

veye ulaşan grevler aldı. Ulusal Yeniden Yapılanma Süreci kapsamında Kasım 1979'da kabul edilen bir iş yasasıyla kapatılan ulusal sendika örgütü CGT, iki yıl sonra Peronist sendika bürokrasisiyle yeniden kurulmaya başlandı. Haziran 1981'deki genel greve yalnızca Buenos Aires'teki işçiler katıldı; 7 Kasım'da "Barış, Ekmek ve İş" için çağrıda bulunan gösteride 50.000 memur ve işçi vardı.

Bu hoşnutsuz ortamda kaybedilenler konusu da, ilk kez insan hakları örgütlerinin dar çerçevesinin dışında gündeme geliyordu. Ağustos 1980'de *Clarín* gazetesi, Arjantin toplumunun çeşitli kesimlerinden önemli kişilerin imzaladığı ve kaybedilenler konusunda bilgi isteyen bir ilan yayımladı. İmzalayanlar arasında Arjantin edebiyatının üstadı Jorge Luis Borges ve milli futbol takımının seçici kurul başkanı César Menotti de vardı.

Ekim ayında, insan hakları gruplarının taleplerini destekleyen *Paz y Justicia* (Barış ve Adalet) örgütünden Adolfo Pérez Esquivel adında bir Arjantin vatandaşı Nobel Barış Ödülü'nün verildiği haberi geldi.⁷ *Anneler* de mücadelelerini desteklemek için aday gösterilmiştir. Oysa bir örgüte ödül verilmesi uygun değildi.

Aynı zamanda cunta üzerindeki uluslararası baskısı da artıyordu. Birleşmiş Milletler, 7.000 kayıp olayı konusunda ısrarla açıklama istiyordu. Uluslararası Af Örgütü, daha önce gözaltına alınmış olan insanların ifadelerine dayanarak gizli gözaltı kamplarıyla ilgili bir rapor yayımladı. Cunta bu olaylarla ilgili haberlerin kamuoyuna ulaşmasını önlemede oldukça zorlandı.

1981'e kadar kilise, siyasi partiler ve CGT, *Anneler*'in, kamuoyuna kaybedilenler konusunda açıklama yapmaları istemlerini gözardı etmişlerdi. General Viola'nın siyasi bir geçiş için diyalog önerisi karşısında, ülkenin geleneksel, toplumsal ve siyasi kurumları, askeri yönetime karşı direniş hareketi içerisinde yer almaya başladılar. *Anneler*, siyasi diyalogun kapsamına insan haklarının da alınması için mücadelelerine devam ettiler.

Hebe de Bonafini: En sık kiliselerin kapılarını çaldık. Kili-
senin bizi destekleyeceğini; yaşam hakkını ve ailenin gü-
venliğini herkesten çok savunacağını düşündük. Arjantin'de
çok güçlüydüler. Olayları durdurmak için nüfuzlarını kulla-
nabilirlerdi. Eğer konuşsalardı, bunlar asla olmayacaktı. Kili-
se soykırımanın suç ortağıydı. Ordunun silahlarını rahipler kut-
sadılar, itirafları işkencecilere ilettiler. Çaresizlik içinde onla-
ra gittiğimizde, bizden aldıkları bilgileri diktatörlüğü destek-
lemek için kullandılar. Onurlu birkaç istisna dışında, kaybe-
dilenler için ayin yapmayı reddettiler. Görüşmemiz, toplantı
yapmamız için bize yer vermediler. Kapılarını *Anneler'e* ka-
pattılar... Haç, baş aşağı duran bir kılıctır, diyorlar.

Aída de Suárez: Sürekli olarak kiliseye gittik. Bazılarımız
katedrale, diğerleri ise yerel kiliselere. Kiliselerin kapılarını
kapattılar. Bize saldırın polislerden kaçmak için katedrale
sığındığımızda, bizi dışarı çıkarsınlar diye polisleri getiri-
yorlardı. Kaybedilenler için bir ayin istedigimizde, gençle-
rin ahlaki durumu konusunda bize nasihat veriyorlardı.⁸ Ben
bir kilisede evlendim, vaftiz oldum, şarap ve yemek ayinine
katıldım. Ben bir Hıristiyanım, bütün çocuklarmım vaftiz ol-
dular. Büyük çocuklarmım kilisede evlendiler. Benim gibi
inanç sahibi bir insan için, yardım, destek ve dayanışma is-
teğiyle kiliseye gittiğinde kapıların yüzüne kapatılması kor-
kunç bir şok oldu.

Mayıs 1981'de yapılan Arjantin Piskoposlardan Konferansı, rejim-
in ekonomik politikalarına atıfta bulunarak "yıkıcılarla karşı veri-
len savaş"ta kullanılan yöntemleri sorgulayan ve 'tefeciliğin tehli-
kelerine' vurgu yapan "Kilise ve Milli Cemaat" başlıklı bir bildiri
yayımladı. Bildiride şöyle deniliyordu: "Teröristlere karşı verilen

savaşın gerekçeleri ile bu savaşta kullanılan yöntemleri birbirinden ayırmalıyız.”⁹ O zamana kadar kilise hiyerarşisi, yalnızca bireysel başvuruları rejime iletmıştı. Şili ve Brezilya kiliselerinin aksine, baskiya uğrayan insanların ailelerine herhangi bir yardımda bulunmayı reddetmemiştir. Dahası, Arjantin kilisesi, güçlü nüfuzunu insanları, bireysel ve toplu eylemlerden vazgeçirmek için kullanmıştır. Askeri rejimle olan yakın ilişkisi, kilisenin baskiya uğrayanlar ve baskıyı uygulayanlar arasında bir iletişim kanalı olarak işlemesini sağladı. Cuntayla kilise arasındaki fark, özellikle askeri papazların varlığıyla, iyice belirsiz bir hal almıştı.

Siyasi Partiler

Darbeden ve siyasi faaliyetlerin yasaklanmasıından beri siyasi partiler, açık destek veya gizli işbirliğinden iyi, niyetli ılımlılık çağrılarına kadar değişik tutumlar takınmışlardır. Genel anlamda güçsüzlüklerini kabullenmiş ve inzivaya çekilmişlerdi. Yeniden yükselen kitlesel hareketin zoruya, onde gelen partilerin bir kısmı *Multipartidaria* adıyla bir koalisyon oluşturdu. Politikacılar, belirsiz olan siyasi gelecek konusunda temkinli bir yaklaşım içine girdiler. Birkaç ay sonra Başkanını bir saray darbesiyle devirecek olan General Galtieri, General Viola'nın siyasi bir açılım için başlattığı girişimlere açıkça karşı çıktı. Mart 1981'de, 'Las urnas están bien guardadas' (Oy sandıkları sıkı korunuyor) şeklinde bir açıklama yaptı.¹⁰ *Multipartidaria, Anneler*'in görüşmelere katılma talebini reddetti. *Multipartidaria*'nın değişim için önerdiği ılımlı önerilere kıyasla, *Anneler* ve talepleri, siyasi bir engel olarak görüldüler. İlk açıklamada ekonomik politikada ılımlı bir değişim ve anayasal yönetime kademeli bir geçiş için çağrıda bulunuluyordu. İnsan haklarından çok kısa bir şekilde bahsediliyor ve tutuklularla, kaybedilenlerden doğrudan bahsetmekten kaçınılıyordu.

Dora de Bazze: Siyasi partilere çok yardım ettik, çünkü bi-

zim onde yürümemiz sayesinde seçimlere giden yolu aça-bildiler. Biz olmasaydık, bugün oldukları yerde, Kongre'de olamazlardı. Haykirmak için sokaklara ilk çıkan bizdik. Bu-nu korkmadan yaptık. En zor dönemde bile haykirmak için Plaza de Mayo'ya gittik. Askerler oradayken bile, hiçbir po-litikacının asla yapmadığı bir şekilde, Hükümet Binasının kapılarından Videla'ya, Viola'ya bağırdık. Daima gerçek için mücadele ettik ama hiçbir gerçeği duymak istemiyor-lardı. Siyasi partilerin istediği tek şey iktidardı.

María del Rosario: Siyasi partiler, 1981'den itibaren tutum-larını belirginleştirmeye başladılar. Bütün partiler seçim çağrısı yapmak amacıyla bir araya gelerek *Multipartida-ria'yı* kurdular. Defalarca kapılarını çaldık ama bizi içeri al-madılar. Onlara 30 bin insanın kaybedilmiş olması gibi bir mirası kabul edemeyeceklerini, çünkü bunun insanlığa karĢı işlenmiş bir suç olduğunu, sorumlu davranışın ve ordudan bir yanıt istemek zorunda olduklarını söyledi. Onlara, ses-siz kalan herkesin ordunun suç ortağı olduğunu, çünkü bu-rada işlenen tüyler ürpertici suçlar karşısında adalet isteme-yen hiçbir partinin kendisini galip sayamayacağını söyledi.

Asla herhangi bir siyasi partiden himaye kabul etmedik. Bu siyasi partilerin kabul etmesi gereken ahlaki ve manevi bir talepti; seçim politikalarıyla hiçbir ilgisi yoktu. Hiçbir si-yasi parti ordu içindeki canilerle görüşemezdi. Bütün isted-iğimiz buydu ve onlara hangi parti iktidara gelirse gelsin ta-leplerimizin değiĢmeyeceğini söyledi. Daha sonra yayımla-dıkları bir belgede, kaybedilenlerden bahsettiler. Her ne ka-dar bu tam olarak istedigimiz şey değilse de, onların söyleye-ceğini düşündüğümüz şeyden daha büyük bir adımdı.

Sendikalar

Kaybedilenlerin yüzde 54'ünün işçi sınıfından olmasına karĢın

sendika bürokrasisi, kayıplar konusunda uzun süre sessiz kaldı.¹¹ CGT liderleri, bir istisna dışında zulümden zarar görmemişlerdi. Sıradan üyeleri ise rejimin insan hakları ihlalleri hakkında konuşmaya başlamışlardı. Amerikan Devletleri Örgütü'nün ziyareti sırasında Mercedes Benz'in işçileri ve personeli, fabrikadan götürülebilen bazı işçiler hakkında bilgi isteyen bir açıklama yayımladılar. Bunu, elektrikçiler sendikası *Luz y Fuerza*'nın mali desteğiyle yayımlanan iki ilan izledi. Sendikanın kaybedilen lideri Oscar Smith'in anısına yapılan ayine *Anneler*'i de davet ettiler. Banka, ulaşırma, inşaat, liman ve otomotiv sanayii sektörlerinden işçiler de *Anneler*'e açıkça destek verdiler; Şubat 1982'de bir grup işçi Plaza de Mayo'daki kadınlara katıldı.

Aída de Suárez: Sendika liderleri bize asla destek vermedi. Ordu CGT'ye dokunmadı. Yalnızca bir sendika lideri kaybedildi. Ülkedeki en güçlü örgütlerden biriydi ve kendi sendikalarından kaybedilen işçiler hakkında hiçbir şey yapmadı. Bazı grevler oluyor ve CGT'nin orduya karşı olduğu söyleniyordu; ama bunlar, CGT'yi bir tavır almaya zorlamak için tabandan gelen grevlerdi. *Anneler* işçileri destekler ama CGT'yi asla! Çünkü baştan sona kokuşmuş bürokrasi. Hiçbir zaman işçi sınıfından sayılmazlar. Ne öncesinde ne de bugün.

Carmen de Gude: CGT liderliği çok kötüydü ve bugün de aynı. Kendi üyeleri kaybedildiğinde bile, insanların kaybedildiğine inanmadığını söyleyen bazı liderler vardı. Bu yüzden liderler hakkında bu tür olumsuz düşüncelere hep sahip olduk. Çünkü kaybedilenler konusunda asla ses çıkmadılar. Bir defasında, bir perşembe günü tam biz meydanda olduğumuz sırada bir gösteri yapacaklardı. İşçiler değil ama liderleri, her zamanki saatimizde meydanda olmamızı iste-

mediler. Neredeyse nefes alamıyorduk ve meydandan ayrılmak için diğer insanların yardımına ihtiyaç duyduk. Liderler *Anneler*'e karşı tavır takındılar. Yine bir defasında *Anneler*'in doğrudan katılmadığı bir gösteri vardı, ama biz meydandaydık çünkü günlerden perşembeydi. Meydanın kenarında durduk ve işçiler meydana girdiler; her işçi grubu gelip bizi selamlayarak bir süre bizimle birlikte kaldı. İşçilerden hep destek aldık ve biz de onların mücadelelerini destekledik; fakat yönetimi asla desteklemedik.

30 Mart 1982'de CGT, kaybedilenler hakkında bilgi isteyen bir belgenin Kongre'ye sunulmasına destek vermek için ülke çapında "Barış, Ekmek ve İş" gösterileri düzenledi. *Anneler* gösterilere katıldılar; polisin barikatları yıkmaya çalışarak, su panzerleri ve göz yaşartıcı gazla kalabalığı dağıtmak için Plaza de Mayo'ya girmesi sonucunda gözaltına alınanlar arasında *Anneler*'den de altı kişi vardı. Mendoza'daki baskısı bundan da fazlaydı.

Elsa de Becerra: Polis ateş açtığında, işçiler milli marşı söylüyorlardı. CGT liderlerinin bizi istememesine rağmen biz, *Mendozalı Plaza de Mayo Anneleri* olarak oradaydık. Beyaz eşarpları görünce dehşete düştüler. Polisler ciplerinden atlayıp diz üstü çömelerek kalabalığın üzerine otomatik silahlaıyla ateş açtıkları sırada biz milli marşı okuyorduk. Bir kişi öldü ve en az on kişi de yaralandı. Bu olaylar CGT'nin ilk kez işten çıkartmalar ve işsizliğe karşı ve ücret artışı talebiyle ülke çapında bir gösteri yaptığı 30 Mart 1982'de oldu. Mendoza'da meydana gelen olaylar bütün ülkede kötü sonuçlar doğurdu. Toplumsal bir rahattsızlık yarattı.

Falkland Adaları / Malvinas Savaşı

Cunta iç krizi yataştırmak için dikkatleri başka yöne çekmek amacıyla bir dış askeri harekata girişmekten çekinmedi. Arjantin as-

kerleri, kitlesel muhalefetin askeri yönetime karşı gerçekleştirdiği en ciddi gösteriden üç gün sonra, 2 Nisan 1982'de, uzun bir süreden beri Arjantin ile İngiltere arasında anlaşmazlık konusu olan Güney Atlantik adalarını efe geçirdiler. Dikkatleri iç sorunlardan uzaklaştırma stratejisi, üç yıl önce cunta Beagle Kanalı'nın mülkiyeti konusunda Şili'ye karşı düşmanca bir tutum içine girdiğinde biraz başarılı olmuştu. Nihai amaçları, iyi bir propaganda kampanyasıyla birlikte yapıldığı takdirde, Arjantin halkın tümünün desteğini garanti altına almaktı.

Savaş, 'siyasi realite' oyunuyla karşı karşıya kalan *Anneler*'in kaybedilenler konusunda siyasi iradenin sınırlı kalmasından duydukları korkuyu bir kez daha haklı çıkardı. Sendikalar ve siyasi liderler, ordunun girdiği maceraya desteklerini haykırıkmak ve sorunlar son buluncaya kadar taleplerini askıya aldıklarını ilan etmek için sıraya girdiler. Radikal Parti'nin Başkanı Carlos Contin'in sözleri bunun çok iyi bir örneğiydi: "Şimdi bütün iç sorunları bir yana bırakıp bütün Arjantinlileri birleştirme zamanıdır."¹² Bütün sol kesim, hükümetin yapısına rağmen, savaşı haklı ve İngiliz emperyalizmine karşı verilen bir savaş olarak onayladı. General Menéndez'in Malvinas Valisi olarak yaptığı yemin töreninde siyasi partilerin çoğu temsil edildiler ve CGT de dahil olmak üzere, askeri hükümetin faaliyetlerini anlatmak için yurtdışına heyetler gönderdiler. Ülkeyi saran vatanseverlik dalgasının ortasında *Anneler*, bir kez daha kendilerini dışlanmış olarak buldular.

Rita de Ponce: Oğullarımdan biri savaş sırasında askerdeydi ve savaşa çağrıldı. Benim için Malvinas'ın anlamı, geçmişteki olayları unutmaktı. Ordu oğullarımdan birini daha benden almak istiyordu. Ama şimdi daha güçlündüm ve neler olduğunu anlayabiliyordum. Gönlümüz askerlerle ve askerlerin anneleriyle birlikteydi. Kentte yaşayan birçok genci savaşa götürdüler. Tucumán'dan çok sayıda genç, deniz

kuvvetlerine gitti ve Belgrano batınca çoğu öldü. Şans eseri oğlum oraya hiç gitmedi, çünkü gitmesinden bir gün önce ordu teslim olmuştu.

Carmen de Guedes: Malvinas savaşına karşıydık, çünkü bize göre çocuklarımıza yaptıkları şeyin aynısını yapıyordular. Bu genç askerleri de kaçırıldılar, çünkü onları oraya zorla gönderdiler. Gidecekleri kendilerine henüz bildirilmiş olan ve ellerindeki silahlarla ne yapacaklarını bilmeyen gençleri götürdüler. Onları ölüme gönderdiler, çünkü silah ve teçhizatları kullanışsızdı. Açıktan ölüyordular. İngiltere'den gelen askerler bizim çocuklarımızdan daha iyi hazırlanmışlardır. Ordu, ABD'nin kendilerini destekleyeceğini sanıyordu ama ABD, İngiltere'ye karşı, Arjantin gibi bir ülkeyi asla desteklemez. Bu savaşa karşıydık çünkü ordu, savaş, prestijini ve haysiyetini artırmak için kullanıyordu. Halkı boşu boşuna öldürdüklerini düşünüyorduk. Ellerini gençlerimizin kanında yıkamak istediler.

Malvinas'a göndermek üzere para toplamak amacıyla büyük bir kampanya düzenlediler ve hepsini 'Vatansever Fon' dedikleri bir fono yatırdılar. İnsanlar altınlarını bağışladılar, kadınlar nikâh yüzüklerini verdiler, ama bunlar asla askerlere ulaşmadı. Gece gündüz demeden saatlerce süren televizyon programlarında, başısta bulunan ünlülerin görüntülerini yayınladılar ve bu programlar boyunca halktan askerlere para yardımında bulunmasını istediler, ama bütün para orduya gidiyordu. Para, askerlerin eline geçmedi. Okullardaki çocuklara, askerler için kutularla çikolata göndermelerini söylediler. Çocuklar, bu kutuların içine askerlerin okuması için notlar da koyuyorlardı. Bir defasında birisi bu çikolata kutularından birini bakkaldan satın aldı ve içindeki küçük mektubu gördü. Gazetelere bunu bildirdiler,

ama hiçbir şey olmadı, çünkü bütün basın ordunun kontrolündeydi. Biz, olanlarla onların yazdıkları şeylerin birbirinden tamamen farklı olduğunu hep, söylüyorduk. Onlara, bütün İngiliz gemilerini batırdıkları ve savaşta galip oldukları iddialarının doğru olmadığını söylüyorduk. Hepsi yalan söylüyordu.

İnsanlar bizim vatansever olmadığını, İngilizlerden maddi yardım aldığımızı ve savaşa karşı çıkmakla İngilizleri desteklemiş olduğumuzu iddia ettiler. Savaş sırasında meydan gittigimizde insanlar, üzerimize mavi ve beyaz kurdeleler attılar. Bize bağırıp, vatansever olmadığını söylemeleri için özel okullardan çocuklar getirdiler. Yalnızca kurdele atmıyorlardı, taş da atıyorlardı, her şeyi atıyorlardı. Bizi tehdit ettiler, ama yine de her perşembe meydandaydık.

Aída de Suárez: Önce grev ve binlerce polisin göstericilere saldırarak, insanları askeri araçlara doldurduğu 30 Mart'taki büyük gösteri oldu. Ardından, üç gün sonra 2 Nisan'da Malvinas'ta savaşı kazandıklarını söyleyip, herkesi meydanlara çağırıldıklarında, 30 Mart'ta dayak yiyan aynı insanlar generallerle kutlama yapmak için oraya gittiler. Herkes kendini kaybetmişti. Herkes bayrağını sallayarak gitti. *Anneler* bunu destekleyemezdiler. Bazı insanlar savaş sırasında durmamız gerektiğini söylüyorlardı. Meydanda birisi bize yaklaşarak, siz vatansever değilsiniz, dedi. Ne büyük bir yanılıcı içindeydiler. Eğer ülkemizi savunmamız gerekseydi, çocuklarımız en ön safta yer alırlardı, çünkü onlar herkesten daha vatanseverdiler.

Kutlamaya katılanlardan biri de kızkardeşimdi. Ona, "Bunu nasıl yaparsın?" dedığimde, bana, "Ama Malvinas'ı ele geçirmişler, Malvinas artık Arjantin'in. Nihayet Malvinas bizim diyebiliyoruz!" dedi. Ona, "Artık uyan, ülkemizin

her yanı çocuklarımızın kaniyla sulandı; ordu, ekonomik durum çok kötü olduğu için ve halkın desteğini kaybettiğinden yaptı" dedim.

Halkımız hep yanlış bilgilendiriliyordu. Devletler asla doğrulu söylemezler. Bunu herkesten iyi biliyoruz. Savaşçı kaybederken, Arjantin gemileri batarken, onlar zaferden bahsediyorlardı. Yalan söylediğini biliyordum, çünkü çok iyi bir radyomuz vardı. Oğlum sigarasını azaltarak artırıldığı paradan bu radyoyu almıştı. Ve biliyor musun geceleri ne yapıyorduk? Çatının en tepesinde duran televizyon antenini çıkarıp radyoya bağlıyordum; İngiliz, Amerikan ve Rus programlarını bulmaya çalışıyordum. Bu ülkelerin radyolarından birer saat İspanyolca yayın yapılıyordu. Mesela sabahları saat dört buçukta Rusya'dan verilen İspanyolca haberleri dinlerdik. Böylece bu istasyonları bulduk; yabancı ülkelerdeki haberleri dinleyerek gerçeği öğreniyorduk. Burada ise, her on dakikada bir televizyondan ve radyodan Arjantin'in İngiliz kuvvetlerine karşı kazandığı yeni bir zafer bildiriliyordu. Hepsi büyük bir yalandı.

Graciela de Jeger: Bütün siyasi partiler bize gelerek kendi lerini desteklememiz gerektiğini, ülkemiz tehlike altında olduğu için farklılıklarımızı unutarak bir araya gelmemiz gerektiğini söyledi. Meydanda askerler için kazaklar örme mizi istediler. General Menendéz'in Malvinas Valisi olarak atanmasından dolayı yapılan yemin törenine hepsi gitti. Biz, yalnızca askerlerin anneleriyle dayanışma içinde olduğumu zu belirten bir açıklama gönderdik.

Fakat Malvinas'tan sonra halk daha çok bilinçlendi. Teslim oldukları gün ben Buenos Aires'teydim. Bir arkadaşımla birlikte Plaza de Mayo'ya gittik ve Galtieri'ye bağırarak küfreden çok kalabalık bir kitleyi gördük. Ordunun sürekli

yalan söylediğini anlamışlardı. Kayıp askerlerin yakınıları oradaydılar ve bağırrarak bize, “*Plaza de Mayo Anneleri*, şimdi sizi anlıyoruz!” dediler. Asker annelerini kucakladık, ama hükümeti desteklemeyi reddettik. Tarih, gerekçesi ne olursa olsun, kendi ülkesini işgal eden bir ordunun bir dış savaşı da asla kazanamayacağını gösteriyor.

Protestonun Yeniden Yükselişi

Malvinas yenilgisi, askeri yönetim düzeyinde sert bir iktidar mücadeleşine neden oldu. Hükümet Binasında askeri yönetimin gelecekte izleyeceği rota tartışıılırken, silahlı kuvvetlerin değişik koşulları savaşın sonucu konusunda açıkça birbirlerini suçluyordu. Politikacılar, siyasi boşluktan yararlanmak istemediler. Rejimin hemen değişmesini istemek yerine, otoritelerini yeniden sağlamaları için askerlere zaman kazandırdılar. Silahlı kuvvetler huzursuzluğun daha fazla artmasını önlemek için, savaşın sürdürülüşü konusunda bir soruşturma başlattı ve en iyi uzlaştığı askerleri ordudan attı. Galtieri'nin yerine, başkanlığa General Bignone getirildi.

Yeni cunta 2 Temmuz 1982'de, kesin bir tarih belirlenmemiş olduğu halde, seçimlerin yapılmasını istediğini açıkladı. Amaçları siyasi liderlere anayasal yönetime geçişin koşulları hakkında bir anlaşmayı dayatmak; özellikle insan hakları ve Malvinas da dahil olmak üzere temel konuların, gelecekte kurulacak bir sivil hükümet tarafından soruşturulmamasını teminat altına almak istediler.

Şimdi siyasi gündem başka yerlerden belirleniyordu. Daha önce savaşta rol almış olanlar, öğrenciler, ev hanımları, işsizler ve sendikalar protesto için sokaklara döküldüler. Yargı, ordunun mahkemeler üzerindeki denetimine karşı çıkmaya başladı; basın bile kendinde rejimi eleştirmeye gücünü bulabildi. Dokuz milyon işçinin Aralık ayında iş bırakarak neredeyse bütün sanayi, ticaret ve hizmet sektörlerini felç etmeleriyle doruğa ulaşan işçi hareketi,

1982'nin son günlerinde iyice yükseldi. *Anneler*, diğer insan hakları örgütleriyle birlikte, kaybedilenler konusunun siyasi gündemin merkezinde yer almasını sağlamak için sürekli sokaklardaydılar.

Rita de Krichmar: 1982'de kısa bir ziyaret için Arjantin'e geri döndüm. Bir sürü huzursuzluk, çatışma ve grev vardı; herkes insan haklarından bahsetmeye başlamıştı. Durum değişmeye başlıyordu ve bu yüzden ertesi yıl geri dönmeye karar verdik. Sokaklarda gösteri yapılabiliyordu. Durum 1979'dakinden çok farklıydı. Ama yine de geri döndüğümde, telefonla arkadaşlarımla konuşurken veya nerede görüşeceğimizi kararlaştırırken hâlâ eskisi kadar korkuyordum. Hâlâ sanki bana zulmedeceklermiş gibi konuşuyordum. Da-ha sonra alıştım; ama başlangıçta, bakkala giderken belgelemi unutmuşsam hemen geri dönerdim. Önceki yıllarda, belgelerinizle dışarı çıkmazsanız başına her şey gelebilirdi. Bütün insan hakları gruplarında düzenlenen büyük bir yürüyüşe katıldık. *Anneler*'i, çocukların resimlerinin bulunduğu devasa pankartları taşıırken ilk kez görüyordum. Bu beni gerçekten çok etkiledi.

María del Rosario: Aralık 1981'de Marcha de Resistencia'ya [Direniş Yürüyüşü] başladık. Diktatörlüğe karşı bir sivil direniş gösterisi yaparak, meydanda yirmi dört saat yürüdük. İlk Viola hükümetinin çöküşü sırasındaydı. Yirmi dört saat boyunca yürüdük. O sırada ülkenin beş başkanı vardı, çünkü Galtieri'ye karar kılincaya kadar başkanlık birinden bir diğerine, ondan diğerine geçip duruyordu.

10 Aralık 1982'deki ikinci yürüyüşün hemen öncesinde *Anneler*'in bürosuna, polis karakoluna gelmemizi isteyen bir telgraf geldi. Gittik ve polis tüzüğünden, açık toplantıların yasaklandığını, bunun bir suç oluşturduğunu belirten bir

maddeyi okudular. Bütün vatandaşlar gibi *Anneler*'in de protesto haklarının olduğunu ve diktatörlük bütün anayasal hakları ihlal etmiş olduğundan, izin isteyeceğimiz hiçbir yasal otoritenin bulunmadığını söyledi. Bunun yasası olduğunu belirten bir kağıdı imzalamamızı istediler, ama herhangi bir şeyi imzalamayı reddettik. Polis karakolundan çıkmamamız veya gözaltına alınmamız ihtimaline karşı dört anne bizi dışarıda bekledi. Bu yürüyüş bastırıldı. Plaza de Mayo'ya girmemize izin vermediler. Meydanı boşalttılar, etrafı atlı polislerle çevirdiler ve meydana girmemize izin vermediler. Sonuçta yürüyüşü, meydandan çıkan en büyük cadde olan Avenida de Mayo'da yapmayı kararlaştırdık.

Elisa de Landín: Aralık ayında, Malvinas Savaşı'ndan sonra yaptığımız ikinci *Direnış Yürüyüşü* en iyisi oldu. Yirmi dört saat boyunca binlerce insan aramıza katıldı. Avenida de Mayo'da oteller ve kafeler tuvaletlerini kullanmamıza ve yemeklerimizi buz dolaplarına koymamıza izin verdiler. Birçoğu da oturup dinlenmemiz için dışarıya sandalye çıkardılar. İnsanlar duş alıp bir şeyler içmemiz için bizi evlerine davet ettiler, çünkü yazın ortasıydı ve çok sıcaktı. Başkalarıysa bize yiyecek getirdiler. Ordunun hâlâ iktidarda olmasına rağmen müthiş bir dayanışma duygusu vardı. Bütün gece boyunca bizi destekleyen insanlar geldiler. Bizim için çok heyecan verici bir gösteriydi, çünkü insanların askeri hükümete karşı durmaya hazır olduklarını gösteriyordu.

Maria del Rozario: *La Marcha por la Vida* [Yaşam İçin Yürüyüş], kaybedilenler konusunda bir soruşturma yapılması için çağrıda bulunmak amacıyla bütün insan hakları grubu bir araya geldi ve tabii ki *Anneler* de katıldılar. Yürüyüşün Hükümet Binasında bitirilmesi düşünülmüşü, ama ora-

ya kadar ulaşamadık, çünkü polisler bizi başka bir yöne göndermeye çalışiyorlardı. Yürüyüşte başı çeken örgütler polisin istediği yöne gittiler, ama *Anneler* meydanın çevresindeki polis çemberini kırıp meydana girmeye karar verdi. Ve atların ayakları arasından çemberi geçtik, ama diğerleri bizi izlemedikleri için geri dönmeye karar verdik. Bariyerleri geçerken çekilmiş, acı dolu ifadeler içeren çok sayıda fotoğrafımız var. Çok büyük bir gösteriydi. *Asamble* gibi gruplar çok sayıda insanı harekete geçirebilirdi, çünkü üyeleri arasında birçok tanınmış siyasetçi vardı.

Marta de Baravalle: *Büyükanneler*'in ilk gerçek başarıları 1982'de, *Yaşam İçin Yürüyüş*'le oldu. Üzerinde kaybedilmiş torunlarımızın fotoğraflarının bulunduğu pankartlarla gittik. Bunun kamuoyu üzerinde büyük bir etkisi oldu. Böylece olayların gerçek boyutları, yani, sadece büyükleri değil küçük çocukları da kaçırıldıkları gözler önüne serildi. Bundan sonra insanlar bize yaklaşmaya başladılar. Başlangıçta çok çekiniyorlardı. Ve bazı ailelerin garip bir biçimde sahip oldukları çocuklar hakkında bize bilgi vermeye başladılar. Mesela bir çiftin çocuğu olmuyor ve aniden bir çocukları ortaya çıkıyor veya çocuğu babasının bir albay, general ya da polis olduğu söyleniyor; böylece bu çocukların bizim aradığımız çocuklar olabileceğini düşünmeye başlıyorlar.

Yaşam İçin Yürüyüş dönüm noktası oldu. Tepkileri susturamadılar ve halk bize yaklaşmaya başladı. Basında ilanlar yayındı. Bunun için çok çaba harcadık. Yalnızca mali açıdan değil, gazeteleri ilanlarımıza kabul etmeye iknâ etmek için de çok uğraştık. 1983 başlarında bazı gazeteler torunlarımızın fotoğraflarını yayımlamaya başladılar. Ancak bundan sonra onları gerçekten bulabileceğimizi düşündük. Bebekken kaçırılmış olan Pablo Moyano'yu nisanda, Tama-

ra'yı ve diğer üç çocuğu hazırda bulduk. Tamara'nın annesi çalıştığı fabrikadan çıkarken polisler tarafından tutuklanmıştı. Polis onu askeriye sevk etmiş ve altı yıl kadar toplama kampında kalmış; daha sonra resmi olarak tutuklanmış ve ardından sınır dışı edilmiş ve İsviçre'ye gitmişti. Güvenlik güçleri Tamara'yı aynı mahalleden bir aileye vermiş. Annesi, bize çocuk hakkında bilgi ve fotoğraf verdi; yaşadıkları yeri söylediktan sonra onu aramaya başladık. En sonunda bir adam bize çocuğun kaldığı yerle ilgili bilgi ilettili.

Pablo Moyano bir yaşındayken annesi ve babası kaçırılmıştı. Çocuğun bir yaşındayken çekilmiş fotoğrafları bir dergide yayımlandı. Sonuçta bir adam bize ulaşıp bilgi verdi. Bu olayda da büyükannenin elinde çocuk doğduğunda alınmış ayak izi vardı. Mahkeme önünde onun Pablo olduğunu kanıtlamamız için geçmişini öğrenmemiz gerekiyordu. Kaybedilmiş bir çocuğu bulmak mücadelenin sadece bir boyutuydu. Bundan sonraki mücadele, çocuğu gerçek ailesine teslim etmekti. Mahkemeye verilecek bütün delilleri elde etmek için çok uğraşmamız gerekiyordu ve hukuki işlemler çok yavaş ilerliyordu. Pablo, 1983'e kadar evine geri dönenmedi. Aynı yıl Martín'i, Eduardo'yu ve Paula'yı da bulduk.

Elsa Pavón de Aguilar: 1980-1983 arasında Paula hakkında hiçbir yeni bilgi edinemedik. Temmuz 1983'te kentin duvarlarını kayıp torunların fotoğraflarıyla kapladıktan sonra, bir adam, akrabalarından birini arayarak Paula'nın nerede olduğunu bildiğini söylemiş. Fotoğraf çekildiğinde henüz yirmi üç aylıktı; 1983'te yedi yaşında olmasına rağmen adam onu caddelerdeki fotoğraflarından tanımıştı. Bize çocuğun bulunduğu ailenin isim ve adresini verdi. Gerçekten Paula olup olmadığını öğrenmek için onu görmeye gittik. Bu insanın kim olduğunu, ne yaptığı, nerede çalıştığını,

çocuğun nerede olduğunu, hangi okula gittiğini ve onların eline nasıl geçtiğini çok dikkatle araştırmamız gerekiyordu. Hukuki işlem başlatmadan önce, onun Paula olduğundan kesin olarak emin olmak zorundaydık. Onu bulmalı ve izlemeliydi. Birçok insanla konuşmalıydi. Kızlarımından birinin bana yardım etmesi gerekti, çünkü benim gözlerim çok iyi görmüyor. Onu gördüğümde Paula olduğundan artık kesinlikle emindim. Annesine çok benziyordu. Bir parkta oyun oynadığı sırada kocam onunla konuştu ve kocama sanki tanmış gibi baktı. Sanki daha önce nerede gördüğünü hatırlayamamış gibi. Çocuğun güvenliğini düşünerek, yasal işlemleri başlatmadan önce ordunun gitmesini bekledik. Anayasal hükümet iktidara geldikten bir gün sonra dava açtık.

İnsan Hakları Siyasi Gündemde

Ordu, bütün çabalarına rağmen insan haklarının protesto hareketinin temel unsurlarından biri olarak ortaya çıkışını engelleyemedi. Cunta, Eylül 1982'de basın, televizyon ve radyonun bundan sonra insan hakları ihlâlli, Malvinas ve askerlerin rüşvet aldığı iddiaları konularında haber yayımlamalarını yasaklayan bir kararname çıkardı. Silahlı kuvvetler öfkeli ve siyasi açılımı tersine çevirme, seçim için verdikleri sözü tutmama tehdidinde bulunuyorlardı; ama artık olaylar onların denetiminden çıkmıştı.

16 Aralık 1982 akşamı *Multipartidaria* ve sendika federasyonları Buenos Aires caddelerinde bir *Demokrasi Yürüyüşü* düzenlediler. *Anneler, Hükümet Binası*'nın önünde toplanarak:

*Milicos, muy mal paridos,
Qué es lo que han hecho con los desaparecidos?
La deuda externa, la corrupción,
Son la peor mierda que he tenido la nación.*

(Piç askerler! Kaybedilenlere ne yaptınız? Dış borç ve rüşvet ülkeyi şimdiye kadar görülmemiş derecede boka batırıldı.)

diye bağıran 200 bin insanın arasındaydilar.

Polis gösteriyi dağıtmak için müdahale edince bir kişi öldürülüdü ve altmıştan fazla insan yaralandı. Sonraki aylarda cuntanın giidişi için süre belirlenmesini isteyen büyük bir baskı oluştu. Niha-yet şubat ayında, seçimlerin 30 Ekim 1983'te yapılacağını ve yeni sivil başkanın doksan gün sonra törenle göreve başlayacağını açıkladılar.

Anneler'in Talepleri

Siyasi partiler seçim kampanyası hazırlıkları için adaylarını seçe-rlerken *Anneler* de kendi seçim stratejilerini belirliyorlardı. Demeklerinin tüzüğünde belirtilen genel ilkeleri siyasi partilere sunulabilecek bir dizi somut öneriye dönüştürmeleri gerekiyordu. Sonuç, bütün insan hakları örgütlerinin etrafında birleşikleri bir program oldu:

1. *Gözaltındakilerin-kaybedilenlerin* sağ olarak geri dönme-leri sağlanmalıdır.
2. Kaçırılmış olan ve tutukluluk sırasında doğmuş olan çocuklar gerçek ailelerine iade edilmelidir.
3. Siyasi ve sendikal nedenlerle tutuklanmış olan insanlar derhal serbest bırakılmalıdır.
4. Kimliği belirsiz cesetlerin definleri konusunda bir soruşturma yapılmalıdır.
5. Kaybedilenlerden, işkence ve cinayetlerden sorumlu olanlar hakkında dava açılmalıdır.
6. Sıkıyonetim kaldırılmalıdır.
7. Anti-demokratik düzenlemeler iptal edilerek, siyasi baskı ortadan kaldırılmalıdır.
8. Suçlular için herhangi bir af girişimi reddedilmelidir.

Bu insanlık dışı diktatörlük boyunca bir direniş hareketi başlatan ve yukarıda belirtilen konularda hiçbir tartışmaya

izin vermeyen biz *Plaza de Mayo Anneleri*, bu ülkede yaşayan bütün erkekleri ve kadınları İnsanlık Onuru konusunda tutarlı olmaya çağrıyoruz. Çünkü yaşam, bütün insanlığın saygı duyması gereken, bütün ideolojilerin ve inançların ötesinde kutsal bir haktır. Mücadelemize bıkmadan devam edeceğiz. Çünkü bizler, anneler olarak insanlığın odağıyız ve tek amacımız, bir çocuğun doğuşunun onulmaz bir yara-ya dönüştürülmemesidir.¹³

Anneler'in talepleri, erkeklerin ve kadınların en temel haklarının dile getirilmesiydi. Bu, tek bir siyasi partinin özel alanı değildi. Bütün siyasi partiler bu hakların korunmasında aynı derecede ahlaki sorumluluğa sahiptiler. *Anneler* seçim kampanyasında tarafsız davranacaklardı. Bu, *Plaza de Mayo Anneleri Derneği Tütüğü*'nün 1/d maddesiyle de tutarlılık içindeydi:

Derneğin tamamen insani olan özelliğini saptıracak ve bizi tüzüğümüzde belirtilen amaçlardan uzaklaştıracak siyasi veya grupsal çıkarların müdahale veya etkisinden kaçınmak gerekir.¹⁴

Juanita de Pargament: Asla herhangi bir parti içerisinde yer almadık. Tabii ki, kimi annelerin bazı partilere yakınlıkları vardı ve hiçbir zaman bir annenin tercih ettiği partiyi desteklemesine engel olmadık, ama bir hareket olarak tarafsızdık. Taleplerimizi bütün partilerin görevi haline getirmeye çalıştık. Bu, muhaliflerimizin bize bazı bağlantılar atfetmediğleri anlamına gelmiyor. Radikallere saldırdığımızda herkes Peronist olduğumuzu ve Peronistlere saldırdığımızda da herkes Radikallerin bizi yönlendirdiğini söylüyordu. Rahiplere saldırdığımızda komünist olduğumuzu, komünistlere saldırdığımızda ise kilisenin bizi kullandığını söylüyorlardı.

Daima bir taraf, *Anneler*'in çok dindar olduğunu, diğer bir taraf da hepimizin komünist olduğunu söyleyordu.

Cunta'nın Yanıtı

Siyasi partilerden umduğu teminatı bulamayan cunta, kendini temize çıkarmak için son bir girişimde bulundu. Mayıs 1983'te ordunun "Teröristlere Karşı Savaşın Sonuç Bildirgesi" ülkenin her yanında televizyondan yayınlandı. Bunu, eylül ayında çıkarılan ve kurumsal çerçevede faaliyette bulunurken işledikleri herhangi bir suçtan sorumlu tutulan bütün silahlı kuvvetler mensuplarını temize çıkarılan Ulusal Uzlaşma Yasası izledi.

Elsa de Becerra: Cunta 1983'te ilk kez kaybedilenler olgusunu kabul etti. Kaybedilenlerin hepsinin ölü olduğunu ve terörist olduğunu söyleyip, faaliyetlerini terörizme karşı verilen bir savaş olarak meşrulaştırarak, bu programı televizyonda yayınladılar. Gerekli olduğunu düşündükleri anda bunu yine yapacaklarını ve ülkeyi teröristlerden temizledikleri için milletin kendilerine şükran borcu olduğunu söyledi.

Sürekli olarak 'savaş' ve 'terör'den bahsettiler ama bence halk daha dürüst ve daha zekidir. Eline silah almış olanlar vardı ama sayıları çok azdı ve bütün silahlı kuvvetler karşısındaydı; hepsi yok edildi. Gözaltındakiler-kaybedilenler zorla götürüldüler, kimse onları kimin götürdüğünü söylemedi; silahsızlardı ve onların terörist olduğu söylenemez. Savunma-sız, silahsız insanları evlerinden alıp götürdüler, onlara işkence yaptılar, tecavüz ettiler ve onları katlettiler. Gerçek bu; onları bir hukuk mahkemesinde yargılacak cesaretleri yoktu. Çünkü bir vukuatlarının olmadığını biliyorlardı. Bu yüzden, silahlı kuvvetlerin üç kolu, çok sayıda sivilin işbirliğiyle her şeyi gizli yaptılar –kilise, ekonomik gücü elinde bulunduranlar, hâkimler, doktorlar, hepsi bulaşmışlardı.

İnsan hakları örgütleri, ordunun kendi yararına çıkarmaya çalıştığı affı protesto etmek için 45 bin kişiyi harekete geçirdiler. Sadece, 'kirli savaş'la en derinden uzlaşmış olan kesimler yasayı açıkça kınamadılar. Kilise 'kuşkulu bir belge' derken, siyasi partiler resmi açıklamalara karşı mesafelerini korudular. Ne *Multipartidaria*'yı oluşturan üç parti, ne de CGT'nin iki kanadı gösteriye katılmaları için yapılan çağrıya yanıt verdiler.

Siyasi Partilerin Tutumları

Arjantin'in tarihi partisi Peronistler ve Radikaller seçimle birlikte karşı karşıya geldi. İki partinin de kaybedilenler konusunda açık bir çizgisi yoktu. Peronist manifesto, ekonomik politikalarda ilimli bir değişimi öngörüyor; kayıplar konusunda herhangi bir açık ifadeye yer verilmemişti. Peronistler silahlı kuvvetlerin ve güvenlik güçlerinin faaliyetleri hakkında soruşturma açılmasına karşıydılar; yalnızca bireysel acıların mahkemelerce telafi edilmesinden muğlak bir dille bahsediyorlardı. Peronist başkan adayı Italo Luder, kampanyanın sonlarına doğru ordunun af yasasını uygulayacağını açıkladı. Peronist liderler kendilerini bir ikilem içinde bulmuşlardı. Kaybedilenlerin çoğu partinin, Peronist hükümetin istikrarsızlığa düşmesinden sorumlu tutulan sol kanadındandılar; bazı parti yöneticileri, bu gruplara karşı milis tarzı askeri faaliyetler içinde yer almışlardı. Dahası, Luder 1975'te kabul edilen ve orduya 'teröre karşı savaş'a başlama yetkisini veren kararnameyi imzalamıştı. Peronist seçim kampanyası bu çelişkileri gizlemeyi başaramadı.

Radikal Parti adayı Alfonsín'in 1983 ortalarında yapılan seçimdeki başarısının sebebi, Radikal Parti'den daha soldaki kesimlere seslenmesiydi. Önde gelen Peronist liderleri ölüm mangalarıyla bağlantı içinde bulunmakla suçlayarak, muhalefetin çelişkilerinden yararlandı. Radikal bir hükümetin kaybedilme olaylarıyla ilgili soruşturma başlatacağı, silahlı kuvvetlerin hukuka ve seçilmiş sivil yetkililere karşı sorumlu tutulacağı sözünü verdi. Onun politikalarının ay-

rıntıları da belirsizdi. Kanunsuz faaliyetlerinden dolayı suçlu bulunanların cezalandırılmasını talep ederken, politikayı formüle etmekten sorumlu olanlar ve uygulayanlar arasında bir ayırım yaparak, başından itibaren "sorumluluk dereceleri" fikrini öne sürdürdü.

Anneler seçimden dört gün önce, 'Yeni Hükümete Bir Çağrı' yaptılar:

Zaman boşuna geçmedi. Bugün herkes diktatörlükten nefret ediyor. Onların suçlarından herkes iğrenerek söz ediyor; ama devam eden korku, belki de uzlaşma isteği, cezalandırılmaktan kurtulmalarına yol açacak. Bugün, demokratik olduğunu çalışmalarıyla göstermesi gereken yeni bir anayasal hükümetin seçimine yaklaşıyoruz... Bizler, yillardır beklediğimiz demokrasiyi kurmak için katılım sağlayacağız, eleştireceğiz, protesto edeceğiz, talepte bulunacağız ve halkın meşru haklarını korumak için seferber olacağız. Bu yüzden, seçilecek olan hükümetten, gözaltındakilerin ve kaybedilenlerin sağ olarak geri dönmelerinin sağlanması, bütün siyasi mahkûmların ve sendikacıların serbest bırakılmalarını, sorumluların yargılanmasını talep ediyoruz.

Üç önlemin hemen uygulamaya geçirilmesini istediler. Birinci olarak, hayatı olanların topluca katledilmelerini önlemek için gözaltındakilerin ve kaybedilenlerin anayasal yönetimin ilk 48 saatı içerisinde serbest bırakılması; ikinci olarak, *Anneler*'in ve diğer insan hakları gruplarının temsil edileceği Kongre'nin iki meclisinde parlamento komisyonlarının kurulması; son olarak da, askerlerin sıradan ceza mahkemeleri yerine,¹⁵ jüri tarafından yargılanıp cezalandırılmasını mümkün kılacak yasal düzenlemelerin acilen yapılması.

Bütün beklentilere rağmen seçimler, Peronistlerin aldığı yüzde 40'a karşı, yüzde 52 ile Radikal Parti'nin zaferiyle noktalandı. Peronist Parti'nin kuruluşundan beri Arjantin halkı ve özellikle de

endüstriyel işçi sınıfı ilk kez Peronizme karşı oy kullanmıştı.

Rita de Krichmar: Siyasi partilerin hepsi kaybedilenler konusunu kullandılar. Hepsi soruşturma açacaklarını, her birine ne olduğunu bulmak için gereken her şeyi yapacaklarını söyledi; adalet sözü verdiler. Peronistler o kadar konuşmadı; fakat Radikaller her şeyi yapacaklarını vaat ettiler. Peronistler çok bölünmüş oldukları için kaybettiler, çünkü insanlar daha fazla şiddet istemiyorlardı. Çok şiddet içeren çeşitli gösteriler yaptılar. Arkadaşım, Herminio Iglesias'ın [Buenos Aires valiliği için aday gösterilen sağcı Peronist aday] üstünde Alfonsín yazılı tabutu yaktığını gördükten sonra Peronistler'e oy vermeyeceklerini söyledi. Ve bu insanlar hayatları boyunca hep Peronist olmuşlardı. Halk Alfonsín'e, dürüst göründüğü ve kaybedilenler konusunda gerceği ortaya çıkarmak için bir şeyler yapacağını düşündüğü için oy verdi.

Graciela de Jeger: Anayasal hükümetin verdiği sözleri tutacağınu ummuştum. Alfonsín ciddi bir insan gibi görünüyordu ve dilekçelerimizi imzalamış olan tek politikacıydı. Başkanlığa aday olduğu sırada onunla iki görüşme yaptık. Daha sonra, iktidara gelisinin hemen öncesinde, birkaç dakikalık bir görüşme daha yaptık ve bize adalet sözü vererek kaybedilen her kişiye ne olduğu hakkında bize bir cevap vereceği ni söyledi. Fakat daha sonra üç sorumluluk derecesinden bahsetmeye başladı. Daima onları jürinin yargılayacağını söyledi, asla askeri bir davadan söz etmedi. Bunun çok bürokratik ve uzun bir süreç olacağını düşündüm, ama hep adaletin yerini bulması için her şeyi yapacağına inandım.

María del Rosario: Alfonsín'le birkaç kez görüşmüştük.

1980'de kırk ceset Atlantik sahillerine vurduğunda, sahile yakın bir yer olan Chacamous'ta yaşayan Alfonsín'i görmeye gittik ve ondan tanınmış bir politikacı olarak mahkemeye giderek bir soruşturmanın başlatılması için başvurmasını istedik. Kabul etmedi. Seçim kampanyası sırasında bize her şey için söz verdiğiinde onunla yine görüştük. Siyasi partilerin hepsi insan hakları konusunu seçim kampanyalarında kullandılar, fakat söyledikleri şeyle konusunda daima temkiniydiler. Sonraları yine bilmezden geldiler. Alfonsín siyasi kampanyasını insan haklarına dayandırdı, ama iktidara geldiği gün hepsi unutuldu. Başkanlık kuşağını diktatör General Bignone'den aldığına görünce Alfonsín'in uzlaştığını anladık. Çünkü birazcık onuru olsa, başkanlık kuşağını canı bir askerden almayı kabul etmezdi. Buradaki siyasi partiler askeriyeyle uzlaşmaya hep hazır olmuşlardır. Altınyıl boyunca neden darbe üstüne darbe olduğunun başka bir açıklaması yoktur.

Askeri yönetimin son perşembesinden önce, Buenos Aires'in merkezindeki bütün binalara kaybedilenlerin isimlerini taşıyan binlerce insan silueti boyanmıştı. Otuz bin insan, ülkede askeri yönetimin son bulmaya başlamasıyla, kadınların hissétikleri bir mutluluk, üzüntü ve hepsinden öte umut karışımını yansıtan duygusal bir birliktelikle Plaza de Mayo'da *Anneler*'e katıldılar. Hebe de Bonafini toplanan kalabalığa şu açıklamayı yaptı:

“Bizim için mücadele değişmeyecek, aynen devam edecektir. Taleplerimizi ordu yerine artık anayasal hükümete ileteceğiz.”¹⁶

1 *Madres de Plaza de Mayo*'dan alıntı, No. 2, Ocak 1985.

2 İstatistikler Arjantin'deki sanayileşme sürecinin boyutlarını gözler önüne seriyor. Endüstriyel üretimin gayri safi milli hasıla içerisindeki oranı 1976'da yüzde 32 iken, 1983'te yüzde 28'e düştü. 1975'te 1.165.000 olan imalat sanayiindeki işçi sayısı, 1982'de 740.000'e düştü. Kaynakların üretim sektöründen mali sektörde aktarımı konusunda bir analiz için, ordunun, planın ekonomik olmaktan çok politik bir amaç taşıdığını ileri sürüldüğü, Peralta-Ramos, Monica and Waisman, Carlos H., (eds.), 1987, Bölüm 3. Ayrıca, bkz. Villareal, Juan M., 'Changes in Argentina Society: the Heritage of the Dictatorship', a.g.y. Bölüm 4, Burada ileri sürülen sava göre, ekonomik gücün belirli yerlere toplanmasıyla, popülist hükümetler dönemlerinde radikalleşmiş olan toplum kesimlerinin ilerleyişlerinin önune geçilebilmesi için yönetici sınıfın siyasi gücünün merkezleştirilmesi ve güçlendirilmesi amaçlanmıştır.

3 Dabat'tan, Alejandro ve Lorenzano, Luis, 1984, Bölüm 3.

4 Latin Amerika Bürosu, 1982.

5 Pion-Berlin, David, 1985'ten alıntı.

6 1974'te 217 dolar olan reel ücretler, 1978'de 109 dolara düştü. Bkz. Villareal, Juan M., Peralta-Ramos, Monica and Waisman, Carlos H., (eds.), 1987. Resmi rakamlar 1980-81 arası dönem için, bölgelere göre yüzde 4 ila 8 arası bir işsizlik oranını ispatlıyor. Çokuluslu şirketlerin yaptığı bir çalışmaya göre, kent işgücünün yüzde 15'i işsizdi. İşçi sözcüsü, çalışan insanların çalışma saatlerindeki azalmanın da yine yüzde 8'lik bir orana denk düşüğünü söylüyor. Bkz. Monteon, Michael, 'Can Argentina's Democracy Survive Economic Disaster?', a.g.y., Bölüm 2.

7 Adolfo Pérez Esquivel, *İnsan Hakları Daimi Asamblesi ile Barış ve Adalete Hizmet* isimli kuruluşların kurucu üyelerinden biriydi. Pérez Esquivel'e göre, *Paz y Justicia* (Barış ve Adalet), "Bütün kıtaya karşı bir sorumluluk duyan bir Hıristiyan hareketidir: Yoksullara ve en muhtaç durumda olanlara öncelik vererek İncil'i yaşamak." 1977'de pasaportunu yenilemek için polis karakoluna gittiğinde tutuklandı ve 14 ay boyunca yargılanmadan tutuldu. Bundan sonra yine 14 ay boyunca 'serbest bırakıldı, ama gözetim altında' tutuldu.

8 Burada, Aralık 1978'de San Francisco Bazilikası'nda yapılan ve *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*'nin otuzuncu yıldönümüyle çakışan bir törene atıfta bulunuluyor. Rahipler bunun yerine kötü arkadaşlar, uyuşturucu ve gerillalarla ilişkide içinde olan gençlerin tehlikesi konusunda bir vaaz verdiler.

9 Dabat, Alejandro ve Lorenzano, Luis, 1984.

10 Pion-Berlin, David, 1985'ten alıntı.

11 Annelerin kendi kayıtlarından hareketle yaptıkları tahminler.

12 Dabat, Alejandro ve Lorenzano, Luis, 1984'ten alıntı.

13 Madres de Plaza de Mayo, *Boletín Informativo (Bilgi Bülteni)*, No. 3, Mart 1983.

14 'Plaza de Mayo Anneleri'nin Konumu', Madres de Plaza de Mayo, *Boletín Informativo*'dan alıntı, No. 7, Ağustos 1981.

15 'Exhortación al Nuevo Gobierno' (26 Ekim 1983) Madres de Plaza de Mayo, *Boletín Informativo*'dan alıntı, No. 11, Kasım 1983. Anneler, askerlere yöneltilecek suçlamanın soykırım olmasını istiyordu. BM Genel Kurulu'nca 1946'da alınan bir kararla irksal, ulusal, etnik ve dinsel gruplarla birlikte politik gruplar da soykırım suçunun potansiyel kurbanları olarak kabul edildiler.

16 Goldferb Tiffenberg, Ernesto David, 1984, Bölüm 4'ten alıntı.

Alfonsín iktidara geldiğinde her şey ondan yanaydı. Artık ordunu istemeyen bütün insanların desteğini arkasına almıştı. Herkes sivil hükümetten memnundu. Hiç kimse Radikaller'in kazanacağını düşünmüyordu ve Radikaller'in kazanması pek çok kişiyi rahatlattı. Alfonsín, hemen harekete geçme imkânına sahipti, ama böyle yapmadı. Bana öyle geliyor ki, silahlı kuvvetlerle önceden bir anlaşma yapmıştı.

Beatrix de Rubinstein

Soruşturmalar

Başkan Alfonsín göreve başladığı günlerde, hükümetinin kaybedilenler konusunda soruşturma açacağını ve ilk üç askeri cuntanın dokuz üyesine karşı adli takibat başlatacağını açıkladı. Oysa kışla kapıları kapalı kalmaya devam etti ve kaybedilenlere ne olduğu konusundaki belirsizlik, çaresizliğe dönüştü.

Ölü veya Dırı

Sivil hükümetin kuruluşunu izleyen aylarda bazı aileler, kaybedilen çocukların从中 bazlarının hâlâ sağ olduklarının imâ edildiği mektup ve telefonlar aldılar. Aynı zamanda, mahkemeler, kaybedilenlerin olduğu tahmin edilen cesetlerin, teşhis amacıyla isimsiz mezarlardan çıkarılması için emir veriyorlardı. Gazete sayfaları ülkenin her yerindeki mezarlıklardan çıkarılan cesetlerin fotoğrafları ile kaçırma, işkence ve cinayet anlatımlarıyla doluydu. Kaybedilenlerin ölü olduğu yönündeki delillerin ışığında, *Anneler*'in *aparición con vida*, çocukların sağ olarak geri dönmesi talebi çelişkili görünümeye başladı.

Carmen de Gude: *Büyük anneler*'den biri, anayasal hükümet iktidara gelmesinin ardından, uzun yıllar önce kaybedilmiş kızından birkaç telefon aldı. Kızı, sağ olan başka kaybedilmiş insanların da olduğunu söyledi. Sesi kaydedip, Pérez Esquivel'e verdiler ve o da gizlice İçişleri Bakanlığı'na götürdü. Bakan bunu açıkladı ve ondan sonra kızdan bir daha ses çıkmadı.¹ Eğer konuyu doğru dürüst ele almış olsalardı, en azından bu kişi ve onunla birlikte olanlar bugün yaşıyor olacaktı. Biz daima, yalnızca biri bile geri dönecek olsa bütün *Anneler*'in sevineceğini söyledik; kim olursa olsun.

Hâlâ çocukların sağ olduğunu umut eden, bir yererde, bir akıl hastanesinde olduğunu, çok kötü işkencelerden geçirildiği için hafızasını kaybettiğini düşünen bazı anneler var. Bazıları ise, kaybedilenlerin tahil taşıyan kamyonlarla Paraguay'a götürülmüş olabileceğini düşünüyordu. Çünkü Paraguay büyük bir hapishane gibi düşünülüyordu; orada ne tür berbat olayların meydana geldiğini bilmenin imkânsız olduğunu söylüyorlardı. Ama gerçek şu ki, onları öldürdüklerini biliyoruz. *Aparición con vida*'nın anlamı, her ne kadar çoğu yaşamayısa da, hiç kimsenin bu ölümlerin sorumlu-

günü üstlenmemiş olmasıdır; çünkü hiç kimse onları kimin öldürduğunu, emri kimin verdiği söylememiştir. Bazı annelere çocukların cesetleri gönderilmiş ve çatışmalarda öldürülüklere söylemişti. Diğer çocuklar hakkında hiçbir haber alınamamıştı. Bütün kaybedilenler için mücadele ediyoruz ve bu yüzden de *aparición con vida* konusunda ısrar ediyoruz.

Graciela de Jeger: Kamplardan serbest bırakıldıktan sonra bize yaşadıkları korkunç işkenceleri anlatan pek çok kişinin söylediğini duyunca, çocukların sağ kalmalarının pek mümkün olmadığını anladık. Önceleri umutluyduk ama şimdi bunun mümkün olmadığını görebiliyoruz. Fakat sorumluların kim olduğunu biz söylemek istemiyoruz. Onları kimin öldürduğunu, kendilerinin söylemelerini istiyoruz. Bu yüzden çocukların hakkında şimdiki zamanla konuşuyoruz. En tartışmalı sloganımız *aparición con vida*'ydı, çünkü birçok insan bizi destekledi ama *sağ olarak geri dönmelerini* istiyoruz deyince, hayır, siz delisiniz... dediler.

Kaybedilen binlerce insanın gizlice öldürülüp gömüldüğünü zaten biliyorduk. Cesetlerin mezarlardan çıkarılması, bize bilmediğimiz bir şeyi anlatmıyordu. Tucumán'daki bir mezarlıkta ziyaretçilere günlerce izin vermedikleri oluyordu. 1983'te, bir arkadaşımız toprağa verileceği için, bir grupta birlikte mezarlığa gittim. Hepsi beyaz renkte ve aynı olan, üzerinde isim bulunmayan, bir savaş mezarlığında kılere benzeyen yetmiş mezar gördük. Her Ölüleri Anma Günü'nde [2 Kasım] yeniden gittik ve hiç kimsenin bu mezarlara çiçek bırakmadığını gördük. Bir görevliye bu mezarların kime ait olduğunu sordum; "Çocuklar" dedi, ama bir annenin çocuğunun mezarının başına ismini yazmaması bana garip göründü. Bunların kaybedilenlerin mezarları oldu-

ündan şüphelenmeye başladık. Sonraki gidişimizde çiçek götürdük ve orada çalışan biri bize, "Bakın, onlar burada değil, başka yerdeler. Bu haçları sizi kandırmak için oraya diktiler" dedi. Daha sonra mahkeme emriyle bazı cesetleri çıkardılar ama cesetleri bu haçların altında değil, bir patikanın altında buldular. Üç ceset çıkardılar; ikisi aynı kutuya yerleştirilmişti, birinin ise başı kesilmiş ve ters bir şekilde konulmuştu. Ayrıca, mezarlığın sonlarına doğru küçük bir boş alan vardı; mezarcı bize, baskın döneminde orada büyük bir çukurun olduğunu ve geceleri helikopterlerin gelerek bu çukura ceset attıklarını söyledi.

Alfonsín 10 Aralık'ta iktidara geldi. Ayın 11'inde ülkenin her yerinde mezarlardan cesetleri çıkarmak için kazma kürekler hazırıldı. Hükümet, toprağı küçük bir kaşıkla, çok dikkatli bir şekilde, arkeolojik bir kazı yapar gibi kazan ve çok özel bir yöntemle çalışan önemli bir adli tıp uzmanını ABD'den getirtti. Arjantinli tıp öğrencileri onunla birlikte çalışiyorlardı ve bize çok berbat, sarsıcı şeylerle karşılaşlıklarını söylediler. Ayrıca, Alfonsín iktidara gelince sansasyoncu basın 'şov'a başladı. İnsanlar dehşete doydular ve daha fazlasını bilmek istemediler, çünkü dehşetin de bir sınırı vardır. Amaç tam da buydu.

Cesetlerin çıkarılması konusunda hemfikir değiliz. Cesetlerin çıkarılmasıyla, kaybedilenler sorununu ortadan kaldırılmaya çalışıyoırlar; çünkü böylece artık kaybedilenler diye bir konu kalmayacak, konu yalnızca ölü insanlar olacak. Mar del Plata Anneleri'nin bize söylediklere göre, sokaklardan veya evlerinden alınıp kaybedilen insanları 'çatışmalar'da öldüler diye geri getirmişler. Bunu, sevdığınız insan dan geri kalanları alabilmek için çaresizlik içinde kabul ettiğiniz takdirde bütün haklarınızı kaybedersiniz. Oldürülenlerin isimlerini istemiyoruz. Kim olduklarını biliyoruz. Katil-

lerin isimlerini istiyoruz. Olanları bize anlatmalarını istiyoruz. İsteseler de istemeseler de anlatmak zorundalar. *Aparición con vida*'nın anlamı budur. Bazı annelerin cesetlerin çıkarılmasını istemelerini saygıyla karşılıyoruz, ama bizler bir örgüt olarak bu fikri onaylamıyoruz.

Beatrix de Rubinstein: Cesetlerin çıkarılması, devlet stratejisinin başka bir parçasından ibaretti. Çocuğunun cesedini almış olan bir annenin mücadeleye devam etmesi zordur. Mar del Plata'da çok sayıda ceset çıkarıldı. Bir defasında, sabahın erken saatlerinde geldiler ve hiç kimseye ne yaptıklarını söylemediler. Üç mezarı kazmaları için mahkeme tarafından gönderilmişlerdi. Tesadüfen fark ettik ve mezarlığa gittik. İki aile onlara izin vermişti, *Plaza de Mayo Annesi* olan bir anneyse izin vermemiştir. Cesedin çıkarılmasına engel olmak için avukat ve hâkimlerle görüştük, ama sonuçta cesetleri çıkardılar. Cesetleri teşhis etmek için Amerika'dan gelen bir ekibi kullandılar. Kemikler bizi ilgilendirmiyor. Ne yapacağız kemikleri? Kaç annenin cesetleri alamayacağını düşününce, sorumluların kim olduğunu öğrenmeden cesetleri almak bir tür 'punto final' (son nokta)'dır ki, bu, çok daha büyük bir adaletsizliktir –deniz ve hava kuvvetlerince denize atılanlar, dinamitlenenler ve yakılanlar, asla bulunamayacak olanlar ne olacak? Ceset çıkarmanın adaletle hiçbir ilgisi yoktur.

Elisa de Landín: 22 Haziran 1993'te gazeteyi açtık ve Yüksek Mahkeme'nin, "adli morgda hiçbir usulsüzlük yapılmamıştır" açıklamasını okuduk. Açıklamanın altında 'çatışmalar'da öldürülmüş olan insanların isim listesi vardı ve oğlumun ismi de bu listedeydi. 7 Şubat 1977'de öldürüldüğünü yazıyordu. Hesaplarına göre kaybedildiği gün 20 Ocak'tı ve 7 Şubat'tan çok daha önce öldürülmüştü. *Anneler'in*

Evi'nde bir konferans düzenledik ve herkes bana, nasıl olur da bunu sana hiç kimse önceden söylemez, dedi. Alman bir aileden geldiğim için, bütün belgeleri yanına alıp Alman Elçiliği'ne gittim; elçi, bana başsağlığı dileyen ve bana bilgi verilmemiş olmasını anlayamadığını belirten bir mektup yazdı. Amerikan Devletleri Örgütü de aynı şeyi söyledi. Yıllardır onu kayıp diye bildiriyor olmama, onu aramama rağmen çoktan ölmüş olduğu neden bana söylenenmedi? Mahkemeye çıkarılması için başvurularda bulunmuştum ve hepsi reddedilmişti. İçişleri Bakanlığı'nın, onun nerede olduğunu bilmediklerini belirttikleri mektupları bende duruyor.

Daha sonra, oğlumun cesedinin dört ay boyunca adli morgda bekletildiğini öğrendik ve bunu bize hiç söylemediler. Cesedi istemeye gittiğimde, morgun, bana haber verilmesi için karakola sekiz kez telgraf çektiğini öğrendim. Polis karakolunda, bana haber verilmemesinden kimin sorumlu olduğunu sorduğumda, emrin yukarıdan geldiğini ve bana söyleyemeyeceklerini belirttiler.

Anneler cesetleri istememekte gerçekten haklıydılar; çünkü oğlumun cesedi mezarından çıkarılmış olmasına rağmen onun oğlum olup olmadığından emin değilim. Oğlum olduğunu düşünüyorum, ama kimin öldürdüğünü bilmiyorum. Emin olduğum tek şey oğlumun burada olmadığıdır. Onu neden kaçırdılar? Onu neden öldürdüler? *Anneler*, kimin sorumlu olduğunu öğreninceye kadar cesetleri kabul etmeyeceklerini söylemeye devam edecekler. Oğlumun, oğullarından yalnızca birinin cesedini almış olmama rağmen, bugüne kadar Horacio hakkında hiçbir şey bulamadım –Martin'in neden öldürdüğünü ve onu kimin öldürdüğünü asla öğrenemedim.

Kaybedilenler Ulusal Komisyonu

Askeri yönetim boyunca tam olarak nelerin meydana geldiğini tespit etmek için tarafsız bir incelemenin gerekliliği konusunda hükümetle insan hakları örgütleri arasında bir fikir birliği vardı. Fakat Başkan Alfonsín, *Anneler*'in insan hakları ihlallerine buluştırmış olan bütün askeri yetkililerin ifadesini alma yetkisine sahip bir *Kongre Karma Komisyonunun** kurulması için yaptıkları çağrıyı reddetti. Bunun yerine, kayıplarla ilgili olayları aydınlatmak, kaybedilenlere ne olduğunu araştırmakla görevli olan, Başkanlık makamına bağlı bir komisyon kurdu. Bu komisyon, sorumluları ortaya çıkarma yetkisine sahip değildi; fakat suç işlendiğini gösteren her tür delili mahkemelere iletecekti. Kaybedilenler Ulusal Komisyonu (CONADEP), yalnızca gönüllü olarak verilen ifadeleri alarak araştırma yapabilecekti; bu yüzden komisyon, askerlerin işbirliği yapmasını bekleyemezdi. Yapılanlardan sorumlu olanlar, idari ve cezai yaptırımlara karşı dokunulmazlıklarını teminat altına almak üzere bastırma mekanizmaları kurmuşlardı bile; komisyonun bu mekanizmaları ortadan kaldırabilecek hiçbir yetkisi yoktu.

Gözaltı merkezleri ve 'kirli savaş'la ilgili belgeler de dahil olmak üzere gizli operasyonlarlarındaki delillerin çoğu, cunta, uluslararası eleştirilerden giderek daha fazla endişelenmeye başlayınca, 1970'lerin sonlarında imha edilmişti. 1983'te, anayasal hükümet iktidara gelmeden önce, General Bignone gizli bir emir göndererek PEN'de tutulan tutuklularla ilgili belgelerin imha edilmesini istedi; federal polis ise, yeni hükümet iktidara gelmeden önceki haftalarda anti-terör operasyonlarıyla ilgili bütün delilleri yakmıştı.² Komisyon raporu, kaçırma olayları, işkence ve cinayetlerin tarif edilmesiyle, ayrıca 340 gizli gözaltı merkezi hakkındaki bir incelemeye sınırlı kalmak zorundaydı.³

(*) Arjantin Ulusal Kongresi, iki kamaradan oluşur. Her eyaleti temsil eden üçer senatörden oluşan Senato ve Ulusal Meclis. (yay.haz.)

Hebe de Bonafini: Bir grup anne CONADEP'i kabul etmek istediklerinde, *Ev*'de uzun uzun tartıştık. Biz CONADEP'i kabul etmedik çünkü bu komisyonu niçin kurduklarını anlamadık. Başkan tarafından atanın bir komisyon değil, bütün partilerin üyelerinden, halk tarafından seçilmiş insanlardan oluşan bir karma komisyon araştırması istedik. Amacı, kurbanları değil sorumluları araştırmak olan bir komisyon istedik. Parlamenter bir komisyonun yapabileceği bir incelemeden kaçınmak için CONADEP'i kurdular; aksi takdirde orduyla yüz yüze geleceklerdi. Eğer bir karma komisyon kurmuş olsalardı, Alfonsín 50.000 sayfalık belgeyi kolay kolay saklayamayacaktı.

Graciela de Jeger: Biz hükümetten bir karma komisyon kurulmasını istedik ve onlar bize CONADEP'i verdiler. Hiçbir zaman insan hakları örgütlerine gelme üretini göstermemiş insanlar, ulusal ve başkanlık düzeyinde bir örgüt olduğunu düşünerek bu komisyonu desteklediler. Fakat komisyonun yetkileri alabildiğine sınırlıydı. İstihbarat merkezlerine girmelerine ve belge almalarına izin verilmedi. Oysa her şeyin belgesi vardı. Gözaltındaki herkesin bir numarası ve bir yerlerde bir dosyası vardı. Diktatörlük sona erdiğinde bir grup öğrenci burada, Tucumán'daki üniversitenin rektörlüğünü işgal ettiler ve bazı belgeler buldular. Çok fazla belge yoktu; çünkü en önemli olanları, mikrofilmelerini çektiğten sonra yok etmişlerdi. Üzerinde 'mikrofilm için uygun değil' mührü basılı olan bazı kâğıtlar buldular. Kitlesel bir baskı sistemi kurmak için bazı yazılı emirler olmaliydi.

CONADEP, genel olarak insan hakları örgütlerince çoktan yapılmış olan bazı açıklamalar yaptı. Bulgularını, giriş bölümünde '*dos demonios*' (İki Kötü) teorisinin anlatıldığı, '*Nunca Más*' (Bir Daha Asla) adlı kitapta yayımladılar. Gi-

riş bölümünde kayıpların, iki kötü veya iki nifak arasındaki çatışmanın sonucu olduğu anlatılıyor. Kitap sarsıcıydı, çünkü bütün bu dehşeti anlatıyor ama bir çıkış yolu göstermiyor. Kaybedilenlerin ölü olduğu ve olayın bitmiş olduğu iddia ediliyordu. İfadelerde isimleri belirtilmiş olan işkenceci ve katillerin isimlerini yayımlamak istemediler. Ama liste başına sızdı ve bazı gazeteler yayımladılar. Raporu, Başkanın güvencesinde iyi bir koruma altında tuttular.

1984'te Santa Fe'de yapılan bir toplantıda *Anneler*, CONADEP'e karşı ne yapacakları konusunda anlaşmazlığa düştüler. Sorun, sonuçta her annenin, Başkanın komisyonuna ifade verme konusunda özgür olduğu, ancak bir oluşum olarak *Plaza de Mayo Anneleri*'nin bu konuda hiçbir şey yapmayacağı kararıyla çözüldü.

Carmen de Gude: CONADEP bir yıl boşu boşuna çalıştı. Bu komisyon, insan hakları örgütlerinin çoktan hazırlamış olduğu bilgileri yeniden hazırlamaktan başka hiçbir şey yapmadı. Komisyon, kaçırımlar ve kaybetmelerle ilgili bütün ifadeleri topladı, dosyaladı ve Alfonsín'e sundu. Alfonsín dosyayı İçişleri Bakanlığı'na, orası da tekrar orduya ilettili. Yani CONADEP'in boş harcadığı bütün bir yıldan sonra dosyanın son yeri ordu oldu; yani çöplüğü boyladı. CONADEP hakkında söyleyebileceğimiz tek olumlu şey, bulgularını *Nunca Más* adlı kitapta toplaması ve kamuoyunu olanlar konusunda bilgilendirmiş olmasıdır. Askeri hükümetler hakkındaki gerçekleri öğrenmemiş veya öğrenmek istememiş olan insanları gerçeklerle yüz yüze gelmek zorunda bıraktı.

Genetik Analizler

Büyük anneler de bir karma komisyon kurulması için çağrıda bu-

lunmuşlardı. Ancak, kaybetmelerden sorumlu olanların belirlenmesini amaçlayan bir inceleme, kaybedilen torunlarının nerede olduğunu ortaya çıkarabilirdi. CONADEP'in böyle bir amacı yoktu ve sınırlı yetkileri, *Büyükanneler*'in torunlarını bulmak için çoktan beridir sürdürdükleri çabalara ancak küçük bir katkıda bulunabildi.⁴

Kadınlar, artık medyaya ve hukuki sisteme daha fazla erişme imkânına sahip olmalarına rağmen, mahkemelerde bir dava açabilmek, gerekli ayrıntılı delilleri bulabilmek için hâlâ kendi yöntemlerini kullanmak zorundaydılar. Torunları ve çocukları hakkında hazırlamış oldukları fotoğraf, fiziksel özellikler, hobiler ve zevkler gibi bilgiler zaman geçtikçe önemini yitiriyordu. Tutsaklık sırasında doğmuş olan bebekler hakkında, tahmin edilen doğum tarihle-riyle ilgili kabataslak bir fikirden başka elliinde hiçbir delil yoktu. Büyükannelerle torunları arasındaki biyolojik bağı ispatlayabilecek tek olası bilgi kanlığıydı.

Aralık 1982'de Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan Amerikan Bilimsel İlerleme Derneği ile temas geçmişlerdi. Bir yıl sonra New York Kan Merkezi'nden bir uzman, Büyükanneler'e, bir çocuğun biyolojik olarak belirli bir aileye ait olup olmadığını yüzde 99.9'luk bir kesinlikle saptayabilen laboratuvarlarının, büyükanneler ve torunlarının kanlarındaki ortak genetik göstergeleri belirleyebilecek düzeyde olduğunu bildirdi. Dernek yetkilileri, isimsiz mezarlardan çıkarılan cesetlerin ölüm sebeplerini bulma konusunda yardımcı olmak için CONADEP'in davetiyle Arjan-til'e geldiklerinde *Büyükanneler*'e de yardım ettiler. Yöntem, ilk olarak Elsa Pavón de Aguilar'ın torunu konusunda uygulandı.

Elsa Pavón de Aguilar: Anayasal hükümetin iktidara gelmesinin ertesi günü Paula'yı almak için yasal işlemleri başlattık. Bundan sonra Paula'nın torunumuz olduğunu ispatlama savaşı başladı. Elimizde bebeklik fotoğrafları ve aile fotoğraflarımız vardı; onu alan ailenin yakınında yaşamış olanla-

rın Paula'yı onlarla birlikte nasıl gördüklerini anlattıkları ifadeleri ve kan testlerinin sonuçları vardı. Benim ailemden ve damadımın ailesinden olan herkes kan testlerini yaptırdı. Testler yüzde 99.8'lik bir kesinlikle Paula'nın torunum olduğunu kanıtladı. Buna rağmen hâkim, yasal işlemler tamamlanıncaya kadar Paula'nın o aileyle birlikte kalmasını istedi, ama buna karşı çıktı. Nihayet onun eve gelmesi için, 13 Aralık 1984'e kadar beklemek zorunda kaldık.

Yeni koşullara alışmak herkes için zordur. Paula gerçek geçmişini bilmiyordu, ama hiçbir şeyin göründüğü gibi olmadığını hissettiğini düşünüyorum. Onu kaçırın ailenin kendisine ne dediğini bilmiyorum, ancak hâkim ona gerçeği söylediğinde çok ağladı. Bu çok mantıksal bir tepkidir ve daha sonra yeni ortama çok çabuk alıştı. Dışarıya hiç çıkmamıştı. Zamanını ya okulda ya da evde geçirmiştir. Şimdi, açılmak ve gelişmek için her türlü aktivitelere katılmaya başladı. Anne-babasına ne olduğunu sordu. Gerçeği bilmek istiyordu.

Yeni koşullara alışmak aile için de zordur. Bebekken götürülmüştü. Onu son gördüğümde yirmi bir aylıktı ve bir-bindenbire sekiz buçuk yaşında, farklı bir çocukla karşılaşıyorum. Farklı bir şekilde yetiştirilmişti. Onu, ayrılmak maksızın her şeyi yiyecek bir çocuk olarak biliyordum. Salatalık, yoğurt ve sosis severdi ama eve geldiğinde bunların hiçbirini istemedi. Şimdi, evet, buzdolabına gidiyor ve her şeyi yiyebiliyor ama ilk günlerde, daha önceden tanıdığımız çocuğunkinden tamamen farklı bir damak zevkine sahipti. Konuşma biçimimi de çok farklıydı. Eğitim konusunda da bir sorunu var; çünkü bu çift, torunumun doğum tarihini gerçek tarihinden iki yıl sonrasına yazdırılmıştı ve bu yüzden okuldan iki yıl geri kaldı. İlkokulda olması gerekirkene hâlâ anaokuluna giden bir çocuğumuz var.

Öteki aileyle hâlâ süren sorunlar var, fakat bütün bunlar mahkemelerde devam ediyor. Paula yasal olarak hâlâ onların soyadını taşıyor ve bunun sonuçlanması iki yıl daha alacak. Ve onu kaçırınlar hâlâ herhangi bir suçtan ceza almadılar.

Doktor Ana María di Lonardo, Buenos Aires'teki Durand Hastanesi'nin İmmünoloji (bağışıklık) kliniğinin başhekimidir. Bu klinik, kilisenin talebiyle, kayıp torunların kimliklerinin belirlenmesi için sürdürülen yasal mücadelede çok önemli deliller sağlayan kan testlerini yaptı. Doktor di Lonardo ve ekibinin yaptığı tamamen bilimsel bir çalışmadır; *Büyükanneler*'in çalışmalarıyla başka hiçbir bağlantıları yok.

Dr. Ana María di Lonardo: CONADEP, Haziran 1984'te Amerikan Bilimsel İlerleme Derneği'nden bir grup adli tıp uzmanını, kaybedilenlerin cesetlerinin teşhisinde yardımcı olmaları için Arjantin'e davet etti. Aralarında Dr. Marie Claire King adında bir genetik bilimci de vardı. Kendisinden, kaybedilenlerin çocukların belirlenmesinde yardımcı olması ve gerçek aileleriyle birlikte olmayan bu çocukların asıl ailelerine geri verilebilmesi için biyolojik olarak nasıl teşhis edebileceğini araştırması istendi. Dr. King, birimizde araştırma için gerekli her şeyin bulunmasına çok şansırdı CONADEP de dahil herkes, bu testleri Arjantin'de yapmanın mümkün olmadığını ve bu işi New York'taki Kan Merkezi'nde yaptırmak gerekeğini düşünüyordu. Bu birim, organ nakillerinde uyumluluk testleri yapmak için kurulmuştu ve bu testler torunların teşhisinde yapılan testlerin aynısıydı.

Haziran 1984'ten itibaren, bir çocuğun biyolojik ailesi olma konusunda iki aile arasında çıkan çatışmaların çözümü için bilimsel yanıt bekleyen ilk vakalar gelmeye başladı.

Normalde, bir çocuğun kimliğini sorgulayan ve büyukanne veya büyükbaşa oldukları varsayılan insanlar üzerinde çalışırız. Şimdiye kadar incelediğimiz olayların hiçbirinde, çocuğun birlikte yaşadığı aileler asla test sonuçlarını kabul etmediler, asla!

Büyükanne ve büyükbabaların dördü de sağ değilse testlerin, çocukların kaybedilenlerin erkek ve kızkardeşleri üzerinde yapılmasını isteriz. Böylece, ölmüş büyukanne ve büyükbabaların genetik bilgilerini yeniden elde etmeye çalışırız. Bu biyolojik test tamamlandıktan sonra, bir çocuğun bir aileye 'aidiyet' olasılığını hesaplamak için matematiksel bir formül kullanırız. Bundan, bir 'aidiyet' olasılığına ulaşırız; ardından, bu göstergenin, bir çocuğun belirli bir aileye ait olduğunu kanıtlamak bakımından değerine karar veririz. Dört farklı gruptan genetik özellikler kullanırız; böylece tek birinden pek fazla bir bilgi elde edemediğimiz durumlarda, daha fazla bilgiye ulaşmak için elimizde hâlâ üç tane daha mevcut olur.⁵

Bu testler, tutsaklık sırasında doğan çocukların teşhisinde de kullanılabilirler. Eğer bir büyukanne, bir çocuğun kendi torunu olduğu yönünde bir bilgi almışsa, burada yapılan araştırmalar iddianın doğruluğunu ispatlamak için en önemli delil olabilir. Çocuğun her iki büyükannesi, büyükbabası ve onların diğer çocukların üzerinde testler yapmış olduğumuz Gallinari-Abinet vakasında durum böyledi. Bir soyağacı çizdik ve elde ettiğimiz sonuçlar, aidiyet olasılığının çok yüksek olduğunu gösterdi.

Leonor Alfonso de Abinet: 5 Eylül 1976'da kızımı Buenos Aires'te, Casenos'taki evinden kaçırdılar. Aynı gün gece yarısı beni de evimden aldılar. Uyuyordum. Uyandım, çünkü camlara vurulduğunu duydum ve ışığı açmaya çalıştım

ama, elektrik kesilmişti. Bir sürüydüler ve hepsi silahlıydı. Yüzüme bir silah dayadılar ve sonra başımı bir başlıkla kaptılar. Uyandığımda o metal parçasını vücuduma dayalı olarak görünce kâbus gördüğümü sanmıştım. Bana gizli bir kampta, yedi aylık hamile olan kızımın yanında işkence yaptılar. Kızıma da işkence ettiler. Durumu öyle kötüydi ki, torunumun doğabileceğini sanmıyordum. Hep aynı şey; benni serbest bırakmalarından sonra onları aramaya başladım. Açıktan hiçbir şey yapamadım çünkü beni tehdit ediyorlardı. Eğer konuşacak olursam beni öldürceklerini söylediler. Bütün insan hakları örgütlerine gizlice gittim, ama *Büyükkanneler*'le birlikte kaldım çünkü onlar torunlarla ilgileniyorlar ve onları bulmamız için hâlâ bir ihtimal var. *Büyükkanneler* bana çok yardım ettiler. Torunumu bulmak için elerinden gelen her şeyi yaptılar.

Torunum bir polis memurunun yanında bulundu. *Büyükkanneler*, onu birkaç kişinin hazırlamış olduğu raporlardan hareketle buldular. 5 Kasım 1976'da doğmuş ve o polis memurunun ismiyle kaydedilmişti. Nerede doğduğunu biliyoruz. Kan testlerinden dolayı onun benim torunum olduğunu kanıtlamak çok kolaydı. Bana, kocama, çocuğun diğer ninesi ve dedesine kan testi yaptılar. Test sonuçları yüzde 99'un üzerinde pozitif çıktı. Torunum bir hafta önce bana teslim edildi [Bu röportaj Nisan 1987'de yapıldı]. Torunum, tutsaklık sırasında doğan çocukların arasında ilk bulunan çocuk. Şu anda çok iyi, çok mutlu. Bence kendisini aradığımızi hep biliyordu. Bence o da bilinçaltında bizi arıyordu.

Polis memuru ifade vermeyi reddetti ve henüz çocuğu kaçırılmakla suçlanmadı.

Estela de Carlotto: Elimizde 208 kayıp torun olayıyla ilgili doküman var. Fakat diğer kaynaklardan hareketle gerçek ra-

kamın 400 civarında olduğunu biliyoruz. Şimdiye kadar kırk üçünün yerini belirledik; şu anda yirmisi gerçek ailelerine verilmiş durumda [Aralık 1987'den önce]. Öldürülmüş dört çocuk bulduk. Bunlardan ikisi, güvenlik güçlerince evleri basıldıktan sonra anne ve babalarıyla birlikte öldürülmüş olan beş ve altı yaşlarındaki Lanouscou ailesinin çocuklarıydı. Hayatta kalmış olan tek kişi, ordunun ısrarla ölü olduğunu söylediğİ bir kız bebekti. Çocukların cesetleri mezardan çıkarıldığında, iki cesetle birlikte küçük kızı da oraya gömülü gİ gibi göstermek için mezara konulmuş bazı giyecekler vardı. Onun, operasyonu gerçekleştiren katillerden birinin yanında olduğuna inanıyoruz. Ölü bulunan üçüncü çocuk, götürüldüğünde on bir aylıkmiş. Güvenlik güçleri çocuğun annesini kaçırıldıklarında çocuğu bir çocuk hastanesine bırakmışlar. Çok hastaymış. Özel bir tedavi gerektiren Down sendromu hastalığı olan küçük bir oğlan çocuğuymuş ve gerekli tedaviyi görmediği için on ay sonra hastanede ölmüş. Dördüncüsü, doğum anında annesinin rahminde olmuş olandı.

Benim olayımla ilgili olarak ise, ordu sürekli, bana bir bebeğin olmadığını söyledi ve askeri mahkemeler de reddettiler. 1985'te ABD'den cesetlerin teşhisi için buraya gelen bilim ekibinin buraya ulaşmasıyla birlikte, kızımın ölüm nedeninin tespit edilmesi, bir çatışmada ölmeyeğinin ispatlanması ve çocuğun gerçekten doğup doğmadığının ortaya çıkarılması için adli otopsinin yapılması amacıyla kızımın cesedinin mezardan çıkarılması için yasal izin istedim. Araştırmalar, Laura'nın yakın mesafeden silahla vurulduğunu, vurmadan önce kolunu kırdıklarını ve leğen kemiklerinin üzerinde sadece doğum yapmış olan kadınlarda rastlanan türden çatlaklar olduğunu ortaya çıkardı. Yani bilim, Laura'nın öldürülmeden kısa bir süre önce çocuğunu doğur-

duğunu ispatladı.

Cinayeti araştırması ve katili bulmaya çalışması için delleri mahkemeye götürdüm. Şu anda dokuz yaşında olması gereken Guido adındaki oğlan çocuğunu hâlâ arıyorum. Tabii ki şimdiki ismi farklıdır; kesinlikle hırsız ve cani bir polis veya asker ailesiyle birlikte yaşıyordur. Bulduğumuz çocuklarla ilgili hiçbir olayda çocukların kaçırılmış olanlardan tek biri bile işlediği suçtan dolayı cezalandırılmadı. Yalnızca biri cezaevinde yattı, o da mahkemeye itaatsizliktedi.

Kovuşturmalar

'Emirlere İtaat' ve 'Yasaların Eşit Uygulanışı'

Alfonsín'in insan hakları politikasının ikinci unsuru, yasadışı işlem uygulayanların soruşturulmasıyla ilgiliydi. Diğer insan hakları örgütleriyle birlikte *Anneler* ve *Büyükanneler*, kaybetme olaylarına karışmış olan herkes hakkında dava açılması için çağrıda bulundular. Fakat insan hakları örgütleri hükümeti çok az etkileyebildiler.⁶ Hükümetin stratejisi hemen hemen yalnızca Başkan ve danışmanları ile birlikte Kongre'nin sınırlı katılımıyla formüle edildi. Silahlı kuvvetlerin getirdiği kısıtlamalar hiçbir zaman hükümet tarafından açıkça itiraf edilmedi. Öte yandan, Alfonsín'in soruşturmaları ilk üç cuntanın üyeleriyle ve açıktan yasadışı faaliyette bulunmuş olanlarla sınırlı tutma; diğer muvazzaf askerlerin '*obediencia debida*' ['emre itaat'] kapsamında affedilmesi kararı, geniş kesimlerce orduya teslimiyet olarak değerlendirildi.

'Emre itaat' kavramı, Arjantin hukuk sisteminde hiçbir zaman net olmamıştır. Fakat Kongre, 1984'te, bir astın üstünden aldığı emirleri uygulaması sırasında işlediği suçlardan sorumlu tutulabileceği koşulları aydınlığa kavuşturabilmek için hükümetçe hazırlanmış olan bir kanun tasarısını onayladı. Yeni yasa, bir astın fiilin yasadışı olduğunu bilincinde olması durumunda gereken tedbirle-

ri almış olmakla, sorumluluktan kurtulacağını öngörüyor. 'Yasa dışı faaliyet'in ne olduğu konusunda verilecek karar ise, bu görevlilerle ilgili davalara bakan mahkemelere bırakılacaktı. Emre itaat, askeri üstlerin bütün sorumluluğu, "anti-terörist" operasyonlara bağladıları, alt ve orta derecede görevlilerin sadece emirleri yine getirdiklerinin iddia edildiği, cuntanın kayıplar konusundaki nihai açıklamasındaki argümanın tekrarlanmasıından ibaretti. Başkanın stratejisinin en belirgin özelliği, orduyla sivil toplum arasında uzlaşılmaz çelişkiler yaratmamak konusundaki endişesiyle ve muvazzaf askerlerin askeri hükümetlerin işledikleri suçlardan dolayı bütünüyle sorumlu tutulmaları yönündeki kararlılığıydı.

Anneler, askerlerin soykırımı gibi bir suçtan dolayı özel bir sivil mahkemede yargılanmalarını mümkün kılacak düzenlemenin başlatılmasında israrlıydılar. Başkan bu öneriyi de reddetti. Askerlerin siyasi bir davada yargılanmalarını dayatan her tür yaklaşımından kaçınmaya özen gösteriyordu. Bunun yerine, mevcut yasaları ve anayasal terminatları uygulamayı tercih etti. Dokuz cuntacı, askeri yönetim sırasında suç olarak belirlenmiş olan ve Ceza Yasasında belirtilen suçlar kapsamında yargılanacaktı.

Askeri Ceza Yasasına göre hem itaatsizlik gibi askeri suçlar, hem de askeri yeye karşı işlenmiş olan suçlar silahlı kuvvetlerin yetki alanına giriyyordu. Suçların çoğu ikinci kategoriye girdiğinden, Başkan, yasayı değiştirmeye zorlandı. Aksi takdirde askerler, yalnızca askeri mahkemelerde yargılanacaktı. Kongre, bu amaçla, ilk üç cuntanın üyelerinin en üst askeri mahkeme olan Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi tarafından yargılanmalarına izin verirken, iki değişiklik getiren bir kanunu da onayladı. Birincisi, her tür karar sivil mahkemelerde temyize götürülebilecek; ikincisi ise, askeri mahkemelerde 'gerekçesiz gecikme' olması durumunda davalar doğrudan sivil yargıya intikal ettirilecekti.

Alfonsín'in yaklaşımının temeli, askeri darbe ve onu izleyen olayların silahlı solun eylemlerine karşı bir tepki olarak ortaya çı-

tiğine olan inancıydı. Diğer bir konu ise, yasanın her iki durumda da eşit olarak uygulanması gerekiydi. İlk üç cuntanın üyelerinin tutuklanması emriyle birlikte, bir sol gerilla grubunun yedi eski üyesinin de benzer gerekçelerle tutuklanmaları emredildi.

Elisa de Landín: Bana işkence ettikleri sırada kendi aralarında gülüşüyorlardı. Bunun, şimdi çıkarmaya çalıştıkları '*Obediencia debida*' [Emre İtaat] ile ilgisi yoktu. Birilerini bir savaşta dövüsebilecek duruma getirebilirler, ama işkence yapamazlar. Bu hiç kimseyin görevi değildir. İşkencede zorunlu itaat diye bir şey yoktur. Savaşta bir askere bir tepeyi tutması emredildiğinde niçin oraya gittiğini bilmez, bunu anlayabilirim. Kendisine emredilmiştir ve o da emre uyar. Ama bir evin yağmalanması, gençlerin kaçırılması, işkenceden geçirilmesi ve öldürülmesini emrederlerse, bu *zorunlu itaat* değildir. Askeri Yasada eğer bir emri yerine getirmek istemiyorsanız, reddedebilirsiniz deniliyor. Burada hiç kimse reddetmedi. Hepsi işbirliği yaptı.

Elsa de Becerra: Politikacılar her zaman yaptıklarını yine yapıyorlar. Konumları ordu tehdidiyle karşılaşınca uzlaşıyorlar ve büyük kurban Arjantin halkı oluyor. Ordudan ayrılmış ve artık hiçbir yetkisi olmayan generalleri yargılamak istiyorlar. Ulusal güvenlik doktriniyle yetişmiş, geleceğin generalleri olacak orta dereceli görevliler için, yani en tehlikeli olanlar için af çıkarıyorlar.

Hiçbiri yanlış bir şey yaptığına inanmıyor. Hepsi çok iyi bir iş yaptığından ve aynı şeyi yine yapacağından kesinlikle emin. Çünkü Arjantin ordusu, bütün Latin Amerika silahlı kuvvetleriyle aynı ulusal güvenlik doktrini ortak paydasına sahip. Amaçları ülkelerini savunmak değil. Bunlar kendi halklarını işgal altında tutan güçler. Durum bütün Latin

Amerika'da aynı ve bu hiç rastlantısal değil. Amerika Birleşik Devletleri'nin çıkarlarına hizmet etmek için varlar. Bunlar düzeltmedikçe başımızın üzerinde sallanan Demokles'in kılıcıyla yolumuza devam edeceğiz. Politikacıların güçlerinin kaynağı, halkın kendilerine verdiği oylardır. Halka karşı ödevleri var ama bize ihanet ediyorlar. Yine bize karşı kullanılacak olan silahları savunuyorlar.

Alfonsín, bizden ve diğer insan hakları örgütlerinden aldığı ifadelerde isimleri işkenceci olarak geçen görevlileri tespit etti. Her üç silahlı kuvvetler ve çok sayıda sivil işbirlikçinin birlikte işledikleri bir soykırımdan suçundan bahsediyoruz. İşbirlikçilerden biri de kiliseydi. İfadeler, kilisenin ne derecede işbirliği yaptığı gösteriyor; sözde rahiplerin serbestçe dolaşmalarına izin verilemez.⁷ Eğer çok sayıda sivilin işbirliği olmasaydı, bu zulüm yaşanmazdı. Ekonomik gücü elinde tutanlar, ordunun toplama kamplarını arazilerinde açmasına izin veren fabrika sahipleri;⁸ sessiz kalan sendika liderleri, götürdüğümüz *habeas corpus* emirlerini kabul etmeyen hâkimler, katillerin izlerini örten avukat, doktor ve devlet görevlileri gibi meslek sahipleri... Bu insanlar toplumumuzda sorumlu konumlarda bulunmaya devam etmemeliler, çünkü bu sorumluluğu hak etmediklerini gösterdiler.

Graciela de Jeger: Eski gerillaları yargılamakla, bizi askeri darbenin sorumlularının onlar olduğuna inandırmaya çalıştilar. Bu doğru değil. Tucumán'daki gerillalar çoktan, Mart 1976'dan önce yok edilmişti ve diğer gruplar da çökertimişti. Gerillalar bahaneydi. Gerillalara ilişkin bilgilerin çoğunu, işkenceyle mahkûmlardan elde etmişlerdi ve bu yüzden güvenilir değildir. Fakat en büyük korkumuz, daha sonra orduya bir af çıkarmak için pazarlık edebilmek amacıyla onları

rehin tutmak istemeleridir.

Ayrıca, hâlâ tutuklu bulunan siyasi mahkûmların serbest bırakılmaları gerektiğine inanıyoruz. Isabel dönemindeki anayasal hükümet sırasında tutuklandılar, bu onların kullandıkları argüman. Fakat proceso döneminde askeri hâkimler tarafından mahkûm edildiler. Hemen hemen hiçbirini suç işlerken yakalanmadı. Aleyhlerinde olan deliller işkence altında alınmış itiraflardan ibarettir. Tutuklanmaları için verilmiş hiçbir yazılı emir yoktur. Neredeyse hepsi tutuklulukla rı resmiyet kazanıncaya kadar gizli gözaltı kamplarında tutuldular. Uzun süre çok kötü koşullar altında cezaevinde kaldılar. Devlete göre, statüleri Birleşmiş Milletler’ce kabul edilmiş olsa bile, Arjantin’de siyasi mahkûm yok; yalnızca suçlular var. Cezaevlerimizde siyasi mahkûmlar varken nasıl insan hakları ve demokrasiden söz edebiliriz?

Alfonsín iktidara gelmeden önce bir sözleşmenin yapılmış olduğunu görüyoruz. Anayasal hükümetin yönetimi ele almasının bir bedeli vardı –birkaç baş uçacak, geri kalanlar serbest kalacaktı. Bu yüzden Alfonsín, son diktatör Bignone’yi yargılamadı. Ordunun kendini arındıracağını söyledi ler, ama tabii ki askeri mahkemeler hiçbir şey yapmadılar.

Marina de Curia: Askerlerin kendi kendilerini yargılamalarına nasıl izin verilir? İşkence yapmış ve cinayet işlemiş olanlar başkalarını aynı suçtan dolayı nasıl yargılayabilirler? Bu ‘adalet’e nasıl güvenebiliriz ki? Şu ana kadar hiçbir askeri görevli, kaybedilen bir tek kişiyi bile öldürdüğüne kabul etmedi. Kaybedilmiş olmalarının sebebi ordunun idam cezalarını imzalamayı istememiş olmasıdır. Onları yargılayacak cesaretleri yoktu. Başkan ise askeri mahkemelerden adalet bekledi!? Ödlektiler ve hâlâ da ödlekliler!

Ben yaşlarda bir kadınla birlikte, bilgi edinmek için kış-

lalara her gidişimizde bizi, bu iki yaşlı kadını, sanki, üzerimizden bomba çıkacakmış gibi arayacak kadar ödlektiler. Askeri duruşmalarda ifadelerimizi kabul etmeyecek kadar ödlekliler. Ordu o kadar *machista* ki, Askeri Yasanın 259'uncu maddesinde, dürüst bir yaşam sürdürmüş olan hiçbir kadın askeri duruşmalarda ifade vermeye zorlanamaz, denilmektedir. Askeri kışlalarda ifade vermeye çağrıldığında bu avantajı kullandım. İnsanı yalnız gördüklerinde baskın uyguladıkları için kendilerinin evime gelmelerini istedim, çünkü insan kendi bölgesinde avantajlı duruma geçiyor. Graciela'ya, askeri bir hâkimin ifademi almak için evime geleğini söylediğim ve onun da eve gelerek yan odadan görüşmeyi kaydetmesini istedim. Üniformayla mı, yoksa sivil kıyafetlerle mi geleceklerini bilmiyorduk? Hiç gelmediler, ne üniformalı ne de sivil kıyafetlerle... Öyle korkaklardı ki, gelip bir *Plaza de Mayo Annesi*'nden ifade alamadılar.

Askerler hiçbir şeyden ötürü üzgün değiller. Şimdi, tarihi yeniden yazmaya ve yaptıklarının kötü olmadığını insanları inandırmaya çalışıyorlar. Tehdide ve gözdağı vermeye devam ediyorlar. Hiç değişmediler.

Baskılar Sona Erdi mi?

İçişleri Bakanı Antonio Tróccoli, 1983 sonunda, askeri yönetimin baskısı aygıtının tamamen ortadan kaldırıldığını açıklamıştı.⁹ Hükümet, ordunun ulusal bütçedeki payını kesmiş ve otoritenin yapısı, altında sivil bir Savunma Bakanı olduğu halde, silahlı kuvvetlerin tek Başkomutanının Başkan olacağı şekilde yeniden düzenlenmişti. Altmış üst düzey görevlinin işine son verildi veya emekli edildiler. Ordudaki asker sayısı yüzde otuz kadar azaltıldı. Hükümet, ayrıca ulusal güvenlik doktrininin aşlanmasılığını önlemek amacıyla, askeri akademilerde personel değişiklikleri de yaptı.

Güvenlik hizmetlerinin yeniden düzenlenmesi daha da zor ol-

du. Bu, örgüt üyelerinin kimliklerinin açığa çıkarılması sonucu, askeri rejimden gelen ve Başkan'ın koruma şefi olarak atanmış olan ve sonradan hükümeti yıkmak için entrika hazırlayan aşırı sağcı terörist bir grubun istihbarat biriminin üyesi olduğu anlaşılan Raúl Guglialminetti olayıyla ortaya çıktı. Bu, güvenlik güçlerinin yasa dışı faaliyetlerde bulunmaya devam ettiklerini gösteren çok sayıda örnekten sadece biriydi. Anneler, 1984 yılı Ocak ve Aralık ayları arasında, öğrenci ve militanların kaçırılması, CONADEP bürosunun bombalanması gibi saldırular, askerlerce yapılan tehdit darbe çağrıları da dahil olmak üzere iki yüzden fazla olay kaydettiler. Özellikle insan hakları savunucuları hedef seçilmişti.

Graciela de Jeger: Tehdit ve provokasyonlar anayasal hükümetin gelişiyile son bulmadı. Yürüyüşlerimiz sırasında insanlar bize hakaret ettiler. Bir keresinde, kayıp gazeteciler için yapılan bir gösteride bir adam üzerimize saldırarak yürümemize engel olmak istedı. Bu adam bir kayıp olayında rol almış biriydi. Polisler onu götürdüler; onu daha sonra polis karakolunda gördük. Bir madalya şeridi çıkardı ve onları, 'solcuları' öldürerek kazandığını söyledi. Annelerden biri, çarşıya çıkan boş bir caddeden aşağı doğru yürüken üç kişi tarafından sarıldı. Bir kadın ensesine vurdu. Şimdi iyi korunarak dışarı çıkyorum, bir sürü giyecek giyiyorum, eşarp bağlıyorum ve balıkçı yaka kazak giyiyorum. Eski bir polis komiserinin duruşmasında ifade vermeye çağrılan bazı anneler, mahkemeye giderlerken yolda durduruldular; eğer davadan vazgeçmezlerse öldürülecekleri şeklinde tehdit edildiler. Evlerimizin duvarlarına yazılmış olan sloganlar hâlâ duruyor ve annelerden bir çoğu tehdit telefonları almayı devam ediyor.

Beatriz de Rubinstein: Gazetelerimizi sokaklarda satarken

bize bazı sözler söylüyorlar. Eşarpları takmamız için bize ne kadar para ödediklerini veya neden evde oturup bulaşık yıkamadığımızı soruyorlar. Evlerimize telefon ediyorlar. Adreslerimize bombalı olduğunu söyledikleri paketler gönderiyorlar.

Beatrix de Rubinstein'ın kızı 7 Şubat 1977'de kayboldu. 13 Kasım 1984'te, içinde aşağıdaki mektupla birlikte insan kemiklerinin de bulunduğu bir paket aldı.

Mar del Plata, Kasım 1984

Sayın Bayan,

Kızınız Patricia için sürdürdüğünüz sonsuz arayışın bir neticesi olarak, Tanrı'nın huzuruna çıkmadan önce onu bir kez daha görmek sıkıntınızı şüphesiz, gidereceğinden, ondan arta kalanları size göndermeye karar verdik.

Bu karar, kızınızın silahlı gerillalarla olan ilişkileri hakkında yapılan uzun bir araştırmadan sonra verildi ve eğer bilmiyorsanız, size, kocasıyla birlikte işlediği suçların bir listesini verebiliriz.

- *Hiyanet*

- *Düşmana Yardım ve Yataklık Etmek*

- *Montonero Katilleriyle İşbirliği Yapmak*

Bütün yukarıda belirtilenlerin sonucunda onu ölümle cezalandırdık.

Tanrı Babamız onu bağışlasın.

Legion Condor - Squadron 33 - Mar del Plata¹⁰

Cuntaların Davası

Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi'ne ilk üç cuntanın üyeleriyle ilgili davayı sonuçlandırması için altı ay süre verilmişti. Dokuz ay sonra Federal Mahkeme bir raporla birlikte dava tutanaklarını istediler. Yüksek Konsey, verdiği raporda, davayı tamamlamak için ge-

rekli tahmini süreyi belirleyemediğini bildirdi, fakat “Teröristlere karşı verilen savaş”ta askeri komutanları sorumlu tutmanın mümkün olmadığını belirterek, kararını da önceden vermiş oldu.” Federal Mahkeme bu durumu ‘mazeretsiz gecikme’ olarak değerlendirdi ve ‘sivillerce yürütülecek bir askeri mahkeme’ şeklinde tanımlanan ikinci duruşmanın resmi olarak, Nisan 1985’te yapılmasına karar verdi.

Dokuz komutan gasp, cinayet, yasadışı gözaltı ve tecavüz suçlarını kapsayan 711 olayla suçlanıyordu. Latin Amerika tarihinde eski görülmemiş bir davanın tarihi yaklaştıkça bombalama dalgası Arjantin’in en önemli kentlerini vurdu. Komutanlar, orduda artan huzursuzluk konusunda uyarıda bulundular; silahlı kuvvetlerin bütün birimleri davalara karşı olduklarını belirten açıklamalar yaptılar. Giderek artan bir şiddet ortamıyla karşı karşıya kalan Başkan Alfonsín, ordunun yol açacağı istikrarsızlık tehdidini açıklamak için televizyona çıktı; 250 bin kişi, hükümetin ‘demokrasinin savunulması’ için yaptığı çağrıyı desteklemek için Plaza de Mayo’da toplandı.¹²

Carmen de Guede: Davanın iyi yanı, halkın olanlar konusunda bilgilendirmesiydı. Sürgünde ve kamplarda ölümden dönmüş insanları ifade vermeye çağırmaları iyiydi, ama bence, bizim mağdur olduğumuzun onaylanması bakımından *Anneler’i* de çağrılmalıydılar. Bence, çocuklarımızdan sonra en çok mağdur olanlar bizlerdir.

Bir davanın açılması iyiydi, ama bize göre bu sadece bir davanın parodisiydi. Sanıkları asla sanık sandalyesine oturtmadılar; onların yerine avukatları geldi. Bir şeyle suçlanan bir insan mahkemeye gelmek zorundadır. Emirleri uyguladıkları söylenen insanların davasında, itham edilen görevliler mahkemedede bulunmak zorundaydılar. Ama Videla, Massera ve diğerleri, yalnızca kendileri hakkında verilen hükmü

duymak için mahkemeye geldiler. Mahkeme salonunda sanıklara sürekli general bilmem ne, falanca amiral şeklinde hitap ettiler. Kurbanlardan ise sürekli 'teröristler' ve 'yıkıcılar' diye bahsettiler. Haklarında verilen hükümleri duymak için mahkemeye gittiklerinde askeri üniformalarını giymelerine izin verildi. Bizim, *Plaza de Mayo Anneleri* olarak eşarplarımızı takmamıza izin verilmedi.

Televizyon ve radyoda da Vilas ve diğer sanıklardan rütbeleriyle bahsediliyordu. Örneğin, "Teröristlere karşı verilen savaşta meydana gelen insan hakları ihlallerinden dolayı Bahía Blanca'da yargılanan General Videla" diyorlardı. Bizce, öncelikle bu bir savaş değildi; çünkü silahsız insanları sokaklardan, evlerinden, iş yerlerinden kaçırırmak savaş değildir. İkinci olarak kaybedilenler terörist değildilerdi. Devlet savcısının söylemeye çalıştığı gibi baskının masum ve suçlu mağdurları diye bir şey yoktur. Yalnızca mağdurlar vardır. Bu anayasal hükümet döneminde bile kaybedilenlere 'teröristler' demeye devam ediyorlar. Ve yaygın bir biçimde çok iyi düzenlenmiş bir operasyon olduğu açıkça ortaya çıkmış, 'aşırılıklar' ve 'hatalar'dan bahsetmeye başlıyorlar; oysa olanlar, birkaç görevlinin 'aşırılıkları' ve 'hataları'ndan ibaret değildi. Bu yüzden de bu mahkemelerin adalete asla güvenmedik.

Hâkimler alacakları kararları görüşürlerken, Başkan, yeni bir darbe komplosuyla karşı karşıya kalarak 'sıkıyönetim' ilan etti.¹³ Hükümler aralık ayında açıklandı. Dokuz kişiden ikisi, her ikisi de ilk cuntadan olan Videla ve Massera ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı; ilk cuntanın hava kuvvetleri komutanı Agosti ise dört buçuk yıla mahkûm edildi. İkinci cuntanın üyesi olan Viola on sekiz yıla ve Lambrusch ise sekiz yıla mahkum edildiler. İkinci cuntanın üçüncü üyesiyle birlikte, Galtieri de dahil üçüncü cuntanın

tamamı bütün suçlamalardan beraat ettiler. Karar açıklanırken beyaz eşarbını başından çıkartmayı kabul etmeyen ve mahkeme salonunu terk etmeye zorlanan Hebe de Bonafini, bunun, "Arjantin halkına karşı işlenen korkunç ve trajik bir sahtekârlık" olduğunu söyledi.¹⁴

Juanita de Pargament: Şimdi artık dava başvurusu yapmıyoruz. Hâkimlerin yüzde doksanının askeri hükümetle işbirliği yapmış olan hâkimler olduğunu anladığımız günden beri, bunun anlamsız olduğunu gördük. Önceleri uğraşmaya çalıştık, fakat aynı sebepten dolayı çok az şey yapıldı; çünkü bu hâkimler, yaptığımız *habeas corpus* başvurularını kabul etmemiş olan hâkimlerdi. Bize bir cevap vermeyeceklerini ve dosyaların masalarında unutulacağını biliyoruz. Tehdit edildiğimizde, saldırıyla uğradığımızda veya birileri gözaltına alındığında ve durumun siyasi olmasından kuşkulandığımızda, danışmak için birlikte çalıştığımız avukatlarımız var. Ama mahkemelere dava başvurusu yapmıyoruz. Ancak durum değişeceğ olursa mahkemelerde bir şeyler yapabiliriz. İşte bunun için bağımsız bir yargı istiyoruz. Kaybedilenler sorununun siyasi bir sorun olduğunu ve siyasi bir çözüm gerektirdiğine inanıyoruz.

Demokrasi?

Arjantin siyasal iktidarı, ülke tarihinin bu bölümünü kapatmayı ve ülkenin dikkatini geleceğe çevirmeyi amaçlıyordu. Geniş destek bulan insan hakları hareketi, hükümetin uzlaşma amacının önünde bir engel olarak görülmüyordu. Yeni bir anayasal hükümetin idaresi altında gelecekte izlenecek yol konusundaki sorunlar, insan hakları grupları arasında da ayırmalara yol açtı. Bazıları *aparición con vida* talebinden vazgeçmişlerdi. Anneler arasında da farklılıklar oluştu. Ocak 1986'da, kuruluşlarından beri ilk kez seçim kurultayı çağrısı yapıldı ve seçimler sonucunda kurucu meclis üyelerinden altısı Demekten çekildiler.

Anneler'in ordunun daimi bir şekilde siyasetin dışına çıkarılması konusundaki ısrarları, toplumda radikal bir dönüşüm talebine yol açtı. Bu, Arjantin yakın tarihine damgasını vurmuş ve onları sivil hükümetle açık çatışma içine sokmuş olan siyasi ilişkiler sisteme bir karşı çıktı.

Başkan, ordunun saldırılara benzer bir saldırıyla geçerek, sivil hükümetin idaresi altında *Anneler*'in bir yerinin olmadığını açıkladı. Askeri yönetimin sona ermesinden sonra yapılan ilk *Direnis Yürüyüşü* sırasında Başkan Alfonsín, 'milli menfaatlerle çakışmadığını' düşündüğü gösterilerin 'siyasi amaçları'nı onaylamadığını açıkladı. Aynı basın toplantılarında, kaybedilenlerden hiçbirinin hayatı olmadığını açıkladı. Sekiz ay sonra Almanya'ya resmi bir ziyarette bulunduğu sırada kendisine *Plaza de Mayo Anneleri* hakkında soru soran gazetecilere, "*Anneler*'in tutumları konusunda ciddi anlaşmazlıklarımız var, ki, bu noktada bunların siyasi tutumlar olduğuna inanıyorum. Teröre sürükleyen seçkin bir düşünceyle ülkede dökülen bütün kanın sebebi olan insanları savunmayı düşünmenin demokrasi için oldukça zararlı olduğuna inanıyorum" dedi.¹⁵

Anneler'in kendi gazetelerindeki bir başyazıcıda verdikleri cevap, Arjantin'de demokrasinin kurulması için verilen mücadelenin sürdürülmesi gerektiğini açık bir ifadesiydi.

Demokrat olduğunu iddia eden bu Başkana, eğer unutmuşsa, bizim için 'milli'nin anlamının ne olduğunu bir kez daha açıklamak gerekiyor. Gerçekten milli olan, halkın çırakları için ülke refahını yükseltmektir; yeterli bir ücret almaktır, yeterli gıda almaktır, bir ev sahibi olmaktadır; çocuklarımızı eğitebilmektir, sağlık güvencesine kavuşturmakta, en-tellektüel ve teknik kapasitemizi geliştirmektedir, kendi kültürüne ve düşünce özgürlüğüne sahip olmaktadır; doğal felaket bölgelerine kamyonlarla, uçaklarla, botlarla asker ve malzeme taşıyan, halkla verimli ve hızlı bir şekilde çalışan silahlı kuvvetlere sahip olmaktadır; özgürlüğü koruyan ve bütün va-

tandaşlara saygıyla yaklaşan bir polis gücüne sahip olmaktadır; adaleti güvenceye alan hâkimlere sahip olmaktadır; özgürce kullanılabilen hak ve yükümlülükler sahip olmaktadır; kısacası yaşam hakkına sahip olmaktadır, ama onurlu bir yaşam hakkına...¹⁶

Carmen de Gude: Aslında Alfonsín iktidarda değil, onu ordu yönetiyor. Herhangi bir şey yapmak için ordunun desteğini almak zorunda. Örneğin birileri yargıldığında, her defasında bombalar patlatıyorlar. Böylece mahkûm olan bir kişiye karşılık çok sayıda kişiyi uyarmış oluyorlar. Bunu iki yoldan görebilmek mümkün. Askerler Alfonsín'e kızgın. Böyle olunca, insanlar, Alfonsín bir şeyler yapıyor olmalı, diye düşünüyor ya da hükümet, insanlara darbe tehdidinin sürmekte olduğunu hatırlatarak yaptığından daha fazlasını yapamayacağını kabul ettirmeye çalışıyor. Böylece bombalar, insanları sadece Alfonsín ve ordu arasında bir tercihin mümkün olduğunu düşünmeye iterek, Alfonsín'in yeniden iktidara gelmesini sağlama alıyor. İnsanları tekrar ona oy vermeleri için korkutuyorlar. Daima, Alfonsín'in ordunun kontrolünde olduğunu söylediğimizde, İktidara geldiğinden beri hemen hiç kaybedilenlerden bahsetmedi. Geçen yıl *Anneler*'in artık meydana gitmelerini istemediğini söyledi. Yurtdışındayken gazeteciler kendisinin de bir insan hakları örgütünün üyesi olduğunu bilerek, *Plaza de Mayo Anneleri*'yle ilgili soru sorunca, onlara, bizim 'demokrasi dışı' olduğumuzu, hatta 'teröristlerin anneleri' olduğumuzu söyledi.

Biz hep diğer insan hakları örgütlerinden farklı bir şekilde çalıştık. Başlangıçta *Anneler* sokaklara döküldüler, onlar bürolarında çalıştılar. Daha pasiftiler. Bu değişik bir çalışma sistemi. Eğer meydana gitmeseydik, bitmiş olurduk. Birçok yerde diğer örgütler dağıldılar. Haksızlığa karşı savaş-

mak için sokaklara dökülmek gereğine daima inandık ve daima düşündüğümüzü açıkça söyledik.

Graciela de Jeger: Yürüyüşlerimize katılanların sayısı azaldı. Bu, bütün ülkede yaşandı. Daha önce düşman çok belirgindi. Herkes onları görebiliyordu. Alfonsín iktidara gelince su koyvermeye başladılar. Hareketsizliğin en büyük sebeplerinden biri, bir şeýlerin yapılıyor olduğu yanığıydı. Bazı anneler Alfonsín'in iyi niyetli olduğunu, ona süre tanımak gerektiğini söylemeye başladılar. Daha net ve kavgacı olmaya başladığımızdaysa, insanlar çekilmeye başladılar. Bazıları kendilerini aldatılmış hissettiğleri ve hayal kırıklığına uğradıkları için ayrıldılar; psikolojik olarak çok kötü bir şekilde etkilenmiş insanlar vardı. Kimileri ise hasta ya da yaşlı ve bazıları da artık hayatı değerlendirdi.

Basın da bizimle ilgili olarak sessiz kaldı. Uzlaşılmış bir sessizlik var. Bildirilerimizi asla yayımlamıyorlar, katıldığımız eylemlere veya yaptığımız gösterilere ilişkin hiçbir haber vermiyorlar. Kendilerine yürüyüşlerimizle ilgili bilgi götürüyoruz, ancak devlet politikalarını sorgulayan insanlar hakkında hiçbir şey bilmek istemiyorlar. Bizimle ilgili haber yazmadıkları zaman varlığımız belli olmuyor. Bir defa sonda, orasının bir gizli toplama kampı olduğunu açıklamak için diğer insan hakları örgütleri ve gençlik gruplarıyla birlikte Tucumán'dan Arsenales'e bir yürüyüş organize ettik. Çok sıcak bir günde pankartlarla yedi kilometre yürüdük. Tek bir gazete veya televizyon kanalı bundan bahsetmedi. Polis bizi filme aldı ama medya almadı.

Juanita de Pargament: Arjantin'de yukarıdan gelen sansür ile gazetecilerin oto sansürleri hâlâ devam ediyor. Hâlâ bazı cesur gazeteciler var ve onlara güvenebiliyoruz. Bizi des-

tekleyen yabancıların yardımıyla iki buçuk yıl önce çıkar-
maya başladığımız kendi gazetemiz, burada çalışan muhabir
ekibimizin büyük özverisiyle yürüyor. Birçoğu gündüzleri
diğer gazetelerde çalışıyor ve yazıları bizimle tartışıp yaz-
mak için akşamları yorgun bir şekilde buraya geliyorlar;
böylece mümkün olan en iyi muhakermeye sahip olduklarından
dan daima çok yüksek bir standarta sahipler. Anneler de
katkıda bulunuyorlar; kentte yaşayan annelerin hazırladığı
raporlarımı var ve başyazıyı da biz yazıyoruz. Gazete bü-
tün dünyada satılıyor ve yurtdışında ödüller aldı. Birçok ga-
zeteçi *Plaza de Mayo Anneleri*'nin gazetesinde çalışıkları
için işlerinden atıldılar. Diğerleri ise işten atılmamak için
takma ad kullanmak zorundalar. Hâlâ böyle yaşamak zorun-
dayız.

Bugün insanlar hâlâ korkuyorlar. Yeni bir darbenin ol-
masından, konuşmaktan, yorum yapmaktan veya bir görüş
belirtmekten korkuyorlar. Kaybedilen 30 bin insan için mü-
cadele veriyoruz. Her perşembe bu meydanda en az 10 bin
kişi olmalı. Kaybedilenlerin yüzde kırk beşi işçilerdi ama
bizimle birlikte yürüyenler işçi aileleri değil. Neden değil?
Çünkü ordu yeniden gelecek olursa, diğer çocukların da
götürüleceğinden veya işten atılmaktan, aç kalmaktan kor-
kuyorlar.

Elsa de Becerra: Ekonomik güçe sahip olanlar da proce-
so'nun işlediği suçlardan sorumlular. Alfonsín iktidara gel-
ince, kendisine dış borcun nasıl ikiye katlandığını sorduk.
Milyarlarca dolar, birkaç kişinin parayı yurtdışındaki kişisel
hesaplarına aktarmalarıyla açıklanamaz. Arjantin'de bu bor-
cun sebebini açıklayacak hiçbir şey yoktu. Yapılması gere-
ken şey, bu paranın nereye gittiğini araştıracak bir meclis
komisyonu kurmaktı. Başkan bunun yerine, bu borcun

ödenmesi için hükümeti sorumlu kıلان bir kararname yayınladı. Bunun anlamı, askeri hükümetlerin borçlarından bizim, yani halkın sorumlu olduğu; bundan çıkar sağlayanların, zenginlerin ve halkın soyan sermeyedarlarla faydalamaya devam edebilecekleridir. Bu borçlar bizim üstümüze yıkıldığı için hükümet tasarruf tedbirleri başlattı. Çok sayıda insanın böylesine ciddi ekonomik zorluklar yaşamalarının nedeni budur.

Beatrix de Rubinsteiñ: İnsanlar hâlâ korkuyorlar. Birçoğu, dilekçelerinizi imzalarsak başınıza bir şey gelir mi, diye soruyorlar. On yıldan sonra bile korku var. Bu, onların yaptıklarının ne kadar dehşet, korku uyandırdığını gösteriyor. İnsanların çoğu fakir olduklarından bu duruma katlanıyorlar. Mücadelemizi anlatmak için gecekondu'lara gidemeyiz. Bize yardım edemezler, çünkü kendilerinin yardıma ihtiyaçları var. Beslenmeye, okuma yazma öğrenmeye ihtiyaçları var. Eğer temel gereksinimlerinizi gideremezseniz, haklarınız için mücadele etmenin anlamını da kavrayamazsınız.

Bizi Plaza de Mayo'da öldürseler bile bu sivil hükümeti savunmak zorundayız. Bir darbe daha istemiyoruz. Askeri yönetime son verilmesi için çağrıda bulunmak amacıyla sokaklara ilk dökülen bizler olduk, fakat demokrasiyi de savunmak zorundayız. Bir sivil hükümeti daha ordunun ellerine teslim etmemelerini sağlamak için mücadele etmeye devam etmeliyiz.

Hebe de Bonafini: Hâlâ Arjantin'e demokrasi gelmesini bekliyoruz. Birçok siyasi parti ve sendikanın pasif kalması beni ürkütüyor. Bu hükümet halkın pasifize etti, evlerine geri gönderdi ve sokaklara çıkmamızın demokrasiye karşı olduğumuz anlamına geldiğine halkın inandırmaya çalıştı. De-

mokrasi için ilk mücadeleyi verenler *Anneler*'di. Bizler Plaza de Mayo'da yürüken Alfonsín neredeydi? Demokrasiyi tehdit edenler, sokaklarımızda serbestçe dolaşan işkenceci ve katillerle, onları koruyanlardır.

Kilise hiç değişmedi; hâlâ aynı görüşleri açıklayıp duruyorlar. Onlara göre, ailenin önündeki en büyük tehdit pornografi ve boşanma. Rahipler, bir bakireye tecavüz edilmesini anlatan bir filmin izlenmesini engellemeye çalışılar. Bir film için kıyameti kopardılar, ama ordunun toplama kamplarında genç kızlara, kadınlara tecavüz edilirken sessiz kaldılar. 30 bin insan kaybedildiğinde, rahatsızlıklarını belirten tek bir sözcük sarf etmediler. Hâlâ orduyla işbirliği içindeler. Önceki gün Salta'da rahipler ve darbe çagrisı yapan askeri görevliler dini bir toplantıda yan yana oturdular. Askerlerin postalları ve rahiplerin cüppeleri daima darbe hâbercisiidir derim. Birlikte halkın baskısı altında tutmaya çalışılar. Papa'nın [Haziran 1978'deki] ziyareti ve yaptığı uzlaşma konuşması da yine aynı konuyadı.

CGT de hiç değişmedi. Yine hepsi faşist olan aynı bürokratlar tarafından yönetiliyor. Tabii ki sıradan işçilerin yönetimle bir ilgileri yok. Diğerleriyle bir ilgileri olmayan işçilerin oluşturduğu İnsan Hakları Komisyonu'yla temas içindeyiz. Ford işçileri fabrikayı işgal ettiklerinde *Anneler* onları desteklediler. İşçilerin onurlu bir yaşam için daha iyi ücret, yaşanabilir bir ev, sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanma haklarını savunuyoruz.

Düşman *Casa Rosada*'da (Pembe Köşk) değil. Bütün işkence, cinayet ve soykırımın tek bir sebebi vardı: Halkın çoğunluğunu sefalete sürükleyecek bir ekonomi planını uygulamak. Ve Martínez de Hoz da dahil, sorumlular hâlâ serbestler. Ölümler ordunun eliyle oldu; ama bu durumu yaratın ve bizi sürekli baskısı altında tutmak isteyen, belirli bir si-

nifti. Hâlâ bu sınıfın baskısının altındayız. Baskının en yoğun olanı ekonomik baskıdır. Bu baskı aygıtına karşı hep birlikte mücadele etmek zorundayız. Pek çok şeyde gerilme var. Ücretler ve maaşlar yaşamak için yeterli değil. İşsizlik var, açlık var. Ekonomi, ülke refahının birkaç kişiye kalması için, herkesin çok az kazanacağı bir şekilde düzenlenmiş. Çocuklarımıza değiştirmek için mücadele ettikleri sorunlar hâlâ duruyor; çünkü birçok insan hâlâ evsiz, gecekonular artıyor. Bir ailenin başı dik yaşayabileceği kadar ücret alamıyoruz. Devlet, gerektiğinde bize karşı kullanmak için baskı aygitini hep hazır tutmak zorunda.

Bugün büyük bir hoşnutsuzluk var. Bence bu yüzden yine baskı göreceğiz. Hükümet Alfonsín'ın olabilir, ama güç hâlâ silahlı kuvvetlerin elinde. Silahlı kuvvetlerin kışlalarına geri dönmeleri için mücadele etmeliyiz, ama silahsız olarak; çünkü silahlar yalnızca insanları baskı altında tutmak için kullanılıyor.

Son Nokta

Orta düzey görevlilerin yargılanması sivil hükümete karşı en büyük istikrarsızlık tehdidine neden olacaktı. Askeri yönetim sırasında işledikleri suçlardan dolayı 700 kadar görevli aleyhine yaklaşık 1.700 dava açıldı.¹⁷ Mahkemeler, bu davaların çoğunda sağılıklı bir karara varmak için yeterli delillerin mevcut olmadığına karar verdi. Dört yıllık sivil hükümet döneminde çok sayıda askeri ve sivil davadan sonra, örneğin Deniz Yüzbaşı Astiz, Santa Cruz Kilisesi'nden annelerin, iki Fransız rahibenin ve İsveçli Dagmar Hagen'in kaybedilmesi olaylarına karışmakla suçlandı; hiçbir suçtan mahkûm olmadı.¹⁸

Alfonsín, 1986 Noelinin hemen ertesinde, orduda artan hoşnutsuzluk sırasında, askeri görevlilerle ilgili yeni soruşturmalarla süre sınırlaması getiren ve '*punto final*' (son nokta) diye bilinen bir ya-

sayı onayladı. Mahkemelerin, kişilerin yargılanması için yeterli delilin olup olmadığına altmış gün içinde karar vermeleri gerekiyordu. Aksi takdirde bütün suçlamalar düşecekti. Bu süre dolduktan sonra, yeni deliller bulunsa bile davalar yeniden açılamayacaktı. Nisan 1987'de süre dolmadan önce askerlere karşı açılan yüzlerce davayı alelacele bitirmeye çalışılar. Bunun sonucunda yargılanan orta düzey görevliler, Paskalya hafta sonunda, bütün ülkedeki askeri kurumlarda bir dizi isyan başlattılar. Diğer askeri birimler isyancı askerlere karşı harekete geçmeyi reddedince, hükümet temel taleplerini kabul etti: İşbaşındaki askerlerin yargılanmalarına derhal son verildi.

ESMA'da yasadışı gözaltı ve işkence uygulamakla suçlanan deniz kuvvetlerinden yirminin üzerinde görevlinin davaları hemen ertelendi. Kongre, tecavüz ve çocuk kaçırma olayları hariç, resmi olarak sorumluluğu üst düzey generallerle sınırlı tutan *Zorunlu İtaat Yasası*'nı kabul etmişti. Başkan Alfonsín, ciddi suç işlemiş olanların bir kısmının cezasız kalmasını onayladı.

İnsan hakları savunucuları, Anayasa'ya aykırı olduğu gerekçeyle yasaya karşı çıktılar; ama Yüksek Mahkeme, 23 Haziran 1987'de yasayı Anayasaya uygun buldu ve üç yüzün üzerinde görevliye karşı getirilen suçlamaların düşmesini emretti. Yüksek Mahkeme, işkence ve cinayet suçlarından mahkûm olmuş olan üç kişi ile ilgili mahkûmiyet kararlarını da Aralık 1986'da bozdu. *Punto final* ve *obediencia debida*, yalnızca yargılanmayı bekleyen görevliler için değil, en üst düzey askerler hariç, büyük insan hakları ihlallerinden dolayı suçlu bulunduktan sonra hapis cezalarını çekmekte olan görevliler için de af yolunu açmıştı.

1 Burada, 1976'da kaybedilmiş olan ve Aralık 1983 ile Nisan 1984 tarihleri arasında ailesini yedi kez telefonla aramış olan Cecilia Vinas'tan bahsediliyor. Bkz. *Madres de Plaza de Mayo*, No. 2, Ocak 1985.

2 CONADEP, rapورunda arşivin önemli bir bölümünün imha edildiğini veya saklandığını belirtti. Her tutuklu için bir kart çıkarıldı ve birçok kamptaki tutukluların fotoğrafları çekildi, alınan açıklamalar banda kaydedildi. Günlük kayıt ve adam kaçırın grupların bir baskını gerçekleştirmek için kendi bölge bürolarından izin almaktı kullandıkları 'hedef başvuru formları' da dahil olmak üzere, kullanılmış olan yazılı belgelerin bir kısmının yeniden ortaya çıkarılması konusunda, bкz. Uluslararası Af Örgütü, 1980.

3 Bkz. Kaybedilenler Ulusal Komisyonu, 1986.

4 Hükümet 1984'le, her ikisi de kaybedilen torunları arayan, biri İnsan ve Aile Gelişimi Sekreteryası'nda diğerı Buenos Aires eyaletinin İkinci Derecedeki Kentler Altsekreteryası'nda olmak üzere iki komisyon oluşturdu. Bu ikinci komisyonun araştırmaları, Down sendromlu bebeğin ölümünü aydınlığa çıkardı ve ilk komisyon ise üç genç kızı buldu. Bkz. *Abuelas de Plaza de Mayo*, 1985.

5 Kan gruplarından başka, üç ayrı genetik özellik analiz edildi. HL antijenlerinde bulunanlar, plazma proteinleri ve sınır enzimleri.

6 İnsan hakları örgütleri ile hükümet ve ordunun insan hakları konusundaki tutumları üzerine bir değerlendirme için bкz. Osiel, Mark, 1986.

7 Kamplardan sağ olarak kurtulmuş olanlar, kilise hiyerarşisinin önde gelen birkaç üyesinin orada bulunduğu anlatılar. CONADEP'in hazırladığı baskıcılar listesinde adı geçenlerden biri, Papa'nın Arjantin temsilcisi olan Pio Laghi'ydı. Şimdi anlatılacak olan, ifade örneklerden sadece biridir. ESMA'da tutulan mahkûmların bir kısmı, 1976 Noeli için bir papazın kudas ayını yaptığı eğreti bir mihraba götürüldüler. "Başımız örtüldü, ellerimiz kelepçelendi ve ayaklarımıza zincir takıldı. Gerçek dışı bir durumdu; açıklanamaz bir durum ve giderek daha da korkunç bir hal aldı. Çünkü işlemler boyunca işkence kurbanlarının çığlıklarını duyabiliyorduk. Papaz, hangimizin itirafta bulunacağını sordu." Lisandro Raul Cubas'ın Uluslararası Af Örgütü'ne verdiği beyanat, *Madres de Plaza de Mayo*'dan alıntı, No. 1, Aralık 1984.

8 Fabrika sahipleri, idarecileri ve güvenlik güçleri arasındaki işbirliğini gösteren birçok olay var. Ford sendika delegelerinin birçoğunun verdiği ifadeler Ford Fabrikası yönetiminin olaylarda rol aldığı belirtiyor, bкz. Kaybedilenler Ulusal Komisyonu, 1986, s. 373,6. Acindar Şirketi, darbeden önce yeni fabrika pasları için çalışanlarından fotoğraf istedi. Bu fotoğraflar, daha sonra güvenlik güçleri tarafından baskınlarda kullanıldı. Gizli gözaltı merkezlerinden biri bu fabrikanın arazisinde çalışı ve bu kamp daha sonra CONADEP tarafından inceleindi. Cuntanın ilk Ekonomi Bakanı Martínez De Hoz o sırada fabrikanın müdürüydi. Bkz. a.g.y. 381-2. Ledesma şeker fabrikasında insanlar, güvenlik güçleri ve şirket polisinin işbirliğiyle kaçınıyorlardı. Bkz. Olga de Arédez'in ifadesi, Bölüm 2.

9 Bkz. *Madres de Plaza de Mayo*, No. 1, Aralık 1984, ve insan hakları örgütlerinin Tróccoli'yle yaptıkları görüşmeler hakkındaki rapor için, No. 7, Haziran 1985.

10 *Madres de Plaza de Mayo*'dan, No. 1, Aralık 1984.

11 Bkz. Uluslararası Af Örgütü, 1987.

12 Buenos Aires'te yapılan anketler, kent nüfusunun yüzde 80'inin cuntacıların yargılanmasını desteklediklerini gösterdi. Alfonsín'in televizyonda açıkladığı darbe tehdidi gerçek olmaktan çok görünüşte bir tehditti. Başkan, bunu siyasi inisiyatifi bırakmamaktaki kararlılığını vurgulamak için kullandı.

13 Sıkıyonetim, ekim ayında ilan edildi ve 10 Aralık 1985'te kaldırıldı. Bombalı saldırıları gerçekleştiren sağcı bir komplodu grubu üye olmakla suçlanan on iki kişi tutuklandı. Sıkıyonetimin kaldırılmasıyla serbest bırakıldılar ve en sonunda mahkeme, haklarında bir suçlamada bulunmak için yeterli delilin mevcut olmadığını karar verdi. Kısa bir süre sonra isimleri komploya karışmış olan görevlilerden ikisinin terfi ettirilmeleri, sıkıyonetim ilanının Radikal Parti'nin azalan desteğini seçim arifesinde artırmak için planlanmış başarısız bir manevra olduğu yönündeki şüpheleri güçlendirdi.

14 *Clarín*, 10 Aralık 1985.

15 *Madres de Plaza de Mayo*'dan, No. 2, Ocak 1985 ve No. 10, Eylül 1985.

16 Önsöz, *Madres de Plaza de Mayo*'dan, No. 2, Ocak 1985.

17 Bkz. Osiel, Mark, 1986.

18 Sivil bir hâkimin Astiz hakkında Dagmar Hagelin'in kaçırılması olayında rol almaktan dolayı başlattığı işlemler, beklenmedik bir şekilde Astiz'in bu olayla ilgili olarak aleyhinde getirilen suçlamalardan 1981'de beraat ettiğini açıklayan Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi tarafından Mart 1984'te durduruldu. Federal Temyiz Mahkemesi, Yüksek Konsey'den davayı yeniden açmasını istedi ve askeri mahkeme 22 Şubat 1985'te Astiz'i, Hagelin davasında bir kez daha beraat etti. Federal Temyiz Mahkemesi, Mayıs 1985'te Yüksek Konsey'in kararını geçersiz saydı ve bir donanma hâkiminin vermiş olduğu kararı bozdu. Yüksek Konsey'den, Dagmar Hagelin davasıyla ilgili soruşturmayı devam ettirmesi istendi. Yüksek Konsey, Nisan 1986'da bir kez daha delil yetersizliğinden suçsuzluk karar verdi. Dava üçüncü kez Federal Temyiz Mahkemesi'ne gönderildi ve mahkeme, yasadışı gözaltı suçuyla ilgili altı aylık zaman aşımı süresinin bittiği gereğisiyle davanın düşmesine karar verdi. Astiz, diğer on dokuz bahriyeli görevliyle birlikte, ESMA arazisinde gerçekleştirilen yasadışı gözaltı ve işkence suçlamasıyla, 1987 başlarında yargılanıldı. Paskalya isyanından sonra bu davaların hepsi, sonuçta kendisini bütün suçlamalardan beraat ettiren 'zorunlu itaat' konusundaki karar beklenerek askıya alındı. Bkz. Uluslararası Af Örgütü'nün 111'inci Ek'i, 1987. Başkan Alfonsín Aralık 1987'de Astiz'i Donanma Albaylığı'na terfi ettiren bir kararnameyi imzaladı ve ardından donanmadan emekliliğini düzenledi. Bu kararname daha sonra kaldırıldı; Astiz, hükümetin olaylara karışan askerler için çıkardığı bir dizi af kapsamında Komutan derecesine terfi ettirildi ve görevde kalmasına izin verildi.

Adalet için verdigimiz mücadelede ödün verilemez. Kavga-mız sonuna kadardır.

Hebe de Bonafini

Maria del Rosario: Süreç içinde, verdigimiz mücadeleyi anlamaya ve güçlendirmeye, mücadelemizin amacını keşfetmeye başladık. Çünkü insan, öylesine sokağa çıktığında, bunu belli bir neden olmadan yapıyor; çocuğunu kaybetmenin endişesiyle, çaresizlikten yapıyor. Mücadele etmeye başlayınca, bunun sadece bir çocukla ilgili olmadığını, düşünen ve onaylamayan herkesi yok eden bir sistemle ilgili olduğunu fark ediyor. Böylece bir çocuk, binlerce çocuğa dönüşüyor ve mücadele farklı bir anlam kazanıyor.

Önce her birimiz kendi çocuğumuzun adını eşarplarımıza yazdık; sonra bu isimlerin yerine bütün kaybedilenleri yazdık; çünkü şimdi sadece biri için değil hepsi için kavga

veriyoruz. Ve sadece bütün kaybedilenler için değil, bu sisteminde hoşnut olmayan ve daha iyi bir yaşam için sistemi değiştirmek isteyen tüm gençler için kavga veriyoruz. Çünkü çoğu gencimiz çok az para kazanıyor, okula gidemiyor, evleri yok, gelecekleri yok. Bütün fabrikalar kapatılmış olduğundan, tüm kapılar yüzlerine kapatılırken onlar ne yapabilirler ki?

Değişimi zamanında fark edemedik. Zorlu ve hızlı bir yoldan giderek uçuruma yuvarlandık. İnsan her şeye sahip olunca, maddiyata değil, bir aileye, işe sahipse ve sağlığı da yerindeyse bazen bencilleşiyor. Haksızlığa uğrayan diğer insanların varlığını fark etmiyor. Bu bir dereceye kadar hepimiz için geçerli bir durum. İnsan çocuğunun okula gidebilmesiyle, iyi yaşamasıyla ve ihtiyaç duyduğu her şeye sahip olabilmesiyle meşgul oluyor; evinin dışında meydana gelen olayları umursamadan kendi kabuğuna çekilerek yaşıyor ve bu durumun bozulmaması için çalışıyor. Bunun nedeni bize verilen eğitimdir. Çoğumuz göçmenlerin kızları olmamıza; ailelerimizin İspanya İç Savaşında, İkinci Dünya Savaşında ve Nazi vahşetinde çekikleri acıları biliyor olmamıza rağmen, durum böyleydi. Tüm bunları biliyorduk ama burası soyutlanmış bir ada gibiydi. Öğrendiğimiz ilk şeylerden biri, dayanışma olmadan direnişin olamayacağıydı. Burada ellerinde temizlik araçlarıyla omuz omuza dayanışma içinde çalışan temizlikçiler vardır –arada hiçbir fark yok.

Farklı olduğumu ancak şimdi anlıyorum. Bütün bir öğleden sonrası bir ayakkabı almak için harcıyorum. Bu tür şeyler benim için artık hiçbir anlam taşımıyor. Bir eğlenceye hazırlanmak için bir ömür harcamanın anlamı yok. Bütün bunlar şimdi bana çok anlamsız geliyor. Şimdi gazeteelin ne yazdığını, hükümetin ne yaptığını, hâkimlerin ne hakkında konuştuğunu bilmek zorundayım. Şimdi dışındaki

dünyanın farkındayım.

Bu mücadele her annenin kavrayamadığı bir okul; çünkü şimdi başlangıçtakinden daha fazlası için mücadele ettiğimizi anlayamadılar. Bir çoğu hâlâ geri dönmemiş ve dönmeyecek olan kendi çocuğunu düşünmekten bitap düştü. Ama biz düşmedik. Aksine dimdik ayaktayız; çünkü biz bugünü ve geleceğin çocukların için mücadelede kararlıyız. Bu yüzden mücadele çok derin bir anlam kazandı. Bizim için sadece bir gelecek var: Öleceğimiz güne kadar mücadele etmeye devam etmek; ta ki Arjantin Cumhuriyeti’nde adalet yaşamın terminatı olana dek. Adaletin olmadığı yerde yaşam hakkı da yoktur. Polisin gözünü kırmadan adam öldürdüğü ve tüm hakların çiğnendiği bir ülkede yaşıyoruz. Özgürlük hakkı, sağlık hakkı, çalışma hakkı ve işçi haklarının hepsi yaşam hakkına bağlıdır. İşkenceciler ve katiller hapse konmadıkça yaşam hakkımız olmayacağındır. Bunun başka yolu yok. İşkenceci ve katillerle uzlaşmaya çalışan politikacıları durdurmak için mücadele etmeliyiz. Siyasi parti liderleri ve kilise, sanayiciler ve ülkenin onde gelen sektörleri gibi güçler orduyla sürekli uzlaşma içindeler, çünkü haklarını isteyen halkı bastırmak için onların silahlarına ihtiyaçları var. Bizimkisi kışlasız bir savaş, sonu olmayan bir mücadele. Ölümüne bir savaşım, çünkü bu ülkede meydana gelen olaylar, bu soykırımı, eş benzeri görülmemiş bir zulümü ve unutulmasına izin vermeyeceğiz. Protesto etmeye ve adalet istemeye devam edeceğiz; mücadele, bizler öldükten sonra da devam edecek.

Daima, mücadeleümüz sürekli yeni yapraklar açan bir dala benziyor, derim; çünkü biz gittikten sonra kavgayı bizimle çalışan gençler südürecekler.

Beatriz de Rubinstein: Başlangıçta biz de toplumdaki sıra-

dan insanlar gibiydik. Belki meydana gelen olayların yanlış olduğunu görebiliyorduk, ama hâlâ Arjantin adaletine, kılımeye ve kurumlara inanıyordu. Bilinçsizdik. O sırada haksızlığa karşı mücadele edenler kendi çocuklarımızdı. Kendi ailemiz etkileninceye kadar bilinçlenmedik. Hiçbir siyasi deneyimimiz yoktu. Mücadeleyle öğrendik. Önceleri tereddüt ettik. Nasıl örgütleneceğimizi bilmiyorduk ama adım adım öğrendik. Kimseye güvenmemeyi ve doğru olduğuna inandığımız şeyi kimseyle tartışma konusu yapmamayı öğrendik.

Bazıları bizim yalnızca intikam istedığımızı söylemeye çalışılar. Kilise bizzat, "Yeter artık bu intikam" dedi; ama bizim istediğimiz intikam değil. Bu ülkenin, işkencecilerin ve katillerin cezalandırılmadığı bir ülke olmadığından emin olmak istiyoruz. Mücadelemiz kaybedilenler içindir, fakat aynı zamanda çocukların kavgasını verdikleri şeyler için de mücadele ediyoruz. Çocuklarımızın daha iyi bir ücret, daha iyi bir ev, eğitim ve sağlık için verdikleri mücadeleyi bizler devraldık.

Feminist olduğumuza inanmıyorum. Arjantin'de kadınların, kilisenin ve yasaların baskısı altında olduğuna inanıyorum; kadınların erkeklerle eşit olduğunu düşünüyorum, ama bu ülkede kadınları ve erkekleri etkileyen birçok şeyi öğrenmek gereklidir. Çoğumuzun kocalarımızla sorunları oldu. Erkekler vazgeçtiler. Çocukların geri gelmeyeceği düşüncesiyle geri çekildiler. Geride birçok kadın dul kaldı. Birçok koca üzüntüden öldü. Erkeklerin kapasitesi bu tür konularla ilgilenmek için yeterli değil gibi görünüyor. Çoğu her şeyin bittiğine inanıyor ve bazıları artık meydana gitmemizi istemiyorlar. Ne olursa olsun gidiyoruz. Bu anlamda feministiz!

Kocalarımız, çocuklarımız ve torunlarımızın istemleriyle

le, işimiz ve mücadeleimiz arasında bir denge kurmaya çalışıyoruz. Fakat en önemlisi mücadeledir. Mücadele, çocukların yaşamlarının da ötesinde bir anlam taşıyor. Ülkeminizin geleceğini ilgilendiriyor.

Juanita de Pargament: Bugün aklımızı yitirmemiş olmamızın nedeni, mücadeleye hâlâ devam ediyor olmamızdır. Buraya, *Annelerin Evi*'ne bir arada konuşmak, çalışmak, flamlar yapmak, yazmak ve halkla iç içe olmak için geliyoruz. Her hafta komisyon toplantılarımız, gazeteci ve avukatlarla toplantılarımız olur. Her salı ve perşembe günleri *Anneler* birlikte öğle yemeği yeriz ve faaliyetlerimizi planlarız. Her üç ayda bir üyelerimizle birlikte genel bir toplantı yaparak, son üç ayın çalışmalarını değerlendirir ve önumüzdeki üç ay için plan yaparız. Her gün yapılması gereken binlerce iş olur ve bu şekilde birlikte çalışmak bir tür toplu terapidir.

Bizimle birlikte çalışan psikoloji ekibinin bu anlamda çok büyük bir önemi olmuştur. Baskının en yoğun olduğu dönemlerde, hepimiz için her an kaybedilme riskinin bulunduğu, her gün insanların kaybedildiği, caddelerde bizi izledikleri ve evlerimizin kapılarını kırıp içeri girdikleri zamanlarda bu ekip hep yanımızda oldu. Şu anda ekip oldukça büyük. Kayıpların yol açtığı psikolojik etkilerle uğramak için yeni kavramlar oluşturmaları gerekiyor. Bu bizim için çok yararlı oldu, çünkü mücadelenin anlamını yitirmiş olan anneler mücadeleye tekrar katılmak için buraya geri döndüler. Böyle korkunç bir sarsıntı geçirmiş olan bir anneyi hasta bir kişi değil, belirli bir sorundan etkilenmiş bir kişi olarak değerlendiriyorlar. Acı ile ilgili teorilerini değiştirmek zorunda kaldılar. Neden? Çünkü kaybedilme konusu Arjantin'de yeni bir olgu olduğundan, insanların bu sorunlarıyla yaşayabilmeleri için yeni yöntemlerin bulunması gere-

kiyor. Sadece anneleri değil, kaybedilenlerin babalarını, erkek ve kızkardeşlerini, şu anda aileden diğer bir kişinin baktığı kayıp anne ve babaların çocuklarını da tedavi ediyorlar. Bunu mücadeleimize inandıkları için yapıyorlar. Ücret almıyorlar. Bu Evde çalışan hiç kimse ücret almıyor.

Aynı zamanda kaybedilmiş ebeveynlerin ailenin büyukanne ve büyüğbabası veya diğer üyeleri tarafından yetiştirilen çocuklarına yardımcı olan bir alt komisyonumuz da var. Bu çocuklar şimdi ortaokula başlıyorlar ve büyukanne, yaşılı veya ekonomik açıdan muhtaç durumda olabiliyorlar. Yurtdışından, Madam Mitterrand'ın hayır kurumundan, İtalya, İsveç, İspanya ve Hollanda'dan para yardımını alıyoruz. Yalnızca küçük bir miktar, ama yine de bir katkı. Eğitim görmelerini ve ailelerinin sahip olmalarını istedikleri olanaklara kavuşturmalarını sağlıyor. Başka türden yardımlar da alıyoruz. Örneğin kullanılmış giyecekler bağışlıyorlar ve bunları kaybedilenlerin ailelerinden muhtaç durumda olanlara dağılıyoruz. Evlerinin kapısı kırık olan veya çatısı olmayanların gereksindigi tamirat için elimizden geleni yapıyoruz. Onlara yardım edebilmekten onur duyuyoruz.

Diktatörlük döneminde mücadele etmekten korkmadık ve bugün de korkmuyoruz. Büyüyük ve insanlar bunların bir daha olmaması amacıyla kendileri için, yeni nesil için savaşım verdiğimizizi anladıkça, insanlar daha iyi bir ülke için mücadele verdiğimizizi görmeye başladıkça, korkularından kurtuldukça büyümeye devam edeceğiz.

Olanların unutulmaması için mücadele ediyoruz; çünkü geçmişi unutmak, hiç hatırlamamak, ülke için bir tehdikedir. Eğer unutulursa aynı şeyler yine yaşanacaktır. *Anneler* bu hatırlayı, bu acayı, hafızalarında taşıyorlar ve yeni nesillerin bizim yaşadıklanımızı yaşamamaları için, insanların kaybedilmemesi, işkence görmemesi, kaçırılmaması için, gelecek

İçin çalışıyoruz. Çocuklarımızın isterlerinin gerçekleşmesi için çalışıyoruz. Çocuklarımız her ailenin iyi bir eve, yeterli yiyecek ve giyeceğe sahip olmasını, her çocuğun eğitim olanağına sahip olmasını istediler. Çünkü ülkemiz bunların hepsini verebilir ve vermek zorunda. Çocuklarımız gece-kondularda doktorluk ve öğretmenlik yaptılar, ev inşaatlarında çalışılar. İnsanlar onların niçin götürüldüklerini, ne istediklerini anlayınca bizi de anlayacaklar; daha iyi bir durumda olacağız.

Bütün Latin Amerika'da baskı var. Diktatörlüklerin hepsi birlikte çalışılar. İnsanları Bolivya'da kaçırıp buraya getiriyorlardı, Arjantinlileri ve Bolivyalıları. Arjantinlileri Uruguay'a götürdüler ve Uruguaylıları buraya getirdiler. Bütün diktatörler, halkın baskı altında tutmak için birlikte çalışılar. Latin Amerika'da bütün bunlar değişimek zorunda. Devletler sivillerin elinde olmalı, çünkü halkın ancak onlar anlar. *Anneler* bütün Latin Amerika'daki kadınları etkilediler. Şili'de anneler kayıp çocukları için siyah eşarp takıylar, çünkü Şili'de kayıplardan çok cinayetler vardı. Diktatörlük sırasında eyleme başlayan Uruguaylı anneler, beyaz eşarp takmadılar ama göğüslerinin üzerinde çocukların fotoğraflarını taşıdılar ve bizimle birlikte yürüyüşlere katılıyorlar. Latin Amerika'nın birçok yerinde annelerin beyaz eşarp taktıklarını biliyoruz. Bizler bütün dünya için azim ve mücadelenin önemli bir örneği olduk.

Carmen de Guede: Şimdi kampanyalar sırasında yardımcı olmak ve insanlarla bir arada bulunmak için *Annelerin Evi*'ne çalışmaya geldim. Burada özel bir görevim yok. Dört yıl önce Quilmes'te bir üye grubu oluşturduk ve ülke çapında toplantılar olduğunda ben sunuyorum. Bazen *Anneleri*'i temsilen toplantı ve tartışmalara katılmam gerekiyor.

Önceleri zorlandım ama insan zamanla alışıyor. Geçen yıl, Brezilya'da bulunan İşkence-Bir Daha Asla adındaki bir grubun düzenlediği konferansta *Anneler*'i temsil ettim. Bilet konusunda bir sorun çıkmıştı ve oraya dört saat gecikmeyle vardığında hepsi hâlâ beni bekliyorlardı. Bu benim için çok hoş bir olaydı. Orada tanıştığım insanlar hâlâ bana yazarlar ve bana gazetelerden kestikleri makaleleri gönderirler.

Burada erkekler de çalışıyor. Avukatların ve gazetecilerin bir kısmı erkek, ama komisyon yalnızca annelerden oluşuyor. Bu *Ev*'de kararları kadınlar alır. Bence kadınlar erkeklerden daha güçlüler. Ailemizdeki erkekler daha pasifler. Evde oturuyorlar. Bu hükümet iktidara gelince, babalar da *Anneler* gibi durumun değişeceğini inanıyorlardı; ama biz olanları görünce sokaklara dökülmeye devam ettik, fakat erkekler evden çıkmadılar. Karılarının meydana gitmemesini isteyen erkekler var. *Anneler* yine de geliyorlar ama evlerinde birçok sorun yaşıyorlar. Meydana gitmekle çocuklarınımıza bulamayacağımızı biliyoruz, ama bu bütün kaybedilenlere karşı bir görevimiz.

Anneler mücadeleyi devam ettirecekler. Daima, sağlığımız elverdiği sürece, elden ayaktan düşmediğimiz sürece devam edeceğiz diyoruz. Elbette, çok yaşlı oldukları veya devam edemeyecek derecede hasta oldukları için ayrılan anneleri olacaktır. Ama biraz da olsa gücümüz kaldığı sürece Plaza de Mayo'da yürümeye devam edeceğiz.

Marta de Baravalle: Kaybedilen Ana María'yla birlikte dört çocuğu var. Güzel, kalabalık bir ailemiz vardı. Cumartesi-pazar günleri masanın etrafında on bir-on iki kişi olurdu ama şimdi yalnızım. Çocuklarım evi terk ettiler ve kocam da 25 Haziran 1978'te, Dünya Kupasının başladığı gün öldü. Kızımız Ana María'nın üzüntüsüne dayanamadı.

Bütün kaybedilenler gibi kızım da haksızlıklara karşı mücadele ediyordu. Diğerleri gibi o da giyeceklerini kendisinden daha fazla ihtiyacı olanlara verirdi. Yoksul insanların hiçbir yardım almaksızın kötü koşullarda yaşamalarını sürdürmelerini tasavvur edemiyordu. İnsanlara yardım etmeyi severdi. Sel ve doğal afet zamanlarında insanlara yardım etmek için koştururdu. Devletin insanlara yardım etmek, acılarını dindirmek için neden hiçbir şey yapmadığını, çocukların neden kötü beslenmek zorunda kaldığını ve neden doğru dürüst giyeceklerinin olmadığına anlam veremezdi. Bütün kaybedilenler böyleydiler. Kızım çok yazı yazdı. Kaybedildikten sonra eşyalarının arasında bir mektup buldum ve bu mektubu okumak bana yaşama gücü veriyor. O, yapması gerekeni yaptı.

Bütün bu gençlerden kalan sevgi, şefkat gibi insancıl değerlerin yok olmasına izin veremeyiz. Devam etme gücünü onlardan alıyoruz. Evime geldiklerinde kızımın ne kadar güçlü olduğunu hatırladım ve bu bana güç verdi. O anda anladım ki, ya şimdi ölmeliyim ya da mücadele etmeliyim. Önceleri belki bencil davranışım çünkü kızımı kaybetmek istemiyordum. Kızımın erkenden uyanıp, çocuklara bakmak ve banyolarını yaptırmak için gecekonulara gitmesini istemiyordum. Şimdi o idealizmi yeniden kazanmak için savaşım veriyorum.

Büyükanneler devlete karşı haykırıyorlar. Bizler, cinayet işlemiş ve işkence uygulamış olanların hepsinin bu suçlarından muaf tutulması anlamına gelen *punto final* ve *obediencia debida*'yı (son nokta ve emre itaat) teşhir ettik. Haksızlıklarını teşhir etmeye devam edeceğiz. Bu tür toplumsal durumlarla karşı karşıya kalacağımı hiç düşünmemiştim. Tabii ki zor, ama insan doğrunun yanında olduğunun farkına varınca үstesinden geliyor. Bu, hayatımıza girmiş olan ve hâlâ ya-

makta olduğumuz ve daha ne kadar yaşayacağımızı bilmemiz korkunç bir gerçeklik. Çünkü diğer çocuklar hâlâ yaşıyorlar. Neler olduğunu bilen yeğenlerim var. Bunun onların başına kesinlikle gelmeyeceğinden emin olmak zorundayız. Ve Büyükanneler de torunlarını aramaya devam etmek zorundalar.

Onları bulacağımız konusunda umutluyuz. Genetik Banka Yasası, kaybedilmiş torunları olan ve onları hâlâ bulamamış olan büyükanne ve büyükbabaların, Durand Hastanesi'ndeki birimden, sonuçları bir bilgisayara yüklenen bütün testlerin yapılmasını istemeye haklarının olduğu anlamına geliyor. Kayıp torunları olan bütün ailelerle ilgili genetik bilgileri saklıyorlar. Böylece daha sonra geçmişinin hakkında şüpheleri bulunan çocuklar, kan testinin yapılmasını ve bilgisayardaki bilgilerle karşılaşılmasını isteyebilir. Büyükanne ve büyükbabalar öldükten sonra bile bu bilgiler, çocukların gerçek kimliklerine kavuşmalarını mümkün kılaçaktır. Tutukluluk sırasında doğmuş olan ilk bebeğin ailesine geri verilmesi, bizi diğerleri konusunda da umutlandırdı.

Estela de Carlotto: Şimdi dedektiflere dönüşmüş durumdayız. Önce, bir vatandaşın şu adreste, şu sokakta oturan ve hiçbir zaman çocuk sahibi olamamış bir çiftin birdenbire çocukların olduğunu bildiren bir haber alıyoruz. Sonra bu olayı mahkemeye götürmek için gerekli delilleri toplamak amacıyla bir araştırma yapmaya başlıyoruz. Bu üç-dört yıl süreliyor. Avukatlar, doktorlar, psikologlar ve genetik uzmanları ile birlikte çalışıyoruz. Psikologlar, bir çocuk ailesine geri verildikten sonraki uyum süreci konusunda yardımcı oluyorlar. Geride acı çekmesine yol açan hiçbir travmanın kalmadığından emin olunması için, bir çocuğun yıllarca tedavi görmesi gerekiyor. Aynı zamanda büyükannelere ve

ailelerine de yardımcı oluyorlar. Bazı olaylarda, ailelerin masum olmaları durumunda, çocuğa önceden sahip olan ailelere de yardımcı oluyorlar. Bunlar, çocukların kayıp çiftlere ait olduğundan haberdar olmayan ve kendilerine gerçeği anlattığımızda çocukların geri veren ailelerdir. Onlar da acı çekiyorlar ve çekikleri acıdan kurtulmaları için psikologlarımıza onlara yardımcı olmaya gönderiyoruz. Bu tür durumlarda büyük bir aile oluşuyor. Çocuk kendisini yetiştirmiş olan aileyi, aile de çocuğu ziyaret ediyor.

İnsanlar her gün bize bilgi getiriyorlar. Elimizde halkın bildirmiş olduğu 5.000'in üzerinde ayrıntılı anlatım var. Bulduğumuz çocukların hepsini halkın verdiği bilgiler sonucunda bulduk. Şimdi artık bir büromuz, telefonumuz ve adresimiz var. İnsanlar her gün buraya gelip yeni bilgiler veriyorlar ve bu sayede araştırmaya başlayabiliyoruz. Çocuğun görüldüğü eve gitmemiz, fotoğraflarını çekmemiz, doğum ve evlatlık kayıtlarını araştırmamız gerekiyor. Her şeyi büyük bir ihtiyat ve saygı içinde yapmak zorundayız, çünkü çocukların yıpranmasını istemiyoruz. Çocukların eziyet çekmelerini ya da mutsuz olmalarını istemiyoruz. Araştırmalarımızı yürütürken hiç kimse farkına varmaz, çünkü çok sessiz bir şekilde, gerekli önlemleri alarak yapıyoruz.

Bir gün benim torunum da gelecek; birileri bana torunla ilgili deliller getirecek ve ben araştırma yapabileceğim; diğer kırk üç torunu nasıl buluysak, onu da bulacağım. Sonsuza dek sürecek bir mücadele bu. Şimdi artık kişisel bir konu değil. Kendi torunumu nasıl arıyorsam, diğer torunları da aynı şekilde arıyorum.

Graciela de Jeger: *Anneler* siyasi güç için sokaklara çıkmıyorlar. Ne herhangi bir siyasi partiye ne de toplumsal bir gruba bağlıyız. Biz farklıyız. Siyasi partiler, havanın yağ-

murlu veya güneşli olmasına, yeni yıl veya Noel olmasına baksızın her hafta neyi görüşebilirler ki? Siyasi partilerin her yıl dört genel kongre yaparak siyasi çizgilerini tartışmalarını gerektiren ne var ki? Bazıları iktidar olmadan toplum değiştirilemez diye düşünübilirler; ama inanıyorum ki, bizimle birlikte çalışan gençler toplumun arasına karışınca fikirlerimizi birçok insana yayacaklardır.

Anneler'den süreli taleplerde bulunuluyor. İnsanlar gelip toplantı, tartışma veya gösterilerde konuşma yapmamızı istiyorlar. Sorunları olan birçok insan bizden yardım istemeye geliyor, çünkü bütün mazlum kesimlere destek veriyoruz. Bir binayı işgal eden evsizler Tucumán'da meydana gelmişlerdi ve biz de dayanışmamızı göstermek için kaldıkları yere gittik. Haksızlığa karşı mücadele eden mahkûmları destekliyoruz. Ve Latin Amerika'nın her yerinde zulme karşı mücadele edenleri destekliyoruz. Bizler, erkeklerin ve kadınların ancak birlikte kurtulabileceklerine inanıyoruz. Açıkça, kadınlar iki misli baskı görüyorlar; özellikle İspanyol Katolik kökenli olan Latin Amerika ülkelerinde. Bağımlı kapitalist bir ülkede işçiler olarak zulme uğruyoruz; çünkü biz kadınlar en düşük ücretlerin verildiği niteliksiz işlerde çalışmak ve aynı zamanda ev işlerini yapmak zorunda kalıyoruz. Bu, kadınların mücadelede yer almalarını daha da zorlaştırıyor.

Açı hâlâ sürüyor. Önceleri, tam öldüründükleri dakikayı, nasıl ve kaç kere işkence gördüklerini tasavvur ederdik. Da-ha sonra dosyalarımızı hazırlamak, filmleri izlemek, tartışmalar başlatmak ve bu acıların ayrıntılarının üzerine bir perde çekmek zorundaydık. Fakat acı hep var olacak. Sürekli bu acayı hatırlatan bir şey oluyor. Bu bazen fotoğraflar oluyor benim için. Kaybedilenlerin dosyalarındaki fotoğraflarına hâlâ bakamıyorum.

Bu soykırıının unutulmaması ve bir daha olmaması için mücadele etmeliyiz. Tucumán'da ilk kamp dahil, faaliyet göstermiş olan otuz üç toplama kampı vardı ve burası bütün ülkede tek bir askeri görevlinin insan hakları ihlallerinden dolayı yargılanmadığı tek yerdir. Latin Amerika'daki tüm eyalet ve kentler, hepimiz savaşım vermek zorundayız; halkınımızın bir daha zulme uğramayacağı gün gelinceye kadar.

Margarita de Oro: Bugünkü duruma bakınca hayret ediyorum. Daha önce utangaç, gözü yaşlı bir bebektim. Hiç siyasi bilincim yoktu. Herhangi türden bir bilince de sahip değildim. Beni ilgilendiren tek şey çocukların iyi olmalarıydı. Her yere çocuklarınla giden türden insanlardan biriydim. Para toplamak için okulda dans partileri düzenledikleri zaman biletleri satan ben olurdum. Çocuklarının yaptıkları her şeyde vardım. İnsan ancak bir şeyleri kaybettiği zaman bilinçleniyor. *Anneler* olarak ilk gördüğümüz zamanlarda devamlı ağlardık; daha sonra haykırmaya ve talepte bulunmaya başladık. Artık çocuklarınuzu bulmaktan başka hiçbir şey umrumuzda değildi. Şimdi mücadele ediyorum, haykıryorum, itiyorum ve gerekirse tekme atıyorum ama hâlâ o silahlar üstüme doğrultulmuşken, oğlumu aramak için askeri binalara nasıl girebildiğimi merak ediyorum.

Bu mücadele bana çok şey öğretti. Bir Katolik olarak yetiştim. Annem çok dindardı. Bütün bunlardan sonra dini inançlarımı yitirdim. Kilise zulmün en büyük işbirlikçisiydi. Bütün Latin Amerika'da zulmün olduğunu öğrendim. Örneğin Şili'de. Mendoza'da yaşayan birçok Şilili var ve onlarla da birlikte çalışıyoruz. Bir keresinde bazı anneler Şili'nin Başkenti Santiago'daki büyük bir gösteriye katılmaya gittiler, ancak geri gönderildiler. Uçaktan inmelerine izin verilmedi. Bir keresinde de Arjantin ve Şili sınırına iki ülkeden

gençlik gruplarının bir toplantısına davet edildik; muhtemeli! Şilili gençler eşarplarımızın bir kısmını götürdüler ve bize çiçekler ve siyasal mahkûmların kemikleri yontarak yaptıkları küçük kuş bibloları verdiler.

Bazı insanlar durumu kabullenip geçmişini unutarak torunu düşünmem ve yeniden başlamam gerektiğini söyleyiyorlar. Kocamın ölümünü kabullenebilirim; çünkü bu doğanın bir kanunu; yaşılanır ve ölüruz. Ama böyle bir şeyi nasıl kabullenebilirim? Hiçbir açıklama olmaksızın... Nelerin olduğunu, onları kimlerin, nasıl ve niçin öldürdüğünü söylemek zorundalar; bunun Arjantin'de bir daha asla olmaması için sorumluların cezalandırılmaları gerekiyor.

Torunumun ve Arjantin'deki bütün diğer çocukların geleceğini düşünmek zorundayım. İnsan haklarını şimdi okullarda anlatıyorlar. Sasha'nın bizzat yaşadığı her şeyi anlatıyorlar. Bir gün, bir çocuk ona Plaza de Mayo'daki deli kadınlar hakkında ne düşündüğünü sormuş. Ona, "Hiçbir yakının kaybedildi mi?" demiş. Oğlan çocuğu, "Hayır, çünkü onların hepsi terörist" diye cevap vermiş. Katiller ve işkenceler hâlâ sokaklarda gezerken insan haklarını nasıl öğretiblirler?

Şu anda Sasha'yla yalnız yaşıyorum. Kızlarımın, *Plaza de Mayo Anneleri*'nin yardımıyla, torunlarına bakan kadınlara yardım etmek için yurtdışından gelen bağışlardan elimize geçen parayla geçinmekteyiz. Ailemden bazı insanlar beni engellemeye çalıştırırlar. Eğer meydana gitmekten vazgeçersen yine bizden biri olursun dediler. Artık benim ailem *Plaza de Mayo Anneleri*.

Elisa de Landín: Burada Yahudiler var, Katolikler var; bütün dinlerden ve sınıqlardan insanlar var; hepimiz birlikte bir bütün olarak çalışıyoruz. Hepimiz birbirimize karşı say-

gili davranışınız ve bu harika bir şey. Geçenlerde, bu şekilde birlikte olmaktan daha güzel ne olabilir, diyorduk. Bir aile sıcaklığı burada yaşadıklarımızdan daha fazlasını veremez. Çünkü hepimiz aynı acıyi taşıyoruz; her birimiz diğerinin duygularını, birbirimizin sorunlarını anlayabiliyoruz. Birisi yorgun düştüğünde veya umudunu yitirdiğinde her zaman yanında ona dayanma gücü veren birileri olur. *Ev*'e gelen bir anne mücadeleye devam etmek için gerekli güce kavuşur. Vazgeçenler, sürekli evine kapanıp meydana çok az gelenlerdir. Bu *Ev*'de daima yapılacak bir iş bulunur, sürekli tetikte olmak için hep bir neden olur. Bir aradayken bence birbirimize dünyada eş benzeri bulunmayan bir dayanma gücü veriyoruz.

Şu anda komisyonun üyesiyim. Konuşma yapmak için çeşitli yerlerde bulundum. Bazen çok zor oluyor. İnsan, okuldayken bir sınava girerken duyduğu heyecanı duyuyor, kalbi hızla çarpıyor, ama başlayınca hepsi geçiyor. Son toplantıda pasaportu olmayan bütün annelerin pasaport çıkartmaları kararlaştırıldı, çünkü yakında çok sayıda geziler olacak. Kendi pasaportumu henüz dün aldım. Burada olunca insan sürekli öğreniyor. Annelerin bazıları çok zekiler. Çok iyi bir siyasi bilinçleri var ve her gün daha fazla şey öğreniyoruz.

Bazı insanlar *Plaza de Mayo Anneleri*'nin çok fazla şey istedğini söylüyorlar. Alfonsín başkan olduktan sonra kendi siyle görüşmek için Hükümet Binasına gittiğimizde bize, "Ne istiyorsunuz hanımlar? Onlara sizin çocuklarınıza yaptıkları gibi işkence yapmamızı mı istiyorsunuz?" demişti. Çoktan baskın altına alınmıştı. Sivil hükümetin vaatlerini tutacağını umuyordum, ama şimdi bu vaatleri gerçeğe dönüştürmek için önumüzde uzun bir mücadelein olduğunu anlıyorum.

Bu sürekli bir mücadele. Hepimiz öldükten sonra burada çalışan gençler ve bizim çocuklarımızın çabalarımızı devam

ettireceklerine ihanıyoruz. Kaybedilenlerin unutulmasına asla izin vermeyeceğiz. Çocuklarımızın başına gelenlerin, bir genç kuşağın daha başına gelmesine asla izin verilmemeli.

Hebe de Bonafini: Bence *Anneler*, içinde yaşadığımız dönemin birçok dayanağını çökertmiş olan kadınlardır. Öncelikle, sokağa dökülüp diktatörlüğün karşısına dikildiğimiz için, erkeklerin yapamadığı şeyleri yapabildiğimiz için. Biz siyasi parti olmadığımızdan sistemi kirdik ve yine de bir siyasal nüfuza sahibiz. Aynen önceki yöntemimizle devam ediyoruz. Sanırım, insanlara anlaşılması güç gelen bu. Eğer bir siyasi parti olsaydık, insanlar bizi bu kadar dinlemezlerdi. Bence bir siyasi parti olmadan siyasi bir çizgimiz var. Bir parti politikası değil, fakat kararlı bir siyasi çizgiye sahibiz. Milletvekili veya senatör olmayı istemeksizin devlete muhalifiz. Bu ülkede muhalefet diye bir şey yok.

Sürekli olarak konferanslarda konuşma yapmaya ve mitinglere davet ediliyoruz. Dünyada çok sayıda insan tarafından destekleniyoruz. Kampanyalarımızda bize yardımcı olmak için bir araya gelen birçok gençlik gruplarımız var. *Plaza de Mayo Anneleri*'yle dayanışma içinde olan gruplar ülke içinde ve dışında giderek artıyor ve yaptığımız her şeyi, bazen çılgınca görünen şeyleri desteklemeleri gerekiyor. Örneğin, haksızlıkların önünde bir duvar olduğumuzu göstermek ve orduya 'no pasarán'² demek için Hükümet Binasını eşarplarla kaplamak gibi. Çok farklı bir mücadele yöntemi, ama Uruguay, Şili, Kolombiya, El Salvador ve kaybedilenlerin olduğu bütün ülkelerdeki kadınları etkiledi. Her ülkenin, kendi durumuna uygun mücadele biçimini bulmak zorunda olduğuna inanıyorum. Düşmanlarımız karşısında kendimizi savunmak için kendi savunma sistemimizi ve anıktorlarımıuzu oluşturduk.

Bence, biz, yaşam ve özgürlük için mücadele eden bir örgütüz. Yaşam için mücadele, sadece sözcüklerle yapılacak bir şey değildir. 'Barış', 'özgürlük', 'insan hakları' sözcükleri o kadar sık telaffuz ediliyor ki, ölü sözcüklere dönüştürmiş durumda. Gerçekte yaşam, barış ve özgürlüğün bu dünyada nadiren mevcut olduğunu öğrendik. Bu on yıl boyunca öğrendiklerimiz, sokakların ve mücadelelerin bize öğretiklerini, yani gerektiğinde canlarımız pahasına yaşamı savunma bilincini insanlarla paylaşmaya çalışıyoruz.

Anneler'in feminist olduğunu düşünmüyorum fakat kadınların kurtuluşu için bir yol açtık. Kadınların bu *machista* dünyaya karşı mücadelelerini destekliyoruz ve bu da, bazen erkeklerle karşı savaşmamız anlamına geliyor. Ama aynı zamanda bu toplumu değiştirmek için erkeklerle birlikte çalışmamız gerekiyor. Bizler feminist değiliz; çünkü feminizmin, çok ileri gidildiğinde, *machismo*'yla aynı şey olduğuna inanıyorum. Yani evet, kadınların erkeklerle aynı yere sahip olmaları gerektiğini söylemek istiyoruz, ne aşağısı ne de yukarısında ama eşit bir şekilde ve bunun için çok açık bir yol gösterdik. Sanırım kadınlar için bazı yeni olanaklar da yarattık. Bunlardan en önemlisi, anneliğin sosyalleştirilmesi olanağı. Bu çok yeni bir şey...

Kadınlığım, annelik duygusu ve kadınsı şefkat: Bunlar benim bugünkü benliğimi hazırladı; çünkü çok sert biri gibi görünmemeye karşın, bazıları 'sıcak bir taş' gibi olduğumu söylerler. Bizler duygularımızı, şefkatimizi, insancıl yanımızı hiçbir zaman politikadan ayrı tutmayız. Bunun çok önemli olduğuna inanıyorum. Bu noktada 'iki kadın' bir araya gelir: Bugün olduğumu söyledikleri 'sıcak taş' ile bir anne olmaktan ve şimdi çok az insanın yaşayabileceği güzel bir şey olduğuna inandığım, dar bir işçi sınıfı çevresinde yetişmiş olmaktan doğan sıcaklık.

Hep çamaşır, ütü, yemek ve temizlik gibi ev işlerini yapmak zorundayım. Zengin bir insan değilim. Bugün kızımla birlikte yaşıyorum ve bu işleri yapmaya devam ediyoruz. En zor şey, insanın hep olduğu kişi olmaya devam etmesi ve ayaklarının yere basmasıdır. Burada herkese yemek yapıyorum. Benim için yirmi kişiye yemek yapmak tek bir kişiye yemek yapmakla aynı şeydir ve birlikte yemek yemeyi seviyoruz, çünkü bu da mücadeleminiz ve savaşımızın bir parçasıdır. Hep olduğum kişi olarak devam etmek istiyorum. Bazen insanların içine ev kıyafetleri ve terlikle çıktıığım için eleştiriliyorum, ama değişimeyeceğim. Benim hayatım tabii ki farklı. Hâlâ tehdit ediliyorum, izleniyorum. Bu hep arka plandadır; diğer nokta daha önemlidir: Burada olmayanlar için ne yapmamız gereği...

Aynı şekilde devam edeceğiz. Çünkü hâlâ adalete kavuştamadık. Bizi ölü çocukların annelerine dönüştürmeye ve kaybedilenler sorununa bir son nokta koyma çalışıtlar. Sorumlular cezalandırılıncaya kadar onların ölü olduğunu kabul etmeyeceğiz. Bunu kabul ettiğimiz takdirde, katillerin ve işkencecilerin Arjantin'de serbestçe yaşayabileceklerini kabul etmiş oluruz. Çocuklarımıza kanını pazarlık konusu edemezler. *Plaza de Mayo Anneleri* buna asla izin vermeyecektir.

Notlar

1 Bkz. Kordon, Diana, ve diğerleri, 1986

2 Dünyanın her yanındaki destekçileri tarafından imzalanmış eşarplar, *Anneler*'in Plaza de Mayo'daki ilk toplantılarının onuncu yıldönümünün ifadesi olarak meydanın çevresine asıldı. 'No Pasarán!'(Geçemeyecekler!)

Gazeteler

Boletines de las Madres de Plaza de Mayo, Ağustos 1981-Eylül 1984, Madres de Plaza de Mayo yayını.

Madres de Plaza de Mayo, Aralık 1984-Haziran 1987, Madres de Plaza de Mayo yayını, Hipólito Yrigoyen 1442, 1089 Federal Başkent, Arjantin.

Informaciones, 1-12. sayılar, Madres de Plaza de Mayo yayını, Corrientes 3284 4H, 1173, Federal Başkent, Arjantin.

Buenos Aires Herald

Clarín

La Nación

La Opinión

La Prensa

İkincil Kaynaklar / İkinci Kaynak Materyaller / Diğer Kaynaklar

-Abuelas de Plaza de Mayo, *Niños Desaparecidos en la Argentina desde 1976*, Buenos Aires (1985).

Amnesty International (Uluslararası Af Örgütü) *Extracts the Report of an Amnesty International Mission to Argentina 6-15 November 1976* (1977).

-*Testimony on Secret Detention Camp in Argentina* (1980).

-'Disappearances', [Kaybedilenler] a Workbook=el kitabı, kılavuz kitabı vb., New York (1981)

-*Argentina, the Military Juntas and Human Rights, Report of the Trial of the Former Junta Members, 1985* (1987).

-Andreas, C., 'The Chilean Woman: Reform, Reaction and Resistance', *Latin American Perspectives*, Vol. 4, No: 4, (1977).

-de Bonafini, Hebe, *Historia de Vida*, Fraterna/Del Nuevo Extremo, Buenos Aires (1985).

-Boserup, E., *Women's Role in Economic Development*, Allen & Unwin, London (1970).

-Bousquet, Jean-Pierre, *Las Locas de la Plaza de Mayo*, El Cid Editör, Buenos Aires (1980).

-Bronstein, Audrey, *The Triple Struggle, Latin American Peasant Women*, WOW Campaigns Ltd., London (1982).

-Burns, Jimmy, *The Land that Lost its Heroes*, Bloomsbury Press, London (1987).

-Canitrot, A., 'Discipline as the Central Objective of Economic Policy: An Essay in the Economic Programme of the Argentine Government since 1976', *World Development*, Vol.: 8, (1980).

-'Teoría Práctica del Liberalismo', *Desarrollo Económico*, Vol. 21, No: 82 (1981). Catholic Institute for International Relations, *Some Considerations About the Role Played by the Roman Catholic Church in Argentina and in particular its Episcopate in Relation to the Violations of Human Rights which have taken place under the Present Circumstances*, Buenos Aires (1978).

-*Death and Violence in Argentina* a report by a group of priests in Argentina, London (1980).

-CEPAL, *Mujeres en América Latina: Aportes para una discusión*, (1975).

-Chaney, E., *Supermadre: Women in Politics in Latin America*, University of Texas Press, Austin (1979).

-Dabat, Alejandro, & Lorenzano, Luís, *Argentina, the Malvinas and the End of Military Rule*, Verso Editions, London (1984).

-Di Tella, Guido, *Argentina under Perón 1973-76, the Nation's Experience under a Labour-Based Government*, Macmillan, London (1982).

-Ferrer, Aldo, 'The Argentine Economy 1976-9', *Journal of Inter-American Studies and World Affairs*, Vol. 22, No: 2, May 1980.

-Gillespie, Richard, *Soldiers of Perón: Argentina's Montoneros*, Oxford University Press (1982).

-Graham-Yooll, Andrew, *The Press in Argentina 1973-8*, Writers and Scholars Educational Trust, Londra (1979).

-Hodges, D.C., *Argentina 1943-76: The National Revolution and Resistance*, University of New Mexico Press, Albuquerque (1976).

-Hoffman, Stanley, *Duties Beyond Borders*, Syracuse (1981).

-Hollander, Nancy Caro, 'Si Evita Viviera', *Latin American Perspectives*, Vol. I, No: 3, (1974).

-'Women Workers and the Class Struggle: The Case of Argentina', *Latin American Perspectives*, Vol. IV, No: 1/2 (1977).

-James, Daniel, 'The Peronist Left 1955-75', *Journal of Latin American Studies*, Vol. 8, No: 16 (1976).

-Jaquette, Jane S., 'Women in Revolutionary Movements in Latin America', *Journal of Marriage and the Family*, Vol. 35, No:2, May 1973.

-Jelin, Elizabeth, 'Conflicts under the Second Peronist Regime 1973-76', *Development and Change*, Vol. 10, No: 2, April 1979.

-Kordon, Diana, et al., *Efectos Psicológicos de la Represión Política*, (a collection of essays by the psychology team working with the Mothers), Sud Americana/Planeta, Buenos Aires (1986).

-Latin American and Caribbean Women's Collective, *Slave of Slaves-the Challenge of Latin American Women*, Zed Press, London (1980).

-Latin American Bureau, *Falklands/Malvinas: Whose Crisis?*, Latin American Bureau (1982).

-Lewis Paul H., 'The Female Vote in Argentina 1958-65', *Comparative Political Studies*, Vol. 3, No:4, (1971).

-Little, Cynthia Jeffress, 'Education, Philanthropy and Feminism: Components of Argentine Womahood 1860-1926', in Lavrin, Asunción (ed.), *Latin American Women*, Greenwood Press, Westport, USA (1978).

-Little, Water, 'Civil and Military Relations in Contemporary Argentina', *Government and Opposition*, Vol. 19, No: 2, Spring 1984.

-Lowenthal, Abraham F., *Armies and Politics in Latin America*, Holmes & Meier, London (1976).

-Madres de Plaza de Mayo, *Cantos de Vida, Amor y Libertad* 1,2,3, Buenos Aires (1985).

-Mainwaring, Scott, 'Authoritarianism and Democracy in Argentina', *Journal of Inter-American Studies*, Vol. 26, No: 3, August 1984.

-Marini, A., 'Women in Contemporary Argentina', *Latin American Perspectives*, Vol. IV, No: 4 (1977).

-Minority Rights Group, *Report No: 57, Latin American Women*, MRG, 36 Craven St., London WC2N 5NG (1983).

-Molyneux, Maxine, 'Anarchist Feminism in Nineteenth Century Argentina', *Latin American Perspectives*, Vol. 13, No: 1 (1986).

-Munck, Ronaldo, *Politics and Dependency in the Third World: The Case of Latin America*, Zed Press, London (1984).

-Nash, J. & Safa, H. I., (eds.), *Sex and Class in Latin America*, J. F. Bergin Publishers, New York (1980).

-*Women and Change in Latin America*, Bergin & Garvey, New York (1985). National Commission on Disappeared People, *Nunca Más (Never Again)*, Faber & Faber, London (1986).

-North American Congress on Latin America (NACLA), *Argentina in the Hour of Furnaces*, New York (1975).

-Nosiglia, Julio E., *Botín de Guerra, Tierra Fértil*, Buenos Aires (1985).

-Organization of American States, Inter-American Commission on Human Rights, *Report on the Situation of Human Rights in Argentina*, Washington (1980).

-Osiel, Mark, 'The Making of Human Rights Policy in Argentina: The Impact of Ideas and Interests on a Legal Conflict', *Journal of Latin American Studies*, Vol. 18, Part 1, May 1986.

-Partnoy, Alicia, *The Little School: Tales of Disappearance and Survival in Argentina*, Virago Press, London (1985).

-Peralta-Ramos, Monica and Waisman, Carlos H., (eds.), *From Military Rule to Liberal Democracy in Argentina*, Westview Press, Boulder and London (1987).

-Pescatello, A., (ed.), *Female and Male in Latin America: Essays*, Pittsburgh

- Pion-Berlin, David, 'The Fall of Military Rule in Argentina 1976-83', *Journal of Inter-American Studies and World Affairs*, Vol. 27, No: 2, Summer 1985.
- Potash, R., *The Army and Politics in Latin America in 1945-62: Perón ta Frondizi*, Athlone Press, London (1980).
- Randall, M., *Sandino's Daughters: Testimonies of Nicaraguan Women in Struggle*, Zed Press, London (1982).
- Recchini de Lattes, Zulma, *La Participación Femenina en la Argentina desde la Segunda Guerra hasta 1970*, Cuaderno del CENEP, No: 11.
- Dynamics of the Female Labour Force in Argentina*, UNESCO (1983).
- & Wainerman, Catalina H., 'Marital Status and Women's Work in Argentina', *Genus*, Vol. XXXIV, No: 3-4 (1978).
- Rendel, M., (ed.), *Women, Power and Political Systems*, Croom Helm, London ('81).
- Rock, David, *Argentina 1516-1982: From Spanish Colonisation to the Falklands War*, I. B. Tauris, London (1986).
- Rouquie, Alain (ed.), *Argentina Hoy*, Siglo XXI, Mexico (1982).
- Poder Militar y Sociedad Política en la Argentina, II, 1943-73*, Emece, (1982).
- 'Argentina: The Departure of the Military—End of a Political Cycle or just Another Episode?', *International Affairs*, Vol. 59, No: 4, Autumn 1983.
- Safa, H. I., 'The Changing Composition of the Female Labour Force in Latin America', *Latin American Perspectives*, Vol. IV, No: 4 (1977).
- Saffiotti, H. B., *Women in Class Society*, New York (1978).
- Schoultz, Lars, *Human Rights and U.S. Policy towards Latin America*, Princeton University Press (1981).
- Selser, Gregorio, *El Onganiero, la Espada y el Hisopo*, Carlos Samanta Editor, Buenos Aires (1973).
- Seoane, María & Ruiz Núñez, Hécto, *La Noche de los Lápices*, Contrapunto, Buenos Aires (1986).
- Simpson, John & Bennet, Jana, *The Disappeared: Voices from a Secret War*, Robson Books, London (1985).
- Snow, Peter G., *Political Forces in Argentina*, Praeger, New York (1979).
- Sobel, L. A., *Argentina and Perón 1970-5*, Facts on File Inc., New York (1976).
- Tabak, Fanny, *Autoritarismo e Participação Política de Mulher*, Edições Graal, Rio de Janeiro (1983).
- Tiffenberg Goldfarb, Ernesto David, 'Surgimiento y Evolución del Movimiento de Madres de Plaza de Mayo en el Contexto de los Nuevos Movimientos Sociales', unpublished thesis, Universidad Autónoma de México (1984).
- Timerman, Jacobo, *Prisoner Without a Name, Cell Without a Number*, Penguin, Harmondsworth (1982).

- Torre, Juan Carlos, 'The Meaning of the Current Workers' Struggles', *Latin American Perspectives*, Vol. II, No: 3 (1974).
- Verbitsky, Horacio, *La Ultima Batalla de la Tercera Guerra Mundial*, Nueva Información/Legasa, Buenos Aires (1985).
- Vogelgesang, Sandy, *American Dream, Global Nightmare, The Dilemma of U.S. Human Rights Policy*, Norton, New York (1980).
- Wainerman, Catalina H., 'La Mujer y el Trabajo en la Argentina desde la Perspectiva de la Iglesia Católica a Mediados del Siglo', *Desarrollo Económico*, Vol. 21, No: 81, April-June 1981.
- Walsh, Rodolfo, 'Open Letter from Rodolfo Walsh to the Military Junta, 24th March 1977', The Committee to Save Rodolfo Walsh, 9 Poland St., London W1V 3DG, July 1977.
- Wynia, G. W., *Argentina in the Post-War Era: Politics and Economic Policy-making in a Divided Society*, University of Mexico Press, Albuquerque (1978).

Abuelas de Plaza de Mayo: Plaza de Mayo Büyükkanneleri

Aparición con vida: Çocuklarının sağ olarak geri dönmeleri için, *Anneler*'in en temel talebinin simgesi olan slogan.

Arsenales: Tucumán'da bulunan 5. Piyade Tugayı'na bağlı bir mühimmat şirketi- nin arazisinde oluşturulmuş bir imha kampı.

Asemblea Permanente de Las Derechos Humanos: İnsan Hakları Daimi Asamblesi. 1975'te kurulan bir Arjantin insan hakları örgütü.

Campo de Mayo: Buenos Aires eyaletinde bulunan bir askeri garnizon ve gizli gözaltı merkezi.

Capucha: Tutukluların gözaltı boyunca başlarına geçirilmek zorunda oldukları torba şeklindeki başlık.

Casa Rosada: Tam anlamı, 'Pembe Köş' Hükümet binası ve ülkenin federal hükümet kabinesi için kullanılır.

CGT, Confederación General de Trabajadores: Genel İşçi Konfederasyonu. Arjantin'in en büyük ulusal sendika örgütü.

CONADEP, Comisión Nacional Sobre la Desaparición de Personas: Askeri yönetim boyunca meydana gelen kayıp olaylarını araştırmak üzere, 1984'te Başkan Alfonsín tarafından kurulan komisyon.

Cordobazo: 1969 yılında Córdoba'da patlak veren kent ayaklanması.

Desaparecidos: Kaybedilmiş insanlar. Bu terim kaybedilen insanların nerede oldukları konusundaki her türlü bilgiyi inkâr eden yetkililerin, o kişileri gözaltına almış veya alınmasına göz yummuş olduklarına inanmak için yeterli sebeplerin bulunduğu durumlarda kullanılır.

Detenidos: Gözaltındaki insanlar.

Dos Demonios: 'İki Kötü' Bu, 1976 askeri darbesini ve onu izleyen olayları, iki terörün, devlet ve gerilla terörünün ortak sonucu olarak gören bir Arjantin yakın tarihi yorumudur.

El Banco: Buenos Aires'teki bir gizli gözaltı merkezi.

Enfrentamiento: 'Silahlı çatışma' Ordunun bulunan cesetler konusundaki standart açıklaması haline geldi.

ERP, Ejército Revolucionario del Pueblo: Devrimci Halk Ordusu. Devrimci İşçi Partisi (PRT)'nin 1969'da kurulan silahlı kanadı.

ESMA, Escuela Superior Mecánica de la Armada: Federal Başkent'te ve gizli bir gözaltı merkezinin yanında bulunan Bahriye Mühendislik Okulu.

Famaillá, La Escuelita de Famaillá: Faaliyete sokulan ilk gizli gözaltı merkeziydi. Ordu tarafından 1975'te kuruldu.

Familiares, La Comisión de Familiares de Desaparecidos Prisioneros por Motivos Políticos: Kayıp ve Siyasi Mahkûm Aileleri. Kayıplardan doğrudan etkilenenlerin yakınları tarafından oluşturulan ilk insan hakları grubu.

Golpistas: Ordunun hükümette sürekli bir sorumluluğu olmasını savunan subaylar (golpe:darbe).

Juventud Peronista: Peronist Gençlik. Sol Peronist olarak tanınırlar. 1976 darbesinden önce üniversitelerde çok güçlüydü.

La Cacha: Buenos Aires eyaletinin La Plata kentinde bulunan bir gizli gözaltı merkezi.

La Noche de Los Lápices: Kurşun Kalemler Gecesi. Okullara devlet yardımına yapılması için gerçekleştirilen kampanyaya katılan 14 ile 18 yaşları arasındaki 16 gencin kaçırılıp, kaybedildiği geceye verilen ad.

Ley de Fuga: Kaçaklar Yasası. Ordunun siyasi mahkûmların öldürülmelerini meşru göstermek için sıkça kullandığı bir bahane

Liga de los Derechos del Hombre: İnsan Hakları İçin Birlik. Arjantin'in en eski insan hakları örgütlerinden biri.

Locas: Deli kadınlar.

Madres de Plaza de Mayo: Plaza de Mayo Anneleri.

Marcha por la Vida: Yaşam İçin Yürüyüş.

Marcha de Resistencia: Direniş Yürüyüşü. Sıkıyonetime karşı sivil direnişin bir göstergesi olan ve 1981'de başlayıp bugün de devam eden 24 saatlik gösterilere Anneler'in verdiği ad.

Milicos: Ordu mensupları için kullanılan aşağılayıcı bir söz.

Montoneros: Peronist solun silahlı kanadı.

Movimiento Ecuménico por los Derechos Humanos: İnsan Hakları için Evrensel Kilise Hareketi. Resmi Katolik kilisesiyle hiçbir işbirliği olmayan bağımsız dinsel örgüt.

Multipartidaria: Kitlesel protestoların yeniden artması ve General Viola'nın politik dönüşüm için yaptığı diyalog önerisi üzerine Temmuz 1981'de, onde gelen siyasi partiler arasında kurulan koalisyon.

NN, Non nombre: Kimliği belirsiz.

Nunca Más: 'Bir Daha Asla' CONADEP tarafından hazırlanan rapora verilen ad. Bkz. CONADEP.

Obediencia Debida: 1987'de çıkarılan ve cunta yönetimi boyunca üstlerinden aldığı emirleri yerine getirdikleri gerekçesiyle, suç işlemiş askerlerin beraat etmesini öngören Zorunlu İtaat Yasası.

Partido Comunista: Komünist Partisi.

PEN, Poder Ejecutivo de la Nación: PEN'de tutulan mahkûmlar idari otoritenin emriyle tutulanlardır. Arjantin Anayasası bu tür tutuklamalar için süre sınırı koymaz.

Peronist Party: Arjantin emekçi sınıflarının temsilcisi durumuna gelen ve General Juan Dорningo Perón tarafından 1947'de kurulmuş olan siyasi parti.

Picana: Gizli gözaltı merkezlerinde bir işkence aygıtı olarak kullanılan bir tür elektrikli cop.

Plata dulce: 'Tatlı para' Cuntanın Ekonomi Bakanı José Martínez de Hoz döneminde zengin sınıfların ithal mal düşkünlüğünü ve dış seyahat çılgınlığını kıskırtmak için Arjantin parasının dövize oranla yapay olarak yüksek tutulduğu dönemi anlatmak için kullanılan deyim.

Proceso: Ulusal Yeniden Yapılanma Süreci. Darbeden sonra ordunun zorla uyguladığı ekonomik ve politik projeye verilen ad.

Punto final: 'Son Nokta' Radikal hükümetin 1986 sonunda çıkarttığı ve askerlere karşı insan hakları ihlallerinden dolayı açılacak soruşturmalar konusunda süre kısıtlaması getiren yasaya verilen ad.

Radical Party: Yirminci yüzyılın ilk yarısında toplumda yükselen orta sınıfın temsilcisi olan parti.

Rodrigazo: Isabel Perón'un Ekonomi Bakanı Calestino Rodrigo'nun uygulama girişiminde bulunduğu çok sert tasarruf programının ardından meydana gelen genel greve verilen ad.

Submarino: Suya batırarak yapılan işkenceye verilen ad.

Triple A, Alianza Argentina Anti-Comunista: A Üçlüsü. Arjantin Anti-Komünist İttifakı. Isabel Perón hükümeti döneminde Sosyal Refah Bakanlığı'ndan idare edilen ölüm mangalarına verilen ad.

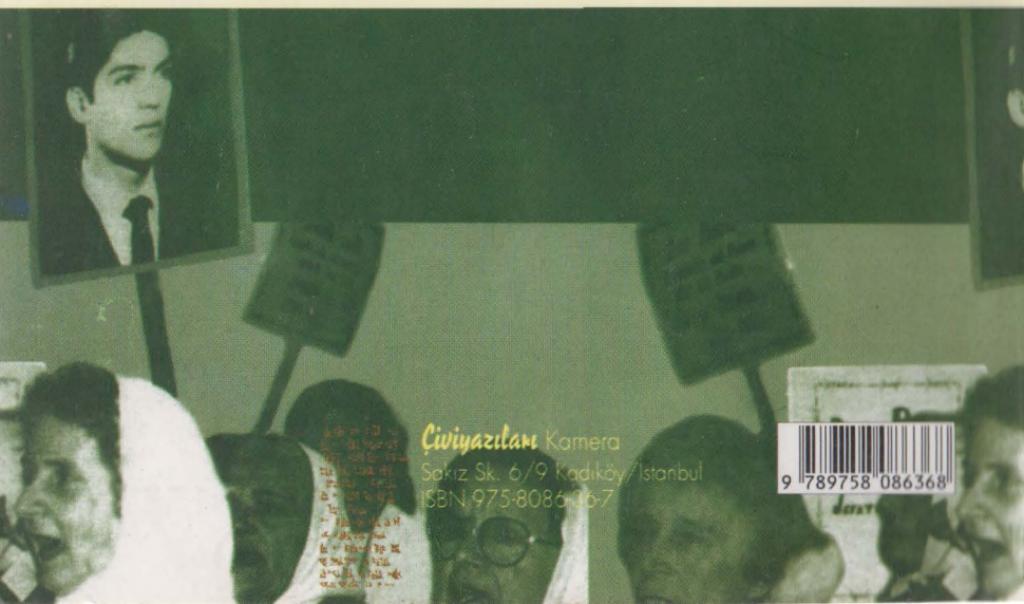
Vesubio: Buenos Aires eyaletinde bulunan gizli bir gözaltı merkezi.

Villas miserias: Gecekondular.

“Ne garip bir toplum ki, yıllarca söylediğlerimizi inkâr etti: Şimdi katillerine ve suç ortaklarına inanıyor. Ama evet canım, artık hiç kimse gerçeği söylediğimi inkâr edemez. Sana, seni sevdiğim, yüreğimin başköşesinde yaşattığımı; onlar seni öldürmek istedikçe, listeleri ve mezarları sordukça, her zamankinden daha canlı olduğunu hissettiğimi söylemek istiyorum. Şimdi pişmanlık duyan bütün ipsiz katiller, beni senin öldüğüne, tamamen öldüğüne ikna etmeye çalışıyorlar.

Neden sana yazma ihtiyacı duydum, bilmiyorum. Belki de aylarca her sabah giderek yükselen sesinle ‘Merhaba Anne’ deyip beni uyandırdığın için. Seni yaşatmaya devam etmek için neler yaptığımı bilemezsin. Yaşatmak ne kadar güzel bir şey... Onca insan yalnızca ölümden bahsederken.”

Çiviyazilan Kamera

Sekiz Sk. 6/9 Kadıköy / İstanbul
ISBN: 975-8086-06-7

9 789758 086368